

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ BİLİM DALI

OSMANLI ÇEVİRİ GELENEĞİNDE ERMENİ ÇEVİRMENLER VE ÇEVİRİ
SORUNLARI

Doktora Tezi

Fatma Jale Gül ÇORUK

14924401

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ BİLİM DALI

OSMANLI ÇEVİRİ GELENEĞİNDE ERMENİ ÇEVİRMENLER VE ÇEVİRİ
SORUNLARI

Doktora Tezi

Fatma Jale Gül ÇORUK

14924401

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Birsen KARACA

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ BİLİM DALI

OSMANLI ÇEVİRİ GELENEĞİNDE ERMENİ ÇEVİRMENLER VE ÇEVİRİ

SORUNLARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Birsen KARACA

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Birsen KARACA
- 2- Prof. Dr. Aynur ÖZ ÖZCAN
- 3- Prof. Dr. Seda KÖYÜ
- 4- Prof. Dr. Ayten ER
- 5- Doç. Dr. G. Selcan SAĞLIK ŞAHİN

Tez Savunması Tarihi 12.01.2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Birsen KARACA danışmanlığında hazırladığım “Osmanlı Çeviri Geleneğinde Ermeni Çevirmenler ve Çeviri Sorunları (Ankara-2022)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

27/01/2022

Fatma Jale Gül ÇORUK

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLOLAR DİZİNİ.....	vi
GRAFİKLER DİZİNİ.....	viii
ÖN SÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve AKADEMİK ÇALIŞMALARIN DURUMU..... 4

1.1. Kavramsal Çerçeve.....	4
1.2. Akademik Çalışmaların Durumu.....	14

2. BÖLÜM: ÇEVİRİ TARİHİ.....25

2.1. Türk Çeviri Tarihi.....	29
2.1.1. Göktürk Dönemi Çeviri Faaliyetleri.....	29
2.1.2. Uygur Dönemi Çeviri Faaliyetleri.....	34
2.1.3. Karahanlı Dönemi Çeviri Faaliyetleri.....	38
2.1.4. Selçuklu ve Anadolu Beylikler Dönemi Çeviri Faaliyetleri.....	40
2.1.5. Osmanlı Dönemi Çeviri Faaliyetleri.....	49

3. BÖLÜM: ERMENİ ÇEVİRMENLER, ERMENİ HARFLİ TÜRKÇE METİNLER, METİN İNCELEME..... 94

3.1. Osmanlı Dönemi Çeviri Gelenğinde Çevirmenlerin Yeri ve Ermeni Çevirmenler.....	94
3.2. Ermeni Harfli Türkçe Metinler ve Bu Metinlerin Çeviri Bağlamında Değerlendirilmesi.....	116
3.3. Çeviri Metinlerin Özgün Metinlerle Karşılaştırılarak İncelenmesi.....	167
3.3.1. Leylâ ile Mecnûn.....	168
3.3.2. Âşık Kerem ile Aslı.....	174
3.3.3. Sağmos David.....	179
3.3.4. Pilgrim's Progress.....	182
3.3.5. Hikâye-i Mahifirûz ile Râzınıhân.....	185
3.3.6. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.....	187

3.3.7. Bin Bir Gece Masalları.....	189
3.3.8. İncil.....	192
SONUÇ	196
KAYNAKÇA	199
EKLER	245
ÖZET	249
ABSTRACT	250

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Çeviri/Çeviribilim ile İlgili Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı.....	16
Tablo 2. Çeviri ile İlgili Doktora Tezlerinin Yıllara ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı	18
Tablo 3. Çevirmen ile İlgili Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı.....	20
Tablo 4. Çevirmen ile İlgili Doktora Tezlerinin Yıllara ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı	22
Tablo 5. Türkçenin Tarihî Gelişimi	28
Tablo 6. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde çevrildiği bilinen eserler.....	43
Tablo 7. Anadolu Beylikler Döneminde Çevrildiği Bilinen Eserler.....	46
Tablo 8. 14. yüzyılda çevrildiği bilinen eserler	51
Tablo 9. II. Murad'ın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	54
Tablo 10. II. Mehmed'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	56
Tablo 11. II. Bayezid'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	58
Tablo 12. 15. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler	58
Tablo 13. Yavuz Sultan Selim'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan eserler	61
Tablo 14. Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	62
Tablo 15. II. Selim'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	63
Tablo 16. III. Murad'ın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	64
Tablo 17. 16. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler	65
Tablo 18. I. Ahmed'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	68
Tablo 19. IV. Murad'ın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	70
Tablo 20. IV. Mehmed'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	70
Tablo 21. 17. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler	71
Tablo 22. III. Ahmed'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çeviriler ile Lale Devri çeviri faaliyetleri kapsamında çevrilen eserlerden künyelerine ulaşılabilenler.....	75
Tablo 23. I. Mahmud'un emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	77
Tablo 24. III. Mustafa'nın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	78
Tablo 25. III. Selim'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	79

Tablo 26. 18. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler	80
Tablo 27. II. Mahmud'un emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler	83
Tablo 28. 19. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler	85
Tablo 29. 20. yüzyılda (1900-1922 arası) çevrildiği bilinen diğer eserler	90
Tablo 30. Osmanlı Devleti'nde Görev Yapmış Ermeni Çevirmenler	98
Tablo 31. Ermeni Harfli Türkçeye Çevrilen Eserlerin Tablosu	121
Tablo 32. Metinler arası başlıklandırma farkları.....	169

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Çeviri/Çeviribilim ile İlgili Yüksek Lisans Tezlerinin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı.....	17
Grafik 2. Çeviri ile İlgili Doktora Tezlerinin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı..	19
Grafik 3. Çevirmen ile İlgili Yüksek Lisans Tezlerinin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı	21
Grafik 4. Çevirmen ile İlgili Doktora Tezlerinin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı	23

ÖN SÖZ

“Osmanlı Çeviri Geleneğinde Ermeni Çevirmenler ve Çeviri Sorunları” başlıklı bu tez çalışmasında, Ermeni Harfli Türkçe metinlerin Türk çeviri tarihindeki yeri tespit edilmeye çalışıldı. Bu değerlendirmeler yapılırken disiplinlerarası bir yaklaşım sergilendi.

Bu tez çalışması, Ermeni Harfli Türkçe metinlere çeviribilim bağlamında dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, kuramsal ve tarihsel arka planın sunumunun ardından toplanan veriler metne bağlı çözümleme yöntemiyle değerlendirilmektedir.

Çeviribilim alanında çalışmaya teşvik eden ve tez konusu seçiminde beni yönlendiren Tez Danışmanım Prof. Dr. Birsen Karaca’ya; Tez İzleme Komitesi toplantılarında eleştirileriyle ve katkılarıyla yön gösteren hocalarım Prof. Dr. Aynur Öz Özcan’a ve Prof. Dr. Seda Köycü’ye;

Bu çalışmanın tamamlanışını göremeseler de yaşantımın her aşamasında büyük emeği olan Dedem’e ve Anneannem’e; Aileme; amcalarım Emekli Hâkim Av. Dr. Mustafa Azmi Göncüler ile Av. Tevfik Fikret Göncüler’e; mesai arkadaşlarıma; bu uzun ve zorlu süreçte hayatımı kolaylaştıran ve güzelleştiren eşim Mehmet İsmail Çoruk’a ve oğlum Çınar Çoruk’a teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

“Osmanlı Çeviri Geleneğinde Ermeni Çevirmenler ve Çeviri Sorunları” başlıklı bu doktora tezinde Ermeni harfli Türkçe metinlerin çeviribilimdeki yeri, Türk çeviri tarihinin evreleri de dikkate alınarak araştırılacak, elde edilen veriler metin çözümleme yöntemiyle incelenecektir.

Türkçe, tarihi boyunca Köktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Tibet, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Latin ve Kiril (Slav) alfabeleri gibi farklı alfabelerle yazılmıştır. Ermeni alfabesinin Türkçe için kullanımı 14. yüzyıldan itibaren başlamakla birlikte basma eserlerde 18. yüzyıldan itibaren yaygınlaştığı bilinmektedir. Araştırmalarımız sırasında, Ermeni harfli Türkçe metinlerin çeviribilim odaklı incelenmesine dair herhangi bir akademik çalışmaya rastlamadık. Bu durum, irdelenmesi gereken bir “boşluk”a işaret ediyordu. Dolayısıyla Türkçenin çeşitli alfabelerle kullanımının Osmanlı Devleti dönemindeki yansımalarından biri olan Ermeni harfli Türkçe metinlerle ilgili çeviribilim temelli bir algının bulunmadığı ortadadır.

Ermeni harfli Türkçe metinlerin çeviri temelli incelenmesinin, Türk çeviri tarihi açısından farklı verilere ulaşılmasına olanak sunabileceği kanaatindeyiz. Osmanlı Devleti’ne özgü bu kullanım, bugüne değin tanımlanmamıştır. Bunun bir eksiklik yarattığının farkında olarak çalışmamız esnasında bir terim üretilebileceğini de öngörmekteyiz.

Araştırma konumuz olan Ermeni harfli Türkçeye ait çeviri metinleri seçerken hem dil içi hem de dillerarası olarak inceleyebilmemize olanak sunanlardan seçilmesine özen göstereceğiz. Zira Ermeni harfli Türkçe olarak yazılan telif eserler de bulunmaktadır. Araştırma konumuz gereği Ermeni harfli telif eserler incelememize dâhil edilmeyecektir. Ermeni harfli Türkçe kaleme alınmış çok fazla metin olmasına rağmen, bunlardan çeviri olanlarının hem kaynak hem de erek metnine ulaşmak

hususunda çeşitli sıkıntılar yaşandığı için her iki metne de ulaşılabilenler örnekleme dâhil edilecektir.

Yukarıda sunulan çerçeve içerisinde tezimizin amacı, ilk etapta Ermeni harfli Türkçe metinlerin çeviribilimin araştırma alanına girip girmediğini belirlemek, ardından bu metinlere çeviri odaklı bir yaklaşım geliştirmenin mümkün olup olmadığını araştırmak olacaktır. Devamında da Ermeni harfli Türkçe çeviri metinleri hem dil içi hem de dillerarası bağlamda inceleyerek aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları göstermeyi planlıyoruz. Bu tezle Ermeni harfli Türkçe metinlerin çeviri bağlamındaki yerine dikkat çekmeyi planlıyoruz. Bu plan doğrultusunda Ermeni harfli Türkçe metinlerin, Türk çeviri tarihindeki yeri saptanacak ve belirlenen eserler üzerinden Ermeni harfli Türkçe metinlerin çeviri karakteristiğine yönelik bir tespite ulaşılabilecektir.

Tez çalışmamızın hedeflerine ulaşmak için, disiplinlerarası bir yaklaşıma ihtiyacımız olacaktır. Bu sebeple gerekli yerlerde tarih, edebiyat, edebiyat tarihi, karşılaştırmalı edebiyat gibi farklı disiplinlerin yöntem ve tekniklerinden yararlanacağız. Buna ek olarak Ermeni harfli Türkçenin kullanım sebeplerini bütüncül bir bakış açısıyla algılayabilmemiz için Türk çeviri tarihinin gelişim aşamalarını, sadece eser odaklı değil tarihsel altyapının da sunumuyla vermemiz gerekecektir.

Tezimiz, Giriş ve Sonuç bölümleri hariç üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çeviribilim/çeviri sınıflandırmalarına ve stratejilerine değinilecektir. Bu bölümün bir parçası olarak Türkiye’de çeviri, çeviribilim ve çevirmen odaklı yapılmış lisansüstü çalışmalara dair bilgilendirici tablolar ve grafikler sunulacaktır.

İkinci bölümde, Türk çeviri tarihi, Türk dilinin gelişim aşamaları dikkate alınarak beş farklı başlık altında, tarihsel bağlamlarının içinde çeviri eserlere ait tablolarla birlikte sunulacaktır.

Üçüncü bölümde, Osmanlı dönemi çeviri geleneğinde çevirmenlerin ve özellikle Ermeni çevirmenlerin yeri tespit edilmeye çalışılacak; ardından Ermeni harfli Türkçe çeviri metinler ve bu metinlerden örneklem için seçilenleri çeviri stratejileri bağlamında değerlendirilecektir.

Sonuç olarak, Türkçenin çeşitli dönem ve coğrafyalarda farklı alfabelerle yazı diline aktarılmış olması bile başlı başına engin bir araştırma konusudur ve bu özelliği, Türkçeyi çeviribilim için de farklı bir noktaya taşımaktadır. Bu tez çalışması ile, bugüne değin üzerinde çalışılmamış bu konuya ilişkin bir temel sunulması amaçlanmaktadır. Bu niteliğiyle tezimizin hem Türk çeviri tarihine, çeviribilim çalışmalarına katkı sağlayacağı, hem de benzeri alfabe kullanımları için çeviribilim temelli bir bakış açısı kazandırabileceği öngörülmektedir. Ayrıca bu tez çalışmasının, hem alandaki “boşluk” a dikkat çekmesi hem de daha önce çalışılmamış olması nedeniyle alan çalışmalarında özgün bir içeriğe sahip olacağı düşünülmektedir.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve AKADEMİK ÇALIŞMALARIN DURUMU

1.1. Kavramsal Çerçeve

Tarih boyunca pek çok alanda, çeşitli kapsamlılıklarla kullanılmış olması ve farklı kültürlerde, farklı zamanlarda kullanım değişikliklerine sahip olması nedeniyle çevirinin tek ve sabit bir tanımının yapılabilmesi mümkün değildir. Sözün başlangıcından beri çevirinin var olduğunu söylemekse yanlış olmayacaktır.¹ Bütün edebî üretimlerin başlangıcı gibi çeviri de önce sözlü olarak başlamış daha sonra yazılı şekli de alanda yerini almıştır. En genel şekilde, diller ve kültürlerarası bir iletişim aracı olarak tanımlanabilen çeviri için Vardar'ın tanımı daha detaylı bir algı oluşmasına katkı sağlayacaktır: “Bir dilde (kaynak dil) düzenlenmiş bildirileri anlam ve biçim bakımından eşdeğerlik sağlayarak bir başka dile (erek dil) aktarma işlemi; bu işlemin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan ürün.”² Vardar, hem ürüne hem de sürece im koyarak yaptığı tanımla çeviri kavramına kapsayıcı bir içerik kazandırmıştır. Çeviriyi, her disiplin kendi bakış açısından yorumlamış, kendi kullanım sınırlılıkları içinde tanımlamıştır. Bu farklılıklar aynı zamanda kuram ve kapsam açısından görüş çeşitliliklerini de beraberinde getirmiştir.

Vardar çeviribilim için de “çeviri sorunlarını ele alan, bir çeviri kuramı aracılığıyla olguları değerlendirmeye, sorunlara çözüm getirmeye çalışan, dilbilimin yanı sıra göstergebilim, edimbilim, yorumbilim vb. dalların katkılarından da yararlanan karma nitelikli ve oluşum içinde bulunan daldır”³ tanımını yapar. Bir diğer tanım Berman tarafından yapılmıştır: “Çeviribilim, çevirme eyleminin kendi deneyim

¹ Tevrat'ta yer alan Babil Kulesi'nin Öyküsü, dillerin farklılaşmasını anlatırken aynı zamanda çevirinin de başlangıç noktasına işaret etmesi sebebiyle önemlidir. bk. **Tevrat** (2008) *Yaratılış 11*, Sak Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 15-16.

² Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2002, s.60.

³ Berke Vardar, 2002, s.60.

özelliğinden hareket ederek kendi üstüne düşünce üretmedir.”⁴ İngilizcede önce *Translatology*; İspanyolcada *Transductologia*, Almancada *Übersetzungswissenschaft*, Fransızcada *Science de la traduction* olarak geçerlilik kazanan çeviribilim, İngilizcede ilk olarak 1964 yılında Eugene Nida’nın *Toward a Science of Translating* adlı kitabının başlığında kullanılmıştır.⁵

Çeviri bir eylem olarak oldukça eski bir tarihî geçmişe sahipse de çeviribilim bağımsız bir disiplin olarak çok geç oluşmuştur. Çeviribilim, 1970’lere kadar dilbilim ve filolojinin bir alt dalı olarak tanımlanmıştır. Çeviribilimin bağımsız bir disiplin haline gelmesinin ilk adımı, 1972’de James S. Holmes’un “*The Name and Nature of Translation Studies*” adlı makalesiyle atılmıştır. Bu makaleyle birlikte alanla ilgili kuramsal çalışmalar da hız kazanmıştır. “Çeviribilim akademik bir disiplin olarak dünyada 1970’lerde, Türkiye’de de 1980’lerde ortaya çıksa da çeviriye kuramsal bakışlar çeviri yapılmaya başlandığından, kısacası diller var olduğundan beri vardır. Ancak geçmişte kuram olarak ortaya konulan düşünceler daha çok kural koyucu nitelikte olmuş, çeviri olgusunun kapsamlı bir araştırmasına dayalı olmaktan ziyade, kişilerin kendi beğeni ve görüşlerinden yola çıkarak oluşturdukları bir dizi öznel ilke olarak ifade edilmiştir.”⁶

Çeviri tarihinde ve kuramsal gelişimde milat olarak Romalılar dönemine gönderme yapılmaktadır. Özellikle Horatius ve Cicero’nun çeviriyle ilgili yaklaşımlarının Batı’daki çeviri çalışmalarına öncü olduğu görüşünde birleşilmektedir. Bu dönemde ortaya koyulan “sözcüğü sözcüğüne” ve “anlamına göre” çeviri ayrımı, sonraki çalışmalarda temel bir sınıflandırma oluşturmuştur. Ayrıca süreç içinde *İncil*

⁴ Antonie Berman, “Çeviri ve Çeviri Üstüne Söylemler”, **Çeviri(bilim) Nedir?**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 13-25.

⁵ Detaylı bilgi için bk. Özlem Berk, **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2005; Mine Yazıcı, **Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2010.

⁶ Şehnaz Tahir Gürçağlar, **Çevirinin ABC’si**, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s.105.

çevirisiyle ilgili tartışmalar da uzun bir zaman dilimi boyunca bu ayrım etrafında sürdürülmüştür.

Günümüzde ise her çeviri çalışması için şablon olarak kullanılabilecek genel bir çeviri kuramının varlığından söz etmek mümkün değildir. Kuramlar, odaklandıkları yönler nedeniyle kapsayıcı bir bütün sergileyememişlerdir. Dolayısıyla “*çeviri kuramlarını tarihsel kesitte incelediğimizde, bu kuramların genel çeviri kuramı olma iddiasıyla üretildiklerini ama aslında hiçbirinin kısmi kuram olmaktan öteye gidemediğini görürüz.*”⁷

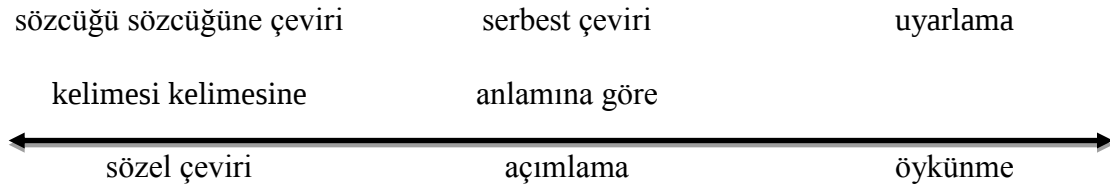
Çevirinin gelişim aşamaları çerçevesinde kuramlar, 20. yüzyıl öncesi ve 20. yüzyıl sonrası şeklinde incelenebilmektedir. Batı’da çeviri kuramları 17. yüzyılda sistemli bir hale gelmeye başlamıştır. İlk sınıflandırmayı John Dryden yapmıştır. Dryden’in çeviri süreci tanımlaması, daha sonraki çeviri kuramları ve uygulamalarında etkili olmuştur. Dryden, 1608’de Ovid’in *Mektuplar* adlı eserinin çevirisine yazdığı ön sözde çeviriyi üç kategoriye ayırmaktadır:

1. **Metaphrase (Sözel Çeviri):** Kelimesi kelimesine ve satırı satırına çeviriye, harf çevirisine karşılık gelir.
2. **Paraphrase (Açıklama):** Yazarın çevirmen tarafından göz ardı edilmediği serbest çeviridir. Bu çeviri, tüm cümlelerin değişimini içerebileceği gibi, az ya da çok sadık veya anlamına göre çeviriye karşılık gelir.
3. **Imitation (Öykünme):** Hem kelimeleri hem de anlamı bırakmaktır. Bu Cowley’in çok serbest çevirisine karşılık gelir ve günümüzde uyarlama olarak anlaşılabilir.

Dryden bu ayrımını şu şekilde grafik üzerinde de göstermiştir.⁸

⁷ Işın Bengi-Öner, *Çeviri Kuramlarını Düşünürken...*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 77.

⁸ Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies/ Theories and Applications*, Routledge, New York, 2016, p. 43.

Bir diğer sınıflandırma Etienne Dolet'e aittir. Dolet, çeviri yaklaşımıyla ilgili beş prensip belirlemiştir:

1. *Çevirmen, yazarın anlam ve materyalini mükemmel bir şekilde anlamalıdır ancak bulanıklıkları açığa kavuşturmadan çekinmemelidir.*
2. *Çevirmen, dilin görkemini azaltmamak için hem kaynak dil hem de erek dil hakkında mükemmel bir bilgiye sahip olmalıdır.*
3. *Çevirmen, sözcüğü sözcüğüne çeviriden kaçınmalıdır.*
4. *Çevirmen, Latin karakterli ve olağandışı biçimlerden kaçınmalıdır.*
5. *Çevirmen, hantallıktan kaçınmak için sözcükleri kolay anlaşılır bir biçimde birleştirmelidir.*⁹

Kapsamlı ve sistematik ilk çalışma, Alexander Fraser Tytler'ın 1790 yılında yayımlanan “Çeviri İlkeleri Üzerine Deneme” adlı çalışmasıdır. Tytler üç genel yasa/kural belirlemiştir:

1. *Çeviri, asıl çalışmanın fikirlerinin tam bir kopyasını vermelidir.*
2. *Yazı biçimi ve tarzı, asıl metinle aynı karakterde olmalıdır.*
3. *Çeviri, asıl kompozisyonun bütün kolaylığına sahip olmalıdır.*¹⁰

Frederich Schleiermacher, 1813'te “Çevirinin Değişik Yöntemleri Üstüne”¹¹ başlıklı incelemesinde iki farklı türde metin üzerinde çalışan iki farklı çevirmen türü olduğunu ifade eder. Bunlar:

⁹ Jeremy Munday, ibid, p. 45.

¹⁰ Jeremy Munday, ibid, p. 45.

¹¹ Frederich Schleiermacher, “On The Different Methods of Translating”, **The Translation Studies Reader** (Edt. Lawrence Venuti), Routledge, London, 2012, p. 43-64.

1. Dolmetscher yani ticari metinleri çeviren.
2. Übersetzer yani bilimsel ve sanatsal metinleri çeviren.¹²

Frederich Schleiermacher çevirmenleri bu şekilde sınıflandırırken metin odaklı bir yaklaşım sergiliyor. Alman düşünür yaptığı bu sınıflandırmayla aynı zamanda metin tiplerinin farklılığını da vurgulamaktadır. Akşit Göktürk, Schleiermacher'ın çevirmen odaklı yaklaşımını, “<O> metin türüne göre çeviri tutumunu belirlerken, biri okurun yazara götürülmesi, biri de yazarın okura götürülmesi olmak üzere iki yöntemden söz eder.”¹³ diye formüle eder.

Genel olarak bakıldığında bu dönem kuramları, belli kalıpları ve kuralları olan; genelleyici olmakla birlikte sınırlayıcı bir görünümde. Işın Bengi-Öner'in ifadesiyle özetlersek: “İÖ II. yy. ile kabaca XX. yy. arasında üretilen kuramların özde çeviri sürecini yönlendirmeyi amaçladığını göstermiştir. (...) Bu kuramlar kuralcı ve buyurgan kurallardır.”¹⁴

20. yüzyıldan itibaren ise çeviri kuramlarıyla ilgili görüşler çok daha zengin bir görünüm sergilemektedir. Bu yüzyılda kuramlar, farklı adlandırmalar yapılsa da temelde kaynak odaklı, erek odaklı ve süreç odaklı kuramlar olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilmektedir:¹⁵

a) Kaynak Odaklı Çeviri

Bu yaklaşımda, kaynak metnin çeviri yoluyla erek metnin yerine geçtiği dolayısıyla çeviri sürecinde bir eşdeğerliğin olduğu anlayışı hâkimdir. Kaynak metnin aynısını oluşturma kaygısı üzerinden hareket edilmiştir.

Çeviri metin ve özgün metin arasındaki ilişkinin anlaşılabilirliği/karmaşıklığı eşdeğerlilik kavramı üzerinden tartışılmaktadır. Bu noktada çeviri metnin yapısal

¹² Aktaran Jeremy Munday, 2016, p. 47.

¹³ Akşit Göktürk, **Çeviri: Dillerin Dili**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 19.

¹⁴ Işın Bengi-Öner, 2001, s. 113-114.

¹⁵ Detaylı bilgi için bk. Özlem Berk, 2005, s. 44-63.

özelliklerinin yanı sıra içerik özelliklerinin de dikkate alınması sonucunda ortaya çıkan eşdeğerlik, çeviri ve özgün metinler arasındaki değişken ilişki ögelerini karşılamaktadır. “Özgün metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri metnin de çeviri dili okurunda uyandırılabilmesi”¹⁶ şeklinde tanımlanan eşdeğerlik kavramı, çeviri kuramları bağlamında 1960’lı yıllardan günümüze yapılan çalışmalarda ilgi çekici bir konu olarak yerini korumuştur.

Genel kabule göre, “*kaynak metin ile hedef metindeki aynılık*” anlamında kullanılan eşdeğerlik üzerine Vinay and Darbelnet (1958), Jakobson (1959), Nida and Taber (1969), Catford (1965), Kade (1968), Broeck (1978), Vermeer (1984), House (1997), Koller (1979), Newmark (1981), Baker (1992) ve Pym (2010)¹⁷ tarafından çalışmalar yapılmıştır.

Roman Jakobson 1959 yılında yayımladığı “*On Linguistics Aspects of Translation*” adlı makalesinde üç çeviri türü tanımlar:

- 1- **Dil içi Çeviri** ya da ifadeyi yeniden oluşturma, sözel göstergelerin aynı dile ait başka göstergeler yoluyla yorumlanmasıdır.
- 2- **Dillerarası Çeviri** ya da sözel göstergelerin başka bir dilde yorumlanmasıdır.
- 3- **Göstergelerarası Çeviri** ya da dönüştürme, sözel göstergelerin, sözsüz işaret sistemlerinin işaretleri aracılığıyla yorumlanmasıdır.¹⁸

Bu ayrım bağlamında çeviride eşdeğerlik kavramı üzerinde duran Jakobson, iki farklı dil arasında eşdeğerlik olamayacağını savunurken; kaynak dil ve hedef dil arasındaki farklılıklardan dolayı bu üç çeviri yönteminin de eşdeğerlik probleminin

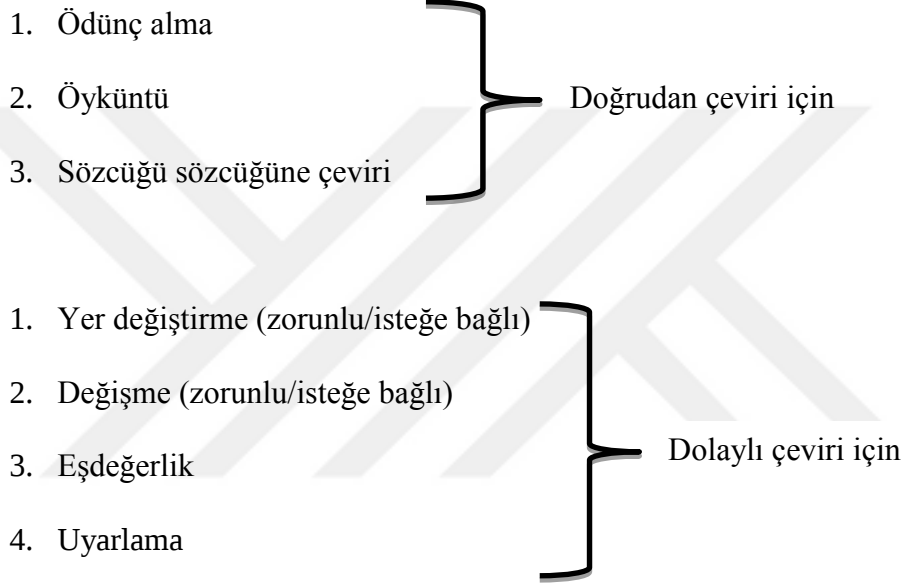
¹⁶ Akşit Göktürk, 2014, s. 60.

¹⁷ Bu görüşlerin pek çoğunu kapsayan detaylı bir çalışma için bk. Despina Panou, “*Equivalence in Translation Theories: A Critical Evaluation*”, **Theory and Practice in Language Studies**, 2013, Vol. 3, No. 1, p. 1-6.

¹⁸ Roman Jakobson, “*On Linguistic Aspects of Translation*”, **The Translation Studies Reader**, Routledge, London, 2000, p.114.

üstesinden gelemeyeceğine dikkat çeker. Ona göre çeviri, “iki farklı kodda eşdeğere sahip iki ileti”¹⁹ demektir ve yine ona göre çevirinin en önemli sorunu eşdeğerliktir.

Çeviri stratejilerini, **doğrudan çeviri** ve **dolaylı çeviri** olarak tanımlayan Vinay ile Darbelnet’in bu ayrımındaki doğrudan çeviri, sözcüğü sözcüğüne çeviriye denk gelirken; dolaylı çeviri ise serbest çeviriye karşılık gelmektedir. “Bu iki strateji yedi yöntem içermektedir ki üçü doğrudan çeviriyi kapsamaktadır.”²⁰

John C. Catford, “A Linguistic Theory of Translation” adlı çalışmasında “biçimsel eşdeğerlik ile metinsel eşdeğerlik arasında, daha sonra Koller tarafından geliştirilecek olan, önemli bir ayrım yapar: biçimsel eşdeğerlik ve metinsel eşdeğerlik.”²¹

Biçimsel eşdeğerlik, kaynak dil ile hedef dil arasındaki örtüşmenin olabildiğince yakın olması ya da aynı olması durumudur. Metinsel eşdeğerlik, kaynak dil metnine eşdeğer bir hedef dil metnini ifade eder. Catford, kaynak dil ile hedef dil arasında

¹⁹ Roman Jakobson, ibid, p.114.

²⁰ Jeremy Munday, 2016, p. 89.

²¹ Jeremy Munday, ibid, p. 95.

metinsel eşdeğerlik olmadığında “translation shift yani çeviri kayması” oluştuğunu ifade eder ve çeşitli kategoriler altında detaylandırır.²²

Kavram üzerine en detaylı sınıflandırma, eşdeğerliği *erek dilde benzer etkiyi yaratmak* olarak tanımlayan W. Koller’a aittir. Ancak Koller’ın bu tanımı, kaynak dile ait metnin kendi içinde karmaşık bir yapıya sahip olabilmesi ve bir metnin aynı dildeki okurlar üzerinde bile değişik etki bırakabilmesi gibi nedenlerle her zaman geçerli olmayabilir.²³ Çünkü okurların eğitim düzeyleri, meslekleri, ilgi alanları, bilgi alt yapıları gibi unsurlar metnin anlaşılma oranını etkilemekte ve hatta aynı metinden birden fazla anlam çıkarılabilmesini mümkün kılmaktadır.

Koller’ın sınıflandırmasındaki düzanlamsal eşdeğerlik, bir metnin doğrudan doğruya nesnel konusuyla, metin dışı göndergesel anlamıyla ilgilidir; yananlamsal eşdeğerlik, sözcük, dizim, tümce, bütün yönünden özgün bir dilsel yapı gösteren metinlerdeki birimlerin düzanamlarının yanı sıra kullanıldıkları bağlama özgü yananamlarıyla ilgilidir; metin türü gelenekleriyle ilgili eşdeğerlik, belli metin geleneklerinin amaç dildeki benzer yerleşik kurallar bağlamında aktarılmasıyla ilgilidir; dilkullanımsal eşdeğerlik, metnin amaç dildeki kullanım özellikleri gözetilerek aktarılması ile ilgilidir; biçimsel eşdeğerlik ise kaynak dildeki estetik unsurların erek dilde de oluşturulması ile ilgilidir.²⁴

Dinamik eşdeğerlik kavramını savunan Nida’ya göre ise “*devingen eşdeğerlilikle yapılan çeviri, anlatımda bütün bir doğallığı amaçlar, alıcıya kendi kültürünün bağlamına uygun davranış kipleriyle seslenmeyi dener; alıcının, iletiyi kavrayabilmek için kaynak dil kültürünün örgüsünü bilmesi gerektiği görüşünde diretmez.*”²⁵ yani dinamik çeviride ağırlık bildirimin kendisi üzerindedir. Biçimsel

²² John C. Catford, **A Linguistic Theory of Translation**, Oxford University Press, London, 1965, p. 27-32 and 73-83.

²³ Detaylı bilgi için bk. Akşit Göktürk, 2014.

²⁴ Jeremy Munday, 2016, p. 74-75; Akşit Göktürk, 2014, s.66.

²⁵ Despina Panou, 2013, p. 2-3.; Akşit Göktürk, 2014, s. 63.

eşdeğerlik ile yapılan çeviride ise şiir sanatını şiir sanatına, tümceyi tümceye, kavramı kavrama aktarmak gibi karşılıklar bulmaya çalışılır. “*Nida’nın yorumlu (gloss) çeviri şeklinde adlandırdığı bu çevirinin amacı okuyucunun sadece kaynak dil bağlamında bulunanı anlamasıdır.*”²⁶

b) Süreç Odaklı Çeviri

Bu yaklaşımda, “*içeriğin ve biçimin çözümlenmesi ve daha sonra da iletişimsel yönün önemli bir rol oynadığı kaynak metnin, erek metin olarak yeniden yapılandırılması*”²⁷ esastır.

İşlevci yaklaşımlara Katharina Reiss’in çalışmaları temel oluşturmuştur. Reiss, “*Type, Kind and Individuality of Text*” adlı çalışmasında metin türlerini,

a. Bilgilendirici

b. Anlatımcı

c. İşlemci olarak sınıflandırmaktadır.²⁸ Ona göre bu her metin için, farklı bir çeviri yönteminin kullanılması gerekmektedir.

Çeviride önemli olan metnin birincil işlevini ortaya koyabilmektir. Dolayısıyla çevrilecek metnin türü, çevirinin yöntemini de belirlemektedir. “*Bu bakış açısı çevirinin işlevselliğinin ve amaçlı bir eylem oluşunun altını çizmesi bakımından başka kuramcılara da yeni ufuklar açmıştır.*”²⁹

Hans Vermeer’in Skopos kuramı, işlevsel yaklaşımlar arasında en öne çıkanıdır. Bu kurama göre çeviri, çeviriye ait eylemlerden biri olarak kabul edilir. Skopos sözcüğü, Yunanca “amaç” anlamına gelmektedir ancak “*Vermeer, skopos kavramının üç ayrı kullanımı olabileceğini belirtir. Bunlardan biri çeviri süreci, yani bir anlamda*

²⁶ Dinçay Köksal, **Çeviri Eğitimi Kuram ve Uygulama**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 36.

²⁷ Özlem Berk, 2005, s. 48-49.

²⁸ Katharina Reiss, “*Type, Kind and Individuality of Text*”, **The Translation Studies Reader**, Routledge, London, 2000, p. 163.

²⁹ Özlem Berk, 2005, s. 53.

*sürecin hedefi; bir diğeri çevirinin sonucu, yani bir anlamda çevirinin işlevi; bir başkası da çeviri yöntemi, yani yöntemin amacıdır.”*³⁰

Justa Holz-Mänttari tarafından geliştirilen çeviriye ilişkin eylem kuramı bir diğer işlevsel kuram örneğidir. Çeviriyi bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilen bir eylem olarak kabul eden bir kuramdır. Başlıca amaç, alıcıya doğru iletişim işlevini sunacak bir metnin ortaya konmasıdır. Önemli olan erek metnin beklenen işlevi yerine getirmesidir yani metin, erek kültür ortamının gerektirdiği şekilde biçimlendirilmektedir.

c) Erek Odaklı Çeviri

Bu yaklaşımın temelini Gideon Toury oluşturmuştur. Ona göre, çeviri amaca yöneliktir ve erek dizgede var olan bir gerçekliği vardır. Toury’nin çalışmasının temelinde Itamar Even-Zohar tarafından geliştirilen Çoğuldizge Kuramı bulunmaktadır.

Even- Zohar, çoğuldizge kavramını “*Birbiriyle kesişen ve birbiriyle örtüşen, aynı anda farklı seçenekler kullanan ancak bir bütün olarak işlev gören, üyeleri birbirine bağlı olan çeşitli sistemlerin sistemi*”³¹ olarak tanımlar. Bu kurama göre kültür en büyük dizgedir. Kültürü oluşturan parçalar ise sürekli bir devinim içindedir, kesiştikleri noktalarda birbirlerinden etkilenirler ve Even-Zohar’ın ‘transfer’ adını verdiği alışverişte bulunurlar. Çünkü bu kurama göre merkez ve çevre; saygın ve saygın olmayan gibi karşıtlıklar söz konusudur ve bir metin zaman içinde saygın olmayan konumundan saygın olan konuma doğru transfer olabilir. Bu noktada çeviri metinler de bu ilişkiler ağının bir parçası olarak görülür, ilişkilerde değişim yaşandıkça çeviriden beklentiler de değişir yani çeviri yazının, devingen bir dizge içinde yer aldığı kabul edilir ki bu durum, Betimleyici Yaklaşım için bir temel oluşturmuştur.

Gideon Toury göre ise çeviri, erek kültürde bir araştırma nesnesi olarak kabul edilmektedir. Erek kültürde çeviri olduğu kabul edilen ya da zaman içinde çeviri olduğu

³⁰ Işın Bengi-Öner, 2001, s. 119.

³¹ Itamar Even-Zohar, “Polysystem Theory”, **Polysystem Studies, Poetic Today**, 1990, Volume:11, No.1, p. 11.

anlaşılan her tür metin çevirinin kapsamına girmektedir. Toury'nin eşdeğerlik algısı da yine erek odaklıdır. Kaynak metin odaklı kuramlardan farklı olarak olması gerekenle değil, gerçekte ilgilenir ki *“bu kapsayıcı ve görece bakış sayesinde çevirinin nasıl olması gerektiğini değil, nasıl olduğunu inceler.”*³²

Tezimizin son bölümünde inceleyeceğimiz metinlerin aslında Türkçe olması ancak Ermeni harfleriyle yazılması nedeniyle bir tür “dil içi çeviri” örneği oluşturduğunu düşünmekteyiz. Yapılan inceleme sonucunda elde edilecek veriler ışığında, dil içi çeviri kapsamında yeni bir alt başlığın oluşacağını umuyoruz zira Ermeni harfli Türkçe Metin ve türevlerinin bugüne kadar çeviri anlamında herhangi bir sınıflandırması yapılmamış, çeviri kuramları açısından nereye konumlandırılacağı tartışılmamıştır. Burada asıl dikkat çekici nokta, kaynak metnin de erek metnin de aynı dil kapsamına giriyor olmasıdır. Dolayısıyla tezimizde kaynak odaklı yaklaşım esas alınacaktır.

1.2. Akademik Çalışmaların Durumu

Türkiye’de devlet üniversitelerinde Çeviri/Çeviribilim/Mütercim-Tercümanlık programları ilk olarak 1982-83 ders yılında Hacettepe Üniversitesinde; 1983-84 ders yılında Boğaziçi Üniversitesinde; 1992-93 ders yılında Yıldız Teknik Üniversitesinde ve 1993-94 ders yılında da İstanbul Üniversitesinde açılmıştır.³³ Ardından geçen zamanda ülkenin birçok üniversitesinde bölümler açılmaya devam etmiştir. Bunlardan bazıları: Atılım Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi’dir.

³² Şehnaz Tahir Gürçağlar, 2014, s.135.

³³ Detaylı bilgi için bk. Nihal Ayşe Akbulut, **Türkiye’de Çeviribilim- İlk Adımların Yol Arkadaşlığı**, Sözcükler Yayınları, İstanbul, 2016; F. Sakine Eruz, **Çeviriden Çeviribilime**, Multilingual, İstanbul, 2003.

Yükseköğretim Bilgi Yönetimi Sistemi³⁴,’nde yer alan Bölüm Birim İstatistikleri incelendiğinde, Türkiye’de 4 üniversitede Çeviribilim bölümü ile 97 üniversitede 117 Mütercim-Tercümanlık bölümü olduğu görülmektedir. Mütercim-Tercümanlık bölümleri aynı üniversitede farklı dillerin incelendiği birden fazla bölüm olarak da faaliyet göstermektedir. Buradaki istatistiklere bakıldığında Çeviribilim bölümlerinin 1’i vakıf, 3’ü devlet üniversitesinde yer alırken; Mütercim-Tercümanlık bölümlerinin 44’ü vakıf, 73’ü devlet üniversitesinde yer almaktadır.

Türkiye’de yapılan Çeviri, Çeviribilim ve Çevirmen konulu lisansüstü tezlerin durumunu aşağıda sunulan tablo ve grafiklerden net bir şekilde görmemiz mümkündür.³⁵ Tezlerin anahtar kelimelerinde çeviri ve çeviribilim çoğunlukla birlikte yer aldığı için meydana gelen künye çakışmalarını önlemek için çeviri ve çeviribilim konulu tezler tek bir grafik ve tabloda işlenmiştir:

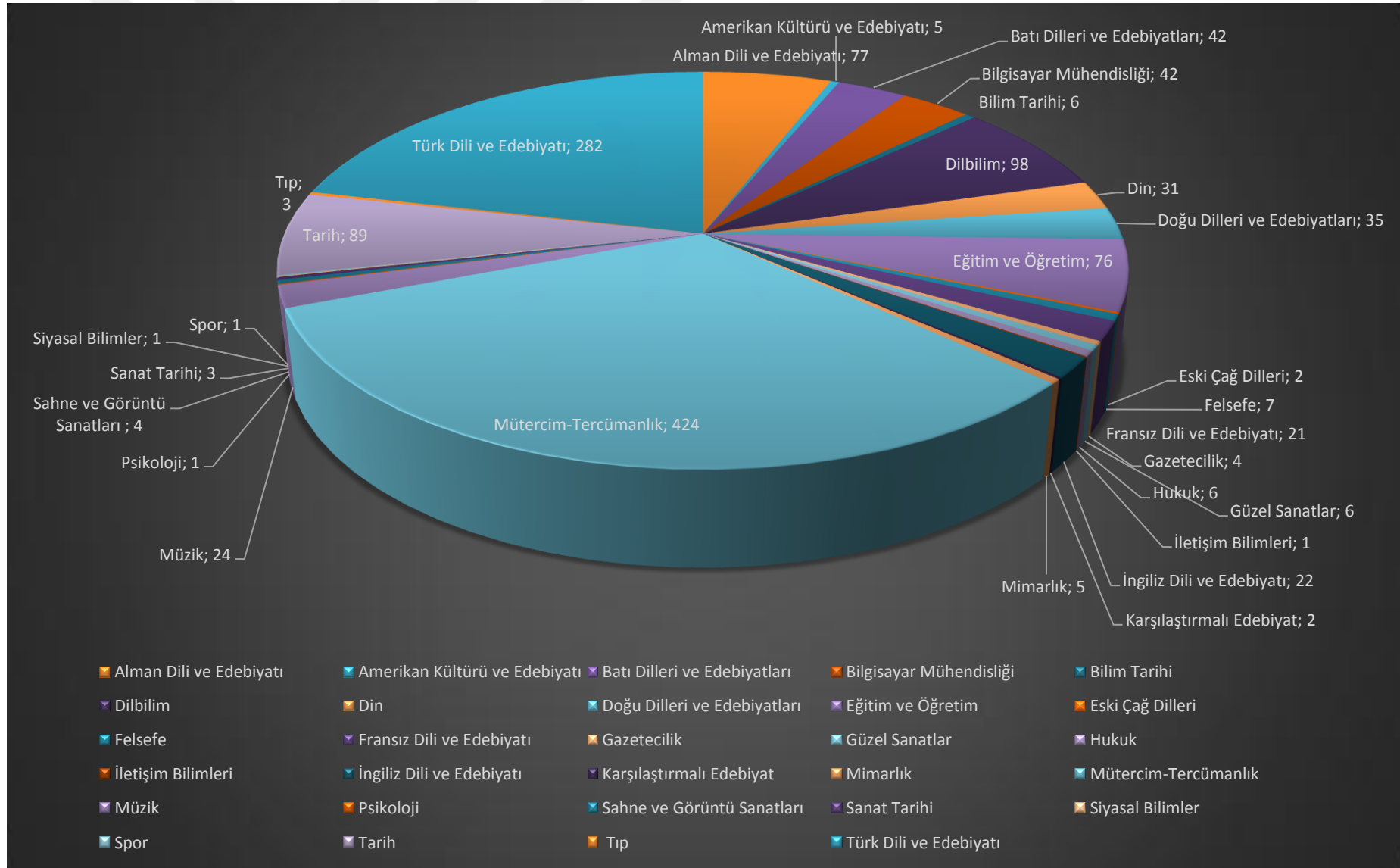
³⁴ <https://istatistik.yok.gov.tr/> (erişim tarihi: 28.09.2021)

³⁵ Tablodaki bilgiler, Yüksek Öğretim Kurulunun Tez Tarama sayfasından en son 27.09.2021 tarihinde (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) elde edilen verilere dayanarak hazırlanmıştır. Tablolar ve grafikler, 1985’ten Ekim 2021’e kadar Türkiye üniversitelerinde hazırlanan lisansüstü tezleri kapsamaktadır.

Tablo 1. Çeviri/Çeviribilim ile İlgili Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	TOPLAM	
Alman Dili ve Edebiyatı	1					1					4	1	3	8	1		3	2	2	2	7	5	3	4	2	4	4	2			5	4	2	3	1	2	77	
Amerikan Kültürü ve Ed.																										2								2	1		5	
Batı Dilleri ve Edebiyatı									1	1						2	1		1	9	2	4	2			1	3		1	3	1	2	1	4	1	2	42	
Bilgisayar Mühendisliği										1	1			1		1		1		1	1	2	3	3	1	1	1	1	4	3	5	1	1	5	4		42	
Bilim Tarihi																															2		1	3			6	
Dilbilim				1	1	1	2	1		3		2		1					3		6	4	3	4	6	6	3	5	1	8	2	16	2	14	3		98	
Din							2		1					1		1	1	1		2	1			1		1	1	1	4		2		2	7	2		31	
Doğu Dilleri ve Edebiyatı												2	1		1					2	1		2	2		1	3	3	1	2	4	3	4		3		35	
Eğitim ve Öğretim				1					1		4	5	2	3			1	4	2	1	3	2	3	3	2	4		2	2	5	3	5	2	9	6	1	76	
Eski Çağ Dilleri																											1				1						2	
Felsefe				1		1															2	2		1													7	
Fransız Dili ve Edebiyatı											2	1	2			1	1		1	1	1	3				1		2			1		1	2		1	21	
Gazetecilik																	1														1	1		1			4	
Güzel Sanatlar			1						1					1				1	1							1											6	
Hukuk																1				1							1		1			1		1			6	
İletişim Bilimleri																																				1	1	
İngiliz Dili ve Edebiyatı					1	1			3		1	2				1		1				2	1	1	2	1	1							1	3		22	
Karşılaştırmalı Edebiyat																												1		1								2
Mimarlık																									1	1		1				1				1		5
Mütercim- Tercümanlık										1		1	1	3	1	1	6	16	7	15	10	16	15	21	26	15	16	14	20	32	17	29	30	67	32	12	424	
Müzik									1		1		1	2		1		2	1	1					1		2	1	2	1	1	1		4		1	24	
Psikoloji																									1												1	
Sahne ve Görüntü Sanatları					1				1											1											1						4	
Sanat Tarihi																1		1				1															3	
Siyasal Bilimler														1																							1	
Spor																													1								1	
Tarih			2					1	1	1			1				1			1		2	2	1	1	2	4	8	9	8	4	7	11	12	7	3	89	
Tıp																								1								1		1			3	
Türk Dili ve Edebiyatı		1		3	2	1	2	1		3	3	3	1	7	2	2	2	2	2	4	9	2	5	11	5	16	9	15	19	9	23	9	32	40	29	8	282	

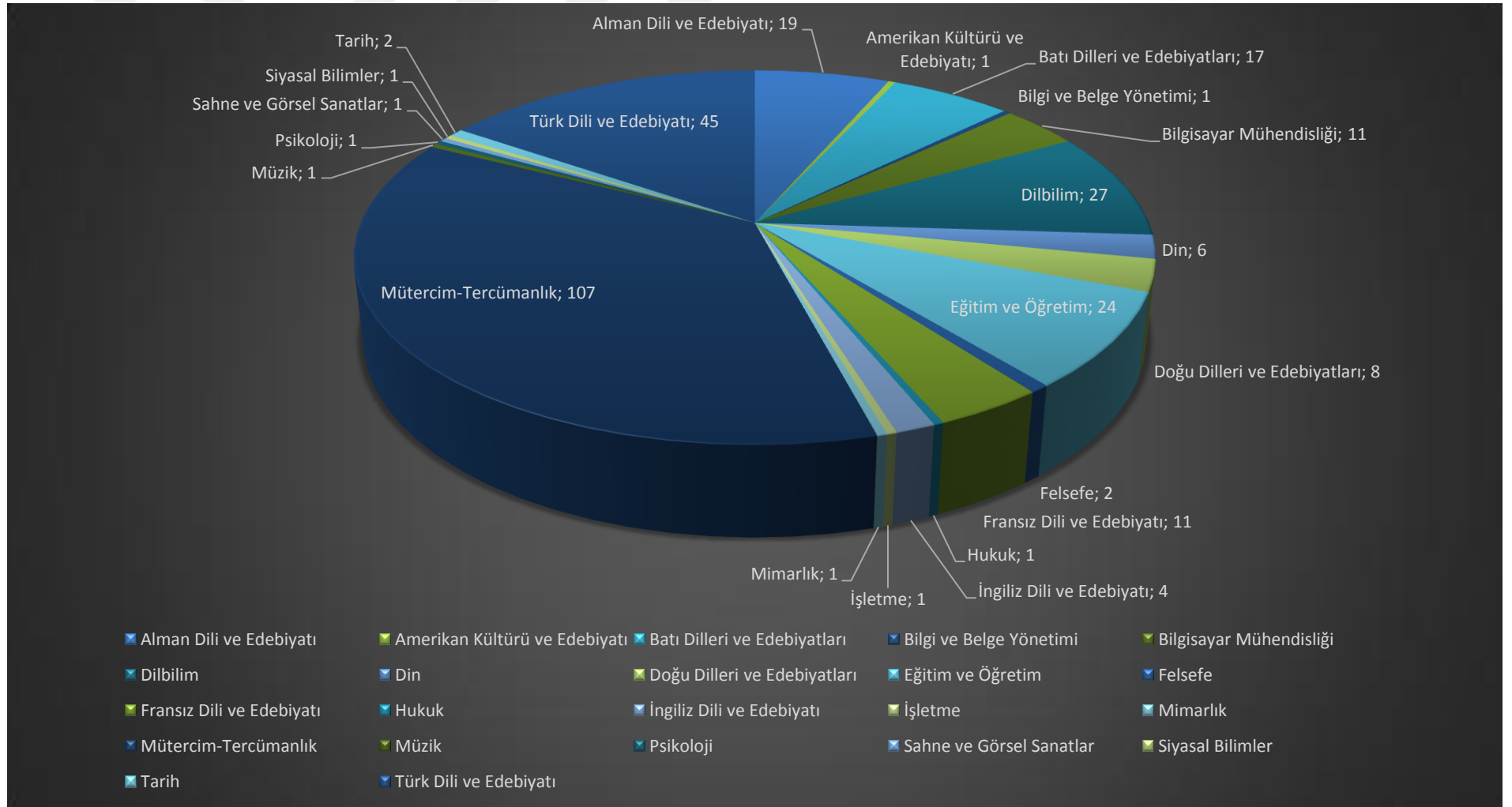
Grafik 1. Çeviri/Çeviribilim ile İlgili Yüksek Lisans Tezlerinin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Tablo 2. Çeviri ile İlgili Doktora Tezlerinin Yıllara ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

	1987	1989	1990	1991	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	TOPLAM
Alman Dili ve Edebiyatı									1	1	1		1			3	1		1		2		1	3				1	1	1		1	19
Amerikan Kültürü ve Ed.														1																			1
Batı Dilleri ve Edebiyatları														1		2					1	2			1	3		2	2	1	1	1	17
Bilgi ve Belge Yönetimi														1																			1
Bilgisayar Mühendisliği									1									1	1	1	1	1		1		1	1	2					11
Dilbilim	1		1	1	1	1						1			3	1			1	2			1	1		2		6	1	1	1	1	27
Din														1			1									1			1			2	6
Doğu Dilleri ve Edebiyatları											1																		2	4	1		8
Eğitim ve Öğretim	1	1					1									1				1	3				1	3	3	2		5	2		24
Felsefe									1	1																							2
Fransız Dili ve Edebiyatı										1				2					1	2	1			1				1		1	1		11
Hukuk																								1									1
İngiliz Dili ve Edebiyatı				1	1				1																						1		4
İşletme																															1		1
Mimarlık																														1			1
Mütercim- Tercümanlık									1				2					1		1	4	2	3	3	8	10	18	10	10	11	20	3	107
Müzik									1																								1
Psikoloji																													1				1
Sahne ve Görsel Sanatlar				1																													1
Siyasal Bilimler																															1		1
Tarih																						1					1						2
Türk Dili ve Edebiyatı		1	1			1	3	1				1	1	1	1	1				2			3	3	3		8	2	1	1	4	6	45

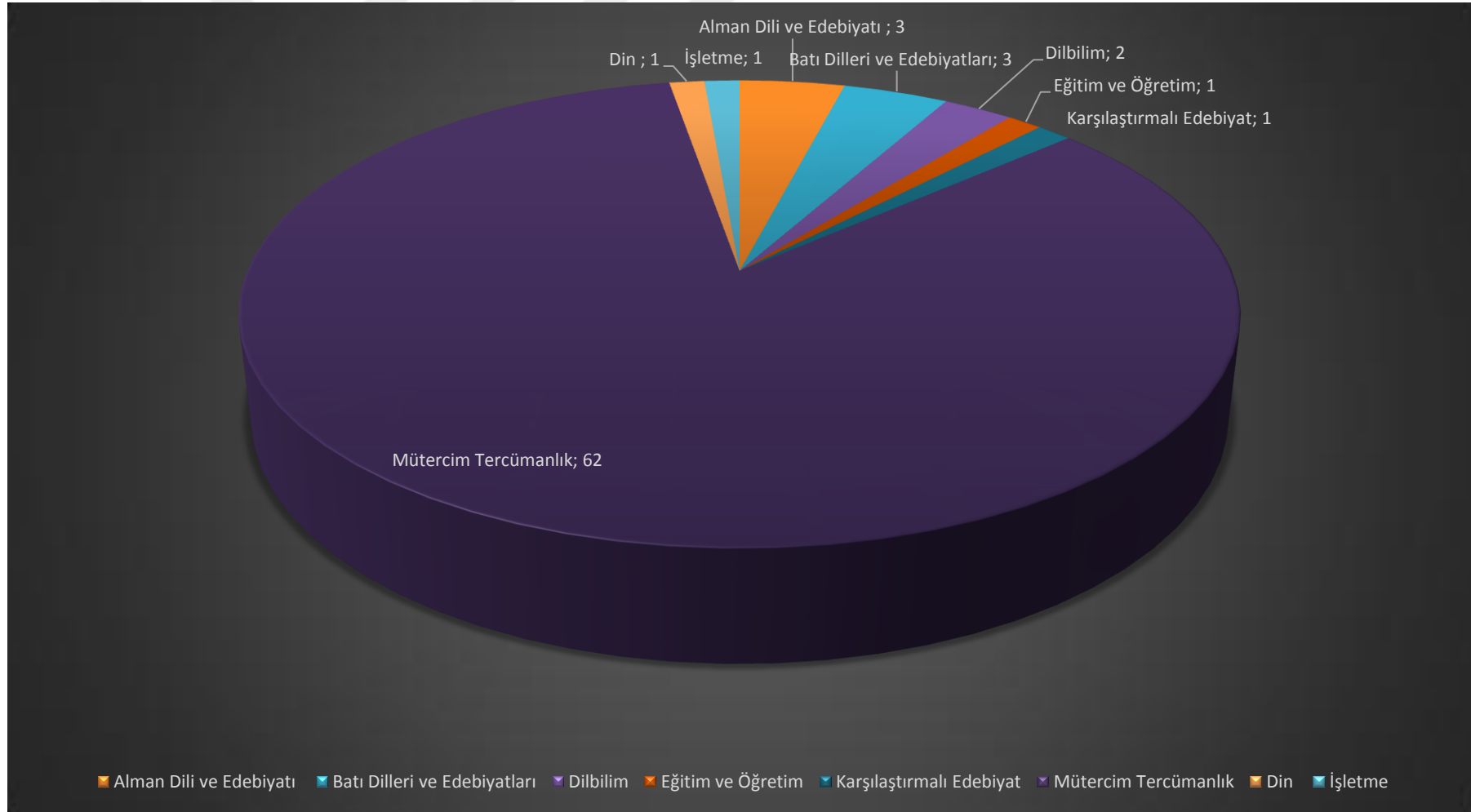
Grafik 2. Çeviri ile İlgili Doktora Tezlerinin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

	1995	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2008	2009	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	TOPLAM
Alman Dili ve Edebiyatı		1												1				1						3
Batı Dilleri ve Edebiyatı						1			1	1														3
Dilbilim										1		1												2
Eğitim ve Öğretim			1																					1
Karşılaştırmalı Edebiyat																1								1
Mütercim- Tercümanlık	1			1	1		1	1	1	4	1	2	4	1	2	1	6	2	7	4	12	7	3	62
Din																					1			1
İşletme																					1			1

Tablo 3. Çevirmen ile İlgili Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

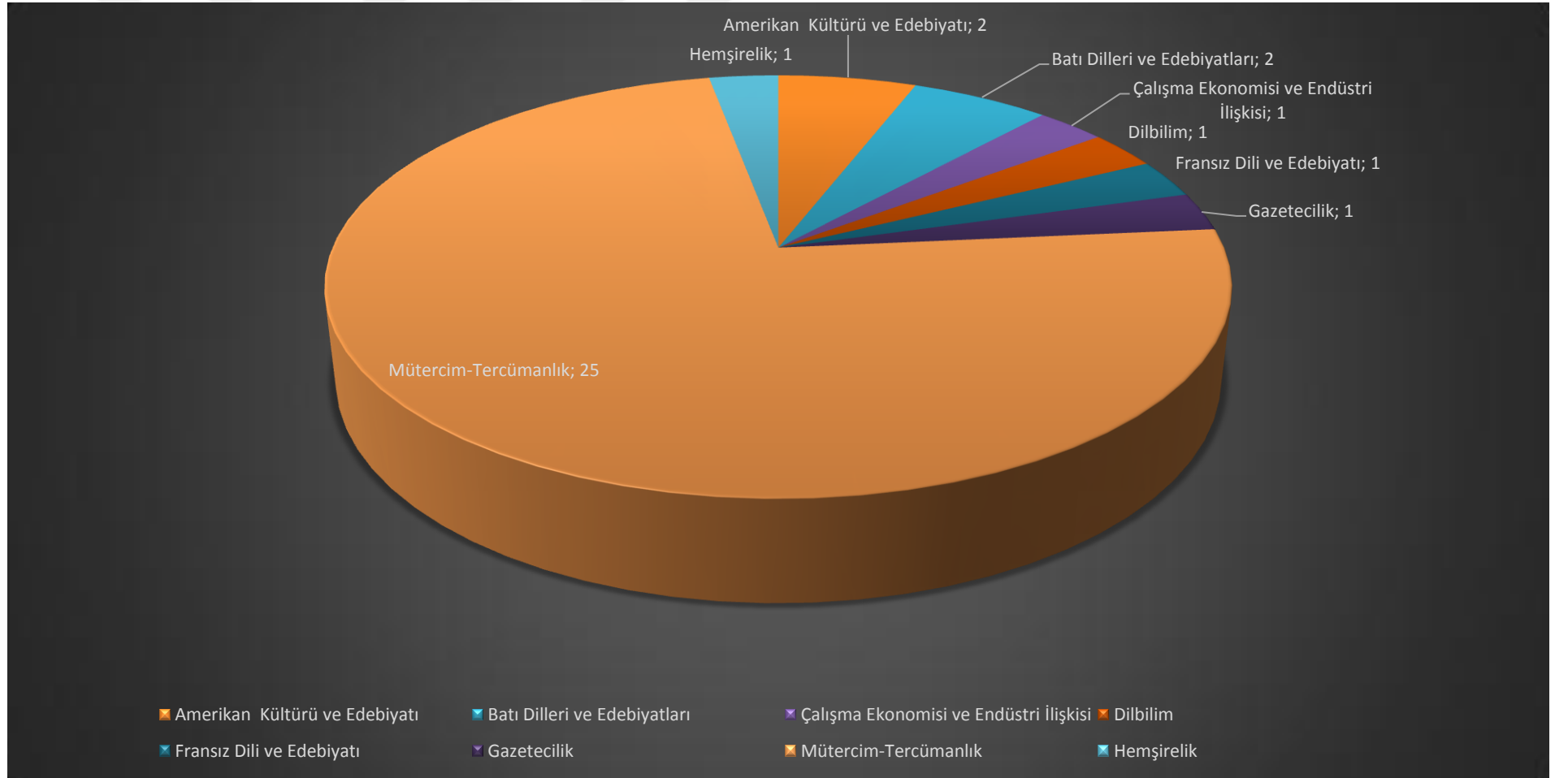
Grafik 3. Çevirmen ile İlgili Yüksek Lisans Tezlerinin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

	2003	2004	2010	2011	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	TOPLAM
Amerikan Kùltürü ve Edebiyatı	1		1											2
Batı Dilleri ve Edebiyatı							1	1						2
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkisi							1							1
Dilbilim		1												1
Fransız Dili ve Edebiyatı								1						1
Gazetecilik								1						1
Mütercim- Tercümanlık			2	1	1	2	2		4	2	3	4	4	25
Hemşirelik										1				1

Tablo 4. Çevirmen ile İlgili Doktora Tezlerinin Yıllara ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Grafik 4. Çevirmen ile İlgili Doktora Tezlerinin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Bu tablo ve grafiklerden şu bilgileri okuyoruz:

1985'ten 2000'e kadar geçen süreçte eviri, eviribilim, çevirmen konuları üzerinde yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmış hatta bazı yıllar hiçbir lisansüstü çalışma yapılmamıştır. Öte yandan bu süreçte yapılan çalışmaların içeriğine bakıldığında, kuramsal ve işlevsel açıdan nc çalışmalar niteliği gösterdiklerini söylemek mümkündür.

2000 sonrası süreçte çalışmalarda artış gözlenmekle birlikte Mütercim-Tercümanlık/eviribilim dışında Dilbilim, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Alman Dili ve Edebiyatı vb. alanlarda yapılan çalışmalarla alanın kapsamı genişlemiş ve çeşitlenmiştir.

Tablo ve grafiklerin geneline bakıldığında ise çalışmaların büyük bir çoğunluğunun yüksek lisans seviyesinde olduğu görülmektedir. Alanda yapılan doktora çalışmalarının büyük bir kısmı Mütercim-Tercümanlık/eviribilim bölümlerine aittir. Öte yandan Spor, Din, Felsefe, Hukuk, Tıp, Psikoloji, Bilgi ve Belge Yönetimi, Sahne Sanatları ve Gazetecilik vb. kürsülerde de eviribilim/eviri konulu tezler verildiği görülmektedir ki bu durum çevirinin, toplumsal önemini gösteren başlıca bir izlek oluşturmuştur.

2. BÖLÜM: ÇEVİRİ TARİHİ

Çeviri, insanoğlunun en eski uğraşlarından biridir. “Çeviri tarihini oluşturmak; insanlar, kültürler ve uygarlıklar arasında geçmişten beri süregelen kültürel alışveriş ağına ışık tutmak, hangi eserlerin nasıl ve neden çevrildiklerini anlamak, çevirinin hangi koşullarda gerçekleştiğini, toplumların gelişimine katkısını, ulusal yazınların nasıl ortaya çıktığını ve geçmişten günümüze çevirmenlerin bu zevkli ama bir o kadar da zahmetli işe hangi nedenlerle katlandıklarını öğrenmek demektir.”³⁶ Çevirinin tarihsel gelişimi, antik dönemden yirminci yüzyıl ortalarına kadar geçen ve bilim dışı tartışmaların egemen olduğu süreç ile bunun devamında başlayan bilimsel tartışmaların egemen olduğu süreç olarak iki döneme ayrılmaktadır.³⁷

Dinî anlatıları referans alırsak Babil³⁸, çeviri için ilk merkez olarak kabul edilebilir. Tarihî gerçekleri anlatan belgeler ise, Babil’in MÖ 2000’li yıllarda ticari faaliyetlerin yoğun olduğu ve farklı dillerin konuşulduğu çok kültürlü bir merkez konumunda olduğu bilgisini veriyor ki bu durum da söz konusu efsanevi kentin çeviri için önemli bir merkez olduğu savını destekliyor. Konuya üçüncü bir bakış açısından yaklaştığımızda ise, ortak yaşamının bir sonucu olmakla beraber çevirinin sadece ticaret odaklı bir gelişim göstermediği gerçeğini tartışmaya açabiliriz. Çeviriye kültürel alışveriş, din, savaş, göç vb. kaynaklı olarak da ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda çeviri tarihinin kültür, din, felsefe, edebiyat tarihlerini de kapsayan bir olgu olduğunu imleyebiliriz. Çeviri tarihi kuramsal ve kronolojik bir düzleme oturtulana kadar edebiyat tarihiyle iç içe geçmiş bir şekilde kaydedilmiştir. Çeviri olgusuna bakışın değişmesine bağlı olarak farkındalığın artmasıyla da hangi metinlerin çeviri tarihine dahil olabileceği üzerinde çalışmalar başlamıştır.

³⁶ N. Berrin Aksoy, **Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 13.

³⁷ Detaylı bilgi için bk. Faruk Yücel, **Çevirinin Tarihi**, Çeviribilim Yayınları, İstanbul, 2016.

³⁸ Detaylı bilgi için bk. Sâkine Eruz, **Çokkültürlülük ve Çeviri**, Multilingual, İstanbul, 2010.

Medeniyeti, insan toplulukları arasındaki karşılıklı etkileşimlerin büyümesi, çoğalması ve genişlemesi olarak gören ve tek bir medeniyet olduğunu savunan Ülken, farklı medeniyetlerin başlangıcı gibi görünen büyük “uyanış”ların, temelde birbirlerine kesintisiz bir tefekkürle bağlı olduklarını ve bu bağlılığı tercümenin sağladığını ifade etmektedir.³⁹ Milletlerin uyanış devirlerinin başlangıçları: “*Eski Yunan uyanışı Anadolu, Fenike, Mısır tercümeleriyle; Türk Uygur uyanışı Hint, İran, Nasturi tercümeleriyle; İslam uyanışı Yunan (Nasturi, Yakubi), Hint tercümeleriyle; yeni Garp uyanışı İslam (Türk, Arap, Acem), Yahudi, Yunan tercümeleriyle mümkün olmuştur.*”⁴⁰ Milletlerin gelişim ve değişim aşamalarında çeviriden yardım aldıklarını söyleyebiliriz. Tarihsel süreçte güç odaklarının farklılaşmasına bağlı olarak doğu-batı arasında sürekli merkez değiştiren çeviri, hayatın pek çok alanında etkinliğini sürdürerek var olmaya devam etmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünün odağında Türk çeviri tarihi yer almaktadır. Türk çeviri tarihini kronolojik bir zeminde inceleyebilmek için Türk dilinin gelişim safhalarını dikkate alacağız. Her ne kadar bu kronolojik çizgi üzerinde çeşitli kırılmalar, kaybolmalar ve birden fazla merkezde aynı anda gelişim gösteren edebî/dilsel faaliyet alanları olsa da Türk çeviri tarihini bu çizgiyi takip ederek ele almayı planlıyoruz. Bu noktada Türkçenin genel olarak, **Eski Türkçe/Orta Türkçe/Yeni Türkçe** olmak üzere üç döneme ayrıldığını belirtmeliyiz. **Eski Türkçe** ile VIII-XIII. yüzyıllar arası; **Orta Türkçe** ile XIII-XIX. yüzyıllar arası ve **Yeni Türkçe** ile de XIX. yüzyıl ve sonrası dönem kastedilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, tarihsel sınırlandırmaların sadece genel bir algı oluşturmaya yönelik olduğudur. Zira bu geçişlerin hiçbirisi tam bir keskinlik ve netlikle bir anda gerçekleşmemiş, bitti denilen dönemler bir anda sona ermemiştir. Öte yandan hem dönem adlandırmalarında hem de dönemlerin hangi

³⁹ Detaylı bilgi için bk. Ülken, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

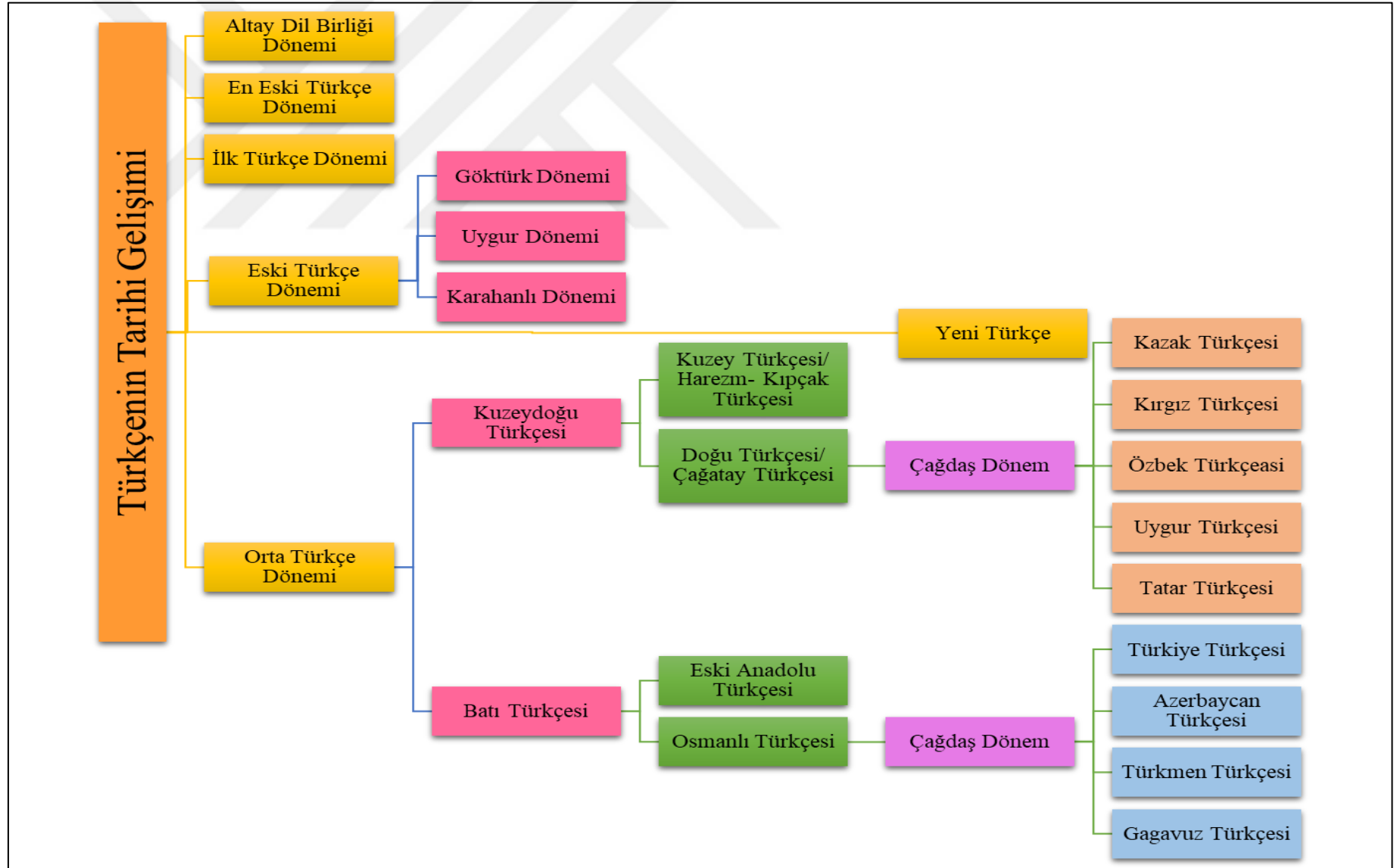
⁴⁰ a.g.e., s.5.

yüzyılları kapsadığı konusunda fikir birliği bulunmamakla birlikte aşağıdaki şemada dönemler, genel ve kapsayıcı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır⁴¹:

⁴¹ Konu ile ilgili detaylı incelemeler için bk. Ahmet Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.51- 59; Fevzi Karademir, “Türk Dilinin Tarihî Dönemlerini Adlandırma Sorunu”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S5/2, 2016, s. 545-564; Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2004; Şinasi Tekin, **İstikakçının Köşesi (Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 112-138.

Tablo 5. Türkçenin Tarihî Gelişimi

2.1. Türk Çeviri Tarihi

Tarih boyunca başka dillerde benzerine pek rastlanmayan bir farklılıkla Türk dili, birden fazla alfabeye yazılmıştır. “*Türk milleti, asker-devlet, devlet-millet ve töre anlayışında tutuculuk derecesinde devamlılık gösterirken, din, dil, kültür, teknoloji, alfabe vs. anlayışlarından ise aynı ölçüde tam bir devamlılık göstermez.*”⁴² Bu durumu coğrafi dağılıma, dinsel ve kültürel farklılıklara bağlamak mümkündür. Buna göre Türk dili, “*yaklaşık 1300 yıllık tarihi boyunca, değişik dönem ve çevrelerde Köktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Tibet, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Latin ve Kiril (Slav) alfabeleri gibi başlıca 13 farklı alfabe ile yazılmıştır.*”⁴³ Türkçenin bu kadar çok ve farklı alfabelerle yazı diline aktarılmış olması, engin bir araştırma konusudur ve Türkçe bu özelliğiyle çeviri araştırmalarında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.

Türkçenin tarihi dönemlerine göre çeviri faaliyetleri ise şöyledir:

2.1.1. Göktürk Dönemi Çeviri Faaliyetleri

“Türk” ismiyle kurulan tarihteki ilk Türk devleti olan Göktürk Kağanlığı 552 yılında Bumin Kağan tarafından kurulmuştur. Bu devlet, 582 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır. Doğu Göktürk Kağanlığı 630, Batı Göktürk Kağanlığı ise 659 yılında Çin hâkimiyetine girerek yıkılmıştır. 630-682 yılları arası Göktürklerin fetret devridir. Bu devrin bitiminde, 745 yılına kadar yaşayacak olan II. Göktürk Kağanlığı kurulmuştur.

⁴² Yusuf Tepeli, “VIII. Yüzyıldan XV. Yüzyıla Kadar Dinî Metinler ve Türkçe”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.8, 1997, s.13-22.

⁴³ Talat Tekin, **Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı**, Simurg Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 7. Bu konuda detaylı bilgi için bk . Mustafa S. Kaçalın, “Elifbâ”, **TDVİA**, 1995, C. 11, s. 44; Nadir İlhan, “Türklerde Alfabe Değiştirme Sorunu ve Türk Kültürü Açısından Sonuçları”, **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri (10-15 Eylül 2007)**, 2007, s. 785- 793.

Türklerin üç ayrı bölgede üç büyük medeniyet (Budist-Maniheizt; Orta Asya Türk-İslam; Anadolu Türk-İslam)⁴⁴ kurduğuna dikkat çeken Şinasi Tekin, her bir medeniyetin de bir yazı diline dayandığını, herhangi bir yazı diline dayanmayan milletlere ait medeniyetlerin kalıcı ve devamlı olamayacağını dile getirmekte ve Göktürk dönemine ait şu yorumu yapmaktadır: “Devamlı yazı dilleri ancak şehirlerde, yerleşik medeniyetin içinde oluşabilir. Bozkırda, çadırlarda teşekkül eden yazı dilleri ya kısa ömürlüdür veya belli, dar çevrelerin malı olarak kalır ve onların tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte de tarihe karışır. Göktürklerde olduğu gibi.” Bu yorum ışığında, Göktürk dönemine ait veri kısıtlılığını bir kenara bırakıp tam tersi bir durum olduğunu varsaysak bile belki yine de çeviri adına çok fazla esere ulaşmamız mümkün olmayacaktı. Öte yandan yazıtlardaki dilin edebî bir üsluba sahip olduğu, dolayısıyla daha eski ve işlenmiş bir dil özelliği sergilediği görülmektedir. Dolayısıyla yazıtların Türk tarihinin çok yeni bir dönemine ait olduğu düşünülmektedir.⁴⁵ Bu hususla ilgili Tenişev de şunları kaydetmektedir: “Runik abidelerin dili Oğuz ve Uygur kaynaklarından oluşan eski Türkçe dil üstü bir dilin yazılı şekli, Türk dillerinin tarihinde ilk yazılı olarak korunmuş edebiyat eseridir. Yazılı dilin inceden inceye işlenmiş olması gösteriyor ki, Runik abidelerin dili, yazılı dil haline geçmeden önce uzun yıllar yalnız konuşma dili olarak kullanılmıştır.”⁴⁶

Göktürk dönemini siyasal olarak I ve II. Göktürk Devleti olarak iki döneme ayırarak ele almak çeviri tarihinin oluşturduğu tabloyu daha anlaşılır kılacaktır. Edebî açıdan bakıldığında da I. Göktürk devletinden kalan Bugut, Birinci ve İkinci Hüys Tolgoy yazıtları olmak üzere toplam üç yazıt bulunmaktadır⁴⁷ Çağatay-Tezcan’a göre, I.

⁴⁴ Şinasi Tekin, *Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015, s. 24.

⁴⁵ Detaylı bilgi için bk. Doğan Aksan, *En Eski Türkçenin İzlerinde/Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2015.

⁴⁶ E. Rahimoviç Tenişev, “Eski Türklerde edebî dil var mıydı?”, *TDAY-Belleten*, 1986, s.159-160.

⁴⁷ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Ölmez, “İlk Türk Kağanlığından Günümüze Ne Kaldı?”, *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri 11-13 Kasım 2014*, 2015.

Göktürk Devleti döneminde kağanların, “*imparatorluğun ideolojik birliğini sağlamak için özellikle Buddhizm’in devlet dini olarak kabul edilmesini yararlı buldukları anlaşılmaktadır.*”⁴⁸ Süreç içerisinde bu düşünce hayata geçirilmiş ve Buddhizm devlet dini olmuştur. Bu dönemde Buddhizme ait bazı metinler Türkçeye çevrildiği bilinmektedir.⁴⁹ Ahmet Bican Ercilasun da “*Köktürklerden kalan Türkçe anıtlar, hanedanın 682’de kurulan ikinci dönemine aittir. Köktürklerin birinci dönemine ait, bugüne ulaşan herhangi bir Türkçe metin yoktur. 580 civarında, Tapar Kağan*⁵⁰ *zamanında dikilmiş olan Bugut anıtı*⁵¹ *Soğdakçadır.*”⁵² şeklinde bilgi verir. Bu durumda, bize bugün veri sağlayan dönemin, 682 yılından sonrasına ait olduğu çıkarımını yapabiliriz.

Göktürk dönemiyle ilgili genel algı, yazı malzemesi olarak taşın kullanıldığı yönündedir ancak yapılan kazı ve araştırmalar göstermektedir ki sadece taş değil kâğıt da kullanılmakla beraber farklı maden, materyal ya da eşya yüzeyleri de yazı için bir zemin görevi üstlenmiştir. Osman Fikri Sertkaya, bu durumu dikkate alarak Göktürk dönemi metinlerini üç gruba ayırır:

- “1. Göktürk ve Uygur devrinden kalan taşta kazılı metinler;
2. Ötüken ve Koço Uygurlarından kalan kâğıda yazılı metinler;
3. Göktürk ve Uygur devresine ait altın, gümüş, bronz, demir, kemik, kaya ile kil/balçıktan yapılan para, kılıç, bıçak, tabak, çanak, bardak, küp, tarak, bilezik, yüzük, küpe, kemer plakası veya tokası, ağırşak vs. gibi günlük hayatta kullanılan eşyaların üzerinde bulunan metinler.”^{53 54}

⁴⁸ Saâdet Çağatay-Semih Tezcan, “Köktürk Tarihinin Çok Önemli Bir Belgesi: Sogutça Bugut Yazısı”, **TDAY-Belleten 1975-76**, 1976, s. 248.

⁴⁹ Detaylı bilgi için bk. Saâdet Çağatay-Semih Tezcan, a.g.m.

⁵⁰ Tapar Kağan, 572-581 yılları arasındaki Doğu Köktürk kağanıdır.

⁵¹ Bugut anıtı hakkında detaylı bilgi için bk. Saâdet Çağatay-Semih Tezcan, a.g.m., s. 245-252.

⁵² Ahmet Bican Ercilasun, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 128.

⁵³ Osman Fikri Sertkaya, “Kağıda Yazılı Göktürk Metinleri ve Kağıda Yazılı Göktürk Alfabeleri”, **Göktürk Tarihinin Meseleleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995, s.167.

Bu gruplandırmanın çeviri çalışmaları açısından önemi ise işaret ettiği toplumsal yapı ve eğitim sistemi noktasındadır. Farklı materyallere ve farklı eşyalar üzerine Göktürk alfabesiyle yazılar yazılması, bu alfabeyle eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yapıldığını göstermektedir. Bu da okuryazarlık seviyesi ve çeviri faaliyetlerinin yoğunluğu konusuna araştırmacıların ilgisini yönlendiren bir çıkarım olur. Sema Barutçu Özönder, “*Eski Türklerde Dil ve Edebiyat*” başlıklı makalesinde bu çıkarıma dayanak olarak gösterilebilecek bilgiler verir ve Buddhizm misyoneri olan Hintli rahip Jinagupta ve yanındakilerin “*bu dönemde yoğun bir çeviri faaliyetinde bulunduğu, belli Buddhist sūtraların Türkçeye çevrildiği hatta Taspar Kağan için yazıldığı bilinmektedir.*”⁵⁵ der. Taspar Kağan’ın bu dönemde büyük çapta Burkan tapınakları yaptırdığı bilinmekle birlikte Emel Esin, “*Türk Kültür Tarihi İç Asya’da Erken Safhalar*” başlıklı makalesinde konuyla ilgili bir olasılıktan daha bahseder: “*Doğu Türkistan’da, Kumtura’da henüz okunmamış, Brahmi harfleri ile Türkçe kitabeler bulunan Buddhist külliyesinin müessesinin Taspar olması mümkün gözükmektedir.*”⁵⁶ Bu döneme ait bir çeviri kaydı ise şöyledir: “*Çin kaynaklarına göre, Çinliler arasında Türkçeyi bilen kimselerden birisi ‘Nirvana-Sutra’yı Orhun Türkçesine çevirmiştir. Hatta bu Türkçeye ait bir sözlük bile mevcuttur.*”⁵⁷ Ahmet Bican Ercilasun’un da imlediği gibi, bugün ulaşılamayan bu eser, tarihin kaydettiği Türkçe ilk tercümedir.⁵⁸

Sonuç olarak, Eski Türk Runik yazısının ne zaman ortaya çıktığı ve hangi zaman diliminden başlayarak kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir.⁵⁹ Ancak elde edilen veriler ışığında VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlandığı

⁵⁴ Farklı alan ve dönemlere ait yazıt/yazılarla ilgili detaylı bilgi ve görseller için bk. Hüseyin Namık Orkun, **Eski Türk Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları Nu:529, Ankara, 1994.

⁵⁵ Sema Barutçu Özönder, “Eski Türklerde Dil ve Edebiyat”, **Türkler**, C.III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 484.

⁵⁶ Emel Esin, **Türk Kültür Tarihi İç Asya’da Erken Safhalar**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 11.

⁵⁷ Lui Mau-Tsai 1958’den akt. Ahmet Caferoğlu, 2000, s. 110.

⁵⁸ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Bican Ercilasun, 2004, s. 85.

⁵⁹ Detaylı bilgi için bk. András Róna-Tas, “On The Development and Origin of The East Turkic ‘Runic’ Script”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, 1987, V.1, p. 7-14; Talat Tekin, 1997, s. 27.

öngörülüyor. Öte yandan yapılan ve yapılacak olan kazılarda ortaya çıkacak yeni metinler ya da metin parçaları, bu tarihlendirme varsayımının daha net bir temele oturmasına katkı sağlayacaktır. Yaşanması muhtemel bu süreç, bizi doğrudan Türk çeviri tarihi hakkında da yeni bir tarihlendirmeye götürecektir. Bu noktada, özellikle son 25 yılda Moğolistan ve çevresinde yapılan çalışmaların arttığına değinmemiz gerekmektedir. Göktürklerden kalma yazıtlardan son bulunanı, “2010 ve 2011 yıllarında varlığından haberdar olunan, 2015’te de ilk metin yayımı yapılan ‘Dongoyın Şiree’ yazıtlarıdır.”⁶⁰ Bir mezara ait olduğu düşünülen 13-14 adet taş vardır. Bunlar, metin içeriği açısından çok zengin olmamakla birlikte üzerlerinde Türklere ait boy simgelerinin yani tamgaların bulunduğu bildirilmektedir.⁶¹ Öte yandan Özönder’in şu tespiti çalışmamızın bu bölümünde yaşadığımız veri kısıtlılığını özetler niteliktedir: “Taspar Kağan döneminde tekrar Buddhist çevreyle temasa geçen Türklerin, kendi ülkelerinde Türk kağanlarının himayesinde gerçekleştirilen bu Buddhist faaliyet sırasında, Çinceden ve/veya doğrudan Sanskritten veya Soğd ve Tohar dilleri aracılığı ile Türkçeye çevrilen erken tarihli böyle Türkçe Buddhist eserlerin başına ne gelmiştir, bunları henüz bilmiyoruz. Bu bilinmezlik, bu erken tarihli Türkçe dinî içerikli çeviri eserler için hangi alfabenin kullanıldığı sorusu için de geçerlidir. Türklerin yazılı çağlarının bu erken dönemlerinde eş zamanlı, fakat farklı kullanım alanlarına sahip olarak farklı alfabeler ve özellikle dar din çevreleri için geçerli olmak üzere farklı diller ve alfabeler kullanıldığını düşünmemek elde değildir.”⁶²

⁶⁰ Mehmet Ölmez, “Moğolistan’da Yeni Bulunan Eski Türkçe ‘Dongoyın Şiree’ Yazıtları Üzerine Notlar”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.57, S.57, 2017, s.161-178.

⁶¹ <http://qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/mogolistan-da-gokturk-kaganligi-na-ait-etrafi-yazili-anit-bulundu/163295/> (erişim tarihi:21.04.2018); <http://bilimdili.com/toplum/dil/son-turkce-yazitlar-cozuldu/> (erişim tarihi: 21.04.2018). Ayrıca bk. Hayat Aras Toktaş, “Delgerhaan’da bulunan yeni yazıtlarla ilgili, Moğolistan Bilim Araştırma Akademisi Arkeoloji Bölümü Araştırmacısı Dr. Ts. Bolorbaatar ile Söyleşi”, **Türk Dili**, C. CV, S. 742, 2013, s.87-90.

⁶² Sema Barutçu Özönder, 2002, s. 484.

2.1.2. Uygur Dönemi Çeviri Faaliyetleri

745 yılında Göktürk Devleti'nin hâkimiyetine son vererek Türk dünyasının başına geçen Uygur devleti, 840 yılında Kırgız Türkleri tarafından yıkılmıştır. Ötüken'den ayrılan Uygurlar, Doğu Türkistan ile, Çin sınırındaki bugünkü Kansu'da, yerleşik medeniyet merkezleri olan hakanlıklar, beylikler kurmuşlardır.⁶³ Moğolistan'dan ayrılarak Tarım, Turfan, Hoço bölgelerine yerleşen Uygurlar, yıkılışlarından sonra bile kültürlerini çok uzun süre yaşatabilmeleriyle Orta Asya Türk tarihi açısından ayrı bir öneme sahiptirler. Ayrıca *“atlı göçebe bir hayat tarzından, yerleşik hayat tarzına geçişlerinin ve bu uygarlığa kendi karakterlerini katarak yeni bir kültür yaradılışının en güzel örneğini Uygurlarda görmekteyiz.”*⁶⁴

Uygurlar, runik alfabeyi resmî olarak kullanmışlardır ancak kısa bir zaman içinde Soğd alfabesine dayanan kendi alfabelerini geliştirmişlerdir. Öte yandan A. Le Coq tarafından Uygur alfabesinin dönemsel ya da coğrafi farklılıktan kaynaklanan üç ayrı yazış şekli tespit edilmiş, İslamî devir Uygur yazısı içinse W. Radloff tarafından *der mohammedanisch-uygurisch Schrift-character* adı verilen bir çeşidin daha varlığı ortaya konulmuştur.⁶⁵

Bu devirde işlekliliği devam eden beş alfabeden bahsedilmektedir:

“1- Köktürkçe damgalar alfabesi,

2- Brahman yazısı ile yazılmış olan Uygurca metinler,

3- Mani yazısı ile yazılmış olan metinler,

4- Sogut yazısı ile yazılmış olan metinler,

⁶³ Detaylı bilgi için bk. Emel Esin, 1985, s. 11.

⁶⁴ Özkan İzgi, **Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 13.

⁶⁵ Detaylı bilgi için bk. Aleksandr Mihayloviç Şçerbak, “Uygur Alfabesi Hakkında”, **İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri**, S.10, 2000, s.191-192.

5- *Uygur yazısı ile yazılmış olan metinler.*”⁶⁶

Ercilasun ise metin ayrımını dinî altyapıya göre yapmaktadır:

“1- *Manici çevreye ait metinler*

2- *Burkancı (Budist) çevreye ait metinler*

3- *Hristiyan çevreye ait metinler*

4- *Müslüman çevreye ait metinler*”⁶⁷

Öte yandan zaman içinde Uygur alfabesi oldukça yaygın bir kullanım alanına ulaşmıştır. Bu alfabeyle sadece dinî kitaplar değil, aynı zamanda tıp, astronomi, fal vb. konularda da eserler meydana getirilmiştir. Kazılarda elde edilen Uygurca metinler, Uygurların 8-9. yüzyıllardan önce de yazılı üretime sahip olduklarını göstermektedir.⁶⁸ Ayrıca Moyen-Çor kitabesi ile Karabalsagun kitabesi Uygur tarihinin önemli kaynakları arasında yer almaktadır.⁶⁹

Uygur dönemi metinlerinin genel özelliği, dinî ve çeviriye dayalı olmasıdır. Uygurca metinler arasında tercüme olmayanların sayısının az olduğu düşünülmektedir.⁷⁰ Bu dönemde kabul edilen Buddhizm, Maniheizm dinleri nedeniyle Sanskritçe, Toharca, Soğdca, Tibetçe ve Çince den çeviriler yapılmıştır. Yapılan çevirilerle Uygur Türkçesine birçok yabancı sözcük girmiştir. Çevirinin yoğun olarak kullanıldığı bu süreçte, “*çeviri yöntemi olarak daha çok kaynak metne bağlılık tercih ediliyordu. Fakat bu çeviri tutumu zaman içerisinde Uygurca üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Çünkü çevirileri gerçekleştiren Uygur aydınlarının ait oldukları dinî*

⁶⁶ Saadet Şakir Çağatay, “Uygur Yazı Dili”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.2, S.5, 1943, s. 81.

⁶⁷ Ahmet Bican Ercilasun, 2004, s. 230.

⁶⁸ Detaylı bilgi için bk. Saadet Şakir Çağatay, 1943.

⁶⁹ Detaylı bilgi için bk. Gülçin Çandarlıoğlu, **Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü, Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2004, s.46.

⁷⁰ Detaylı bilgi için bk. Saadet Şakir Çağatay, 1943.

inanişlarında geçerli olan terim ve deyimleri aynen erek metne aktarmaları sonucunda, zaman içinde Uygur yazı dili parçalanmıştır ve şivelere ayrılmıştır.”⁷¹

Bu dönem çeviri eserlerinin bazılarının çevirmenlerinin adları günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çevirmenler, Şingko Şeli Tutung, Prajnarakşita, Beşbalıklı Antsang, Küntsün Şeli Tutung Punyasri, Samghasri, Manjsri Sadhana, Karunadasas ve Komullu Arya Acarya’dır.⁷²

Caferoğlu, sağlam bir çeviri geleneğine sahip bu dönem mütercimlerinin Türkçeden yana bir tavır sergileyerek, dili yabancı etkilerden korumaya çalıştıklarını, Sanskrit dilinin yükleyeceği külfetten arınmak amacıyla bazı dinî metinlerin çevirisini Çince üzerinden yaparak terimleri Türkçeleştirdiklerini ifade etmektedir.⁷³ Ayrıca Budist eserlerin, Uygurcaya çevrilirken serbest bir çeviri tutumunun benimsendiği ve bunun bir sonucu olarak da kaynak metin ile erek metin arasında hacimsel farklılıkların yüksek olduğu bilinmektedir.⁷⁴

Uygurcaya çevrilmiş bazı eserler ve içerikleri ise şöyledir:

Suvarnaprabhasa-sutra daha yaygın bilinen adıyla **Altın Yaruk** (Altın Işık), Şingko Şeli Tutung tarafından Çinceden çevrilmiştir. Burkancılığın esaslarını, Buddha’nın menkıbelerini anlatan bir eserdir.

Sekiz Yükmek (Sekiz Tomar), Çinceden çevrilmiştir. Burkancılığa ait dinî ve ahlaki inanişları içermektedir.

Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlah), Çinceden çevrilmiştir. Kuanşi İm adlı Bodisatva’nın sıkışık zamanlarda canlıların yardımına koşmasını anlatmaktadır.

⁷¹ Atilla Özkırımlı, “Çeviri”, **Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999, s. 218.

⁷² Bu çevirmenlerle ilgili detaylı bilgi için bk. Sema Barutçu Özönder, 2002, s. 490.

⁷³ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Caferoğlu, 2000, s. 155-161.

⁷⁴ Detaylı bilgi için bk. Özkan İzgi, “Turfan Uygurları Kültürü Hakkında Bazı Düşünceler”, **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Eylül 1989**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:119, Ankara, 1997, s. 54.

İnsadi Sudur, rahiplere ait bir törenle ilgilidir.

Yitiken Sudur, Çince'den çevrilmiştir. Astronomiyle ilgili bir metindir.

Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi (İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade), Çince'den çevrilmiştir. İki şehzadenin düşünceleri doğrultusunda yaşadıkları çekişmeyi anlatır.

Maytrisimit, Toharcadan çevrilmiştir. Maitreya Burkan'ın menkıbevi hayatını konu edinmektedir.

Abidarim Kunlıg Koşavarti Şastir, Çince'den çevrilmiştir. “*Abidarmalar, Burkancılığın metafizik yönünü işleyen eserlerdir.*”⁷⁵

Küentso (Hüen-Tsang) Biyografisi, Çince'den çevrilmiştir. Küentso adlı Burkanın seyahatlerini ve hayatını konu edinmektedir.⁷⁶

Bunlardan başka Buddha'nın vaazlarını konu edinen Sutra'ların Uygurcaya çevrildiği, bunlardan birkaçı üzerinde çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Sutra'lardan bazıları şunlardır: “*Vimalakirtinirdesa-sutra, Prajnaparamathrdaya-sutra, Sukhavatiyyuha, Agama-sutra, Amitabha-sutra, Abhidharmaksa-sutra, Vajracchedika-sutra, Amitayurdhyana-sutra, Saddharmapundarika-sutra, Dharani-sutra, Mahamayuri-sutra, Disasvastika, Arya rajavadaka-sutra*”⁷⁷

Sonuç olarak, Uygur dönemi çok dilli bir yapıya ve birden fazla din ve öğretiye sahip olan, farklı coğrafi yerleşim alanlarında gelişen bir görünüm sergilemektedir. Uygurların, Türk düşünce tarihinde önemli bir yeri olmasına rağmen derin ve devamlı

⁷⁵ Ahmet Bican Ercilasun, 2004, s. 250.

⁷⁶ Bu dönem eserleriyle ilgili daha detaylı bilgi için bk. Ahmet Bican Ercilasun, 2004; Reşit Rahmeti Arat, **Eski Türk Şiiri**, TTK, Ankara, 1965; Reşit Rahmeti Arat, “Uygurca Yazılar Arasında II”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2012, S.22, s.17-28; Sema Barutçu Özönder, 2002.

⁷⁷ Tuncer Gülensoy, **Türkçe El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 191-192.

bir iz bırakamamalarının sebebi olarak medeniyet etkileşimlerinden uzakta kalmaları gösterilmektedir.⁷⁸

Türk çeviri tarihi açısından ise hem oldukça verimli bir görünüm çizmekte hem de sahip olunan çeviri tavrı hakkında da bilgi sahibi olunabilmesiyle önceki dönemden ayrılmaktadır.

2.1.3. Karahanlı Dönemi Çeviri Faaliyetleri

Karahanlılar (840-1212), ilk Müslüman Türk devletidir. 10. yüzyılda Müslüman olan Karahanlılar, Kaşgar, Balasagun ve Yedisu bölgelerini kapsayan bir devlet kurmuş, daha sonra Fergane ve Nehir Ötesi şehirlerini de alarak Türkleştirmişlerdir.⁷⁹ Karahanlılar zamanında biri Kaşgar ve Balasagun'da, diğeri Maverâünnehir'de özellikle de Semerkant ve Buhara'da olmak üzere iki farklı ilim ve kültür çevresi gelişim göstermiştir. Hem Uygur hem de İslam kültür dairelerine ait özellikleri barındıran Karahanlılardan günümüze ulaşan eserler, sahip oldukları ileri kültür seviyesi hakkında bilgiler sunmaktadır.⁸⁰

Karahanlı Türkçesi ise dil özellikleri bakımından Göktürk ve Uygur Türkçesinin devamı niteliğindedir ancak iki farklı din temeline dayanmakla da birbirlerinden ayrılmaktadır. Zaman içerisinde İslami temelli olan Karahanlı Türkçesi, diğerlerinin üzerinde hâkim konuma geçmiştir.⁸¹ Bu dönem Türkçesinin diğeri bir adı da *Hakaniye*

⁷⁸ Detaylı bilgi için bk. Hilmi Ziya Ülken, 2011, s. 20-21.

⁷⁹ Detaylı bilgi için bk. Tahsin Banguoğlu, "Eski Türkçe Üzerine", **TDAY-Belleten** 1964, 1989, s.80.

⁸⁰ Detaylı bilgi için bk. A. Necla Pekolcay, "Karahanlılar Dönemi Türk Edebiyatında Türklük ve Müslümanlıkla İlgili Unsurlar", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1997, 253-259.

⁸¹ Detaylı bilgi için bk. Aysu Ata, "Moğol Fütuhâtı ve Doğu-Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, 2010, S. 17, s. 30.

Türkçesi'dir.⁸² Yeni dinin etkisiyle Arap alfabesi kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte Uygur harfleriyle de yazılan metinler bulunmaktadır.

Çeviri faaliyetleri açısından ise yeni din ve yeni alfabenin getirisi olarak Kur an çevirilerinden bahsedilebilir. Kur an'ın Türkçe  evirilerinin 11. yüzyılın ilk yarısına ait oldukları kabul edilmekte ve Samano ulları devrinde Kur an'ın Farsçaya tercüme ve tefsirinin yapıldığı bilinmektedir.⁸³ Kur an'ın ilk Türkçe tercümesine dair herhangi bir belge bulunmamakla birlikte İslam dinine geçişin etkisiyle bunun, “*Türk yazı dillerinden Karahanlıca ile yazılmış olduğu*”⁸⁴ sonucuna varılabilmekte ayrıca bu tercümenin ilk Farsça tercüme esas alınarak yapıldığı bilinmektedir.⁸⁵ Şinasi Tekin de bugün Rylands nüshası olarak anılan bu tercümeyi, Karahanlıların ilk  eviri metni olarak kabul ederken bunu hem  eviri için toplanan kurulda İspicablı⁸⁶ iki âlimin bulunmasına hem de bu nüshanın aralarında Türkçenin de bulunduğu    dilli bir şekilde yazılmış olmasına ba lamaktadır.⁸⁷ Bu durum, Karahanlı döneminin ilk eseri olarak bilinen Kutadgu Bilig'den de önce bir eserin varlığını ortaya koymasının yanı sıra Kutadgu Bilig'de kullanılan ileri dil düzeyine ve kelime  e itlili ine de bir açıklama getirmektedir.

Karahanlı döneminde yapılmış Kur an tercümelerinden en eskisi olarak kabul edileni, *Türk İslam Eserleri Müzesi'nde 73 numarada* kayıtlıdır. *Leningrad Asya Müzesi Kitaplı ında* bulunan ve *Anonim tefsir* olarak anılan nüsha ise sadece satır altı

⁸² Hakaniye Türkçesi, Karahanlıların konu tu u Türkçeye verilen addır. Bu kullanım, Kaşgarlı Mahmud'un D v nu Lug ti't-Türk adlı eserinde “*Uygur  ehr ne varıncaya dek Erti , İla, Yamar, Etil ırmakları boyunca oturan halkın dili doğru Türkçedir. Bunların en açık ve en tatlısı Hakaniye=Hakanlılar  lkesi halkının dilidir.*” tespitine dayanmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Kaşgarlı Mahmud, *Div n  L gat-it-Türk Tercümesi* ( ev. Besim Atalay) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, C.1, s.30.

⁸³ Detaylı bilgi için bk. Mehmet  eker, “İslam Tarihinde Kur an-ı Kerim'in Türkçe'ye İlk  evirileri”, *Kur an Me alleri Sempozyumu 24-26 Nisan 2003/ zmir*, Diyanet İ leri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 15.

⁸⁴ Aysu Ata, *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur an Tercümesi (Rylands Nüshası- Giriş, Metin, Notlar, Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. XI.

⁸⁵ Detaylı bilgi için bk. Aysu Ata, “Karahanlı Türkçesinin İlk Eseri”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 2004, S.14, s. 95-102.

⁸⁶ İspicab, M ver  nehir'deki bir  ehrin adıdır. O dönem bu  ehir halkının Türkçe konu tu u bilinmektedir.

⁸⁷ Şinasi Tekin, 2016, s. 120-121.

tercüme değil aynı zamanda sure tefsirleri ve bazı hikâyeler de içermektedir. Bu tercümenin istinsah yeri, tarihi ve istinsah edeni bilinmemektedir. **Rylands nüshası, Manchester, Rylands Kitaplığı**'nda kayıtlıdır. Bu nüshanın da künye bilgileri bilinmemekle birlikte Türkçe ve Farsça çeviriye sahiptir. Diğer bir nüsha olan **Özbekistan nüshası** ise **Özbekistan İlimler Akademisi**'nde kayıtlıdır, bu nüsha da Türkçe ve Farsça çeviriye sahiptir.⁸⁸

Kur'an'ın Türkçeye çevirisinde ya satır altı tercüme ya da kıssalarla, hikayelerle genişletilen tefsir yöntemi tercih edilmektedir.⁸⁹ Ayrıca ilk Kur'an çevirilerinde, Türklerin eski dinlerine ait terimlerden faydalandığı görülmektedir. Mesela Allah-Tangrı, kitap-bitik, cennet-uçmak, cehennem-tamuğ...vb.⁹⁰

Sonuç olarak, Türk kimliğini koruyarak yeni dine adapte olunan bu dönemde de çevirilerin bu yenilik nedeniyle dinî temelli olduğunu söyleyebiliriz. Dönem hakkında genel bir kaniya varılabilmesi için telif eserlerin de genel olarak İslami çizgide kaleme alındığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca dil üzerinde de din ve ona bağlı kültür nedeniyle Arapçanın; edebî bağlantılar ve kültürel etki nedeniyle de Farsçanın etkileri görülmeye başlanmıştır.⁹¹ Ayrıca bu dönemle başlayan Kur'an çevirileri, Türkçenin gelişim aşamalarının tespitinde önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

2.1.4. Selçuklu ve Anadolu Beylikler Dönemi Çeviri Faaliyetleri

Hazar Denizi'nin doğusunda Sırderya'nın ortalarına kadar uzanan alanda, genellikle göçebe Oğuz boylarından oluşan Oğuz Yabgu Devleti hüküm sürüyordu. Oğuzların Kınık boyunun da içinde bulunduğu bu devletin Yabgu'dan sonra gelen

⁸⁸ Detaylı bilgi için bk. Zeki Velidi Togan, "The Earliest Translation of the Qur'an into Turkish", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, 1964, C. 4, s. 1- 19; Mehmet Kara, "Doğu ve Batı Türkçesinde Kur'an Tercüme ve Tefsirleri", **Diyanet İlmi Dergi**, 1993, C.29, S.3, s.25-36.

⁸⁹ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Kara, 1993, s.25.

⁹⁰ Detaylı bilgi için bk. Abdülkadir İnan, "Kur'an'ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca Çevirileri Üzerine Notlar", **TDAY-Belleten**, 1960, s. 79.

⁹¹ Detaylı bilgi için bk. Tuncer Gülensoy, 2010.

yöneticisi, Selçukluları da atası olarak bilinen Demir Yaylı unvanına sahip olan Dukak idi.⁹² Dukak'ın ölümünden sonra yerine Selçuk geçmiştir. Selçuk hem Kınık boyunun beyidir hem de Oğuz Yabgu Devleti'nin Subaşı'sıdır. İlerleyen süreçte Yabgu ile oluşan rekabet ortamı nedeniyle Kınık boyuna mensup bir kitleyle beraber Cend şehrine göç etmiş ve burada küçük bir beylik kurmuştur. Bu beylik 960 yılı civarı da İslamiyet'i kabul etmiştir. Bu olay hem Selçuklu tarihi hem de İslami devir Türk tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıdır.⁹³ İslamiyet'i kabullerinden sonra Oğuzlar, "Türkmen" olarak anılmaya başlanmıştır. Öte yandan İslamiyet'in kabulünden sonraki süreç, savaşlarla ve çekişmelerle devam etmiştir. Bu durum, 1040 Dandanakan Savaşı'na değin sürmüş, Selçuklular bu savaşta elde edilen zaferle tam bağımsızlıklarına kavuşmuş ve Selçuklu Devleti kurulmuştur. Tuğrul Bey, Selçuklu Devleti'nin başına geçmiştir. Onun ölümünden sonra Alparslan devleti idare etmiş ve 1071 Malazgirt Savaşı'nda kazanılan zaferle Türk-Oğuz boylarına Anadolu'nun kapılarını açmıştır. Selçuklu Devleti, Alparslan'dan sonra oğlu Melikşah döneminde iktidarının en üst seviyesine ulaşmıştır. Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı Sencer'in ölümü üzerine ise devlet dağılmış ve

1. Irak ve Horasan Selçukluları
2. Kirman Selçukluları
3. Suriye Selçukluları
4. Anadolu Selçukluları olmak üzere dörde bölünmüştür.

Hem Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndan tezimizin ilgi alanı olan Anadolu Selçuklu Devleti'ne geçişteki silsileyi hem de Anadolu Selçuklu hükümdarlarından

⁹² Detaylı bilgi için bk. Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 19.

⁹³ Detaylı bilgi için bk. Ali Sevim-Erdoğan Merçil, 2014, s. 21.

bahsederken isimlerin daha net algılanabilmesi açısından şecerelerini gösteren tablolar⁹⁴

Ek 1’de sunulmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti, Selçuklu devletlerinin en uzun süreli olanıdır. Arslan Yabgu’nun torunu Süleymanşah tarafından kurulmuş, onun 1086’da ölümünden sonra yerine oğlu I. Kılıçarslan geçmiştir. Sonraki süreç, bir yandan haçlı saldırıları, taht çekişmeleri, ayaklanmalar ve Anadolu’da beylik ilan edenlerle, Moğollarla, Ermenilerle ve Bizanslılarla mücadele içinde geçerken diğer yandan da fetihler, kazanılan zaferlerle dolu bir görünüm çizmektedir.⁹⁵

İslamiyet sonrası Türk edebiyatında görülen zümreleşmeyi ve Türkçenin durumunu resmeden tablo, İslamiyet sonrası Türk edebiyatı *Yüksek Zümre Edebiyatı* ve *Halk Edebiyatı* olarak önce ikiye; ardından *Tasavvuf Edebiyatı*’nın da eklenmesiyle üçe bölünmüştür.

Selçuklu dönemindeki zümreleşmede göze çarpan ilk unsur, Türkçenin devletin resmî dili olmayışıdır. Devletin dili, Arapça ve Farsçadır.⁹⁶ Bunun nedeni benimsenen inanç sistemiyle bağlantılıdır ki Arapça ve Farsça, İslam medeniyetinin ilim ve edebiyatının klasik dilleriydi. Bu dillerle eğitim alan hükümdarlar dolayısıyla -halk arasında olmasa bile- devlet erkanında Türkçe üçüncü bir dil seviyesinde kalmıştı. Öte yandan Türkolog Ahmet Bican Ercilasun farklı bir bakış açısıyla bu durumun normal olduğunu, Türkçenin kullanılmasını beklemenin ya da “Türkçe kullanılmadı” diye suçlamanın yersiz olduğunu ifade etmektedir.⁹⁷

⁹⁴ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, 2014, s. 286 ve s.606.

⁹⁵ Konuyla ilgili bk. René Grousset, **Bozkır İmparatorluğu Attila/Cengiz Han/ Timur**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980, s. 153- 166.

⁹⁶ “Bunun en göze çarpan sebebi, Selçuk Oğullarının, büyük ülkeler kaplayan devletlerini, evvelce İslam kültürünün çok sağlam köklere dayanarak kurulmuş ve ilerlemiş bulunduğu ülkelerde kurmalarıdır.” Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, C.1, s. 222.

⁹⁷ “Anadolu’ya gelen ilk Oğuzların Kaşgarla hiç teması olmamıştı. Dolayısıyla onlardan Türkçe eser vermelerini beklememiz haksızlıktır. Aslında Batı’ya gelen Oğuzların hiçbir zaman edebî dilleri olmayabilirdi. Çünkü yazı dili ihtiyaçlarını Farsça ve Arapça ile gideriyorlardı. Fakat böyle olmamış, iki asır sonra yeni bir edebî dil yaratmışlardır. XI ve XII. yüzyılda niçin Türkçeyi kullanmamışlardır diyerek suçlamak yerine, nasıl oldu da iki asır sonra kendi millî yazı dillerini yarattılar diyerek onları takdir

M. Fuat Köprülü (1890-1966), Selçuklu döneminin Acem edebiyatı için adeta bir altın devir olduğunu belirtir.⁹⁸ Bu dönemde Türkçenin geri planda kalması ve kabul edilmiş olan dine ait kaynakların ana dilinden okunabiliyor olması gibi sebeplerle çeviri faaliyetleri yok denecek seviyededir.

Anadolu Selçuklu döneminde de bir önceki dönem özellikleri devam eder, Türkçe yine geri planda yer alır. Bu dönemde yapılan çevirilerin büyükçe bir kısmının Arapçadan Farsçaya şeklinde olduğu görülmektedir. Bunlardan bir kısmı Türkçeye de çevrilmiştir, öte yandan “*Eski Anadolu Türkçesinin ilk devresi olan Selçuklular zamanında ortaya konan eserler arasında Kur’an tercümelerine rastlanmaz.*”⁹⁹

Tablo 6. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde çevrildiği bilinen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Lubâbu’n-nuhâb	Hekim Bereket	Tuhfe-i Mubâriz ¹⁰⁰	
		Tercüme-yi Hutbetu’l-Gurrâ’	Ömer Hayyam
		Keşfu’l-Esrar ve ‘Uddetu’l-Ebrar	Ebû’l-Fazl Reşiduddin Meybûdî
Tabakatu’s-Sufiyye	Ebû Abdurrahman Muhammed b. Süleyman Sülemi’		
Marzubânnâme	Marzubân		Muhammed b. Gazi Malatyavî
Marzubânnâme	Marzubân		Sa’deddîn Verâvinî
Fütûru Zamânî’s-Sudûr ve Sudûru Zamânî’l-Fütûr			Îmâde’d-din el-Kâtib el-İsfahânî
El-Kanun fi’t-tıb	İbn-i Sina	El-Razî’nin El Hevi	
Tercüme-yi Siyer-i Nebi			
Kitâbu Tahâreti’l-	İbn-i Miskeveyh’	Ahlâk-ı Nâsirî	Nasîreddin Tûsî

etmek daha doğrudur.” Ahmet Bican Ercilasun, “Batı Türkçesinin Doğuşu”, **Uluslararası Türk Dili Kongresi-1988**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 43.

⁹⁸ “Selçuklu hükümdarları yalnız Acem şairlerini değil, umumiyetle bütün İslam âlimlerini ve mütefekkirlerini himaye ettikleri için, zamanlarında tarihe, coğrafyaya, siyâsata, fıkha ve kelâma ait birçok eser yazılmış ve hatta Maverâünnehir ve Horasan’da Sâmâniler devrinden beri devam eden Arap edebiyatı, bu devirde birçok değerli mahsul vermiştir.” M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s. 211.

⁹⁹ Mustafa Özkan, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kuran Tercümeleri Üzerine-I”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2005, C. 39, S. 39, s.126. Daha detaylı bilgi için bk. Abdülkadir İnan, **Kurân-ı Kerîm’in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1961, s. 14-16; Müjgan Cunbur, “Kur’ân-ı Kerîm’in Türk Dilinde Basılmış Terceme ve Tefsirleri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 1962, s. 123-141.

¹⁰⁰ “Anadolu’da Türkçeye tercüme edilen ilk kitap Hakim Bereket’in çevirdiği Tuhfe-i Mübârizi’dir.” Ramazan Şeşen, “Onbeşinci Yüzyılda Türkçeye Tercümeler”, **XI. Türk Tarih Kongresi (05-06 Eylül 1990)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.900.

a'râk fî tehzîbî'l-ahlâk			
Kelile ve Dimne			İbnu'l-Mukaffa
Tezkiretu'l-Evliya	Ferîduddîn-i Attar		
Usûlü'l-melâhim (Melheme)			Tiflisli Ebû'l-fazl Hüseyin Hubeyş b. İbrahim ibn-i Mehmed
el-Muhtasar	Ebû Hüseyin Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî el-Bağdadî	Kuduri Tercümesi	
		Feraiz Kitabı	Fakih Yakut Arslan
	Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesevî	Nazmü'l-Hilâfiyyât Tercümesi ¹⁰¹	İbrahim b. Mustafa b. Alişir el-Melifdevî

Anadolu Selçuklu Devleti'nde I. Alaeddin Keykubad'ın ölümüyle sarsılan merkezî otorite, oğulları İzzeddin Kılıçarslan ve Gıyaseddin Keyhüsrev arasındaki iktidar mücadelesiyle daha da derin bir darbe almıştır. İç ayaklanmalar ve Moğol baskısıyla çıkmaza giren Anadolu Selçuklu Devleti, Köseadağ Savaşı yenilgisiyle hızlı bir çöküş sürecine girmiştir. Bu süreçte toparlanamayan Anadolu Selçuklu Devleti, II. Gıyaseddin Mesud'un (1308) ölümüyle son bulmuştur. Bu dönemin bitimiyle birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetindeki topraklarda her biri kendi adıyla ve bağımsız olarak kurulan Anadolu Beylikleri Dönemi başlamıştır.¹⁰² Bu beylikler¹⁰³, Karamanoğulları Beyliği (1256-1483), İnanoğulları (Lâdik) Beyliği (1261-1368), Çobanoğulları Beyliği (1227-1309), Eşrefoğulları Beyliği (1280-1326), Sâhib Ataoğulları (1275-1341), Hamidoğulları Beyliği (1301-1423), Sahip Ataoğulları Beyliği (1275-1341), Germiyanogulları Beyliği (1300-1429), Karesioğulları Beyliği (1297-1360), Saruhanoğulları Beyliği (1302-1410), Aydınoğulları Beyliği (1308-1426),

¹⁰¹ Bu çevirilerle ilgili detaylı bilgi için bk. Ali Temizel, "Selçuklu Dönemi Tercüme Çalışmaları", **II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Selçuklularda Bilim ve Düşünce**, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya, 2011, C.II, s.499-515; Mustafa Özkan, "Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Olarak Gelişmesi", **Türkiyat Mecmuası**, 2014, C.24, S.1, s.53-73.

¹⁰² Detaylı bilgi için bk. Mustafa Özkan, 2014.

¹⁰³ "Anadolu Beylikleri (tavâif-i müluk), XIII. Yüzyılın başından itibaren Anadolu Selçuklu Devleti tarafından Bizans ve Kilikya sınırına yerleştirilen 'uç'taki Türkmen beylerince kurulan beyliklerdir." Ali Akar, "Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Dili", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.7, s.925.

Menteşeoğulları Beyliği (1280-1424), Candaroğulları (İsfendiyoğulları) Beyliği (1292-1462), Pervaneoğulları Beyliği (1277-1322), Eretnaoğulları Beyliği (1335-1381), Ramazanoğulları Beyliği (1352-1608), Tekeoğulları Beyliği (1321-1423), Osmanlı Beyliği (1243), Dulkadiroğulları Beyliği (1339-1521), Alâiye Beyliği (1293-1471), Taceddinoğulları Beyliği (1348-1428), Kadı Burhaneddin Ahmed Beyliği (1344-1398)'dir.

Anadolu Selçuklu Devrini de kapsayan Türkçe, *Eski Anadolu Türkçesi* olarak adlandırılmaktadır. Bu Türkçeyi, “*Anadolu bölgesinin geçirdiği siyasi ve sosyal gelişmelere paralel olarak, kendi içinde üç alt bölüme ayırabiliyoruz. Bunlar sırası ile: 1. Selçuklu Devri Türkçesi, 2. Beylikler Devri Türkçesi ve 3. Klasik Osmanlı Türkçesi*”¹⁰⁴

Türkolog Zeynep Korkmaz, Anadolu Beylikleri dönemini, “*doğrudan doğruya Türkçeye dayalı yerli ve milli bir yazı diline geçiş devridir.*”¹⁰⁵ diye tanımlar. Bu dönemde Türkçenin Arapça ve Farsçaya hakimiyeti söz konusudur. Anadolu'nun batısından doğusuna kadar pek çok yerde “*telif ve tercüme yolu ile dinî, tarihî, edebî, felsefî, ilmî nitelikte yüzlerce eserin meydana getirilmiş olması, Türkçenin bu mücadeleden başarı ile çıktığını ortaya koyan şaşmaz delillerdir.*”¹⁰⁶

Beylikler döneminin Türkçe açısından önemli sayılan adımlarından biri Karamanoğulları Beyliği döneminde gerçekleşmiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey, 10 Zilhicce 675 / 13 Mayıs 1277'de “*Şimdengeru hiç gimesne kapıda, divanda, mecaliste, seyranda Türki dilinden özge söz söylemesinler.*”¹⁰⁷ şeklinde bir fermanla beylik sınırları içerisinde Türkçeden başka bir dil kullanılmamasını emrettiği

¹⁰⁴ Zeynep Korkmaz, “Anadolu Yazı Dilinin Tarihî Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, C.1, s. 419.

¹⁰⁵ a.g.m., s. 420.

¹⁰⁶ a.g.m., s. 421.

¹⁰⁷ “*Hiç kes ba'de'l-yevm der divân u dergâh u bârgâh u meclis ü meydân cüz be-zebân-ı Türki sühan ne gûyed*” Feridun Nafiz Uzluk, “Karamanoğulları Hakkında İki Ağıt”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1962, s.68.

söylenmektedir.¹⁰⁸ Karamanoğlu Mehmet Bey, Türk diline öteden beri var olan devlet dili olma sıfatını yeniden kazandırması ile dilin gelişimine ve üretimine katkıda bulunmuştur. Mustafa Özkan, bu gelişmeyi “*Bu devir, Selçuklulardaki dil tutumuna karşı bir uyanma, milli dile dönüş ve gelişme devri olarak değerlendirilebilir.*”¹⁰⁹ şeklinde yorumlamaktadır.

Beylikler döneminde hem Türkçe eserlerin sayısında hem de çeviri eserlerin sayısında ve çevrilen metinlerin çeşitliliğinde artış görülmektedir. Kur’an ile çeşitli surelerin Anadolu Türkçesine çevirileri ve tefsirleri de bu dönemde yapılmaya başlanmıştır. “*Beylikler döneminde meydana getirilen Kur’an tercümelerini a) Kısa sure tefsirleri, b) Satır arası tercümeler, c) Açıklamalı tercümeler, d) Uzun tefsirler olmak üzere birkaç grupta değerlendirmek mümkündür.*”¹¹⁰ Abdülkadir İnan, Kur’an ile ilgili bu dönemde yapılan ilk çevirilerin çoğunluğunun sure tefsirleri olduğunu imler.¹¹¹

Tablo 7. Anadolu Beylikler Döneminde Çevrildiği Bilinen Eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
		Sure-i Mülk Tefsiri İhlas Tefsiri Fatiha Tefsiri Yasin Tefsiri	Ankaralı Mustafa b. Muhammed

¹⁰⁸ “Bu hareket, siyasi bir muhteva taşımakla birlikte, Türkmenlerin milli şuurlarının güçlü oluşunu göstermesi bakımından önemlidir.” Mustafa Özkan, “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Türk Dili”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.7, s.911; Üzerinde çeşitli yorumlar bulunan bu fermanla ilgili M. Fuad Köprülü: “Eğer Türkçe eskiden beri devlet işlerinde hiç kullanılmamış olsa, böyle bir teşebbüste bulunması imkânsız olurdu.” demektedir. M. Fuad Köprülü, 2009, s. 275; Mustafa Özkan ise bir başka çalışmasında fermanla ilgili şu yorumu yapmaktadır: “Bu fermanın ifade ettiği anlam pek büyük olmakla birlikte, bu emri Anadolu’da Türkçenin devlet dili oluşu şeklinde değerlendirmek ve Mehmet Bey’i de idealist bir dil inkılapçısı sanmak pek de isabetli değildir. Zira bu buyruk doğrudan doğruya Türkçenin istiklali düşünülerek verilmiş bir emirden ziyade, merkezi otoriteye başkaldırma sonucunda isyan ettirdiği göçebe Türkmenlerin Farsça bilmeyişinden kaynaklanan bir hareketti.” Mustafa Özkan, 2014, s.59; Erdoğan Merçil ise “Türkçe hususundaki kararın Karamanoğlu Mehmed Beğ’in fermanı ve yasağıyla değil, Selçuklu Divanı tarafından alındığını ifade etmek daha doğru olacaktır kanaatindeyim.” şeklinde bir yorumda bulunmaktadır. Erdoğan Merçil, “Türkiye Selçukluları Devrinde Türkçenin Resmî Dil Olmasını Kim Kabul Etti?”, **Türk Tarih Kurumu Belleten**, 2000, C. LXIV, S.239, s.57.

¹⁰⁹ Mustafa Özkan, 2002, s. 993.

¹¹⁰ Mustafa Özkan, 2005, s.127.

¹¹¹ “Anadolu beyliklerinde ilk önce kısa surelerin (İhlas, Yasin, Tebareke gibi) tercümeleri beyzade ve şehzadelere Kur’an ile beraber Arap dilini de öğretmek amacıyla sırf öğretim bakımından yazılmışlardır. İhtimal ki satırasız, tefsirsiz tercümeler de medrese talebelerine Kur’an lügatini öğretmek için yazılmış olabilirler.” Abdülkadir İnan, 1960, s. 90.

		Amme ve Tebâreke Tefsirleri	
Kur'an-ı Kerim		Cevâhirü'l-asdâf	
		Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkandî ¹¹²	Ahmed-i Dâî ¹¹³
		Miftahu'l-cenne	Ahmed-i Dâî
		Tıbb-ı Nebevî Tercümesi	Ahmed-i Dâî
	Ebû Bekir bin Abdullah el-Vâsîfî	Ta'birnâme Tercümesi	Ahmed-i Dâî
		Tezkiretü'l-Evliyâ	Ahmed-i Dâî
Câmasbnâme	Nasîreddin Tûsî	Câmasbnâme Tercümesi	Ahmed-i Dâî
Sî Fasl	Nasîreddin Tûsî	Tercüme-i Eşkâl-Nasîr-i Tûsî	Ahmed-i Dâî
Muhtasar der Mârifet-i Takvim	Nasîreddin Tûsî		Ahmed-i Dâî
Marzubannâme	Sa'düddin Varavîni		Şeyhoğlu Mustafa
Cemşid ü Hurşid	Selman-ı Saveci		Ahmedî
Hadâyiku's-sihr	Reşîdüddîn-i Vatvat	Bedâyi'u's-sihr fî sanâyi'i'ş-şî'r	Ahmedî
	Kelile ve Dimne		Kul Mesud ¹¹⁴
	Dastan-ı Maktel-i Hüseyin		Kastamonulu Şazi
Fütuhu's-Şam	Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîdî el-Medîni		Mustafa Darir
Tuhfetü'l-Mekkiyye ve Ahbâru'n-Nebeviyye	Fazlullah b. Nâsîrî'l-Gavrî el-İmâdî	Yüz Hadis ve Yüz Hikâye	Mustafa Darir
Lübâbü't-te'vîl fî meânî't-tenzîl	Hâzin el-Bağdâdî	Tercümetü Tefsir-i Hâzin	Musa b. Hacı Hüseyin el-İznîkî
		Kitâb-ı Bahnâme-i Şâhî	
		İlyâsiyye	Şirvanlı Mahmud oğlu Mehmed
		Bâznâme	Peçinli Mehmed oğlu Mahmud
Hüsrev ü Şîrîn		Hüsrev ü Şîrîn	
Süheyl ü Nevbahar		Süheyl ü Nevbahar	Hoca Mesud ve yeğeni İzzeddin Ahmed
Bostan	Sadi	Ferhengnâme-i Sadi Tercümesi	Hoca Mesud
Esrarnâme		Esrarnâme Tercümesi	Akkoyunlu Ahmedî
		Ferahnâme	Kemaloğlu
Mesâbihu's-sünne	Hüseyin b. Mesud el-Begavî	Tercüme-i Mesâbihu's-sünne	Muğlalı Sinan Ali Efendi
		Maktel-i Hüseyin Mesnevisi	Kastamonulu Şâzî

¹¹² “Anadolu sahasında Türkçeye çevrilen ilk Kur'an tefsiri olarak kabul edilmektedir. Dâî tercümei meydana getirirken herkesin okuyup anlayabileceği bir dil kullanmıştır. Ayrıca eseri doğrudan doğruya bir tercüme olarak bırakmamış, başka kaynaklardan da yararlanarak adeta Türkçe yeni bir tefsir meydana getirmiştir.” Mustafa Özkan, 2002, s. 1011.

¹¹³ Bu çevirinin, Ahmed-i Dâî'ye ait olduğu kabul edilmekle birlikte çevirinin İbn Arabşah ya da Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî tarafından yapılmış olabileceği yönünde de çalışmalar bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. İsmail Taş, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Tercüme Edilen Ebu'l-Leys es-Semerkandî Tefsiri'nin Asıl Müellifi ve Tercüme Verilen İsim”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2011, S. 41, s.107-160; Abdülbaki Çetin, “Ebu'l-Leys Semerkandî Tefsirinin Türkçe Tercümesi Üzerine”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2007, S.22 ,s. 53-101.

¹¹⁴ Bu eserin Hoca Mesud tarafından çevrilmiş olabileceği yönünde de yorumlar vardır.

Arâyisü'l-mecâlis	Sa'lebî	Kıyas-ı Enbiya tercümesi	
Mantıkuttayr		Mantıkuttayr	Gülşehrî
Necâtü'z-zâkirîn	Ebu Bekir Muhammed es-Seylâbî	Musa b. Hacı Hüseyin el-İznîkî	Zâdü'l-ibâd
Kitabu Bed'i'd-dünyâ ve Kıyasü'l-enbiyâ ¹¹⁵	Muhammed b. Abdullah el-Kisâî		
Makalat	Hacı Bektaş-ı Velî	Bahrü'l-hakayık	Hatiboğlu
Ravzatü'l-ulemâ		Teferrücü'l-ümerâ	Mehmed Cemalüddin-i Aksarayî ¹¹⁶
Kabusname		Kabusname	Mütercimi bilinmeyen tercüme; Şeyhoğlu Sadrüddin tercümesi; Akkadioğlu tercümesi; Bedr-i Dilşad'ın Murad-nâme tercümesi; Mercümek Ahmed tercümesi; Mütercimi bilinmeyen tercüme ¹¹⁷

Sonuç olarak, bütün halinde ele aldığımızda Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki çevirilerin büyük bir çoğunluğu Arapça ve Farsça kaynaklardan yapılmıştır. Bu özellik, çevirilerin dinî nitelikte olmasını da beraberinde getirmiştir. Eserlerin giriş kısımlarında çevirmenler tarafından hitap edilen kitle, çevirinin kimin emriyle, kimin adına ve hangi sebeple yapıldığı belirtilmiştir.

Selçuklu döneminin geneline bakıldığında Türkçenin geri planda kalmasının hem telif hem çeviri eser verimliliğini düşürdüğünü görmekteyiz. Edebî eserlerin içeriğinin genel olarak dinî olması, Farsça ve Arapça kaynakların doğrudan okunabiliyor olması çeviri faaliyetlerine olan gereksinimi en aza indirmiştir. Döneme ait çeviri faaliyetleri daha çok Arapça- Farsça temelli şekillenmiştir.

¹¹⁵ Kemal Erarslan, “Kisâ’î’nin Kitâbu Bed’i’-d-Dünyâ ve Kıyasî’l-Enbiyâ Adlı Eserinin İstanbul’daki Tercümeleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1970, C.18, s.125-132.

¹¹⁶ Bu döneme ait telif ve çeviri eserlerle ilgili detaylı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1969; Ali Akar, 2002; Mustafa Özkan, 2002.

¹¹⁷ Enfal Doğan, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılan Kabus-nâme Çevirileri Üzerine”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2010, C. 43, s. 40.

Beylikler Devri'nde Türkçenin kazandığı değerle hem telif hem çeviri eser sayısında artış gerçekleşmiştir. Sadece dinî değil, aynı zamanda din dışı konularda da eserler verilmeye başlanmıştır.

Sure ya da Kur'an tefsirlerini ayrı tutmak kaydıyla ki tefsir zaten asıl metinle bağı hiç kopmasa da oluşumu gereği açıklamalı bir yapıdadır ve doğal olarak genişletilmiştir. Bunlar dışındaki bazı çevirilerde kaynak metnin genişletilerek sunulması, içinde sunulan örneklerin arttırılması, başka eserlerden alıntılarla kaynak metnin bütünleştirilmesi vb. müdahalelerle çevirilerin ayrı bir eser gibi sunulduğu görülmektedir.

Öte yandan bazen çevirmenin bağlı olduğu otorite figürünün (padişah ya da bey) emriyle, bazen de çevirmenin inisiyatifıyla bağlı olduğu otorite figürüne sunmak için çeviriler yapıldığı görülmektedir. Her ne kadar dönem çevirilerinin mahiyeti dinî bir görünüm sergilese de çeviri-siyaset ilişkisi baskın bir şekilde hissedilmektedir.

Telif eserlere de bakıldığında aynı ilişkinin varlığı görülebilecektir. Ancak hem telif hem çeviri eserler bağlamında bakıldığında dilde millilik bilincinin yükseldiği, Türkçenin edebî olarak yoğun bir işlerlik kazandığı bu dönemde, başta edebî ve dinî olmak üzere, tıp, veterinerlik, avcılık, rüya tabiri, menkıbeler, kıssalar, nasihatnameler vb. konu ve türlerde pek çok eserin hem yazılmış hem de çevrilmiş olması, Beylikler Devri'nin Türkçe açısından önemini artırmaktadır.

2.1.5. Osmanlı Dönemi Çeviri Faaliyetleri

Osmanlı dönemine ait çeviri faaliyetleri ile ilgili yorum yapılabilmesi için Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinde öne çıkışına kadarki sosyal, siyasi, coğrafi ve tarihî yapının net olarak anlaşılması gerekmektedir. Kayda geçen ve kesinlik arz eden tarihlerden ziyade dönemler, toplumlar, sosyal yapılar arasındaki geçişliliğin farkına

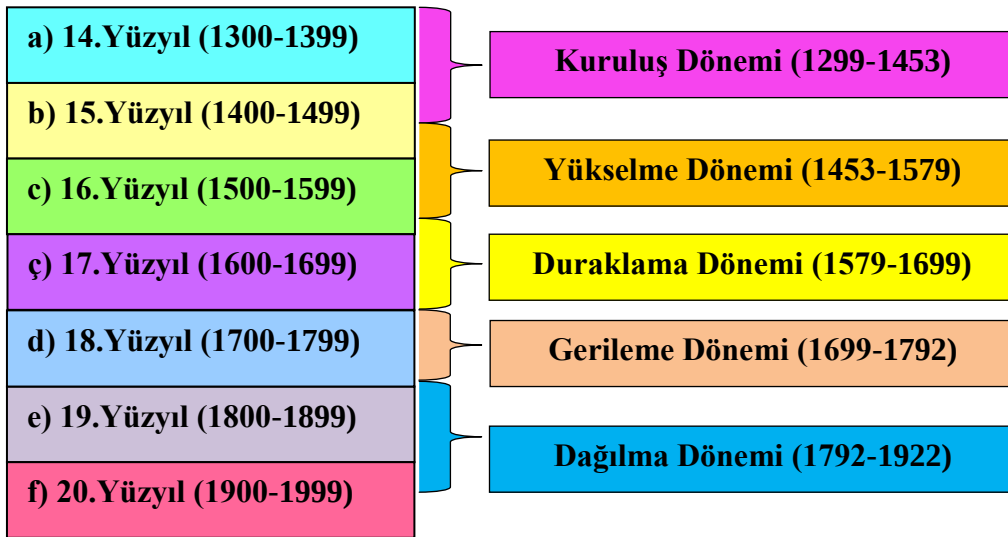
varmanın ve ilgili çalışmaları bu minvalde yürütmenin gerekliliği ortadadır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlıların ortaya çıkışlarını hazırlayan etmenlerin kökeni 1300 senesinden çok daha öncelere dayandığı çıkarımı yapılabilir ki tarihçilerin çoğunluğu da bu yönde görüş beyan etmektedir.¹¹⁸

Osmanlı dönemine ait çeşitli tarihsel sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı şu şekildedir:

- 1) Kuruluş Dönemi (1299-1453)**
- 2) Yükselme Dönemi (1453-1579)**
- 3) Duraklama Dönemi (1579-1699)**
- 4) Gerileme Dönemi (1699-1792)**
- 5) Dağılma Dönemi (1792-1922)**

Ancak çalışmamıza yön verirken çeviri faaliyetleri bağlamında isimlerine ulaşılan bazı çeviri eserlerin kime sunulduğu, kim tarafından çevrilmesinin istendiği, kim tarafından ve ne zaman çevrildiği vb. durumları belli olmayanlarının bulunması nedeniyle daha kapsayıcı ve sağlıklı bir akış sağlayacağını düşündüğümüz yüzyıl temelli bir sınıflandırmanın, diğer sınıflandırmaya nazaran daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Çalışma konumuzun Osmanlı Dönemi'ne ait sınıflandırması ve kapsamı aşağıda sunulmuştur:

¹¹⁸ “Osmanlıların ortaya çıkışının Anadolu’nun 11. yüzyıldan itibaren karşı karşıya kaldığı büyük siyasi ve sosyal değişikliklerin bir neticesi olduğu birçok tarihçinin ortak görüşüdür.” Feridun M. Emecen, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s. 15.

Bu sınıflandırmanın hem padişahlara hem de dönemlere ait çeviri faaliyetlerinin daha net anlaşılmasına katkı sağlayacağı görüşündeyiz. Destekleyici bilgi olarak imparatorluk sürecini incelerken bahsedilen padişahların soy şemasının ve tahta çıkış tarih/tarihlerinin gösterildiği kronoloji de Ek 2’de sunulmuştur.

14. Yüzyıl

Osmanlı Devleti’nin hem kuruluş dönemi çalkantılarının yaşandığı hem de günümüze ulaşan kaynakların noksanlığı nedeniyle bu yüzyıla ait çeviri faaliyetlerinin niceliği ve niteliği hakkında yeterli veri elde edilememektedir. Bununla birlikte çeviri eserlerle ilgili ulaşabildiğimiz veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 8. 14. yüzyılda çevrildiği bilinen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Füsus-ül hikem	Muhyiddin Arabi	Matla-ı husus-ul kilem fî Şerhi füsus-il hikem	Kayserili Davud bin Mahmud
Arapça Farsça eserlerinden parçalar	Şeyh Hasan	Fütüvvetnâme	Ali bin Hibetullah
Hayatü'l-Hayavân	Kemaleddin b. İsa el-Dümeyrî		Muhammed b. Süleyman

Hüsrev ü Şîrîn	Nizamî-i Gencevi	Hüsrev ü Şîrîn	Fahrî ¹¹⁹
Bostan	Sadî-i Şirazî	Bostan Tercümesi	Şeyh Hoca Mesud b. Osman el- Kırşehrî
Hüsrevnâme	Ferîdüddîn-i Attâr	Gül ü Hüsrev	Tutmacı
Mîrsâdü'l- İbâd	Necmeddin Dâye	Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ	Şeyhoğlu Mustafa
el-Envâr ve Miftâhü's-sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlîdî'n- nebiyyi'l-muhtâr	Ebu'l-Hasan Ahmed bin Abdullah el- Bekrî	Sîretü'n-Nebî	Mustafa Darîr
Kâmilü's-sınâtü't-tıbbiye	Ali bin Abbas el- Mecûsî	Kâmilü's-sınâ'a	
Kavisnâme ¹²⁰		Umdet-ül- Mütenasılîyn	Mehmed bin Şeyh Mustafa

Bu yüzyıl çeviri eserlerinin din, tıp, edebiyat temelli olduğu; birden fazla eserin bir araya getirilmesiyle oluşturulan çeviri eserlerin olduğu görülmektedir.

15. Yüzyıl

Necdet Öztürk, “Fetret Devri ve Osmanlı Hakimiyetinin Yeniden Tesisi” başlıklı makalesinde Osmanlı Devleti’nin 15. yüzyıldaki kültür faaliyetleriyle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar. Bu süreçte, “*Osmanlı ilim ve kültür hayatında kayda değer bir çalışma görülmemekle birlikte, bu devirde ansiklopedik eserlere ilgi duyulmaya başlanmış ve kimi eserler Türkçeye çevrilmiştir.*”¹²¹

Hacı Bektaş Veli’nin **Makâlat** adlı eseri, 1409 yılında **Bahrü'l-Hakâyık** adıyla Hatiboğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Yine Hatiboğlu tarafından Letaif-nâme ve Ferah-nâme adlı eserler, bu dönemdeki çeviri ihtiyacının ne yönde olduğuna işaret etmektedir.¹²² Yine bu dönemde Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmud el-Kazvînî’nin

¹¹⁹ “*Fahrî’nin Hüsrev ü Şîrîn isimli mesnevisi bugünkü bilgilerimize göre Anadolu’da yazılan ilk Hüsrev ü Şîrîn’dir.*” Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s. 211.

¹²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime ile Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan İstanbul’un Fethine Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, C. 1, s.537.

¹²¹ Necdet Öztürk, “Fetret Devri ve Osmanlı Hakimiyetinin Yeniden Tesisi”, **Türkler**, 2002, C.9, s.424.

¹²² “*Letâif-nâme* adıyla manzum olarak çevirdiği *Mülk tefsiri*; *Yüz Hadis ve her hadisle ilgili hikâyeyi muhtevî Arapçadan manzum olarak tercüme ettiği Ferah-nâme* gibi eserler bu dönemdeki halkın dinî ve tasavvufî eserlere ilgisinden çok, bu sahadaki boşluğu ve ihtiyacı göstermektedir.” Günay Kut, “Anadolu’da Türk Edebiyatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, 1998, C.2, s.34.

Acâ'ibü'l-Mahlûkât ve Gârâib el-Mevcûdât adlı eseri Rûkneddin Ahmed tarafından Türkçeye çevrilmiştir.¹²³

Bu yüzyılda hüküm sürmüş padişahlardan olan **II. Murad (1421-1444/1446-1451)**¹²⁴ döneminde “*ilim, sanat ve kültüre karşı duyulan ilginin, daha önceki devirlerle kıyaslanmayacak ölçüde arttığı görülür.*”¹²⁵ Bu ilginin oluşmasında II. Murad’ın şiir ve musikiye olan şahsi ilgisinin önemli etkisi olmuştur. “*II. Murad, bilgin, şair ve musikişinasları sarayında toplayarak çevresinde adeta akademik bir kurul oluşturulmuştur. Bu devirde telif ve tercüme yoluyla Türk kültürüne kazandırılan eserlerin önemli bir bölümü, doğrudan onun emir ve teşvikleriyle ortaya çıkmıştır.*”¹²⁶ Arapça ve Farsçadan çevrilen pek çok eser bilgi birikiminin şekillenmesine katkı sağlarken Türkçenin gelişimini de olumlu yönde etkilemiştir. Kuruluş devri padişahları içinde en önemli kültürel gelişimler onun devrinde yaşanmıştır. Kalpaklı, II. Murad’ın bu özelliğini, “*II. Murad şairleri ve bilginleri himaye eden onlara telif ve tercüme eserler sipariş eden bir patrondur.*”¹²⁷ sözleriyle özetlemektedir.

II. Murad devrinde “*dinî, edebî, tarihî, ahlaki eserlerle, siyasetnameler, menakıbnameler, musikiye dair eserler ve lügat çalışmaları, kısaca ilmin çeşitli disiplinlerinde yapılan telif ve tercümeler*”¹²⁸ dönemin kültürel seviyesi hakkında bilgi sunmaktadır. II. Murad’ın tercümelerde, sade ve açık bir dil kullanımını teşvik ettiği; *Kabusnâme* adlı eseri ise yeniden çevirttiği bilinmektedir.

¹²³ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 243.

¹²⁴ Detaylı bilgi için Bk. II. Murad hakkındaki en kapsamlı çalışmalardan biri olan Nihat Azamat, **II. Murad Devri Kültür Hayatı**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, 1996.

¹²⁵ Necdet Öztürk, 2002, s.447.

¹²⁶ a.g.m., s.447.

¹²⁷ Mehmet Kalpaklı, “Osmanlı Şiirine Genel Bir Bakış Denemesi”, **Doğu-Batı**, 2003, S.22, s.44.

¹²⁸ Necdet Öztürk, 2002, s.447.

Tablo 9. II. Murad'ın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden¹²⁹ künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
		Satır arası Kur'an Tercümesi	Muhammed b. Hamza
[Kırk Hadis]		Kırk Armağan	Kemal Ümmî
Umdetü'l-İslâm	Molla Abdülaziz	İmâdü'l-İslâm ¹³⁰	Abdurrahman Aksarayî
Vikâye	Burhânüşşerîa	Vikâye Tercümesi	Devletoglu Yusuf
Faslü'l-hitâb	Muhammed Parsâ	Tercüme-i Faslü'l-hitâb	Musa b. Hacı Hüseyin el-İznîkî
Leme'ât	Fahredden Irâkî	Tercüme-i Leme'ât	İnce Bedreddin
Megâribü'z-zamân lî gurûbî'l-eşyâ fî'l-aynî ve'l-iyân	Yazıcıoğlu Mehmed	Muhammediye	Yazıcıoğlu Mehmed
Tezkiretü'l-evliyâ	Feridüddîn-i Attâr	Tezkiretü'l-evliyâ	Ahmed-i Dâî
Hallü Müşkilât	Akşemseddin	Kâşifü'l-müşkilât ¹³¹	Hacı Ali b. Hamza
Heft-peyker	Nizâmî-i Gencevî	Tercüme-i Heft-peyker	Şah Ali el-Bursavî
Gülşen-i Râz	Mahmûd-ı Şebüsterî	Tercüme-i Gülşen-i Râz	Elvân-ı Şîrâzî
Mesnevî	Mevlânâ	Mesnevî-i Murâdiyye ¹³²	Muînüddin b. Mustafa
Câmasbnâme		Câmasbnâme ¹³³	Musa Abdî
		Kırk Vezir Hikayesi ¹³⁴	Ahmed Mısırlî
Menâkıbü'l-ârifîn	Ahmed Eflâkî	Mahzenü'l-Esrâr	Zâhid b. Ârif
el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-umûri'l-Alâiyye	İbn Bîbî	Târih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)	Yazıcıoğlu Ali
el-Bidâye ve'l-Nihâye	İbn Kesîr	Tercüme-i Târih-i İbn Kesîr	Muhammed b. Mahmud Şîrvânî
Nasihâtname	Keykavus	Kabûsname Tercümesi ¹³⁵	Mercimek Ahmed
Gülistan	Sadî-i Şîrazî	Tercüme-i Gülistan	Mahmud bin Kadı Manyas
Kitâbü't-tabîh	Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Kerim el-Kâtib el-Bağdâdî	Tercüme-i Kitâbü't-tabîh	Muhammed b. Mahmud Şîrvânî
Zahîre-i Harzamşâhî	İsmail b. Hasan el-Cürcânî	Zâhire-i Murâdiyye ¹³⁶	Mukbilzâde Mümin
Cevâhir-nâme-i İlhanî	Nasîreddin Tûsî	Cevâhir-nâme-i Sultan	Mustafa b. Seydî

¹²⁹ Bu tercüme eserlerle ilgili detaylı bilgi için bk. Nihat Azamat, 1996.; Âmil Çelebioğlu, **Türk Mesnevî Edebiyatı/Sultan İkinci Murad Devri**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s.154-158; Ramazan Şeşen, 1994.

¹³⁰ “İmâdü'l-İslâm, Türkçe ilmiyal yazma geleneğinin örneklerinden biri olması dolayısıyla da önemlidir.” Nihat Azamat, 1996, s.141.

¹³¹ “Sûfilere yöneltilen tenkitlere cevap olarak yazılan eser Def'u metâ'ini's-sufiyye diye de tanınır.” a.g.t., s.153.

¹³² Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin bilinen ilk Türkçe tercüme ve şerhidir.

¹³³ “Câmasbnâme'yi II. Murad'ın isteği üzerine kaleme aldığı söyleyen Musa Abdî onu aynı adı taşıyan bir kitaptan nazmen tercüme ettiğini bildirmekte ancak eser ve dili hakkında bilgi vermemektedir.” a.g.t., s.163.

¹³⁴ Eski bir Hint masalının çevirisidir. “Ahmed-i Mısırlî tarafından Arapça aslı bugün kayıp olan Hikâyet-i Erba'in-i Subh u Mesâ adlı eserden tercüme edilen, daha sonra Seyhzâde tarafından yeniden yazılan Kırk Vezir Hikâyeleri.” Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 333.

¹³⁵ Bu eser, “ilk olarak XIV. yüzyılın sonunda, iki defa da XV. yüzyılın ilk yarısında olmak üzere üç defa Türkçeye tercüme edilmiştir.” Nihat Azamat, 1996, s.174.

¹³⁶ Hem künyesi verilen Arapça eserden hem de Farsça tıp kitaplarından yapılan bir derlemedir.

		Murâdî	
el-Bâhû'l-Şâhiyye ve'l-Terkîbatü's-Sultâniyye	Nasîreddin Tûsî	Tercüme-i el-Bâhû'ş-Şâhiyye ve't-terkîbatü's-Sultaniyye	Musa b. Mesud
Mirsâdü'l-İbâd mine'l-Mebde ve'l-Meâd	Ebû Bekr Abdullah b. Muhammedü'r-Râzî	İrşadü'l-Mürîd ilâ el-Murad min Tercemeti Mirsâdî'l-İbâd (Murad-nâme)	Kasım b. Mahmud Karahisarî
Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam	Hafîzüddin Muhammed el-Bezzâzî	Tercüme-i Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam	Mehmed b. Ömer el-Halebî
Şehnâme	Firdevsî-i Tûsî	Tercüme-i Şehnâme-i Firdevsî	
Cevâmi el-Hikâyât ve Levâmi el-Rivâyât	Nuruddîn Muhammed b. Yahya el-Avfî el-Buhârî	Tercümetü Cevâmi el-Hikâyât ve Levâmi el-Rivâyât ¹³⁷	İbn Arabşah
		Bahname-i Padişahî ¹³⁸	Musab Mesut
		Mesnevî-i Muradiye ¹³⁹	Muînî

II. Murad'ın yerine daha önce de tahta çıkan oğlu **II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) (1444-1446/1451-1481)** döneminde de ilmî ve edebî faaliyetlerin oldukça yoğun ve verimli olduğu görülmektedir. Bu gelişimde padişahın emir ve himayesi bir hayli etkili olmuştur. II. Mehmed'in edebiyatla ve diğer ilmî konularla yakından ilgilendiği hatta divanı¹⁴⁰ olan ilk Osmanlı padişahı olduğu bilinmektedir. Onun bu özellikleri bağlamında telif eser yazımına önem verilmekle birlikte eser çevirileri de yapılmıştır. Türkçeye olduğu kadar özellikle Arapçaya ve dahi Farsçaya çeviriler yapılmıştır. İbrahim Akyol, "*Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyatı*" başlıklı çalışmasında dönemle ilgili şu tespitlerde bulunur: "*tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi dinî ve ilmî eserlerde özellikle Arapça tercih edilmiştir. Ayrıca dil (sarf-nahiv) ile fen bilimleri sahasında yazılan eserlerin ekserisi Arapçadır. Fatih Sultan Mehmet'in emriyle yazılan ve ona ithaf edilen ilmî eserler de Arapçadır. Bütün bunlar, Fatih Sultan Mehmet'in Arapçayı bir klasik ilim dili olarak gördüğü, bu dili bütün*

¹³⁷ Detaylı bilgi için bk. Ramazan Şeşen, 1994, s.905.

¹³⁸ Bu eser, "*bilinen en eski Türkçe Bahname tercümesidir.*" Bedi N. Şehsuvaroğlu, (1961), "Osmanlı Padişahları ve Bahnameler", **VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, 20-26 Ekim 1961, s. 426.

Bahname: Eski tıpta başta cinsî rahatsızlıkların tedavisi olmak üzere cinsî konulardaki her türlü meseleyle ilgili bilgileri içine alan bir kitap türüdür.

¹³⁹ Detaylı bilgi için bk. Mustafa İsen, "Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı", **Türkler**, , 2002, C.11, s. 1028.

¹⁴⁰ Atabey Kılıç, bu eserinin klasik divan içeriğine sahip olmaması nedeniyle ancak divançe olarak adlandırılabileceğini ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bk. Atabey Kılıç, "Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2003, S.14, s.86.

*Müslümanların ortak dili olarak kabul ettiğini göstermektedir.*¹⁴¹ Bu dönem sonrasında özellikle Osmanlı tıp, coğrafya, askerlik literatürlerinde hem telif hem de çeviri eser bağlamında önemli bir artış gözlemlenmektedir.

Tablo 10. II. Mehmed'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Geographike Hiphhegesis	Batlamyus (Ptolemeius)	Kitabü'l-coğrafya fi'l-ma'mûreti mine'l-ard ¹⁴²	Amirutzes ve oğlu Mehmet ¹⁴³
Metâli' u'l-envâr	Kadı Sirâceddin el-Urmevî	Terceme-i Metâli' u'l-envâr	Hızır Bey
		Terceme-i Külliyyât-ı Hoca Ubeydullah ¹⁴⁴	Hızır Bey
		Tefsîr-i Yâsîn-i Şerîf ¹⁴⁵	Hızır Bey
Hadis-i Erbaîn		Çihl Hadis	Molla Câmi
		Risâle-i Terceme-i Kelimât-ı Kudsiyye ¹⁴⁶	Molla Câmi
	Nasîreddin Tûsî	Esâsü'l-iktibâs Tercümesi ¹⁴⁷	Molla Hüsrev
Selve		Münyetü'l-ebrâr ve gunyetü'l-ahyâr	Abdürrahim Karahisârî
	Bûsîrî	Tercüme-i Kasîde-i Bürde ¹⁴⁸	Abdürrahim Karahisârî
Zahîre-i Hârizmşâhî adlı eserinin Akrâbâzîn adlı bölümü	İsmail b. Hasan el-Cürcânî	Akrâbâzîn Tercümesi ¹⁴⁹	Sabuncuoğlu Şerefeddin
el-Tasrîf	Zehrâvî	Cerrâh-nâme-i Hâniye ¹⁵⁰	Sabuncuoğlu Şerefeddin
Acâ'ib el-Mahlûkât ve Gârâib el-Mevcûdât	Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmud el-Kazvînî	Tercüme-i Acâib el-Mahlûkât	Ahmed-i Bîcan
Megâribü'z-zamân	Yazıcıoğlu Mehmed	Envârü'l-âşîkîn	Ahmed-i Bîcan
Heft-peyker	Nizâmî-i Gencevî		Aşkî Mehmet Efendi ¹⁵¹

¹⁴¹ Detaylı bilgi için bk. İbrahim Akyol, **Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyatı**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s.476.

¹⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Arapçaya çevrilen eserin Ayasofya'da bulunan iki nüshasının adlarını: **Harita-i berriyye fi'l-coğrafiye maa-tercüme-i kitab-ı Batlemyos bi'l-arabî** ve **Tercüme-i kitab-ı Batlemyos fi coğrafya** şeklinde kaydetmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi, İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, C. 2, s. 151.

¹⁴³ Amirutzes oğluyla birlikte İncil'i de Arapçaya çevirmişlerdir ancak bu eser günümüze değin ulaşmamıştır. Detaylı bilgi için bk. <http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-georgios-amirutzes.html> (erişim tarihi: 28.01.2019)

¹⁴⁴ Hoca Ubeydullah'ın vaazları ve nasihatlerini içermektedir.

¹⁴⁵ Detaylı bilgi için bk. M. Said Yazıcıoğlu, "Hızır Bey", **TDVİA**, 1998, C.17, s.413-415.

¹⁴⁶ Hz. Ali'nin bazı sözlerini içermektedir. Detaylı bilgi için bk. Ömer Okumuş, "Câmi, Abdurrahman", **TDVİA**, 1993, C.7, s. 94-99.

¹⁴⁷ Detaylı bilgi için bk. Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", **TDVİA**, 2005, C.30, s.252-254.

¹⁴⁸ Detaylı bilgi için bk. İsmail E. Erünsal, "Abdürrahim Karahisârî", **TDVİA**, 1988, C.1, s.291-292.

¹⁴⁹ Detaylı bilgi için bk. Nuran Yıldırım, "Sabuncuoğlu Şerefeddin", **TDVİA**, 2008, C.35, s.358-359.

¹⁵⁰ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 248.

el-Mu'cem fi Âsâri Mülûk el-Acem	Fazlullah b. Abdullah	Tercüme-i Tarih-i Mu'cem fi Âsâri Mülûk el-Acem	Kemal-i Zerd el-Bergamavî
Esrarnâme	Feridüddîn-i Attâr	Tercüme-i Esrarnâme ¹⁵²	Ahmedî
Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki "Musa ile Çoban" hikâyesi	Mevlânâ	Çobannâme ¹⁵³	Dede Ömer Ruşenî
Mesnevî'nin ilk 18 beyiti	Mevlânâ	Neynâme	Dede Ömer Ruşenî
		Farsça Kur'an Tercümesi ¹⁵⁴	Lutfullah b. EbûYusuf el-Halîmî
Cemşîd ü Hurşîd ¹⁵⁵	Selmân-ı Sâvecî		Cem Sultan
Risâle fi'l-hisab	Ali Kuşçu	Risale-i Muhammediye ¹⁵⁶	Ali Kuşçu
Risâle fi'l-Hey	Ali Kuşçu	Fethiyye ¹⁵⁷	Ali Kuşçu
Beyân-i Binâ-i Âya Sofya ¹⁵⁸	Hayâlîzâde İbrahim b. Mehmed		Akşemseddin Mehmed b. Hamza
Beyân-i Binâ-i Âya Sofya	Akşemseddin Mehmed b. Hamza		İbrahim b. Mehmed
Beyân-i Binâ-i Âya Sofya	İbrahim b. Mehmed		Karamanlı Derviş Şemseddin Mehmed
Plutarkhos ¹⁵⁹	Bioi		
Giovanni Mario Angiolello	La breve narrazione de la vita er futti del Signor Ussun Cassano		Uzun Hasan'ın hayatına dair bir eser ¹⁶⁰

II. Mehmed'in vefatıyla yerine oğlu **II. Bayezid (1481-1512)** geçmiştir. II. Bayezid döneminde de ilmî gelişme devam etmiştir. Bayezid, “*şehzadeliliğinden beri etrafına ünlü bilginleri toplamış ve kendisini yetiştirmeye çalışmış*”¹⁶¹ bir padişattır. Bu dönemde, Doğu ve Batı kültürünün dengelenerek, Doğu'nun değerlerinin ön plana

¹⁵¹ Günay Kut yaptığı çalışmada Aşkî mahlasını kullanan 13 şair tespit etmiştir. Fatih dönemindeki şairin adı Aşkî Mehmet Efendi'dir. Günay Kut, “Aşkî ve Heft Peyker Çevirisi”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, 1972, C.20, s.127-151.

¹⁵² İ. Kutluk, bu bahsi geçen eser ile taş basması eseri karşılaştırır. Eldeki metnin, Esrarnâme'nin bir çevirisi niteliği göstermekten öte hiçbir hikayesinin bile birbirini tutmadığını tespit eder. Dolayısıyla bu eserin ya Attar'a ait başka bir eser olabileceği ya da tercüme diye anılmasına rağmen başkasına ait telif bir eser olabileceği kanaatine varır. İbrahim Kutluk, “Kültür ve Dil Tarihimizin Yeni Bir Vesikası-Attar'ın Esrarnâme Tercümeleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1946, C.2, S.1-2, s.125-132.

¹⁵³ Detaylı bilgi için bk. Mustafa Uzun, “Dede Ömer Rûşenî”, **TDVİA**, 1994, C.9, s.81-83.

¹⁵⁴ Detaylı bilgi için bk. İbrahim Akyol, 2012, s.238.

¹⁵⁵ Detaylı bilgi için bk. Hasan Aksoy, “Cemşîd ü Hurşîd”, **TDVİA**, 1993, C.7, s.342-343.

¹⁵⁶ Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s.49.

¹⁵⁷ İskender Pala, “Fatih Devrinde Dil ve Edebiyat”, **Şair Fâtih-Avânî**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 22-25.

¹⁵⁸ Detaylı bilgi için bk. Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 31.

¹⁵⁹ Adnan Adıvar, 1982, s.32; Süheyl Ünver, **İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmet**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1953, s.15.

¹⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 2016, s. 150.

¹⁶¹ a.g.m., s. 237.

çıkarıldığı söylenebilir.¹⁶² Türkçenin kullanımı ve gelişimi açısından da önemli bir gelişim devresidir: “Fatih devri başlarında İran şairlerini taklit eden Osmanlı şairleri, Fatih devrinin sonlarında kendilerini İran şairlerinden üstün görmekteydiler. Fatih devrinin sonlarında ve II. Bayezid devrinin başlarında verilen eserlerle, Türkçe bir kültür dili olarak gelişimini tamamlamıştır.”¹⁶³

Tablo 11. II. Bayezid’in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
el-Dâbid	Abdüsselam el-Muhtedî el-Muhammedî	Risâle fî Âleti’l-Dâbid ve’l-Amel Bihâ	
Mucezü’l-Kânun ¹⁶⁴	İbn el-Nefis		Ahi Ahmed Çelebi
Mihr ü Müşterî	Assâr	Mihr ü Müşterî	Münîrî
Kîmyâ-yı Sa’adet	İmam Gazâlî		Necati Bey
Câmi’u’l-hikâyât	Avfî		Necati Bey
Câmeşuy-nâme ¹⁶⁵	Nasîreddin-i Tûsî	Tercüme-i Câmeşuy-nâme ¹⁶⁶	Firdevsî

Padişahların emriyle ya da onlara sunulmak amacıyla kaleme alınanlar dışında bu yüzyılda çevrildiği bilinen¹⁶⁷ birçok eser bulunmaktadır. Bu eserlere ait tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 12. 15. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Kâmil-üs-sınâat-üt-tıbbiye	Ali bin Abbas bin el-Mecûsî	Kâmil-üs-sınâa	Bergama Kadısı
Takvîm el-Ebdan	İbn Cezle	Tercümetü Takvîm el-Ebdan	İshak b. Murad
İbnü’l-Baytâr’ın el-Müfredât (Kitâbü’l-Câmi’ li-müfredâtı’l-edviye ve’l-ağziye) ¹⁶⁸		Tercümetü Müfredatı İbnü’l-Baytâr	Hacı Paşa

¹⁶² Detaylı bilgi için bk. Feridun M. Emecen, 2018, s. 205.

¹⁶³ Mehmet Kalpaklı, 2003, s.47.

¹⁶⁴ Detaylı bilgi için bk. Mustafa Cezar, **Mufasssal Osmanlı Tarihi (Resimli-Haritalı)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, C.2, s.712.

¹⁶⁵ Günay Kut, 1998, s.40.

¹⁶⁶ Detaylı bilgi için bk. Orhan F. Köprülü, “Firdevsî Uzun”, **TDVİA**, 1996, C.13, s. 127-129; Sezer Şakar Özyaşar, “Firdevsî-i Rûmî ve Terceme-i Câmeşûy-nâme”, **Turkish Studies**, 2007, V.2/4, s. 723-730.

¹⁶⁷ Ramazan Şeşen, 1994; Adnan Adivar, 1982.

Kânunçe fi't-tıb	Mahmûd b. Muhammed b. Ömer el-Çağmîni el-Hârizmî	Tercüme-i Kânunçe	Abdûlvahhab b. Yusuf el-Mardânî
el-Vâfi fi't-tıb el-Şâfi	Ahmed b. Yusuf et-Tifâşî	el-Şifâ fi Ahâdis el-Mustafa	Ahmed-i Dâî
Nukûdü'z-zevâhir ve Cuhûdü'l-cevâhir	Reşidüddin Vatvat	Ukûdü'l-cevâhir	Ahmed-i Dâî
Hulâsa fi Fenni'l-Cirâha	Ebû Tahir İbrahim b. Muhammed el-Gaznevî	Tercüme-i Hulâsa fi Fenn el-Cirâha	Cerrah Mesud
el-Hâvî fi İlm el-Tedâvî	Necmüddîn Mahmûd b. İlyâs el-Şîrâzî	Tercümet el-Hâvî'l-Sağîr	Ahmed b. Bâlî Fakîh el-Akhisârî
		Tercüme-i Tıbb-i Şâhî	Abdurrahman b. Ebû Yusuf el-Hâfiz el-Müneccim
Tarih el-Rusul ve'l-Mülûk	Ebû Cafer Muhammed Muhammed b. Cerîr el-Taberî	Tercüme-i Tarih-i Taberî	
		Manzum Siyer-i Nebî Tercümesi ¹⁶⁹	Mustafa b. Yusuf el-Darir el-Mevlevî el-Erzurumî
Cemşid ü Hurşid	Selmân-ı Sâvecî	Tercüme-i Cemşid ü Hurşid	Hümâmî
Târîh-i Güzide	Hamdullah Ahmed b. Ebû Bekr b. Hamd el-Müstevfî	Tercüme-i Târîh-i Güzide	Yakub Paşa
	Sa'düddîn Muhammed b. Müeyyed el-Hamavî	Tercümetü Menâkibi Evhadüddîn el-Kirmânî	Katib Muhyiddin Gelibolulu
Harîdet el-Acâib ve Cerîdet el-Garâib	İbn el-Verdî	Tercümetü Haridat el-Acâib ve Cerîdet el-Garâib	Muhammed b. Mahmud Şîrvânî
Yusuf ile Züleyha		Yusuf ile Züleyha Tercümesi	Haliloğlu Ali
Gülistan	Sadî-i Şîrazî	Gülistan Tercümesi	Seyf-i Serâyî
Marzubannâme		Tercüme-i Marzubannâme	Rüstem b. Şervîn
Tefsir	Ebu'l-Leys es-Semerikandî	Enfesü'l-cevâhir ¹⁷⁰	Musa İznîkî
Kitabü's-şifa fi ehadişi'l-Mustafa	Ebu Nuaym Hafız-ı Isfahani	Tercüme-i Tıbb-ı Nebvî	Ahmed b. Yusuf et-Tifâşî
		Vesilet'ül-mülûk li Ehli Sülûk ¹⁷¹	Ahmed b. Yusuf et-Tifâşî
Habnâme	Feridüddîn-i Attâr	Tercüme-i Habnâme	Şeyhî
Işknâme	Feridüddîn-i Attâr	Tercüme-i Işknâme	İzzüddîn Abdülmecîd b. Ferîşte
Avârif el-Maârif	Şihâbuddîn Ebû Hafs Omar el-Suhreverdi	Tercümetü Avarif el-Maârif	Hacı Ahmed b. Seydî el-Bağavî
Hamse	Nizamî-i Gencevî	Hamse-i Nizâmî Tercümesi	Mevlânâ Celîlî el-İznîkî
Muhtarnâme	Feridüddîn-i Attâr	Tercüme-i Muhtarnâme	Işkî
Tarîkat-nâme	Feridüddîn-i Attâr	Musîbet-nâme	Pir Mehmed
İksîr el-Sa'âde	Kadı Burhaneddin	Kurretü Ayn el-Tâlibîn	
Zübdet el-Hakâik	Ayn el-Kuzât el-Hemedânî	Tercüme-i Zübdet el-Hakâik	Işkî

¹⁶⁸ Bu eserin, çeşitli kütüphanelerde farklı çevirmenler tarafından yapılmış otuz beş kopyasının olduğu bilinmektedir.

¹⁶⁹ “Birçok eserden rivayetlerin alınmasıyla meydana getirilmiştir.” Ramazan Şeşen, 1994, s.904. Beş ciltten oluşan eser, “hem Anadolu sahasında ilk tercüme siyer olması hem de Türkçesi bakımından önemlidir.” Günay Kut, 1998, s.33.

¹⁷⁰ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 327.

¹⁷¹ Ayete'l-kürsî ile Esmâ-i Hüsnâ'yı açıkladığı adlı mensur çevirisidir. Detaylı bilgi için bk. Mustafa İsen, 2002, s. 1030.

el-Muhtasar	Kudûrî	Tercüme-i Muhtasar-ı Kudûrî	Gülşehrî
Kimyâ-yı Sa'âdet	İmam Gazâlî	Tercüme-i Kimyâ-i Saâdet	Hasan Paşa
Masâbîh el-Sünne	Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Begavî	Tercüme-i Masâbîh el-Sünne	Sinan Âlim Efendi
Şirat el-İslâm	İmamzâde	Ravzat el-İslam	Abîdî
Ravzatü'l-envâr	Hâcû-yi Kirmânî	Ravzatü'l-envâr ¹⁷²	Derviş Hayâlî
Ezhârü'l-efkâr fi cevâhiri'l-ahcâr	Ahmed b. Yusuf et-Tîfâşî	Cevhernâme	Muhammed b. Mahmûd Şîrvânî ¹⁷³
İlyâsiyye	Muhammed b. Mahmûd Şîrvânî	İlyâsiyye	Muhammed b. Mahmûd Şîrvânî

Bu yüzyılda, İslami bilgilere ve ilimlere ait çeviriler, Kur'ân, sure ve kırk hadis çevirileri, önemli tarih metinlerinin çevirileri, edebî türlere ait çeviriler, tıp ve veterinerlik alanlarına ait çeviriler ağırlıklı bir görünüm çizmektedir.

16. Yüzyıl

Bu yüzyıl siyasi açıdan olduğu kadar kültürel ve edebî açıdan da oldukça parlak bir dönemdir. II. Bayezid'in, oğlu lehine tahtından feragat etmesiyle babası henüz hayattayken **I. Selim (Yavuz Sultan Selim) (1512-1520)** tahta geçmiştir. Sultan, seferlerle ve karışıklıklarla geçen saltanat sürecine rağmen sanat, ilim ve edebiyatı desteklemiştir.¹⁷⁴ Hatta *“Tebriz'in Yavuz Sultan Selim tarafından, Safevîlerin elinden alınmasından sonra, bu şehirden İstanbul'a çeşitli ilim, teknik, sanayi ve zanaat dallarında yetişmiş insanlar sürgün yolu ile nakledilmiştir. Bu usul oldukça eski, gelişme, kalkınma ve ilerleme amacıyla olan pek çok devletin başvurduğu kadim bir iskân yöntemidir.”*¹⁷⁵

¹⁷² Detaylı bilgi için bk. Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 307.

¹⁷³ Muhammed b. Mahmûd Şîrvânî hakkında detaylı bilgi için bk. Necdet Okumuş, “Şîrvânî, Muhammed b. Mahmûd”, **TDVİA**, 2010, C. 39, s.206-208.

¹⁷⁴ Bu konuda anlatılagelen meşhur bir çamur sıçrama olayı vardır. Anlatıya göre, Kemal Paşa ile Yavuz Selim yolda beraber giderken Kemal Paşa'nın atının ayağından bir parça çamur, Yavuz Selim'in latasına sıçrar. Paşa çok bozulur, ne yapacağını şaşırır. Sultan ise: “Âlimin atının ayağından sıçrayan çamur parçası, bizim için kızmaya bir vesile değil, bilakis o parça, bizim için bir iftihar vesilesidir.” der ve latayı adamlarına vererek öldüğünde sandukasının üzerine konulmasını vasiyet eder. Ahmet Uğur, **İbn-i Kemal**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.96-97. Bu lata bugün sandukasının üzerinde durmaktadır.

¹⁷⁵ Ömer Gökhan Yağcı, **Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, 2014, s.57.

Sekiz yıl gibi kısa bir süre için tahtta kalan Yavuz Sultan Selim'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çeviri eserlerin sayısı çok olmamakla birlikte künyelerine ulaşılabilenler şunlardır:

Tablo 13. Yavuz Sultan Selim'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Pend-nâme	Feridüddîn-i Attâr	Sırât-ı Müstakîm	Sabâyî
Nücûmü'z-zâhire	İbn Tağrîberdî		İbn Kemal
Hayâtü'l-Hayâvân	Kemâlüddin Muhammed b. İsa ed-Demîrî	Tercüme-i Hayâtü'l-Hayâvân	Hakîm Şah Muhammed Kazvîni
Mecâlisü'n-nefâis	Ali Şir Nevâî	Mecâlisü'n-nefâis Tercümesi	Hakîm Şah Muhammed Kazvîni
Hayâtü'l-Hayâvân	Kemâlüddin Muhammed b. İsa ed-Demîrî	Tercüme-i Hayâtü'l-Hayâvân	İdris-i Bidlîsî
[Kırk Hadis]		Tercüme ve Tefsir-i Hadis-i Erba'în	İdris-i Bidlîsî
Kasîde-i Bürde	İmam Busîrî	Kasîde-i Bürde Tercümesi	Kemal Paşazâde
Teşhîsü'l-insân			Firdevsî
Kenzü'l-Hakâyık ve Keşfü'l-Dekâyık	Muhammed Aynü'l-Kuzât Hemedânî		Firdevsî
Muhtar-nâme	Feridüddîn-i Attâr		Firdevsî
Hakayık-nâme	Mevlânâ İlâhi		Firdevsî ¹⁷⁶
Tıp kitabı	Ebu'l-ʿAlâi	Tercümetü'l-kitâb-ı Ebu'l-ʿAlâi fî't-tıbb	
[Kırk Hadis]		Manzum Kırk Hadis Tercümesi	Cemal Halife
		Enîsü'l-Ârifin ¹⁷⁷	Tâcizâde Cafer Çelebi
Hamse-i Nizâmî	Nizâmî	Hamse-i Nizâmî tercümesi ¹⁷⁸	Ahmed-i Rıdvan
Deh-bâb / Tecnîsât	Kâtibî-i Nişâbûrî	Tuhfetü'l-uşşâk ¹⁷⁹	Atâ
Şevâhidü'n-nübüvve li Takvîyeti'l-ehl-i fütûh	Molla Câmi	Tercüme-i Şevâhidü'n-nübüvve	Lâmi'î ¹⁸⁰
Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds	Molla Câmi	Fütûhü'l-Mücâhidin li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidin ¹⁸¹	Lâmi'î
Minhâcü'l-Âbidîn	İmam Gazâlî	Tercüme-i Minhâcü'l-Âbidîn	Nihânî
Nûzhetü'l-elbâb fîmâ lâ yûced fî kitâb	Ahmed b. Yusuf et-Tifâşî	Rûcûu's-şeyh ilâ sıbâh fî'l-kuvveti ale'l-bâh	Kemal Paşazâde

¹⁷⁶ Firdevsî ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Bekir Biçer, **Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, 2005.; Firdevsî, Da'vât-nâme adlı eserini ilm-i nücûm ve ulûm-ı garibe ile ilgili mensur Arapça ve Farsça eserlerden çeviri yoluyla yazmıştır. Detaylı bilgi için bk. Ömer Gökhan Yağcı, 2014, s. 309.

¹⁷⁷ İsmail E. Erünsal, **The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Dîvân**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983, s. LXIX.

¹⁷⁸ "Ahmed-i Rıdvan (ö. XVI. yüzyılın ilk yarısı)'ın Hamse-i Nizâmî tercümesi olduğu Sehî tezkiresinin 'Hamse-i Nizâmî'yi Türkî'ye tercüme etmiştir' kaydından anlaşılmaktadır." Günay Kut, 1998, s.38.

¹⁷⁹ Detaylı bilgi için bk. Ömer Gökhan Yağcı, 2014, s.249-250.

¹⁸⁰ Lâmi'î çeşitli eklemelerle "Ehlî-i Şîrâzî'den Şem ü Pervâne, Unsûrî'den Vâmuk u Azra, Ârifî'den Gûy u Çevgan, Nizâmî'den Heft Peyker, Ali Şir Nevâî'den Ferhâd u Şirin veya Ferhad-nâme, Fahreddin Cürçânî'den Vîs ü Râmin ve Câmi'den Absâl u Salaman" adlı eserleri Türkçeye çevirmiştir." Günay Kut, 1998, s. 44-45.

¹⁸¹ "Lâmi'î Anadolu velileri hakkındaki bilgileri tercümesine eklemiştir." Günay Kut, 1998, s. 47.

Yavuz Sultan Selim'in vefatıyla yerine oğlu **I. Süleyman (Kanunî Sultan Süleyman) (1520-1566)** geçmiştir. 46 yıllık hükümdarlık dönemi, Osmanlı Devleti'nin en parlak devri, altın çağı olarak görülmektedir. Sahip olunan medenî, askerî ve kültürel üstünlükler beraberinde sanat, dil ve edebiyatın da gelişimini getirmiştir.¹⁸² Muhibbî mahlasıyla kendisinin de bir divanı bulunan Kanunî, sadece şair olmakla kalmamış aynı zamanda devrinin şair ve sanatkârlarına hamilik yapan bir padişah olmuştur. Osmanlı tarihi boyunca “hiçbir padişah Kanunî derecesinde şiir ve sanat ehline yüksek iltifat ve teveccüh göstermemiştir.”¹⁸³ Onun edebî eserlere verdiği değeri gösteren örneklerden biri Alaeddin Ali Çelebi ile yaşanmıştır. Kelile ve Dimne'yi **Hûmâyun-nâme** adıyla çeviren Alaeddin Ali Çelebi, yaptığı çeviriyi Sultan'a sunmuştur. Kanunî eseri bir gecede okuyup bitirerek, çevirmenini Bursa kadılığına tayin etmiştir.¹⁸⁴ Kanunî Sultan Süleyman'a sunulan ya da onun tarafından çevrilmesi emredilen eserlere ait tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 14. Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
eş-Şakâyîku'n-Nu'mâniyye fî Ülemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye ¹⁸⁵	Taşköprüzâde Ebü'l-Hayr İsâmeddin Ahmed Efendi	Hadâiku's-Şakâik	Mecdî
Ravzatü's-Şühedâ	Hüseyin Vâiz Kâşîfi ¹⁸⁶		Âşık Çelebi
Risâle fi'l-hey	Ali Kuşçu	Mirkâtü's-semâ	Perviz b. Abdullah
Tarih-i Taberî		Macma al-Tavârih	Matrakçı Nasuh
		Zahîrat al-mulûk	Gelibolulu Mustafa Surûrî Efendi
		Firuz Şah hikâyesi	Salih Efendi
Me'âricü'n-nübüvve ¹⁸⁷	Muhammed Ferahî		Latîfî

¹⁸² “Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın ilk yarısında sahip olduğu idari, medenî, askerî ve kültürel üstünlükler dolayısıyla, bu dönemde bütün sanat dalları, bu arada dil ve edebiyat, büyük ilerlemeler kaydetmiştir.” Ali Yılmaz, **Kanunî Sultan Süleyman'a Yazılan Kasideler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.7.

¹⁸³ Abdülkadir Karahan, “Türk Şiirinin Altın Çağı ve Kanunî Sultan Süleyman”, **Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 40.

¹⁸⁴ M. Tayyib Gökbilgin, **Kanunî Sultan Süleyman**, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 143.

¹⁸⁵ “Bu eserin ayrıca Mehmed Hâkî, İbrahim b. Ahmed ve Âşık Çelebi tarafından yapılmış çevirileri de bulunmaktadır.” Günay Kut, 1998, s.47.

¹⁸⁶ “Hüseyin Vâiz Kâşîfi'nin Envâr-ı Süheylî adıyla Farsça'dan çevirdiği Kelile ve Dimne, Hûmâyun-nâme adıyla Vâsi Alisi olarak bilinen Alaeddin b. Sâlih tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Mensur ve ağıdalı bir dille yazılan bu eserin Hilâlî tarafından manzum olarak yapılmış bir tercümesi de bulunmaktadır.” a.g.m., s. 48.

Kimyâ-yı Sa'âdet	İmam Gazâlî		Mehmed Kami
Sehânâme	Binayi		Derviş Ağa (Paşa) ¹⁸⁸
Şah ü Derviş	Hilâlî		Bursalı Rahmî
Hadis-i Erba'în	Molla Câmî	Tercüme-i Hadîs-i Erba'în	Fuzulî
er-Risâletü'l-fethiyye	Ali Kuşçu	Hulâsatü'l-hey'e	Seydi Ali Reis ¹⁸⁹

I. Süleyman (Kanunî Sultan Süleyman)'ın vefatıyla yerine oğlu **II. Selim (Sarı Selim) (1566-1574)** ¹⁹⁰ geçmiştir. Sekiz yıl süren saltanatı boyunca devlet işlerinin büyük bir kısmının yönetimini Sokullu Mehmed Paşa'ya bırakan II. Selim, zamanının büyük kısmını İstanbul'da sarayda geçirmiş ve siyasi açıdan önceki padişahlara nazaran başarı grafiği yüksek olmayan bu dönemde de “*İstanbul'daki kültür ve sanat yoğunluğu devam etmiş;; birçok şair, sultanın ihsanından ve ulûfesinden istifade etmiştir.*”¹⁹¹

Tablo 15. II. Selim'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Mihr u Müşteri			Ummuvedzade Ali Efendi ve Pir Mehmed Azmi Efendi
Şah u Geda	Hilali Bedreddin Astrabadi		Rahmi Pir Mehmet Çelebi
Ed-dürretü'l-garrâ fî Nesâyihi'l-mülûk ve'l-kuzât ve'l-vüzerâ	Müderriş Mehmed Bey	El-Gurretü'l-beyzâ fî Tercemeti'd-dürreti'l-garrâ	Müderriş Mehmed Bey

II. Selim'in vefatıyla yerine oğlu **III. Murad (1574-1595)** geçmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde duraklama belirtileri görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde eski askerî başarılar görülmediği gibi siyasi yaşamda ciddi sorunlar da yaşanmıştır. “*Bununla birlikte [III. Murad] dönemi XVI. asır Osmanlı klasik çağının gerek ilim gerekse sanat, edebiyat ve kültür alanlarında doruk noktalarından biri sayılır.*”¹⁹² III. Murad'ın dünya tarihine olan ilgisi yaptırdığı telif ve çeviri eserlerden de görülmektedir. “*Bilhassa Amerika'nın İspanyollar tarafından keşfine dair Mehmed*

¹⁸⁷ “*Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin de Me'âricü'n-nübüvve çevirisi bulunmaktadır.*” Mustafa Cezar, **Mufasssal Osmanlı Tarihi (Resimli-Haritalı)**, Tan Matbaası, İstanbul, 1959, C.3, s.1553.

¹⁸⁸ Haluk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebi Muhitler**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 85.

¹⁸⁹ Mahmut Ak, “Seydi Ali Reis”, **TDVİA**, 2009, C.37, s.23; Mustafa Cezar, 1959, s.1559-1560.

¹⁹⁰ Feridun Emecen, “Selim II”, **TDVİA**, 2009, C. 36, s. 415; Feridun Emecen, “II. Selim”, ”, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II**, İSAM Yayınları, Ankara, 2018, s. 15-38.

¹⁹¹ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 373.

¹⁹² Feridun Emecen, 2018, s. 41.

Suûdî'nin Târîh-i Hind-i Garbî adlı eseri yanında Feridun Ahmed Bey'in hazırlattığı Fransa tarihi, Seyfi Çelebi'nin Asya hanlıklarıyla ilgili eseri bunlar arasında sayılabilir.”¹⁹³

Tablo 16. III. Murad'ın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Hitay-nâme	Ali Ekber ¹⁹⁴	Tercüme-i Tevârihi Nevâdir-i Çîn ü Mâçîn	
Kanûn fî'd-dünyâ	Müneccim Ahmed ibn Ali	Acâyib-i Uzmâ	Kadı Abdurrahman
er-Risâle	Abdülkerîm el-Kuşeyrî		Hoca Sâdeddin Efendi
Behcetü'l-esrâr	Şattanûfî		Hoca Sâdeddin Efendi
Mir'âtü'l-edvâr	Muslihuddîn-i Lârî		Hoca Sâdeddin Efendi
el-Emâlî	Ûşî		Hoca Sâdeddin Efendi ¹⁹⁵
		Kitâb-ı İklîm-i Cedîd	Emîr Mehmed ibn Emîr Hasan Mesudî
el-Vesâil	İmam Suyûtî		Dukakinzâde Osman Bey
Nüzhethü'l-elbâb fîmâ lâ yüced fî kitâb	Ahmed b. Yusuf et-Tîfâşî	Râhatü'n-nüfûs	Gelibolulu Mustafa Âli
Evzahü'l-mesâlik fî Ma'rifeti'l-buldân ve'l-memâlik	Muhammed bin Ali Sipahizâde el-Bursevî	Esâmiü'l-buldân	Muhammed bin Ali Sipahizâde el-Bursevî
Meşâ'irü'l-eşvâk ilâ Mesâri'i'l-uşşâk	Ahmed b. İbrahim	Fezâilü'l-cihâd	Bâkî
el-Mevâhibü'l-ledüniyye bi'l-minâhi'l-Ahmediyye	İmam Şihâbüddin Ahmed b. Hatîbi'l-kastalânî	Meâlimü'l-yakîn fî-Sîreti Seyyidi'l-mürselîn	Bâkî
el'İ'lâm fî Ahvâli Beledî'llâhi'l-harâm	Kutbeddin Muhammed b. Ahmed-i Mekki	Fezâil-i Mekke ¹⁹⁶	Bâkî
Füsûsü'l-hikem	Muhyiddin-i Arabî	Keşfü'l-hicâb min Vechi'l-kitâb	Nev'î
[Kırk Hadis]		Manzum Kırk Hadis Tercümesi	Nev'î
Gül ü Nevrûz	Hacû-yı Kirmanî	Nüzheth-nâme-i Abdî	Abdî
Reşehât-ı	Hüseyn Vâiz	Reşehat Tercümesi	Mehmed bin

¹⁹³ Bekir Kütükoğlu, “III. Murad”, **TDVİA**, 2006, C. 31, s. 175.

¹⁹⁴ Bu süreçte ayrıca “Kazvinî ve İbnü'l-Verdî'nin yeni tercümeleri yapıldığı gibi Sipahi-zâde, Ebü'l-Fidâ Takvîmü'l-Buldân'ını, Şerif Efendi, İstahrî'yi tercüme ettiler, riyazî coğrafyaya ait Ali Kuşçu'nun eseri tercüme olundu. Mevzu coğrafyaya dair, Mısır'a ait eserler tercüme olundu. Ali Ekber Hatâyî adlı bir tacirin bu asır başında İstanbul'da Farsça olarak yazdığı Çin Seyahatnâmesi, III. Murad adına kısaltılarak tercüme edildi.” M. Fuad Köprülü, 2009, s.405.

¹⁹⁵ Şerafettin Turan, “Hoca Sâdeddin Efendi”, **TDVİA**, 1998, C.18, s.196-198.

¹⁹⁶ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 388.

Aynü'l-Hayât	Kâşifi	Mehmed Şerif
--------------	--------	--------------

III. Murad'ın vefatıyla yerine oğlu **III. Mehmed (1595-1603)**¹⁹⁷ geçmiştir. Kısa süren saltanatı süresince devlet, sürekli bir mücadele içinde kalmıştır. Bu dönemde Nâsirüddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'nin *Nizâmü't-tevârîh* adlı eseri, Mustafa b. Abdurrahman tarafından *Enîsü'l-mülûk* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Yukarıda anılan eserler dışında bu yüzyılda çevrildiği bilinen eserlere ait tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 17. 16. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
[Kırk Hadis]		Tercüme-i Hadîs-i Erba'în	Hakanî'
Tezkiretü'l-Kitâb fî ilmi'l-hisâb	Garseddin Ahmed bin İbrahim el-Halebi	Tezkiretü'l-küttâb fî ilmi'l-hisâb	Derviş Mehmed bin Lütî
[Kırk Hadis]		Subhatü'l-uşşâk	Latîfî
Şurûtü's-salât	Şemsî Ahmed Paşa	Şurûtü's-salât Tercümesi	Kemal Paşazâde
Esrâr-nâme	Ferîdüddîn Attâr	Esrâr-nâme	Huzûrî
Gülistân	Sa'dî-i Şirazî	Kitâb-ı Nigâristân ve Hadîka-i Sebzistân	Za'îfî
Bostan	Sa'dî-i Şirazî	Bâg-ı Behîşt	Za'îfî
Mantiku't-tayr	Ferîdüddîn Attâr	Gülşen-i Sî-murg	Za'îfî
Pend-nâme ¹⁹⁸	Ferîdüddîn Attâr	Kitâb-ı Bostân-ı Nesâyih ¹⁹⁹	Za'îfî
Îlâhî-nâme	Ferîdüddîn Attâr	İbret-nümâ	Şemseddin Sivasî
Mihr ü Müşterî ²⁰⁰	Assâr-ı Tebrizî	Mihr ü Müşterî	Münîrî İbrahim Çelebi
Heft-peyker	Nizâmî		Abdî
Şeh-nâme ²⁰¹	Firdevsî	Terceme-i Şeh-nâme	Diyarbakırlı Şerîfî
Nesrû'l-leâlî	Tabersî	Nazmü'l-cevâhir	Kastamonulu Lâtîfî

¹⁹⁷ Feridun Emecen, "III. Mehmed", *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, İSAM Yayınları, Ankara, 2018, s. 93.

¹⁹⁸ Ferîdüddîn Attâr'ın Pend-nâme adlı eserini, Edirneli Nazmî genişleterek; Pir Mehmed Azmî bir bölümünü ele alarak; Emre ise Pend-nâme-i Attâr Tercümesi adıyla Türkçeye çevirmiştir. Detaylı bilgi için bk. Hasibe Mazioğlu, "Edirneli Nazmî'nin Pend-i Attâr Çevirisi", *Türkoloji Dergisi*, 1977, C. VII, s. 47-53. Öte yandan bu çeviri, "gerek XVI. asır gerekse daha sonraki asırlarda yapılan manzum tercümelerin en çok okunanı ve tanınanıdır." Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 424.

¹⁹⁹ Bu çeviride iki eser bir arada sunulmuştur. "Gülistân'ın sekizinci bölümünün nazmen tercümesinin eklenmesiyle ve Pend-nâme ile aynı vezinle Türkçeye manzum olarak tercüme etmiştir." Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 422.

²⁰⁰ Kiçi Mîr-zâde Seyyid Yahya Hüseyin, Molla Maşî-zâde Fikrî Dervîş ile Ümmülveled-zâde de aynı eserin çevirisini yapmıştır. Riyâzî ile Hâletî ise eserin bir kısmını çevirmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 440; Mustafa Arslan, "Türk Edebiyatında Mihr ü Müşterî Mesnevîleri ve Mîrî'nin Mihr ü Müşterî'si", *Turkish Studies*, 2009, V.4/7, s. 113-132.

²⁰¹ "Kaynaklarda Bursalı Celîlî'nin de Terceme-i Şeh-nâme'si bulunduğu belirtilmektedir." Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 447.

Cevâmi el-Hikâyât ve Levâmi el-Rivâyât	Nuruddîn Muhammed b. Yahya el-Avfi el-Buhârî	Cevâmi el-Hikâyât ve Levâmi el-Rivâyât	Celâl-zâde Sâlih Çelebi
Kitâbü'l-Âdâb ve's-Siyâse fî İlmi'n-Nazarî ve ve'l-Firâse	Muhammed bin Ebi Bekr bin Ebû Tâlib El-Ensârî	Kıyâfet-nâme ²⁰²	Şa'bân-ı Sivrihisârî
		Alâim-i Cerrahin	Cerrah İbrahim
		Miftahu'l-meânî	Fevrî Ahmed Efendi
Sihâh-ı Cevherî	İsmail el-Cevherî	Terceme-i Sihâh-ı Cevherî ²⁰³	Vanlı Mehmed Efendi
Kimyâ-yı Sa'âdet	İmam Gazâlî	Kimyâ-yı Sa'âdet	Vanlı Mehmed Efendi
Fakihetü'l-hulefa ve Müfâkehetü'z-zurefa	İbn-i Arabşah		Dukakinzâde Osman Bey
Meâricü'n-nübüvve	Molla Miskin		Altıparmak Mehmed Efendi
Nigârîstân (Târîh-i Nigârîstân)	Ahmed b. Muhammed-i Gaffârî-i Kazvînî	Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân (Nigârîstân Tercümesi) ²⁰⁴	Altıparmak Mehmed Efendi
Telhîsü'l-miftâh		Telhîs Tercümesi	Altıparmak Mehmed Efendi
Bülbül-nâme	Feridüddîn-i Attâr	Gülşen-i Ebrâr ²⁰⁵	Münirî
Kâmilü's-sinâ'ateyn fî'l-baytara ve'z-zertaka ²⁰⁶	Ebû Bekr b. Bedriddîn el-Münzir el-Baytâr		Hüseyin b. Abdullah
Târîh-i Vassâf	Vassâf	Tercüme-i Hulâsa-i Tarih-i Vassaf	Ebu'l Fazl Mehmed Efendi (Defterdar Mehmed Efendi)
Ahlâk-ı Muhsinî	Hüseyin Vâiz-i Kaşîfî	Tercüme-i Ahlâk-ı Muhsini	Ebu'l Fazl Mehmed Efendi (Defterdar Mehmed Efendi)
Zahîre-i Hârizmşâhî	İsmail b. Hasan Cürcânî	Kânûnu'l-ilâc ve şifâ'î'l-emrâz li-kulli'l-mizac (Tercüme-i Zahire-i Harezmsâhî)	Ebu'l Fazl Mehmed Efendi (Defterdar Mehmed Efendi)
Menâhicü'l-'ibâd ile'l-me'âd	Saîdüddin Ferganî	Medâric'ül-itikâd fî Tercüme-i Menâhicü'l-'ibâd	Ebu'l Fazl Mehmed Efendi (Defterdar Mehmed Efendi)
Mevâhib-i 'Aliyye	Hüseyin Vâiz-i Kaşîfî	Tercüme-i Tefsîr-i Mevâhibü'l-	Ebu'l Fazl

²⁰² Detaylı bilgi için bk. Kenan Bozkurt, **Kıyâfet İlmi Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-nâmesi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

²⁰³ Bu çeviri, Vankulu Lügati adıyla meşhur olmuştur.

²⁰⁴ Detaylı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, C.4, s. 493-494; Sajjadi, Sadıq, "Gaffârî", **TDVİA**, 1996, C.13, s.280-281.

²⁰⁵ Detaylı bilgi için bk. Ağâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s.138.

²⁰⁶ Detaylı bilgi için bk. Feza Günergun, "Ottoman encounters with European science: sixteenth -and seventeenth- century translations into Turkish", **Cultural Translation in Early Modern Europe**, (Edt. Peter Burke- R. Po-Chia Hsia), Cambridge University Press, Cambridge, 2007, p. 196.

(Tefsîr-i Hüseyinî)		Âliye	Mehmed Efendi (Defterdar Mehmed Efendi) ²⁰⁷
[Latince bir Macar Tarihi kitabı]		Tarih-i Ungurus ²⁰⁸	Tercüman Mahmud
		Tevarih-i Padişahân-ı Françe	Tercüman Hasan b. Hamza ve Katib Ali b. Sinan
Ahbâr ed-Düvel ve Âsâr el-Üvel fi't- Tarih	Cenabî		Ahmed b. Yusuf el-Karamanî; Hoca Hüseyin ²⁰⁹
Şerefnâme	Bitlisli Emîr Şeref b. Şemseddîn		Mehmed b. Ahmed Mirzâ
Cedvelü'l-Âfâkî	Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Halîlî	Terceme-i Cedâvil-i Âfâkî (Terceme-i Risâle fi'l-evkâtî'l- hamse ve cedâvili'r-rasad)	Muhammed b. Kâtib Sinan el- Konevî
Kitâb-ı Bâznâme	Mahmud b. Muhammed el-Tebrizî		Abdülkerim Efendi
Kitabü'l-Filâhe	Endülüslü Ebû Zekeriya Yahya b. Muhammed el-Avvam		Muhammed b. Mustafa
Buğyetü'l-Meram ve Gayetü'l-Geram	Tayboğa el-Eşrefî el- Beklemişi	Kavs-nâme	Mahmud b. Muhammed el- Derbendî
De Senectute	Cicero	Der-Medh-i Pîrî	Murat Beg ²¹⁰
		İmam Gazâlî'nin Farsça ahlak ve tasavvuftan bahseden Kîmya-yı Sa'âdet isimli eserini ve Ahlâk-ı Muhsini'yi ve bir de Aristo'nun Arapçaya tercüme edilen Kitbü'r- riyaseti ve's-siyâse adlı telifini ilavelerle onaltı bölüm ve bir hatime ile Türkçeye çevirip adına Ahlâk-ı Nevalî veya Ferahname diyerek Şehzade Mehmed'e ithaf etmiştir. ²¹¹	Akhisarlı Nevalî Nasuh Efendi

Bu yüzyılın genel yapısı itibarıyla hem siyasi hem de edebî açıdan güçlü bir tablo sunduğunu söyleyebiliriz. Çeviri eserlerin içeriğine bakıldığında önceki yüzyıllardan farklı olarak dünya tarihine ait metinlerin de yer aldığı görülmektedir. Öte yandan edebî eser çevirileri, İslami bilgilere ve ilimlere ait çeviriler, Kur'ân çevirileri, kırk hadis tercümeleri, ahlak ve tasavvufa dair eserlerin çevirileri, matematik, tıp,

²⁰⁷ Ebu'l Fazl Mehmed Efendi hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet T. Serdar, "Ebu'l Fazl Mehmed Efendi (Defterdar Mehmed Efendi)", **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, 2016, S. 1, s.81-92.

²⁰⁸ Detaylı bilgi için bk. Georges Hazai, "Tarih-i Ungurus", **VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 20-26 Ekim 1961)**, 1967, s. 355-358.

²⁰⁹ Detaylı bilgi için bk. Franz Babinger, 1992, s. 157-158.

²¹⁰ Macar asıllı, Divan'da görevli Tercüman Murat'tır. Kendisi ayrıca Neşri Tarihi adlı eseri de çevirmiştir. Detaylı bilgi için bk. Aydın Bilgin, "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, 2007, S.29, s.54-56.

²¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1988, s. 491.

veterinerlik alanlarına ait çeviriler de bu yüzyılda yoğunluklu olarak çeviri faaliyetlerinde yerini almıştır.

17. Yüzyıl

III. Mehmed'in vefatıyla yerine oğlu **I. Ahmed (1603-1617)** geçmiştir. Çok küçük yaşta tahta çıkmış olması ve devam edegelen savaşlar bulunması nedeniyle büyük bir kültürel ve edebî gelişimden bahsedilememektedir.

Tablo 18. I. Ahmed'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Ahlâk-ı Muhsinî	Hüseyin Vâiz-i Kâşifi	Ahlâk-ı Sultan Ahmedî	Hoca Sâdeddin Efendi
Miftâhu's-sa'âde fî kavâidi's-siyâde	Muhammed b. İbrahim el-Îcî		Hoca Sâdeddin Efendi
Matlûbü külli tâlib	Reşidüddin Vatvât	Gül-i Sad-Berg	Hoca Sâdeddin Efendi
'Umdetü'l-mülûk	Emîr Hâcib Âşık Teymûr	Tuhfetü'l-mülûk ve'-selâtin	

I. Ahmed'in ölümünün ardından yerine kardeşi **I. Mustafa (1617-1618/1622-1623)** geçmiştir. Ancak I. Mustafa, aklî melekeleri yetersiz olduğu için kültürel yaşama ve çeviri faaliyetlerine katkısı sağlayamamıştır. I. Mustafa'nın yerine 1618'de I. Ahmed'in oğlu **II. Osman (Genç Osman) (1618-1622)** geçmiştir. II. Osman döneminde çeviri ve telif minyatürlü eserler dikkat çekmektedir. Meddah Medhî tarafından çevrildiği bilinen Firdevsî'nin *Şehnâme* adlı eseri ile Taşköprüzâde'nin *Şekâik-i Nu'mâniyye* adlı eserinin çevirisi minyatürleriyle de ilgi odağı olmaktadır.²¹² Taşköprüzâde, II. Osman için *Mevzûâtü'l-ulûm* çevirisi de yapmıştır. Ömer al-Halvetî el-Manisavî, Molla Câmi'nin *Yûsuf u Züleyhâ* adlı eserini Türkçeye çevirmiştir.

1622'de ayaklanan yeniçeri ve sipahiler, II. Osman'ın yerine rahatsızlığı nedeniyle kolayca etkileri altına alabileceklerini düşündükleri I. Mustafa'yı yeniden tahta geçirmeyi kararlaştırmışlardır. II. Osman'ın katledilmesiyle de bu amaçlarına ulaşmışlar ancak bir süre sonra ondan da memnun kalmayıp tahttan indirilmesine karar

²¹² Detaylı bilgi için bk. Feridun Emecen, 2018, s. 245.

vermişlerdir. 1623'te I. Mustafa'nın yerine **IV. Murad (Bağdat Fatih)** (1623-1640) tahta çıkarılmıştır.²¹³ IV. Murad, 11 yaşında tahta geçtiği için saltanatının “*ilk on yılı daha çok annesi Kösem Sultan'ın mutlak hakimiyetinin gölgesinde kalmıştır. İdarede tam olarak söz sahibi olması ise 1632'den sonradır.*”²¹⁴ Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal ortak çalışmaları olan *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserlerinde, IV. Murad dönemiyle ilgili olarak “*çeşitli alanlarda yetişen âlim, şair ve tarihçi sayısında önemli artışlar olmuştur. Bundan dolayı bazı ilmî meseleler hakkındaki tartışmalar yıllarca sürmüş ve onların akisleri artarak devam etmiştir.*”²¹⁵ değerlendirmesini yapmaktadırlar. Bununla birlikte ilgili padişah dönemine ait künyesine ulaşabildiğimiz eserler aşağıda sunulmuştur:

²¹³ Detaylı bilgi için bk. Feridun Emecen, 2018, s. 186-212.

²¹⁴ a.g.e., s. 251.

²¹⁵ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 493.

Tablo 19. IV. Murad’ın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Muhâdaratü’l-ebrâr ve müsâmeretü’l-ahyâr	Muhyiddin İbnü’l-Arabî	el-Akvâlü’l-müselleme fî gazavâtî’l-Mesleme	Nergisî
Risâle-i Ahlâku’s-saltana		Kanûnü’r-Reşâd	Nergisî
Kimyâ-yı Sa’âdet	İmam Gazâlî	İksîr-i Saâdet (İksîr-i Devlet) ²¹⁶	Nergisî
	Bedreddin Hasan Çelebi	(Peygamberler ve halifeler tarihi) ²¹⁷	Reisülküttâb Bosnalı Hüseyin Efendi

IV. Murad’ın ölümünün ardından yerine kardeşi **İbrahim (1640-1648)** geçmiştir. Yaptığımız taramalarda İbrahim tarafından yaptırılan ya da onun adına yapılan herhangi bir çeviri kaydına erişilememiştir.

Sultan İbrahim’den sonra yerine büyük oğlu **IV. Mehmed (Avcı Mehmed) (1648-1687)**²¹⁸ geçmiştir. IV. Mehmed tahta geçtiğinde henüz yedi yaşındadır. Dolayısıyla saltanatın idaresi Kösem Sultan ile Ocak ağalarının elinde kalmıştır. IV. Mehmed dönemi de çeviri faaliyetleri açısından son derece zayıf bir tablo sunuyor. Yaptığımız taramalar sırasında aşağıdaki tabloda detaylı bilgilerini verdiğimiz eser adlarına ulaşılabilmıştır:

Tablo 20. IV. Mehmed’in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Atlas Major seu Cosmographia Blaeuiana Qua Solum, Coleum Accuratissime Describuntur	Janszoon Blaeu	Nusret el-İslâm ve’l-Sürûr fî Tahrîr Atlas Mayor (Tercüme-i Coğrafyâ-yı Kebîr) ²¹⁹	Dıvışklî Ebu Bekir bin Behram
Atlas Minor Gerardi Mercatoris A. S. Hondio plurimis aenis illustratus		Levâmiu’n-nûr fî zulûmâtî Atlas Minor	Kâtip Çelebi ve Şeyh Mehmed İhlâsî ²²⁰
Chronic	Johann Carion	Tarîh-i Frengi Tercümesi	Kâtip Çelebi ve Şeyh Mehmed İhlâsî
		İrşadü’l-Hıyârâ ilâ Tarihi’l-	Kâtip Çelebi

²¹⁶ Süleyman Çaldak, “Nergisî”, **TDVİA**, 2006, C.32, s. 560-562.

²¹⁷ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 509.

²¹⁸ Abdülkadir Özcan, “Mehmed IV”, **TDVİA**, 2003, C.28, s.415.

²¹⁹ Detaylı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1988, s. 508; Ekmeleddin İhsanoğlu, **Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronomi’nin Osmanlı’ya Girişi (1660-1860)**, Belleten, C.LVI, S. 217’den ayırtışım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

²²⁰ Detaylı bilgi için bk. Fikret Sarıcaoğlu, “İhlâsî, Şeyh Mehmed”, **TDVİA**, 2000, C.21, s.538-539.

		yunun ve'r-Rûm ve'n-Nasârâ 221	
		Kitâb-ı Mukaddes	Ali Ufkî Bey
Kâmûsü'l-etıbbâ' ve nâmûsü'l-elıbbâ fı'l- müfredâtı't-tıbbiyye	Madyan b. Abdurrahman al-Kusûnî	Kâmûsü'l-etıbbâ ve nâmûsü'l-elıbbâ	Edirneli Hekim Mehmed bin Ahmed bin İbrahim bin Hasan ²²²

IV. Mehmed'in tahttan indirilmesiyle yerine tahta kardeşi **II. Süleyman (1687-1691)** geçirilmiştir. II. Süleyman tarafından yaptırılan ya da onun adına yapılan herhangi bir çeviri kaydına erişilememiştir.

II. Süleyman'ın vefatıyla yerine kardeşi **II. Ahmed (1691-1695)**²²³ geçmiştir. II. Ahmed'in hükümdarlığı döneminde de onun tarafından yaptırılan ya da onun adına yapılan herhangi bir çeviri kaydına erişilememiştir.

II. Ahmed'in vefatının ardından kardeşi **II. Mustafa (1695-1703)**²²⁴ tahta geçmiştir. Hükümdarlık süresi, seferlerle ve savaşlarla dolu geçen II. Mustafa tarafından yaptırılan ya da onun adına yapılan herhangi bir çeviri kaydına erişilememiştir. Bu yüzyılda çevrildiği bilinen eserler ise aşağıda sunulmuştur:

Tablo 21. 17. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Fevaidü'l-ahbâr el-Müfredât adıyla bilinen Kitâbü'l- Câmi' li- müfredâtı'l-edviye ve'l-ağziye	Yusuî İbnü'l-Baytâr	Mağzau't-Tıb Terceme-i Mu'âlecât-ı İbn-i Baytâr	Tabib Talatî Çelebi Edirneli Hekim Mehmed bin Ahmed bin İbrahim bin Hasan (Hekim Mehmed Rindanî)
Bür'ü's-sâ'a	Ebû Bekr Muhammed b.	Tercüme-i Bür'ü's-sâ'a ²²⁵	Edirneli Hekim Mehmed bin Ahmed

²²¹ Ayrıca **Tarîh-i Kostantaniyye ve Keyasire (Revnaku's-saltana)** adlı eseri, "Kâtip Çelebi 1577 yılına kadar gelen olayları Kitab-ı Kebîrden çevirme ve seçme yoluyla meydana getirmiştir. Eserin asıl metni, birkaç müellif tarafından yazılmış ve Şehr-i Kostantaniyye Mülûkü sonradan kitabın sonuna eklenmiştir." Detaylı bilgi için bk. Orhan Şaik Gökyay, **Kâtip Çelebi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 45-46.

²²² Ahmet Acıduman, "Hint Padişahının Hizmetinde Bulunmuş Edirneli Hekim Mehmed bin Ahmed bin İbrahim bin Hasan ve Bur'u's-sâ'a'nın Türkçe Çevirisine Katkıları", **Lokman Hekim Dergisi**, 2019, C. 9, S. 1, s. 115-143.

²²³ Mücteba İlgürel, "Ahmed II", **TDVİA**, 1989, C.2, s. 34.

²²⁴ Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", **TDVİA**, 2006, C. 31, s. 280.

²²⁵ "Nevalî'nin Ahlâk-ı Muhsin tercümesi de vardır." İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1988, s. 513.

	Zekeriyyâ er-Râzî		bin İbrahim bin Hasan (Hekim Mehmed Rindanî)
et-Tezkiretü'l-hâdiye ve'z-zâhiretü'l-kâfiye (et-Tezkire, Tezkiretü's-Süveydî, et-Tezkiretü'l-müfide ve'z-zâhiretü'l-hamîde)	İbnü's-Süveydî	Terceme-i muhtasar-ı müfîd fî 'ilmi't-tıbb	Edirmeli Hekim Mehmed bin Ahmed bin İbrahim bin Hasan (Hekim Mehmed Rindanî)
İşrakü't-tevârih	Kadı Adud	Zübdetü't-tevârih	Gelibolulu Âli Efendi
Nigâristân	Kemal Paşazâde	Nigâristân Tercümesi	Şeyhülislam Yahya
Kimyâ-yı Sa'âdet	İmam Gazâlî		Nevalî Efendi ²²⁶
		Terceme-i Lûgat-ı Hindî ²²⁷	Hezârfen Hüseyin Efendi
Ephemerides Motuum Celestium Richeliause ex Lansbergi Tabulis	Noel Duret	Secencenü'l-eflâk fî Gâyeti'il-idrâk	Tezkireci Köse İbrahim Efendi el-Zigetvârî
Bahâristân	Molla Câmi	Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn	Fehîm-i Kadîm ²²⁸
Tarîkat-ı Muhammediye ²²⁹	Birgivî Mehmed Efendi		İsmetî
[Kırk Hadis]	Molla Câmi	Hadîs-i Erba'ın	Nâbî
Bülbül-nâme	Feridüddîn-i Attâr	Bülbüliyye ²³⁰	Kastamonulu Ömer Fuâdî
		Kırk Ayet Tercümesi	Okçuzâde Şah Mehmed Efendi (Şâhî) ²³¹
Mantuku't-tayr	Feridüddîn-i Attâr		Fedâyî Dede
Parsnâme	Yemenî		İbn-i Nasuh Paşa ²³²
Esrârname	Feridüddîn-i Attâr	Esrârname Tercümesi	Lâmekânî Hüseyin Efendi ²³³
Zîc-i Uluğ Bey ²³⁴	Uluğ Bey	Tercemetü Zîcu Uluğ Bey	Abdurrahman b. Osman
Kâmilü's-sînâ'ateyn fî'l-baytara ve'z-zertaka	Ebû Bekr b. Bedriddîn el-Münzir el-Baytâr		Muhammed b. Çerkes ²³⁵

²²⁶ a.g.e., s. 538.

²²⁷ a.g.e., s. 548.

²²⁸ Detaylı bilgi için bk. Ramazan Ekinci, "Fehîm-i Kadîm'in Latîfeleri: Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn", **Turkish Studies**, 2013, S. 8/4, s. 753-754.

²²⁹ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 530.

²³⁰ Detaylı bilgi için bk. Ağâh Sırrı Levend, 2014, s.138; İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî'nin Bülbüliyyesi Üzerine Bir İnceleme", **II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2005, s. 293-302.

²³¹ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 544.

²³² Detaylı bilgi için bk. M. Mehdi Ergüzel, **İbn-i Nasuh Paşa, Pârs-nâme**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

²³³ Bu çeviri kaynaklarda İnsân-ı Kâmil adıyla da yer almaktadır. Detaylı bilgi için bk. Halil İbrahim Tuğluk, "Lâmekânî Hüseyin'in Esrârname Tercümesi", **Turkish Studies**, 2008, C.3/4, s. 818-865.

²³⁴ Detaylı bilgi için bk. Yavuz Unat, "Zîc-i Uluğ Bey", **TDVİA**, 2013, C.44, s.400-401; Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s.508; Salim Aydın, "Uluğ Bey Zîcî'nin Osmanlı Astronomi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi", **bilig**, 2003, S. 25, s. 139-172.

²³⁵ Detaylı bilgi için bk. Feza Günergun, 2007, p. 196; Hilal Görgün, "İbnü'l-Münzir el-Baytâr", **TDVİA**, 2000, C. 21, s.157-158.

Şerefnâme	Bitlisli Emîr Şeref b. Şemseddîn		Şem'î
Reyhânetü'r-Ruh fî Resmî's-Sâat alâ Mustevâ's-Sutuh	Takiyüddin Râsîd	Nefhü'l-Füyuh bi Şerh Reyhâneti'r- ruh ²³⁶	Ömer b. Muhammed b. Ebî Bekr el- Fâriskûrî
Şerhü Sî Fasl	Abdülvâcid el- Kütâhi		Ahmed-i Râcî
Kitâbü'l-Muğni fî'l-Edvîyeti'l- Müfrede	İbnü'l-Baytâr	Muâcelât-ı Şeyh İbn el-Baytar ve Levâzimü'l-Hikme	Edirneli Hekim Mehmed bin Ahmed bin İbrahim bin Hasan (Hekim Mehmed Rindanî)

Bu yüzyılın genel siyasi durumunun çalkantılı olması, sanat ve edebiyata da yansımıştır. Bazı padişahların yetkin olmadan tahta geçmiş olmaları sadece siyasi durumu etkilemekle kalmamış, aynı zamanda edebiyat, sanat ve çeviri faaliyetlerinde de önceki yüzyıla nazaran azalan bir tablonun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bu yüzyılda, edebî eser çevirilerinin yanı sıra Kur'ân ve hadis çevirileri, Hz. Muhammed'e dair eserlerin çevirileri, peygamberler ve halifeler tarihiyle ilgili çeviriler, coğrafi atlas çevirileri, dünya tarihiyle ilgili çeviriler, İncil çevirisi, veterinerlik, tıp, astronomi alanlarına ait çeviriler bu yüzyıl çeviri faaliyetlerinin öne çıkan konu başlıklarını oluşturmuştur.

18. Yüzyıl

İç ve dış kaynaklı olarak oldukça sıkıntılı geçen XVII. yüzyılın ardından, devletin bu dönemin etkilerinden kurtulabilmesi için yeni ve köklü tedbirlere ve değişimlere ihtiyacı vardı. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki ıslahat hareketleri, Batı'nın sadece askerî düzenini/silah sistemini almamak gerektiğini ve asıl olarak Avrupalılara üstünlük sağlayan unsurların neler olduğunun öğrenilmesini savunanlar ile bu değişimlerin devlete zarar vereceğini savunanlar arasındaki çekişmelerden dolayı iniş çıkışlı bir görünüm sergilemektedir. Öte yandan bu yüzyılda, devlet yönetiminde de

²³⁶ Bu, eserin şerhidir ve adı bilinmeyen biri tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Bilim Literatürü", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, 1998, C.2, s. 400.

yavaş yavaş silah ehli yöneticiler yerine, kalem ehli yöneticiler ön plana çıkmaya başlamıştır.²³⁷ Çeviri tarihi açısından bakıldığında bu devirde yeni bilim alanlarına yönelişin olduğu ve terim çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Nuri Yüce, “*Osmanlı Türkçesi*” başlıklı çalışmasında çeviri faaliyetlerine ve terim çalışmalarına vurgu yaparak döneme ait şöyle bir tablo çizer: “*Tercüme faaliyetleri özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren önce tıp sonra mühendislik, matematik vs. ile ilgili bilim dallarında yoğunlaştı. Osmanlı Türkçesine çevrilen eserlerdeki yabancı terimlere varsa Türkçe karşılık kullanıldı, yoksa ilim dili olan Arapçadaki karşılıkları alındı veya Arapça köklerden yeni kelimeler türetildi, bazı durumlarda da çevrilen kitabın aslındaki Latince terim olduğu gibi alındı.*”²³⁸

II. Mustafa’nın tahttan indirilmesiyle yerine kardeşi **III. Ahmed (1703-1730)** geçmiştir. III. Ahmed dönemiyle birlikte Avrupa tarzı yenileşme hareketleri de başlamıştır. **Lale Devri**²³⁹ olarak anılan ve savaşı geç 1718-1730 yılları arasında Damat İbrahim Paşa’nın sadaretinde Avrupa’ya elçiler gönderilmiş, Türkçe eserler basacak ilk matbaa olan Müteferrika matbaası kurulmuş, devamında da başta edebî eserler olmak üzere bilimsel ve kültürel eserlerin çevrilmesi için bir tercüme heyeti oluşturulmuştur. Münir Aktepe, bu heyetin faaliyetleriyle ilgili şu bilgileri verir: “*Doğu ve Batı dillerindeki eserlerden tercümeler yapıyordu. Fransızcadan bazı eserler ilk defa bu devirde Türkçeye çevrildiği gibi Türkçeden Fransızcaya tercüme edilerek basılan kitaplar da vardır.*”²⁴⁰ Bu dönemin sonunda halkın ve muhalefetin hem aşırı eğlence ve harcamalardan duyduğu rahatsızlıktan hem de İran’a karşı başlatılan savaşın uzaması ve sonucuyla ilgili yaşananlardan dolayı Patrona Halil Ayaklanması yaşanmıştır. Bu

²³⁷ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi”, **Türkler**, 2002, C.12, s. 762-821.

²³⁸ Nuri Yüce, “Osmanlı Türkçesi”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, 1998, C.2, s.1-21.

²³⁹ Osmanlı kroniklerinde Lale Devri ifadesi yer almamaktadır. Pasarofça Antlaşması sonrası başlayan barış döneminde lale yetiştiriciliğinde abartılı seviyelere gelinmesi nedeniyle bu süreç için ilk olarak Yahya Kemal tarafından bu tabir kullanılmış, Ahmed Refik’in Lale Devri adlı eseriyle de kullanımı yaygınlaşmıştır. Detaylı bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, “Lâle Devri”, **TDVİA**, 2003, C.27, s.81-84.

²⁴⁰ Münir Aktepe, “Ahmed III”, 1989, **TDVİA**, C.2, s.37.

ayaklanmayla Damat İbrahim Paşa isyancılar tarafından öldürülürken III. Ahmed tahttan indirilmiştir. Buna karşın, Günay Kut'un ifadesiyle, “*Lale devri her ne kadar zevk, safa hatta israf devri olarak eleştirilse de bu dönemde diğer konularda olduğu kadar edebiyatta da renklilik ve canlılık göze çarpmaktadır.*”²⁴¹

Hem III. Ahmed'e sunulan ya da onun emriyle çevrilen eserler ile Lale Devri çeviri faaliyetleri kapsamında çevrilen eserlere ait tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 22. III. Ahmed'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çeviriler ile Lale Devri çeviri faaliyetleri kapsamında çevrilen eserlerden künyelerine ulaşılabilenler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekâyi'î'l-Â'sâr (Câmi'ü'd-Düvel)	Müneccimbaşı Şeyh Ahmed b. Lutfullah El-Mevlevî		Tercüme heyeti
Physica	Aristoteles	el-Ta'lim el-Sâlis	Tercüme heyeti
İkdü'l-Cümân fî Târîh-i Ehli'z-Zamân	Antepli Ebu Muhammed Bedrüddin Muhammed b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Aynî (İmam Aynî)		Tercüme heyeti
Habibü's-Siyer	Gıyaseddin Hândmîr		Tercüme heyeti ²⁴²
Kitâbü's-semâniye fî sımai't-tabîf	Aristo	Tercümetü Mücelledi's-semâniye li Aristetalis	Esad b. Ali b. Osman el-Yanyavî önderliğindeki tercüme heyeti
Şifâ	İbn-i Sînâ		Esad b. Ali b. Osman el-Yanyavî
Hikmetü'l-işrak	Sühreverdi		Esad b. Ali b. Osman el-Yanyavî
Metâli'u'l-envâr	Kadı Üremevî		Esad b. Ali b. Osman el-Yanyavî ²⁴³
Lügat-i Sıhah	Cevherî		Vankulu ²⁴⁴
		Hadîs-i Erba'ın Tercüme ve Tefsiri ²⁴⁵	Bosnalı Sâbit
Târîh-i Seyyah		Tercüme-i Târîh-i Seyyah ²⁴⁶	
Acâibü'l-makdûr	Ahmet ibni	Tarih-i Timur-ı Gürgân (Timurlenk)	Nazmizâde

²⁴¹ Günay Kut, 1998, s. 60.

²⁴² Tercüme Heyeti tarafından çevrilen eserlerle ilgili detaylı bilgi için bk. Taceddin Kayaoğlu, **Türkiye'de Tercüme Müesseseleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s.29-41.

²⁴³ Salim Aydüz, “Lâle Devri'nde Yapılan İlmî Faaliyetler”, **Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi**, 1997, C.3, s. 152.

²⁴⁴ Bu çeviri, Müteferrika matbaasında basılan ilk eserdir.

²⁴⁵ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 536.

²⁴⁶ Detaylı bilgi için bk. Gimbatista Toderini, **İbrahim Müteferrika Matbaası ve Türk Matbaacılığı**, Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1990, s. 43-47.

fî nevâibi (ahbâri) Tîmûr	Abdullah ibni Arabşah	Tarihi)	
		Gülşen-i Hulefâ (Halifeler Tarihi)	Nazmizâde
Mesnevî	Mevlânâ	Mesnevî-i Şerif	Süleyman Nahîfî
Hıtay Sefaretnâmesi	Hoca Gıyasüddin Nakkâş	Acâibü'l-Letâif	Küçükçelebizâde İsmail Asım
Kitâbü's-siyâse fî tedbîri'r-riyâse (Sırrü'l-Esrâr)	Yuhannâ b. Bitrîk	Keşfü'l-estâr 'an sırrı'l-esrâr ²⁴⁷	Muhammed Hamîdî
		Nemçe Tarihi	Osman b. Ahmed
Târîh-i 'Âlem'ârây-i 'Abbâsî	İskender Münşî Türkmen		Mehmed Nebih
Gâyeti'l-itkân fî tedbir-i bedeni'l- insan	Sâlih b. Nasrullah	Nüzhetü'l-ebdân fî Tercümet-i gâyeti'l-itkân	Ebü'l-Feyz Mustafa b. Ahmed
Şifâ-i Şerîf	Kâdî İyâz	el-İstişfâ fî tercümeti's-şifâ	İshak Efendi
Büstânü'l-ârifîn	Ebü'l-Leys es- Semerkandî	Bustânü'l-'ârifîn Tercümesi	İshak Efendi
Atlas Coelestis. Harmonia Macrocosmica seu Atlas Universalis et novus, totius universi creati Cosmographiam generalem, et novam exhibens	Hollandalı Andreas Cellarius	Mecmû'a-i hey'eti'l-kadîme ve'l- cedîde	İbrahim Müteferrika
Târîh-i Seyyâh, hoc est: Chronicon peregrinantis seu historia ultimi belli Persarum cum Aghwanis gesti- a tempore prim	Judasz Tadeusz Krusinski	Târîh-i Seyyâh der Beyân-ı Zuhûr-i Ağvaniyân ve Sebeb-i İnhidâm-i Binâ-i Devlet-i Şâhân-ı Safevîyân ²⁴⁸	İbrahim Müteferrika
İbn-i Zeydûn Risâlesi	Ahmed b. Abdullah Hârezmî	Tercüme-i Şerhi'l-'Uyun fî Şerhi Risale-i İbn Zeydûn	Kara Halilzâde Mehmed Said Efendi
Silvanü'l-mutâ fî udvani't-tibâ	Mehmed b. Zafer el-Mekkî		Kara Halilzâde Mehmed Said Efendi
Meşâriku'l- envârî'n-nebeviyye	Radıyyüddin es- Sâganî	Ahmedü'l-âsâr fî tercemeti Meşâriku'l-envâr	Osmanzâde Tâib
Ahlâk-ı Muhsinî	Hüseyin Vâiz-i Kaşîfî	Ahlâk-ı Ahmedî ²⁴⁹	Osmanzâde Tâib
		Akaid-i İmam Tahâvî	Mirzazâde Sâlim Efendi
Resâ'ilü's- Şecereti'l-ilâhiyye	Şehrezurî	Semeretü's-Şecere	Yirmisekiz Mehmed Çelebi
La Méthode Pour Appendre Faciliment La Géographie	Jacques Robbs	Risâle-i Coğrafya veya Fen-nümâ-yı Câm-ı Cem ez-Fenn-i Coğrafya	Petros Baronian
Geographic Generalis in qua	Bernhard Varenus		Osman b. Abdü'l- mennân ²⁵⁰

²⁴⁷ Salim Ayduz, 1997, s. 162.

²⁴⁸ Detaylı bilgi için bk. Erhan Afyoncu, "İbrâhim Müteferrika", **TDVİA**, 2000, C. 21, s.324-327; Salim Ayduz, 1997.

²⁴⁹ Detaylı bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", **TDVİA**, 2007, C.34, s. 2-4.

affectionnes generales telluris ezplicatur			
[Kırk Hadis]		Sıhhat-âbâd	Osmanzâde Tâib
el-Vefâ fî fezâ'ili'l- Mustafâ	Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî	el-Evfâ fî tercemeti'l-Vefâ fî fezâili'l-Mustafâ	Neylî

III. Ahmed'in ardından tahta yeğeni **I. Mahmud (1730-1754)** geçmiştir. I. Mahmud döneminde kültürel faaliyete destek bağlamında dikkat çeken ve kültürel faaliyetleri saray dışına taşıyan detaylar bulunmaktadır. Bunlar, bir kâğıt fabrikasının kurulması, matbaanın işlerliğinin desteklenmesi ve halk kütüphanelerinin açılmasıdır. I. Mahmud'a sunulan ya da onun emriyle çevrildiği bilinen eselere ait tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 23. I. Mahmud'un emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Ümem	İbrahim Müteferrika	Taktik/ Orduların Yapısındaki Nizam ve Sun'î Usul ²⁵¹	Macar Baron Reviczki
		Füyuzât-ı Mıknâtsiyye	İbrahim Müteferrika
Tuhfetü'l-Müminin	Mehmed bin Hüzeynî	Günyetü'l-muhassılın fî tercüme-i Tuhfatü'l-müminin	Ahmed Sanî bin Hasan

I. Mahmud'un vefatıyla yerine kardeşi **III. Osman (1754-1757)** geçmiştir. XVIII. yüzyıl padişahları arasında en kısa süre hüküm süren odur. III. Osman tarafından yaptırılan ya da onun adına yapılan herhangi bir çeviri kaydına erişilememiştir.

III. Osman'ın vefatıyla yerine III. Ahmed'in oğlu **III. Mustafa (1757-1774)** tahta geçmiştir. Askerî alanda ıslahatların devam ettiği görülen bu dönemde çevrildiği bilinen eserlere ait tablo aşağıda sunulmuştur:

²⁵⁰ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 600; Osman b. Abdülmennan hakkında detaylı bilgi için bk. Ramazan Şeşen, "Belgrad Divanı Tercümanı Osman b. Abdülmennan ve Tercüme Faaliyetindeki Yeri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1997, s. 305-320.

²⁵¹ Detaylı bilgi için bk. Gimbatista Toderini, 1990, s. 66-71.

Tablo 24. III. Mustafa'nın emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Kanun	İbn Sina	Tebhizü'l-Mathun [Bu çevirinin bir nüshası ise Tercüme-i kanun mine't-tıb adıyla kayıtlıdır.] ²⁵²	Tokatlı Mustafa bin Ahmed bin Hüseyin
Aphorismi de Cognoscendis et Curandis Morbis in Usum Doctrinae Domesticae Digesti	Herman Boerhaave	Kitaâtü nekave fî tercemeti kelimâti Boerhâve	Abdülaziz Efendi
Burhânü'l-kifâye	Ali b. Muhammed eş- Şerîf el-Bekrî	Terceme-i Burhânü'l-kifâye	Abdülaziz Efendi
Eşcâr u Esmâr	Alâeddin Alişah b. Kasım el- Hârizmî	Terceme-i Eşcâr u Esmâr	Abdülaziz Efendi
		İtalyan Tarihi	Abdülaziz Efendi ²⁵³
Théorie de la lune	Alexis-Claude Clairaut	Tercüme-i Zîc-i Klero	İsmâil Çınârî Efendi
Tables Astronomiques de Soleil, de la Lune, des Planètes, des Étoiles Fixes et des Satellites de Jupiter et de Saturne	Jacques Cassini	Tuhfe-i Behîc-i Rasînî Tercüme-i Zîc-i Kasinî	İsmâil Çınârî Efendi

III. Mustafa'nın vefatıyla yerine **I. Abdülhamid (1774-1789)** tahta geçmiştir.

İçte ve dışta yaşanan olumsuzluklara rağmen ıslahatlara hız ve yön veren I. Abdülhamid, kendinden sonra yapılacak köklü değişikliklerin ilk adımını atmıştır. Döneminde Hendesehane yenilenerek Mühendishâne-i Bahr-i Hümâyûn adıyla kapsamlı bir okula dönüştürülmüş; yeni tersaneler kurulmuş, tersane işçileri de Avrupalı tarzda eğitilmiş; İbrahim Mütferrika Matbaası yeniden faaliyete geçirilmiştir. Bu süreçte, Dioscorides'in **De Materia Medica** adlı eserini Pierre André Matthioli şerh etmiştir. Bu şerh de Osman B. Abdülmennan tarafından **Tercümetü Kitâb el-Nebât li-Matthioli** adıyla Latince'den Türkçeye çevrilmiştir.²⁵⁴

²⁵² Detaylı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi, XVIII. Yüzyıl**, C.6, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 531.

²⁵³ Abdülaziz Efendi hakkında detaylı bilgi için bk. Nuri Özcan-Ayşegül Erdemir Demirhan, "Abdülaziz Efendi, Hekimbaşı", **TDVİA**, 1988, C. 1, s.190-191.

²⁵⁴ Detaylı bilgi bk. Adnan Ataç- Vedat Yıldırım, "Osmanlı Hekimleri ve Diokorides'in 'De Materia Medica'sı", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM**, 2004, C.15, s.257-269; Ramazan Şeşen, 1997.

I. Abdülhamid'in vefatıyla yerine III. Mustafa'nın oğlu **III. Selim (1789-1807)** tahta çıkmıştır. III. Selim döneminde Avrupa'nın önemli başkentlerinde (Londra, Paris, Viyana, Berlin) daimi elçilikler açılmış; Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak için girişimlerde bulunulmuş; Nizam-ı Cedid adlı yeni bir ordu oluşturulmuş; askerî okullarda ilk kez yabancı dil eğitimi verilmeye başlanmış; çeviri faaliyetlerine hız verilmiş; Mühendishâne-i Berr-i Hümayun kurulmuş; Avrupa'dan uzmanlar getirilerek lağımçı, topçu, humbaracı ocakları düzenlenmiştir ancak Nizam-ı Cedid'in ortadan kaldırılmasını isteyen yeniçerilerin çıkardığı Kabakçı Mustafa İsyanı'yla tahttan indirilmiş ve boğdurularak öldürülmüştür. Onun dönemine ait çeviri eserler aşağıda sunulmuştur:

Tablo 25. III. Selim'in emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Traité de l'attaque et de la défense des places	Sebastien le Prestre de Vauban	Fenn-i Muhâsara	Konstantin İpsilanti
Traité des Mines	Sebastien le Prestre de Vauban	Fenn-i Lağım	Konstantin İpsilanti
Traité des Siéges	Sebastien le Prestre de Vauban ²⁵⁵	Fenn-i Harb	Konstantin İpsilanti
Précis de géographie	Mahmud Raif Efendi	Ucâletü'l-coğrâfiyye	Yakovaki Efendi
Burhân-ı Kâtî'	Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrîzî	Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtî'	Mütercim Asım Efendi
el-Kamûsü'l-muhît	Fîrûzââdî	el-Okyânûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kamûsi'l-muhît	Mütercim Asım Efendi
Nazmü's-sîre	İbrâhim b. Mustafa el-Halebî el-Mudarî	Terceme-i Siyer-i Halebî	Mütercim Asım Efendi
El-Emâlî	Ali b. Osman el-Üşî	Merahu'l-Me'âlî fî Şerhi'l-Emâlî	Mütercim Asım Efendi
Mazharu't-Takdîs bi Zehâbî	Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî	Mazharu't-Takdîs bi Hurûci Tâ'ifeti'l-Fransîs	Mütercim Asım Efendi ²⁵⁶

²⁵⁵ Bu eserler, Vauban Çevirileri olarak da bilinmektedir. Bunlardan Fenn-i Harb'in Bernard Forest de Belidor'a ait olduğu da düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bk. Kemal Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne/ Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 181-212.

²⁵⁶ Mütercim Asım Efendi ve çevirileri hakkında detaylı bilgi için bk. Mustafa S. Kaçalın, "Mütercim Asım Efendi", **TDVİA**, 2006, C. 32, s. 200-202; Taher Marzouk, **Mütercim Asım'ın "Kâmus Tercümesi"ne Eklendiği Türkçe Kelimelerin Etimolojik Açından İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi

Devleti'l-Fransis			
Memoire della Guerra adli Eserin Latince çevirisi olan Commentarii bellici	Raimondo Montecuccoli	Fenn-i Harb (Fünun al-Harb) ²⁵⁷	
		Vesâyenâme-i Seferiyye	Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi ²⁵⁸
Cours Complet de Mathématique	Charles Bossut	Tercüme-i Cedide-i Usûl-i Ta'limiyye (Hesab)	Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi
Mazharu't-Takdîs bi Zehâbi Devleti'l-Fransis	Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî	Târih-i Mısır	Mustafa Behçet Efendi
Historie Naturelle	Georges Louis Leclerc Comte de Buffon	Târîh-i Tabîî	Mustafa Behçet Efendi
Elements of Geometry, Containing the Principal Propositions in the First Six, and the Eleventh and Twelfth Books of Euclid, with Notes Critical and Explanatory	John Bonnycastle	Tercüme-i Usûlü'l-hendese	Hüseyin Rıfkı Tamânî

Padişahların emriyle ya da onlara sunulmak üzere çevrilen eserlerin dışında bu yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserlere ait bilgiler ise şu şekildedir:

Tablo 26. 18. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
	Adrian von Mynsicht	Kitâb-ı Münsiht Tercümesi ya da Tercüme-i Akrâbâzîn	Ali Münşî
Chemia experimentalis atque rationalis curiosa	Michael Ettmüller	Kurâdatü'l-kimyâ	Ali Münşî ²⁵⁹
Süllemü's-semâ	Gıyâsüddin Cemşid b. Mes'ûd el-Kaşî	Tuhfetü'l-vüzerâ fî Tercemeti Süllemi's-semâ	Mustafa Zeki el-İstanbulî
Théorite de la Lune	Clairaut	Terceme-i Zîc-i Clairaut	Çinârî Mehmed Efendi
Tables	J. Cassini	Tuhfe-i Behic-i Rasinî Terceme-i	Çinârî Mehmed Efendi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anadilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s. 37-41.

²⁵⁷ Bu çevirinin İbrahim Müteferrika'ya ait olduğu düşünülmeyle birlikte bu konuda ihtilaflar bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Adnan Adıvar, 1982, s.184;Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 69.

²⁵⁸ Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Ziya Yılmaz, "Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi", **TDVİA**, 2010, C. 38, s. 334-336; M. Bedizel Zülfikar, **Tabîp Şânî-zâde Mehmed Atâullah Hayatı ve Eserleri**, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1986; Esin Kahya, "Şânîzâde Mehmet Atâullah Efendi", **Erdem**, 1989, C.5, S.15, s. 847-862.

²⁵⁹ Detaylı bilgi için bk. Aslan Terzioğlu, "Ali Münşî", **TDVİA**, 1989, C.2, s. 421-422.

Astronomiques		Zîc-i Kasini	
Tıbb-ı Cedîdî'l-kîmyâî	Sâlih b. Nasrullah	Mürşîdü'l-etibbâ fî Tercemet-i İsparigiya	Gevrek-zâde Hâfız Hasan Efendi
Gınâ ve Menâ'	Ebû Mansur Hasan b. Nuh	Dürretü'l-mensûriyye fî Tercemeti'l-mansûriyye ²⁶⁰	Gevrek-zâde Hâfız Hasan Efendi
	Macar Georgios	Vesiletü'l-metâlib fî 'ilmi't-terâkib	Abbas Vesim Efendi
Zîc-i Uluğ Bey	Uluğ Bey	Nehcü'l-bulûğ fî Şerhi Zici Uluğ	Abbas Vesim Efendi
Mecma'-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ	Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall	Câmi'-i Mehâsin fî Terâcim-i Şu'arâ-yı Devlet-i Âl-i 'Osmân	Mehmed Sirâceddin
Risâle-i Şerh-i Bostân-ı Mesnevî-i Mevlevî	Molla Câmi	Terceme-i Şerh-i Du Beyt-i Molla Câmi	Hoca Neş'et
[Kırk Hadis]		Hadîs-i Erba'în Tercümesi	Seyyid Vehbî
L'usage des astrolabes tant universels que particuliers d'un traité qu'en explique la construction	Nicolas Bion	Devâir-i İctimâ ve İstikbâlin Resm ve İsti'mâli	Mustafa Sıdkı
Risâle fî 'amâli bi-rub'î'l-müceyyeb (Risâletü'l-fethiyye fî'l-'amâli'l-ceyyiyye)	Bedruddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mardîni ed-Dimeşkî el-Kâhirî eş-Şâfi (Sıbtu'l-Mardîni)	'İkd-i fevâ'id	Zihnî
el-Cânibü'l-Garbî fî Halli Müşkilât-ı Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî	Ebü'l-Feth Muhammed b. Hamîdüddin el-Mekkî	el-Fazlû'l-Vehbî fî Tercemeti'l-Cânibi'l-Garbî	Neylî
Risâle fî hakîkatî'l-insân	Celâleddin ed-Devvânî	Hakîkatü'l-insân	İsmet Mehmed Efendi
Câm-ı Gîti-nümâ	Kadî Mîr Meybûdî		İsmet Mehmed Efendi ²⁶¹
Fisiologia	Leopoldo Marco Antonio Caldani	Tercüme-i Fisiologiya	Mustafa Behçet Efendi
	Helvetius'un Ipecacuanha	Altınotu Risalesi	Ali Münşî
	Lafitte-Clavé	Usûlü'l-Maarif fî Tertibi'l-Ordu ve Tahsinihi Muvakkaten	

Bu yüzyılda başlayan köklü değişim hamlelerinin edebiyat, sanat ve çeviri eserler üzerinde de olumlu etkileri olmuştur. Yeni bilim alanlarına yönelişle birlikte çeviri faaliyetlerinde de artış yaşanmış ve çeviri eser içerikleri zenginleşmiştir. Edebî eser çevirilerinin yanı sıra özellikle tıp, mühendislik ve matematik alanından yapılan

²⁶⁰ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, 2018, s. 599.

²⁶¹ İsmet Mehmet Efendi ayrıca, "Aristo'ya isnat edilen apokrif bir eserin bir kısmını Aristoteles'in Tibyânü'l-Hikem Adlı Eserinden Bazı Mesâil ismiyle tercüme etmiştir." Salim Aydın, "İsmet Mehmed Efendi", TDVİA, 2016, C. Ek-1, s.666.

çevirilerde önemli bir yoğunluk oluşmuştur. Öte yandan Lale Devri'nin etkisiyle edebî, bilimsel ve kültürel içerikte eser çevirileri hız kazanmış; Kur'ân ve hadis çevirilerinin yanı sıra astronomi, tarih, coğrafya, felsefe, halifeler tarihi, tasavvuf ve Hz. Muhammed'e dair eserler ile askerî alana ait eserlerin çevirileri öne çıkan konu başlıklarını oluşturmuştur.

19. Yüzyıl

XVIII. yüzyılda başlayıp devam eden değişim süreci, XIX. yüzyıl itibarıyla Batı etkisinin hayatın, eğitim, sağlık, maliye, askerlik, bürokrasi, gündelik hayat vb. gibi hemen hemen her alanında belirgin bir hâl almasıyla devam eder. Bu yüzyıl, yenileşmenin en hızlı ve çeşitli olduğu dönem olmakla birlikte devletin yönetiminde yaşanan sorunlar nedeniyle aynı zamanda oldukça sıkıntılı bir dönemdir. Yapılan yenilikler, mevcut gerilemenin önlenmesi amaçlıdır ve bu değişim sürecinde izlenecek en doğru yolun, Batı'nın örnek alınması olduğu düşünülmüştür.

Türk çeviri tarihi açısından çok verimli geçen bu yüzyılda, çeviri ihtiyacının karşılanabilmesi için ilk olarak 1821'de Babiâli Tercüme Odası kurulmuştur. Bu oda, 1871 yılına kadar önemli faaliyetlerde bulunmuş, o tarihten sonra Hariciye Nezareti bünyesine dâhil olarak çalışmalarını yürütmüştür. 1851'de Fransız Akademisi tarzında kurulan Encümen-i Dâniş faaliyetlerine başlamış ardından da Osmanlı Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlı olarak çeşitli çeviri müesseseleri kurulmaya devam etmiştir.²⁶²

III. Selim'in öldürülmesinin ardından yerine **IV. Mustafa (1807-1808)**²⁶³ tahta çıkmıştır. Bir yıl gibi çok kısa bir süre tahtta kalan IV. Mustafa hem siyasi hem askerî hem de kültürel alanlarda başarısız bir yönetim sergilemiş, bunun sonucunda Sadrazam

²⁶² Detaylı bilgi için bk. Taceddin Kayaoğlu, 1998; Cahit Bilim, "Tercüme Odası", **OTAM**, 1990, S.1, s. 29-43; Sezai Balcı, **Babiâli Tercüme Odası**, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2013.

²⁶³ Kemal Beydilli, "Mustafa IV", **TDVİA**, 2006, C.31, s.283.

Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahttan indirilmiştir. Yaptığımız taramalar sonucunda IV. Mustafa tarafından yaptırılan ya da onun adına yapılan herhangi bir çeviri kaydına erişilememiştir.

IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle yerine **II. Mahmud (1808-1839)** geçmiştir. Saltanatı süresince hayata geçirdiği çok sayıda yenilik arasında konumuz bağlamında dikkatimizi çeken Bâbîâlî Tercüme Odası'nın kurulması ve yurtdışına ilk defa öğrenci gönderilmesi olmuştur. II. Mahmud'a sunulan ya da emriyle çevrilen eserlere ait tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 27. II. Mahmud'un emriyle çevrilen ya da ona sunulan çevirilerden künyelerine ulaşılabilen eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
es-Sa'yü'l-Mahmûd fî Nizâmi'l-Cünûd	İbnü'l-'Annâbî	el-Kevkebü'l-Mes'ûd fî Kevkebeti'l-Cünûd ²⁶⁴	Sahhaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi
Hulâsatü'l-hisâb	Bahâeddin el-Âmilî	Nihâyetü'l-elbâb fî tercemeti Hulâsati'l-hisâb	Kuyucaklızâde Mehmed Âtîf Efendi
		Mecmua-i Ulûm-i Riyâziye	Başhoca İshak Efendi
		Risale-i Ceyb	Başhoca İshak Efendi
La Maison rustique		Hâne-i Zürra	Başhoca İshak Efendi
Torpedo war and submarine explosions	Robert Fulton	El-Risâlet el-Berkiyye fî'l-Âlât el-Ra'diyye	Başhoca İshak Efendi
Teşrihu'l-eflâk	Bahâeddin el-Âmilî	Teshîlû'l-idrâk Terceme-i Teşrihu'l-eflâk	Kuyucaklızâde Mehmed Âtîf Efendi ²⁶⁵

Babası II. Mahmut'un vefatıyla yerine, 17 yaşındaki oğlu **Abdülmecid (1839-1861)** tahta geçmiştir. Saltanatı süresince, eğitim alanında da önemli adımlar atılmış olmasına karşın taramalarımız sonucunda Abdülmecid tarafından yaptırılan ya da onun adına yapılan herhangi bir çeviri kaydına erişilememiştir.

Abdülmecid'in vefatıyla yerine kardeşi **Abdülaziz (1861-1876)** tahta geçmiştir. Abdülaziz'in tahta çıktığı günler, ekonomik ve siyasi açıdan Osmanlı'nın oldukça

²⁶⁴ Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Mahmut Dilbaz "II. Mahmud'un Askerî İslahatlarına Dair Tercüme Bir Müdafaaanâme: *el-Kevkebü'l-Mes'ûd fî Kevkebeti'l-Cünûd*", **Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi**, 2011, C.16, S.31, s. 175-200.

²⁶⁵ Kuyucaklızâde Mehmed Âtîf hakkında detaylı bilgi için bk. İhsan Fazlıoğlu, "Mehmed Âtîf Efendi, Kuyucaklızâde", **TDVİA**, 2003, C.28, s. 444.

karışık zamanlarına denk gelmiştir. Dış meselelerin yoğunluğu iç meselelerde beklenen başarıyı getirmemişse de eğitim ve kültürle ilgili çok sayıda faaliyet gerçekleştirilmiştir. Bu dönem faaliyetlerinin tez konumuzla ilgili olanları, Mekteb-i Mahrec-i Aklâm'ın kurulması; dil okulunun açılması; Mekteb-i Sultânî'nin kurulması; Meclis-i Kebîr-i Maârif'in kurulması; telif ve tercüme nizamnamesinin yayımlanması, Tercüme Cemiyeti'nin kurulması; ilk kız öğretmen okulunun kurulması; Dârülfünûn-ı Osmânî'nin açılması; Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne ile eczacılık mektebinin kurulması olacaktır.

30 Mayıs 1876'da tahttan indirilen Abdülaziz, dört gün sonra bileklerini keserek intihar etmiştir. Abdülaziz'in tahtta bulunduğu süreçte, Vassaf Reşîdü'd-dîn Fazlu'llâh Şîrâzî'ye ait olduğu düşünülen *Ahlâku's-saltana* adlı eser, Kavalalı Hüseyin Kâzım tarafından *Risâle-i Seciyye* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.²⁶⁶ Ayrıca Joseph Francois Michaud'a ait *Historie des Croisades* adlı eser, Ali Fuad Bey, Edhem Pertev Paşa ve Ahmed Arifi Paşa tarafından *Emr'ül Acib fi Tarih-i Ehl-i Salib* adıyla kısmen Türkçeye çevrilmiştir.

Abdülaziz'in yerine yeğeni **V. Murad (1876)** tahta geçmiştir. V. Murad, tahta çıkışında önemli rolü olan Ziya Paşa'yı başkatip olarak atamıştır. Öteden beri rahatsızlığı bilinen padişahın art arda gelişen olaylar nedeniyle akıl sağlığını tamamen yitirmesiyle 31 Ağustos 1876'da tahttan indirilmiştir. V. Murad tarafından yaptırılan ya da onun adına yapılan herhangi bir çeviri kaydına erişilememiştir.

V. Murad'ın yerine kardeşi **II. Abdülhamid (1876-1909)** tahta geçirilmiştir. Abdülhamid tahta çıktığında, devletin hem iç hem de dış durumu oldukça karmaşık bir görünümündedir. Abdülhamid'in 33 yıllık padişahlığı boyunca ekonomik, sosyal, siyasi pek çok olay yaşanmıştır. İlber Ortaylı'nın ifadesiyle "*II. Abdülhamid devrinin bütün*

²⁶⁶ Detaylı bilgi için bk. Bahir Selçuk-Fatih Elçi, "Sultan Abdülaziz'e Sunulmuş Bir Siyasetnâme Çevirisi: Kavalalı Hüseyin Kâzım'ın 'Risâle-i Seciyye'si'", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2013, S. 12, s. 191-228.

*Türk tarihindeki en önemli vasfı eğitimi yaygınlaştırmak, merkezileştirmek ve Türkleri 20. yüzyıla hazırlamak olmuştur.*²⁶⁷ II. Abdülhamid, 31 Mart Vakası ile tahttan indirilmiştir. Buna karşın yaptığımız tarama sonucunda II. Abdülhamid'in emriyle Gazâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eserinin, Süleyman Hasbi Bey tarafından Türkçeye çevrilmiş²⁶⁸ olduğunu tespit ettik.

Bu yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserlere ait tablo ise aşağıda sunulmuştur:

Tablo 28. 19. yüzyılda çevrildiği bilinen diğer eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Histoîr de Calilerine II, Imperatrice de Russie	Jean- Henri Castera	Tarih-i Rusya	Yakovaki Argyropulo ²⁶⁹
Risâle fî 'amâli bi-rub'î'l-müceyyeb (Risâletü'l-fethiyye fî'l-'amâli'l-ceyybiyye)	Bedruddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mardînî ed-Dimeşkî el-Kâhirî eş-Şâfi (Sıbtu'l-Mardînî)	Tercüme-i Risâle-i Ceyb	Yunus Efendi
		Usulü's-siyağa	Başhoca İshak Efendi
Mevâhib-i 'Aliyye (Tefsîr-i Hüseyinî)	Hüseyin Vâiz-i Kaşifi	Mevâkib	İsmail Ferruh Efendi
Ehrâmü'l-Cîze ²⁷⁰	Mahmûd Paşa el-Felekî	Mısır Ehramları	M. Muhyiddin Bağdâdî
Medizinisch Praktischer Unterricht für die Feld und Landwundärzte der Österreichischen Staaten'in İtalyanca çevirisi olan Instrozione Medico-Practica ad uso dei Chirurgi Civil e Militari Opera	Anton Von Störk'ten çeviren Bartelemy Bathisti	Mi'yâru'l-Etubbâ	Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi
Abrégé de la vie des Plus İllustres Philosophies de	François Fénelon	Evvel Zamanda Âzamü's-Şân olan Filozofların İmrâr Etmiş Oldukları Ömürlerinin İcmâlidir ²⁷¹	Krikor Kumaryan

²⁶⁷ İlber Ortaylı, "Son Universal İmparatorluk ve II. Abdülhamid", **Türkler**, 2002, C. 12, s. 1522.

²⁶⁸ Bu dönemde yapılan roman çevirilerine dair ayrıntılı bir listenin de yer aldığı en kapsamlı çalışma için bk. Eshabil Bozkurt-Ayşe Banu Karadağ, "II. Abdülhamid Dönemi Roman Çevirileri", **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, 2015, S.3, s. 43-77.

²⁶⁹ Detaylı bilgi için bk. Aydın Bilgin, 2007.

²⁷⁰ Detaylı bilgi için bk. Salim Ayduz, "Mahmûd Paşa el-Felekî", **TDVİA**, 2003, C. 27, s.379-380.

L'Antiquité			
		Muhaverât-ı Hikemîye ²⁷²	Münif Paşa
Les Misérables	Victor Hugo	Mağdûrîn Hikayesi	Münif Paşa
Lezioni di Logica e Metafisica	Pasquale Galluppi	Miftahü'l- Fünûn	Çamiç Ohannes
Les Aventures de Telemaque	François Fénelon	Tercüme-i Telemak	Yusuf Kâmil Paşa
Les Aventures de Telemaque	François Fénelon	Tercüme-i Telemak	Ahmet Vefik Paşa
Micromegas	Voltaire	Hikâye-i Hikemiye-i Mikromega	Ahmet Vefik Paşa
Şecere-i Terâkime	Ebu'l-Gazi Bahadır Han	Şecere-i Türkî	Ahmet Vefik Paşa
	Voltaire	20 Yaşında Yahut İlk Muâşakası	Ahmet Mithat Efendi
Le Comte de Monte-Cristo	Alexandre Dumas	Monte Cristo	Ahmet Mithat Efendi
Simone et Marie	Xavier de Montépin		Ahmet Mithat Efendi
La Dame aux Camélias	Alexandre Dumas Fils	La Dam O Kamelya	Ahmet Mithat Efendi
La Dame aux Camélias	Alexandre Dumas Fils	La Dam O Kamelya	Mahmut Şevket Paşa
Considérations sur les causes de la grandeur des Romaines: et de leur décadence	Montesquieu	Romalıların Esbâb-ı İkbâl ve Zevâli Hakkında Mülâhazât	Namık Kemal
De L'esprit des Lois	Montesquieu	Ruhü's-Şerâyî	Namık Kemal
Les Ruines	Volney	Palmir Harabeleri	Namık Kemal
Manon Lescaut	Abbé Prévost	Manon Lesko	Nuri Şeyda
Raphael	Alphonse de Lamartine	Rafael	Nuri Şeyda
Micromegas	Voltaire	Küremizde Seyahat	İbnü'l-Kâmil
Die Leiden des jungen Werthers	Johann Wolfgang Goethe	Verter	Ali Kami Akyüz
Émile	Jean Jacques Rousseau	Emile Tercümesi	Ziya Paşa
La Duchesse Bleue	Paul Bourget	Mai Düşes	Ahmet İhsan Bey
Pêcheur d'Islande	Pierre Loti	İzlanda Balıkçısı	Hüseyin Cahit
La Liberté de Conscience	Leon Marillier	Hürriyet-i Vicdân	Hüseyin Cahit
Tartuffe	Molière		Ziya Paşa
Le Contrat Social	Jean Jacques Rousseau	Şerâit-i İctimâiye	Namık Kemal
L'Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain	Marquis de Concordet	Tarih-i Terakkiyât-ı Efkâr-ı Beşer	Namık Kemal

²⁷¹ Bu eser, 1864-1868 yılları arasında da Münif Paşa tarafından Tarîh-Hukemâ-yı Yunan başlığı altında bir yazı dizisi olarak Mecmuâ-yı Fünûn'da neşredilmiştir. Ayrıca bu eser, Yanyalı Şükrü tarafından Meşâhîr-i Kudemâ-yı Felâsifenin Mücmelen Terceme-i Halleri adıyla kısmen Türkçeye çevrilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Yakup Yıldız, "Türkçede İlk Felsefe Tarihi: Felsefe Tarihyazımı Açısından Bir İnceleme", **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, C. 5, S. 2, s. 67-88.

²⁷² Voltaire, Fénelon ve Fontenelle'den yaptığı çevirileri içermektedir. Bu çeviri, Batı'dan yapılan ilk felsefî eser çevirisi olma niteliği de taşımaktadır.

Discourse de la methode	René Descartes	Hüsn-i İdâre-i Akıl ve Ulûmda Taharrî-i Hakîkate Dâir Usûl Hakkında Nutuk	İbrahim Ethem b. Mesud
Discours Sur Les Sciences et Les Arts	Jean Jacques Rousseau	Fezâil-i Ahlakiye ve Kemalât-ı İlmiye	Kemalpaşazade Sait Bey
Atala	Chateaubriand		Recaizade Ekrem Bey
Mes Prisons	Silvio Pellico		Recaizade Ekrem Bey
Discours de la Methode	Descarters	Hüsn-i İdâre-i Akıl ve Ulûmda Taharrî-i Hakîkate Dâir Usûl Hakkında Nutuk	İbrahim Ethem b. Mesud
İhyâ ulûmî'd-dîn	Gazâlî	Siyerü umûmî'l-mevahhidîn tercümetü ve şerhu İhyâi ulûmî'd-dîn	Yusuf Sıdkî Mardinî
Kîmyâ-yı Sa'âdet	Gazâlî	Terceme-i	
Minhâcû'l-Âbidîn	Gazâlî	Kitâb-ı Terceme-i Minhâci'l-âbidîn li İmâmî'l-Gazâlî rahmetu'llâhi aleyh	
Risâletü'l-tecrîd fî kelîmeti'l-tevhîd	Gazâlî		
	Gazâlî	el-Munkiz mine'd-dalâl Tercemesi	Saîd ve Zihnî
Kîmyâ-yı Sa'âdet	Gazâlî	İksîr-i Devlet: Kîmyâ-yı Saâdet nâm Kitâbın Beşinci Faslı'nın Tercümesi	Nergisî
Kîmyâ-yı Sa'âdet	Gazâlî	Terceme-i Kîmyâ-yı Sa'âdet	Lalîzâde Abdülbaki
Kîmyâ-yı Sa'âdet	Gazâlî	Kîmyâ-yı Sa'âdet Birinci Kısımın Tercümesi: Unvân-ı Müslimânî	
Riyâzü'l-mükîmîn	Gazâlî		Eyyûb Sabrî Paşa
	Gazâlî	Hâzâ Kitâb-ı Terceme-i Eyyûhe'l-veled min te'lîfi İmâm el-Gazâlî aleyhi rahmeti'l-Bârî el-ma'rûf bi Hucceti'l-İslâm	
Ta'yînü'l-vezâif fî hakki'l-müteşâbihât	Gazâlî		Ahmed Rüşdî
Kîmyâ-yı Sa'âdet	Gazâlî	Terceme-i Kîmyâ-yı Sa'âdet	Rıza Efendi
	Gazâlî	Eyyûhe'l-Veled Tercümesi	Bağdatlı Mehmed Reşîd Efendi
İhyâ ulûmî'd-dîn	Gazâlî	Mî'yâr-ı Hüsn-i Ahlâk: İmâm Gazâlî Hazretlerinin İhyâü'l-Ulûm nâm Te'lîf-i Âlîlerinden Mütercem	Hüseyin Tevfik
Mîzân-ı Ülfet	Gazâlî		Hüseyin Tevfik
Esbâbü'l-inâye fî tercemeti bidâyeti'n-nihâye	Gazâlî		Eyyûb Sabrî Paşa
Misbâhü'n-Necâh	Gazâlî		Fârûkî Abdullah Hasîb
İlm-i Ahlâk	Gazâlî		Ömer Âdil
Şerhu'l-Hidâyeti'l-esîriyye	Kadı Mîr Hüseyin	İklîlü't-terâcim	Akkirmânî Muhammed b. Mustafa el-Kefevî
Mukaddime	İbn Haldun		Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi ve Cevdet Paşa
Ruh	İbn Sina	Rumuzü'l-Hikem	Abdurrahman Sami Paşa
Ruh	İbn Sina		Maraşlı Mustafa

			Kâmil
Şifâ	İbn Sina		Harputlu Hoca İshak Efendi
Anın Müntahab-ı İrade-i Cüziyye Risalesi	Akkirmânî Muhammed b. Mustafa el-Kefevî	İrade-i Cüziyye Risalesi	Süleyman Paşa
	İbn Miskeveyh	Terceme-i Lugaz-ı Kâbis-i Eflatun	Ali Suavî
Tertîbü'l-Ulûm	Saçakçızade Muhammed b. Ebubekir el-Maraşî	Hulâsatü'l-Haber fî'l-İlm ve'l-Eser der Karn-ı Sâni Aşer	Ali Suavî
Şerhü'l-Akâid	Taftazanî	Şerh-i Akaid Tercümesi	Giritli Sırrı Paşa
Burhan-ı Gelenbevî	Gelenbevî İsmail Efendi	Terceme-i Burhan-ı Gelenbevî	Ramazanzade Abdünnafi İffet Efendi
Risaletü'l-Adâb	Gelenbevî İsmail Efendi	Terceme-i Adâb-ı Gelenbevî	Ramazanzade Abdünnafi İffet Efendi
Tuhfetü'r-Reis fî Şerhü Eşkâli't-Te'sis	Kadızzâde Selâhaddin Musa		Müftizâde Hoca Abdurrahman Efendi
Logaritma Risalesi ve Tercümeti Usûlü'l-Hendese	Hüseyin Rıfkı Tamanî	Mecmuâ-i Ulûm-i Riyâziye ²⁷³	İshak Efendi
Legendre'nin Eléments de Géométrie		Terceme-i Usûl-i Hendese ²⁷⁴	İbrahim Edhem Paşa
el-Fethiyye	Ali Kuşçu	Mir'ât-ı Âlem	Seyyid Ali Paşa
el-Makâlatü'l-Erbaa	Batlamyus		Mustafa Asım Bey
Traité élémentaire de physique expérimentale et appliqué	Adolphe Ganot	İlm-i Hikmet-i Tabiiye	Antranik Kırçikyan
Problèmes de physique	A.P. Lenchampt	Hikmet-i Tabiye-i Riyaziye	Said Sami
Traité de mécanique rationnelle	Charles Eugene Delaunay	Makine-i Riyaziye	Ali Rıza
Kitâbü't-Tuhfetü'l-Mahmûdiye	Alaüddin Ali b. Muhammed b. Mesud el-Bistami eş-Şahrudi (Musannifek) ²⁷⁵	Tercüme-i Tuhfe-i Mahmûd Muhteşem	Şabanzâde Mehmet Efendi
Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âtı'l-ulûm ²⁷⁶	Taşköprizâde Ahmed Efendi	Mevzûâtü'l-ulûm	Kemâleddin Mehmed Efendi

²⁷³ Bu eser, hem telif hem tercüme niteliğindedir. Detaylı bilgi için bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, 1998, s. 437-438.

²⁷⁴ Bu eserin, Doğancızâde Ali Nizami Paşa tarafından çevrildiği düşünülmektedir. Sakine Erüz, 2010, s. 107-108.

²⁷⁵ Detaylı bilgi için bk. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Musannifek", **TDVİA**, 2006, C.31, s.239-240.

²⁷⁶ İlhan Kutluer, "Miftâhu's-sa'âde", **TDVİA**, 2005, C. 30, s.18-19; Mustafa Cezar, 1959, s.1553.

The Tragedy of Othello, the Moor of Venice	Shakespeare	Otello	Hasan Bedreddin Paşa ve Manastırlı Mehmed Rifat
--	-------------	--------	---

Yenileşmelerin hız kazandığı bu yüzyılda, bazı padişahların taht süreçleri çok verimli geçmemiş olmasına rağmen çeviri faaliyetlerindeki çeşitlilik ve artış dikkat çekmektedir. Matematik, felsefe, tıp, veterinerlik, dünya tarihi, edebî, siyaset ve islamî ilimler odaklı çeviriler öne çıkmakla birlikte hem batı hem doğu kaynaklı eserlerin çevirilerinin yapılmış olması, sanatsal metinlerden ziyade ihtiyaç duyulan konularda çevirilere ağırlık verilmesi, dönemin çeviri ve kültür anlayışı hakkında da veriler sunmaktadır.

20. Yüzyıl

XX. yüzyıl Osmanlı Devleti için yıkılış anlamına gelmektedir. XIX. yüzyılda başlayıp devam edegelen askerî başarısızlıklar, ayaklanmalar, toplumsal ve ekonomik bozulmalar, toprak kayıpları, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geçen o kısa sürede çok sayıda hükümet değişiminin yaşanması vb. durumlar, devlet dengesinin bozulmasına yol açarken yaşanan olumlu gelişim ve değişimler ise yıkılışın önüne geçememiştir. Çalışmamızın kapsamı gereği bu alt başlık kapsamında, 1922 yılına kadar yapılmış olan çeviri faaliyetleri ile ilgili toplanan bilgiler değerlendirilecektir.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle yerine kardeşi **V. Mehmed (1909-1918)** başa geçmiştir. V. Mehmed'in saltanatı süresince on kez hükümet değişmiştir. V. Mehmed'in vefatıyla yerine **VI. Mehmed (1918-1922)**²⁷⁷ namıdiğer Sultan Vahdeddin getirilmiştir. Savaşın devam ettiği, toplumsal sıkıntıların yaşandığı bir süreçte tahta geçen VI. Mehmed döneminde Mondros Mütarekesi imzalanmış, Misak-ı Milli kabul

²⁷⁷ Hayatı ve hatıraları hakkında detaylı bilgi için bk. Murat Bardakçı, **Şahbaba**, Everest Yayınları. İstanbul, 2018.

edilmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış; aynı yıl Sevr Antlaşması imzalanmış; İnönü Savaşı kazanılmış ve saltanat kaldırılmıştır. VI. Mehmed'in ülkeyi terk etmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kararınca halife olarak **Abdülmecid Efendi (1922-1924)** seçilmiştir. Halifeliğin kaldırıldığı 3 Mart 1924 tarihine kadar bu görevi icra etmiştir. Taramalarımız sonucunda bu dönem hükümdarlarının emriyle çevrilen ya da onlara sunulan herhangi bir çeviri kaydına rastlanmamıştır.

Bu yüzyılda çevrildiği bilinen eserlere ait tablo ise aşağıda sunulmuştur:

Tablo 29. 20. yüzyılda (1900-1922 arası) çevrildiği bilinen diğer eserler

Eser Adı	Yazarı	Çeviri Eserin Adı	Çevirmeni
Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl	Nâsirüddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî	Tercümân-ı Kur'ân Tefsîru Kadî Beyzâvî	Serbestzâde Ahmed Hamdi
Şerhu'l-'Akâidi'l-Adudiyye	Devvânî	İlm-i Kelâmdan Akaid-i Adudiyye Şerhi Celâl Tercümesi	Serbestzâde Ahmed Hamdi
Micromegas	Voltaire	Yıldızdan Seyahat	Süleyman Tevfik
Vücûbu şükri'l-insân alâ ni'meti'l-Mennân	Gazâlî		Hâfız Celâleddîn Livânevî
Kitâb-ı İlm	Gazâlî		Süleyman Tevfik
Kitâb-ı Kavâ'idü'l-Akâid	Gazâlî		Süleyman Tevfik
İhyâ-yı Ulûm Tercümesi	Gazâlî		Süleyman Tevfik Hüseyinî
La Science et La Methode	Jules-Henri Poincaré	İlim ve Usul	Salih Zeki
La Valeur de la Science	Jules-Henri Poincaré	İlmin Kıymeti	Salih Zeki
La Science et l'Hypothèse	Jules-Henri Poincaré	İlim ve Faraziye	Salih Zeki
La Philosophie Scientifique	Bertrand	Mebâdî-i Felsefe-i Ahlâkiye	Salih Zeki
Die Leiden des jungen Werthers	Johann Wolfgang Goethe	Verter	Ali Muzaffer
Hamlet	Shakespeare		Doktor Abdullah Cevdet

Bu kısa döneme ait çevirilerde daha çok felsefî, dinî ve edebî eserlerin öne çıktığı görülmektedir. Dönemin bütün karmaşasına rağmen çeviri faaliyetlerinin devam etmiş olması ise hem toplumsal değişimin niteliği hakkında fikir sunmakta hem de bu dönemden sonra devam edecek çeviri faaliyetleri hakkında bir izlenim sunmaktadır.

Sonuç olarak Osmanlı devleti'nin tüm süreçlerinde edebî gelişmelerin padişah ya da ileri gelen devlet erkanı etrafında gelişim göstermiş olması nedeniyle tarihî altyapısıyla birlikte sunularak bütüncül bir bakış açısı oluşturulması amaçlanmıştır. Türk çeviri tarihinin Osmanlı Devleti'ni kapsayan bu dönemine ait veriler, toplu hâlde değerlendirilmeye alındığında **söyle bir tablo sunuyor:**

- Çeviri faaliyetlerinin 14. yüzyılda, daha çok dinî ve tasavvufî bir mahiyette olduğu ve tür olarak da daha çok mesnevi çevirilerinin yer aldığı görülmektedir.

- 15. yüzyılda yine dinî ve tasavvufî eserlerin çevirisinin ön planda olduğunu, bu yüzyıl padişahlarından, bilinçli bir Türkçeciliği olan II. Murad'ın bizzat tercümeler yaptırdığı ve bu tercümeleri yapanlara sade ve açık bir dil kullanmalarını tavsiye ettiği bilinmektedir. Hatta Kabûsnâme'nin dilini beğenmeyip yeniden çevirtmesi de bu tavrının bir sonucudur. Yine bu yüzyılda II. Mehmed'in hem şahsi merakı hem de teşvikleriyle çeviri üzerinde doğrudan olumlu bir etkisi görülmektedir. Onun döneminde sadece Türkçeye değil, başka dillere de çeviriler yapılmıştır ve özellikle coğrafya, tıp, askerî çevirilerin oranında bu dönem ve sonrasında önemli bir artış gözlemlenmektedir. Bu yüzyılda genişletilmiş, kısaltılmış ve birleştirilmiş olarak tanımlayabileceğimiz çeviri metinler bulunmaktadır.

- Hem Osmanlı Devleti açısından hem de Türk edebiyatı açısından “altın devir” olarak nitelendirilen 16. yüzyılda, edebî, dinî eserlerin yanı sıra astronomi, tarih, coğrafya, tıp ve sözlük alanlarında da çeşitli çeviriler yapılmıştır. Bu yüzyılda da genişletilmiş, birleştirilmiş ve kısaltılmış hatta özetlenmiş çevirilerden bahsedebilmemiz mümkündür.

- Devlet açısından “duraklama” demek olan 17. yüzyılda çeviri faaliyetleri inişli çıkışlı bir görünüm sergilese de devam etmiştir. Bu dönem çevirilerinde edebî, dinî çeviri ağırlıklı olmakla birlikte IV. Mehmet ve sonrası dönemde özellikle astronomiyle

ilgili eserlerin, tarih kroniklerinin, coğrafi atlasların, tıp kitaplarının ve *İncil* çevirilerinin yapıldığı görülmektedir.

▪ 18. yüzyıl çevirilerinde temel yönelim tıp, matematik ve mühendislik alanlarına olmuştur. Bu yüzyılda, Lale Devri ile birlikte yaşanan değişim ve gelişmelerin etkisiyle Türk çeviri tarihi açısından önemli bir aşama olan ve kurumsal bir yapıdan ziyade her bir eser için oluşturulan heyetleri ifade eden Tercüme Heyeti kurulmuş; bu heyetle Doğu ve Batı dillerinden çeşitli eserler çevrilmiştir. Yapılan çevirilerin toplumsal anlamda önemli etkileri olmakla birlikte en önemli etkiyi, yurtdışına giden Müslüman Türklerin yazdığı raporlar yapmıştır. Özellikle bunlardan Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in raporu²⁷⁸ en etkilisidir. Fransa ve Fransız toplumuna dair pek çok detaya yer veren rapor, Osmanlı toplumu üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Bu yüzyıl çevirileri arasında da edebî, dinî metinler ağırlıklı olmakla birlikte felsefe, coğrafya, tarih, astronomi ve askerî metin çevirileri de bulunmaktadır.

▪ Artık Batılılaşmanın hayatın her alanında etkisini arttırdığı, uluslararası ilişkilerde artışın gözlendiği 19. yüzyılda, Batı dillerinden yapılan çevirilerde de artış görülmektedir. Türk çeviri tarihi açısından oldukça verimli geçen bu yüzyılda, çeviri ihtiyacının karşılanabilmesi için kurulan odalar ve heyetler aracılığıyla çeviri faaliyetleri sürdürülmüştür. Edebî, dinî, felsefî, tarihi, coğrafi, tıp ve astronomi alanlarına ait çeviriler bulunmaktadır.

▪ Osmanlı Devleti'nin yıkılışı anlamına gelen 20. yüzyılın çalışmamız kapsamına giren döneminde çeviri faaliyetlerinin devam ettiği ve içerik olarak felsefe, tıp ve fen bilimleri ağırlıklı çeviriler yapıldığı görülmektedir.

Geneline baktığımızda, çeşitli tercüme heyetleri, tercüme odaları vb. ile faaliyetler yürütülmüşse de Osmanlı dönemi çeviri geleneğinin genel karakteristiğinin

²⁷⁸ Detaylı bilgi için bk. Şevket Rado, **Paris'te Bir Osmanlı Sefiri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017; Türkan Polatçı, "Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaratnamesi'nin Önemi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2017, C.2, S.2, s. 249-263.

doğrusal bir gelişim gösteremediğini ve sistemli olmaktan uzak olduğunu söyleyebiliriz. Yabancı dil öğrenilmesine gösterilen katı ve olumsuz tavır, geçmişten gelen üstünlük duygusu, Osmanlı tüccarlarının uluslararası alanda etkin olamaması vb. etmenler, hem çeviri faaliyetlerinin başlangıcını geciktirmiş hem bürokratik düzeyde kendi elemanlarının yetişmemiş olmasının zararı çokça görülmüş hem de istenilen bilgilere istenilen zamanda erişimin ve toplumsal yenilenmenin önüne geçilmiştir.

Devletin çeviriye yaklaşımı ise daha çok padişahların yönetim anlayışlarına ve kişisel özelliklerine göre şekillenmiştir. Örneğin, II. Murad, II. Mehmed ve II. Abdülhamid vb. gibi bilinçli ve çeviriye karşı ilgili padişahlar aracılığıyla çeviri faaliyetleri üzerinde doğrudan olumlu etkiler görülmekle birlikte çeviri bir yana herhangi bir edebî faaliyete ilgi duymayan yöneticilerden de bahsedilmesi mümkündür. Bazı dönemlerde ise padişahlardan ziyade sadrazamların çeviri faaliyetlerini olumlu yönde etkiledikleri de görülmektedir.

3. BÖLÜM: ERMENİ ÇEVİRMENLER, ERMENİ HARFLİ TÜRKÇE METİNLER, METİN İNCELEME

3.1. Osmanlı Dönemi Çeviri Geleneğinde Çevirmenlerin Yeri ve Ermeni Çevirmenler

*Konuşmayı bir dilden başka bir dile çeviren kimse, çevirici, dilmaç, tercüman, dragoman ya da herhangi bir metni bir dilden başka bir dile çeviren kimse, çevirici, dilmaç, mütercim*²⁷⁹ şeklinde tanımlanan çevirmen kelimesi, Arami kökenli tercüman kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Tercüman kelimesi, *targem, targmana, targumana, tarcimanus, dragumanus, dracmandus, turchimannus, drogmanı, dragomanno, turcimanno, թարգմանիչ, drughement, drugement, truchement, dragomani, turdzyman, terdzuman* vb. farklı şekillerde her dilin kendi sesletim özelliklerine göre biçimlenmiştir. Türkçede *çevirmen, dilmaç, çevirici* ifadesi de *tercüman* karşılığında kullanılmıştır. *Mütercim* ise kalemle çeviri yapan karşılığında kullanılmıştır. Günümüz Türkçesinde ise “çevirmen” kelimesi, hem tercüman hem de mütercim karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Tarih boyunca çevirmenler, yüklendikleri devletlerarası siyasi ve ticari yüksek dereceli sorumluluklar nedeniyle önemli bir yer teşkil etmektedir. Her zaman devlet kademesinde bulunmalarıyla birlikte “*kesin bir memuriyet olarak, Abbasi İmparatorluğunda VIII. asırdan beri takip edilebilmektedir.*”²⁸⁰ Anadolu Selçuklularında çevirmen tayini ferman ile gerçekleştirilmekteydi. Osmanlı Devleti’nde ise çevirmen kullanımının 14. yüzyılda -Fatih Sultan Mehmed döneminde- Divân-ı Hümayun’un kurulmasından beri süregeldiği düşünülmektedir ve bu dönem için tespit edilebilen ilk çevirmen Lütfi Bey’dir. “*Osmanlı Devleti’nin genişleyen sınırlarıyla birlikte çevirmenlik mesleği daha da büyük bir önem kazanmaya başladı. 15. yüzyıla*

²⁷⁹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

²⁸⁰ Cengiz Orhonlu, “Tercüman”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, 1973, C. 12/1, s. 176.

gelindiğinde Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılan çok sayıda denize açılan ve Akdeniz'in doğusunda ve güneyindeki önemli liman kentlerini elinde bulunduran devasa bir imparatorluk olmuştur."²⁸¹ Öte yandan Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıla kadarki diplomatik ilişkileri dikkate alındığında, devlet kademesinde resmî bir sıfat olarak yer almasa bile çevirmen kullanımının olması kuvvetle muhtemeldir.

Osmanlı Devleti'nde çevirmenlerin, sadrazamın yabancı devlet temsilcileriyle yaptığı görüşmelerdeki konuşmaları çevirmek; yabancı devlet elçisine rehberlik etmek ve çevirmenlik yapmak; gelen evrakı Türkçeye, giden her türlü evrakı ilgili dile çevirmek gibi görevleri bulunmaktaydı.²⁸²

Osmanlıların ilk çevirmenleri Hristiyanlıkları. 16. yüzyıl başlarından itibaren Divân-ı Hümayun çevirmenliği mühtedilerce yapılmaya başlandı, 16. yüzyıl ortalarından başlayarak ise yabancı dil bilen Osmanlı Rumları çevirmenlik yapmaya başladı. Kenan İnan, Osmanlı Devleti'nde gelişim gösteren tercümanlık müessesinin Divan-ı Hümayun tercümanları, eyalet tercümanları, askerî ve eğitim kurumlarında kullanılan tercümanlar ve yabancı elçi ve konsolosluk tercümanları olmak üzere dört sınıfa ayrıldığını²⁸³ imlemektedir. Aydın ise bu ayrımı gayrimüslim, mühtedi, Fenerli Rum ve Tercüme Odası'ndan yetişenler şeklinde sınıflandırmaktadır.²⁸⁴

17. yüzyıldan itibaren Divan-ı Hümayun tercümanlığına Fenerli Rum aileler atanmaya başladı. Türkçe, Arapça ve pek çok Avrupa diline vakıf olan Fenerliler, 152 yıl boyunca Osmanlı diplomasisinde etkin bir şekilde görev almışlardır. Osmanlı Devleti tarafından Avrupa'ya gönderilen temsilcilerin yanında çevirmen olarak çoğunlukla Rumlar görev almıştır. Rum ailelerin en ünlüsü İskenderzâdeler'dir. Önemli

²⁸¹ Sakine Eruz, 2010, s. 63.

²⁸² Detaylı bilgi için bk. Taceddin Kayaoğlu, 1998, s. 23; Cahit Bilim, 1990, S.1, s. 29-43; Yusuf Halaçoğlu, XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 26-27.

²⁸³ Kenan İnan, "Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri" **Tarih ve Toplum**, 1996, S. 154, s. 197.

²⁸⁴ Bilgin Aydın, 2007, s. 41.

imtiyazlara sahip olan Fenerli çevirmenlerin, “*voyvoda veya prens sıfatıyla Eflak ve Boğdan’a yöneticileri olarak tayin edilmeleri vb. durumlar, Osmanlı divan tercümanlarının Avrupa devletlerinin İstanbul elçiliklerinin tercümanlarına nispetle çok yüksek bir konumda olduklarını göstermektedir.*”²⁸⁵ Fenerli Rumlar’ın diplomasideki dönemleri, tercüman Constantine Mourozzi’nin 1821’de devlete ihaneti yüzünden idamıyla son bulmuştur.

18. yüzyıl itibarıyla da devletin, çevirmen tercihinde önemli değişikliklere meyledildiği ancak yeterli güvenilir eleman bulunmaması sebebiyle bir süre daha eski usule devam edildiği ve özellikle II. Mahmud döneminde yaşanan ihanet olayları nedeniyle çevirmenlerin Müslüman ve Türk tebaadan olmasına karar verildiği görülmektedir. Bunu karşılamak amacıyla, 1821’de Tercüme Odası kurulmuştur. Osmanlı’nın iç ve dış siyaset, edebiyat ve düşünce hayatında etkili isimlerinin yetişmesinde önemli katkısı bulunan Tercüme Odası, 1841’de 30 kişilik kadroya sahip hâle gelirken 1871’de bakanlığa bağlı bir büro hâline getirilmiş ve faaliyetlerini bu şekilde sürdürmüştür.

Sadece Osmanlı değil, Avrupa devletleri de uzun bir süre kendi temsilciliklerinde çalışacak çevirmenleri, Osmanlı’nın gayrimüslim tebaasından seçmiştir. Ancak süreç içinde güvenemeyeceklerini anladıklarında gerek dil okulları kurdurarak gerekse yerinde dil eğitimi aldırarak kendi çevirmenlerini yetiştirme yoluna gitmişlerdir.²⁸⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nda en eski Ermeni çevirmen, Fransız Elçiliği’nde görev yapan Bağdasar’dır. Eremya Çelebi Kömürçiyen’a göre 1656’da Sarkis ve Yağup adlı iki Ermeni çevirmen vardır.²⁸⁷ Bu noktada, 17. Yüzyıldan itibaren Ermeni vatandaşların

²⁸⁵ a.g.m., s. 41.

²⁸⁶ Detaylı bilgi için bk. Karl Teply, “Nemçe İmparatorlarının İstanbul’a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1969, S. 12, s. 251.

²⁸⁷ Eremya Çelebi, **Orakrutyun (Ruzname)**, Kudüs, 1939, s.172 ve 183’ten akt. Kevork Pamukciyan, **Zamanlar, Mekânlar, İnsanlar**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 63.

çevirmen olarak devlet hizmetlerine alındıkları hatta 1821 Rum İsyanı'ndan sonraki süreçte dış işlerinde de çalışmaya başladıkları bilinmektedir ve 18. yüzyıldan sonra giderek daha fazla sayıda Ermeni çevirmenin görev aldığı görülmektedir. II. Mahmud'un emriyle başlayan süreçte Tercüme Odası'nda hep Müslüman çevirmen yetiştirildiğinden Hariciye Nezareti memurları da Müslümanlardan oluşuyordu. Ermeni çevirmenlerin göreve gelmelerinin yolunu açan kişi olarak Ali Paşa görülmektedir. Ali Paşa'nın Ermenilere itibar etmesiyle Hariciye Nezareti'ndeki sayıları çok artmış ve bunun bir sonucu olarak da Ermeniler, *“yavaş yavaş Müslüman memurları ve hatta devlete sadık Ermenilerin bile, bir yolunu bularak görevlerine son verip uzaklaştırdılar ve yeni alınacakları da hep kendi fikirlerinden olanlardan aldılar. Böylece Hariciye dairelerinin önemli işleri hep Ermenilerin eline bırakılmış oldu.”*²⁸⁸

Osmanlı Devleti bünyesinde önemli görev ve hizmetlerde bulunarak hem devlete hem de Türk edebiyatına olumlu katkılarda bulunan Ermeni çevirmenlerin çokluğu kadar; dış etkiler altında kalarak ya da çeşitli hırslara kapılarak devlet erkini olumsuz yönde kullanan ya da kullanmaya teşebbüs eden Ermeni çevirmenler de olmuştur.²⁸⁹ İsimlerine ulaşılabilen çevirmenlere dair bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

²⁸⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)**, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 17.

²⁸⁹ Detaylı bilgi için bk. Şahin, Gürsoy, “Osmanlı Devleti'nde Ermeni Tercümanlar”, **Ermeni Araştırmaları**, 2008, S.30, s. 35-68.

Tablo 30. Osmanlı Devleti'nde Görev Yapmış Ermeni Çevirmenler

Çevirmenin Adı Soyadı/ Lakabı	Devlet Teşkilatındaki Görev(ler)i/Mesleği	Çevirileri
Sahak Abro	Babıâli Tercüme Kalemi Hariciye Nezareti Mabeyin-i Hümayûn baştercümanı Hariciye Nezareti umumi kâtibi Şûra-yı Devlet azalığı	- Büyük Petro - XII. Şarl Tarihi - Politik Ekonomi - Hükümdar
Yeprem Abroyan (Vartabed Aprahamyan)	Venedik Mıkhitarist Rahibi Beyoğlu Mıkhitarist Mektebi Müdürü	- Pazmaveb adlı dergide neşredilen çeviriler
Hovhannes Acemyan	Heykeltıraş Ressam	- Kamelyalı Kadın - Bazı piyes çevirileri
Mıgırdiç Acemyan	Posta-Telgraf Nezareti	- Haydutlar - Halkın Kitabı - İki Çavuşlar ve Pancinella
Bedros Adruni	Yazar	- Bazı edebî çeviriler
Hovhannes Aleksanyan	Yazar Çevirmen Öğretmen	- Sade Hayat
Arisdages Altundürri (Altunyan)	Devlet adamı	- Kenovape

	Yazar	
Anmeğyan		- Zemire
Kalust Arabyan	Matbaacı Tarihçi	- Hazret-i Süleyman'ın Meselleri
Zabel Asadur	Şair Yazar	- Le Crime de Sylvestre Bonnard
Hovhannes Avtalyan	Müderis Edip Mütercim	- History of Armenia
Manuk Azaryan	Sadaret tercümanı	-
Hovhannes Aznavor	Muharrir Matbaacı	- Nasreddin Hoca Hikâyeleri (Ermeniceye)
Kerovpe Aznavor(yan)	Venedik Mikhitarist Rahibi	- Discours sur l'histoire universelle - La vie des Israelites - Kolera hakkında bir kitabı (Ermeniceye) - Amaranots Püzantyan (İtalyancaya)
Mikayel Badganyan	Piyes yazarı Sahne sanatkârı Mütercim	-

Bağdasar	16-17. yüzyıllarda İstanbul'daki elçiliklerde tercümanlık yapan en eski Ermeni.	-
Bedros Baronyan	Fikir adamı Sicilya Elçiliği tercümanlığı	- Coğrafya hakkında bir kitap (Fransızcadan Türkçeye)
Reteos Berberyan	Başmüderis Edip Şair Mütercim	- Melun - Bir Mutekidin Sözleri (Fransızcadan Ermeniceye) - Hermann ve Dorothea (Almancadan Ermeniceye)
Hagop Boyacıyan	Matbaacı Kırım Harbi'nde İngiliz karargâhında tercüman	-
Bedros (Piyer) Camcioğlu	Tercüman İsveç Elçiliği'nde beratlı tercümanlık	-
Hagop (Tıbir) Camcioğlu (Camcızade)	Mütercim Dilci İsveç Elçiliği'nde tercümanlık	- Kirk Khıradagan (Nasihat Kitabı) (Fransızcadan Ermeniceye) - Kirk Usutsmants Vasin Parvork Gentsağavarelo, Vor Goçi Kadon (Kadon Tesmiye Olunan, İyi Ömür Sürmek İçin Bilgiler Kitabı) (Latinceden Ermeniceye) - Newton'un Felsefe adlı kitabı (Latinceden Ermeniceye) - Oroloğion (Saat veya Kilise Ayinleri) (Yunancadan Ermeniceye) - Pınapanutyun (Fizik) (Latinceden Ermeniceye) - Yepesosi Surp Joğovuyun (Kutsal Efes Konsili'nin Tarihi) (Yunancadan ve Latinceden Ermeniceye)

Istefan Camcioğlu	İki Fransız için Eçmiyadzin’de tercümanlık İsveç Elçiliği’nde tercümanlık	-
Hovhannes (Deroyents) Çamurcuyan	Din adamı Mütercim Filolog	-
Karekin Çaprasdciyan	Tabip Rejisör Tiyatro yazarı Mütercim	- Atala - La Chapelle Gotique - Lucrèce Borgia - Marie Tudor
Onnik Çifte-Sarra (Hovhannes Asbed)	Muharrir Mütercim	-
Arşag Çobanyan	Şair Edip Mütercim Müdekkik Münekkik	-
Simeon Çömlekciyan	Muharrir Mütercim	-
Artin Dadyan (Paşa)	Diplomat Hariciye Nezareti Muhaberat Kalemi’nde, Hariciye Nezareti Tahrirat Şubesi’nde müdür muavini,	- Bulunduğu bazı görevlerde resmî evraklarla ilgili gerekli çevirileri yapmıştır.

	Sadrazam Saffet Paşa'nın Ulah-Boğdan görevinde Fransızca sekreteri, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın Rumeli komiseri, Babıali Tercüme Kalemî, Paris Sefareti'nde birinci kâtip, Devlet Şurası azalığı, Orman Müdürü, Altıncı Daire (Beyoğlu) Belediye Başkanı, Hariciye Nezareti müsteşarı, Patent Komisyonu reisi, Vezir	
Nerses Hosrov Dadyan	Yüksek mühendis Makinist	-
Tovmas Dadyan	Mütercim Kemancı	- Barutçuluk üzerine Fransızcadan Ermeniceye çeviriler
Mıgırdiç Damadyan	Şair	- Mihrdate (Fransızcadan eski Ermeniceye)
Mihran Darendelyan	Kemancı Bestekar	- Albert Lavignac'ın Musiki Eğitimi adlı eserini (Fransızcadan Ermeniceye)
Raffi Demiryan	Tercüman	-

Hrand Der-Andresyan	Araştırmacı Tercüman	- İstanbul Tarihi - 18. Asırda İstanbul - Urfalı Mateos Vekayinâmesi - Rahibin Aşkı (roman) - Viktorya (roman) - Kızıl Canavar (roman) - Asil Bir Yuva (roman)
Ayda Düz	Çevirmen Yazar Avukat	- Fransızcadan roman çevirileri
Dikran Gamsaragan	Edip Romancı	- La Famille Geoffroy (Fransızcadan Ermeniceye)
Tateos Gezüryan	Şair Mütercim Muallim	-
Kapriyel	Tercüman	-
Hovhannes Kömürçian (Jean Carbognano)	Sicilya Krallığı'nın İstanbul Sefareti'nin baştercümanı	-
Kozmas Gomidas Kömürçian (Cosimo Comidas de Carbognano)	Elçilik tercümanı Tarihçi Dilci Ressam	-

Torkom Kuşakyan (Patrik)	Yazar Tercüman Din adamı	-
Aleksi Manas	Devlet görevlisi Altıncı Daire’de (Beyoğlu) mütercim ve evrak müdürü	-
Kaspar Manas	Hariciye görevlisi Saray ressamı Viyana Elçiliği’nde birinci kâtiplik ve tercümanlık Paris Elçiliği’nde birinci kâtiplik ve tercümanlık	-
Rupen Manas (Rubens Manassé)	Hariciye görevlisi Saray ressamı Babıali Tercüme Odası üyesi Paris elçisi Süleyman Paşa’nın tercümanı Milano Başkonsolosluğu	-
Sebuh Manas	Hariciyeci Saray ressamı Paris Elçiliği’nde baştercüman	-
Sırapyon Manas	Tiyatro yönetmeni Mütercim Müellif Aktör	- La Vie à Milan - Angelo

Krikor Margosyan	Devlet tercümanı Mekteb-i Sanayi müdürü	-
Krikor Markaryan	Eğitimci Araştırmacı Mütercim	-
Melkisetek (Patrik, Piskopos)	Mütercim Mütefekkir	-
Zakarya Mısırlı	Tercüman	-
Takvor Nalyan	Aktör Muallim Mütercim Müellif	- Güllü Agop ve ekibine ait bütün piyes, operet ve vodvillerin çevirisi ona aittir.
Krikor Nişastacıyan	Tercüman	-
Sarkis Sahatçi	Tercüman Fransız Elçiliği'nde görevli	-
Sarkis	Tercüman	-
Nişan Seferyan	Saray ikinci tercümanı Yabancı basın müdürü	-

Harutyun Tiryakyan	Filolog Şarkiyatçı Tercüman Doktor	-
Hovhannes Tolayan	Gazeteci Tercüman	- Fransızcadan Ermeni harfli Türkçeye yirmi kadar roman çevirisi yapmıştır.
Hovsep Vartanyan (Vartan Paşa)	Osmanlı devlet adamı Saray Tersanesi tercümanı Gazeteci Müellif	- Topal Şeytan Hikâyesi - Paris Meşvereti
Yağup	Tercüman	-
Hovsep Yazıcıyan	Kıbrıs Fransız Konsolosluğu'nda görevli	-
Boğos Yusufyan (Bey)	Hıdiv Mehmed Ali Paşa'nın tercümanı ve danışmanı	-
Agop Gircikyan	Reşid Paşa'nın danışmanı Paris Elçiliği maslahatgüzarı Paris Elçiliği İkinci tercümanı Londra Elçiliği baştercümanı Sadaret tercümanlığı	-
Kevork Stimaracıyan	Paris Elçiliği'nde tercüman	-

Zenop Manas	Viyana (Avusturya) Elçiliği'nde birinci kâtip ve tercüman	-
Avedik Sahumyan	Viyana Elçiliği'nde birinci tercüman	-
Davud Efendi	Divanı Hümayun tercümanı	-
Agop Kazazyan	Osmanlı Bankası'nın tercüme odası şefi	-
Mikael Portukal Paşa	Babıali Tercüme Odası Maliye Nezareti Müşavirliği Ziraat Bankası Müdürlüğü Hazine-i Hassa Nazırı	-
Sakız Ohannes [Hovhannes] Paşa	Babıali Tercüme Odası Maarif Vekâleti Matbuat Müdürü Maarif Vekâleti Tercüme ve Yazışma Kalemî Hazine-i Hassa Nazırı	-
Himayak Seferyan	Divanı Hümayun tercümanı	-
Aram Adil	Divanı Hümayun tercümanı	-
Kevork	Hüdavendigâr Vilayeti tercümanı	-

Avedis Sisliyan	Adana Vilayeti tercümanı	-
Minas Hekimyan	Erzurum Vilayeti tercümanı	-
Garabet Takvoryan	Şarki Rumeli Vilayeti tercümanı	-
Garabet Artin Davutyan Paşa	Berlin Elçiliği'nde tercüman ve sekreter Berlin Elçiliği temsilcisi Viyana Elçisi Dâhiliye Vekâleti Sansür Bürosu Şefi	-
Dernersesyan Haçadur	Erzurum Rus Elçiliği'nde tercüman	-
Mikael Mamigonyan	Baruthane'de tercüman ve kâtip Serasker kapısı tercüme müdürü Hariciye Tahrirat Şubesi müdürü	-
Karekin Deveciyan	Düyunu Umumiye İdaresi'nde görevli	- Tesadüf - Gül Fidanı
Kevork Pakarad	Tercüme Bürosu'nun birinci kâtibi	-
Boğos Hanlıyan	Tercüme Bürosu şefi	-

Melkon Nazikyan	Tercüme Bürosu kâtibi	-
Karekin Gazarosyan	Tercüme Bürosu kâtibi	-
Edvar (Yervant) Samuelyan	Tercüme Bürosu kâtibi	-
Andon Tıngır Yaver Paşa	Paris Elçisi Süleyman Paşa'nın tercümanı Babialı Tercüme Bürosu memuru Kırım Harbi'nde tercümanlık	-
Artin Sarafyan	Edirne Valiliği tercümanı	-
Aris Fesciyan	İbrâil Şehbenderhânesi'nde katiplik ve tercümanlık	-
Artin Efendi	Babialı Tercüme Bürosu memuru Cenova Başkonsolosu Çeşitli Avrupa elçiliklerinde, başkonsolosluk ve maslahatgüzarlık	-
Bedros Keresteciyan	Rüsûmât Emaneti mütercimliği	- Gülizar (Farsçadan klasik Ermeniceye)
Bedros Kürkçühanlıyan	Düyûn-ı Umûmiye-i Osmâniye Vâridât-ı Muhassasa İdaresi Tercüme Kalemi Mütercimi	-

Dikran Hünkârbeğendi[yan]	Dersaâdet Telgrafhânesi Sünne Kazası Muhâberât-ı Ecnebiye Başmemuru Sünne Kazası tercümanı	-
Garabed Avyan	Bükreş Elçiliği tercümanı Bükreş Elçiliği Konsolosu	-
Garabed Maşki	Kosova Vilayeti tercümanı	-
Hımayak [Hımayag] Sefer	Tahrîrât-ı Hariciye Odası memuru Mabeyn-i Hümâyûn Mütercim-i Sânilîği	-
Horen [Khoren] Mofses [Movses] Yaldızcıyan	Hariciye Nezareti Tercüme Odası Almanca Mütercimi	-
Istepan [Stepan]	Tulca [Tulcea] Sancağı Hükümet tercümanı	-
Jozef [Joseph] Arseni	Babıali Tercüme Odası memuru	-
Kevork [Kigork] Bekâryan	Hâriciye Nezâreti Umûr-ı Hukûkiye Muhtelite Kalemi'nde memur İşkodra Vilayeti tercümanı	-
Krikor Efendi Hakimoğlu	Liman İdaresi tercümanı Manastır Vilayeti tercümanı	-

Krikor Yıldızyan	Beyoğlu Telgrafhanesinde memur Samsun Telgraf Merkezi Ecnebî Muhârebe Memuriyetinde memur Banaluka (Banja Luka) Demiryolu Keşif Fırkası Birinci Şubesi Tercümanı ve Evrak Müdürü Adalar Vergi Kâtipliği Sırbistan Komiserliği Kâtipliği	-
Manuk Azaryan	Tahrirat-ı Hariciye Odası'nda Sadaret-i Uzmâ tercümanı Bosna-Hersek Kumandanlığı Politika Müdüriyeti Baş tercümanı Petersburg Elçiliği Birinci Kâtibi	-
Mikael Güllaboğlu [Güllabyan]	Hariciye Nezareti Evrak Odası Mübeyyizliği Mevkib-i Hümayun Alayı Başçavuşluğu Islahat-ı Maliye Komisyonu Tercüme ve Yazı İşleri memurluğu Hariciye Nezareti Tercümanlığı İstişare Odası Evrak Müdüriyeti memurluğu	-
Mike Efendi	Trabzon Vilayeti Tercümanlığı İbrail Ticaret Nezareti Kâtipliği Varna Tüccar Vekâleti Ayamaura [Santa Maura] Elçiliği	-
Nikola Gazban	Haleb Vilayeti Tercümanlığı Fevaid-i Osmaniye İdaresi Küçük Vapurlar Müdürlüğü Adana Vilayeti Tercümanlığı	-

	Filibe Komiserliği Bulgaristan Komiserliği	
Pol Tahtacıyan	Batum Başkonsolosluğu Kâtipliği Batum Başkonsolosluğu Tercümanlığı Varna Konsolosluğu Kançılarlığı	-
Rupen David [Tavit]	Maliye Hazinesi Islahat Komisyonu Yazı ve Tercüme İşleri Bağdat Vilayeti Tercümanlığı Ayamaura [Santa Maura] Konsolos Vekilliği	-
Simon Papazyan	Aydın Vilayeti Tercümanlığı Altıncı Daire-i Belediye Başkatipliği Bulgaristan Hudud Komisyonu Katipliği Matbuat-ı Ecnebiye Kalemi Müdür Muavinliği	-
Tade Andonyan	Bingazi Vilayeti Tercümanlığı Tiflis Başkonsolosluğu Kançılarlığı Malta Konsolosluğu Kançılarlığı Atina ve Pire Konsolosluğu Kançılarlığı	-
Yervant Efendi	Matbaalar Müfettişliğinde memur Ermenice Gazeteler Sansür Memuriyeti Muavinliği Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti Tetkikat Şubesi Ermenice Mütercimliği Tahrirat ve Muamelat Şubesi Tasnif ve Kütüphane Memurluğu	-

Hagop Nalyan	Patrik Tarihçi Muharrir Dilbilimci İlahiyatçı	- Katip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserini Ermeniceye çevirmiştir ancak basılmamıştır.
Kevork Terzibaşyan	Başrahip Müellif Mütercim	-
Mihran Apikyan	Müderris Müellif Bâb-ı Seraskeri Tercüme Kalemi	-
Arakel Sisak Dadyan	Son Barutçubaşı Paris Elçiliği Birinci tercümanı	-
Yevkine Öjeni Dadyan	Harem-i Hümayun Daimi Tercümanlığı	-
Serpus Efendi	Meclis-i Tahaffuz Mütercimi	-
Toros Bey	Tersâne-i Âmire İngilizce Mütercimi	-
Ohannes Efendi	Seraskerlik Mütercimi Meclis-i Âli-i Hazâin Fransızca Mütercimi Tediye-i Kavanin Komisyonu Mütercimliği	-

Ohannes Efendi	Bank-ı Osmani Mütercimi	-
Ohannes Efendi	Meclis-i Sıhhiye Azası ve Mütercimi	-
Diran Efendi	Bab-ı Seraskeri Tercüme Odası Müdürlüğü Aydın Vilayeti Muharrerat-ı Ecnebiye Mütercimi ve Müdürü	-
Cilacyan Efendi	Kıbrıs Defter-i Hakani ve Tahrir-i Emlak Mütercimi	-
Tatıos Merledovan	Kıbrıs Müsteşarlık Dairesi Mütercimi	-
Bogos Efendi	Matbuat Kalemi'nde Mütercim Ceyb-i Hümâyûn Dairesi'nde Mütercim	-
Tomas Efendi	Bitlis Matbaa Dairesi'nde Sermürettib- Mütercim	-
Serkis Efendi	Matbuat-ı Dahiliye Mütercimliği	-
Apik Efendi	Matbuat-ı Dahiliye Mütercimliği	-

Bu tablodan yola çıkılarak Ermeni çevirmenlerin genel yapısına bakıldığında;

- a. Büyük bir çoğunluğunun Türkçe ve Ermenice dışında en az iki dili daha bildiği,
- b. Çevirmenliği bir meslek olarak edinmiş olanların oranının düşük olduğu,
- c. Genelinin devlet memurluğunda çalıştığı ve bir kısmının da serbest meslek erbabı olduğu görülmektedir.

Çevirmen olarak görev yapmış Ermeniler arasında Vezir, Beylerbeyi, Sadrazam, Serdar-ı Ekrem, Kaptan-ı Derya, Mareşal (Müşir), Hariciyeciler ve çeşitli bakanlıklarda Nazır olarak görev yapanların olduğu görülmektedir. Ermeniler, hangi meslek grubuna dâhil olurlarsa olsunlar devletin duyduğu sonsuz güvenle, çeşitli elçiliklerde değişken statülerde görev almış ve Osmanlı Devleti'ni temsil etmişlerdir.

Sonuç olarak, çevirmenlerin tarihin her döneminde önemli bir rolü olduğu bilinmekle birlikte Osmanlı Devleti açısından bakıldığında, Osmanlı'nın güçlü zamanlarında geleneksel yapısından kaynaklı olarak herhangi bir Batı dilinin öğrenilmesi önemli sayılmamış, yabancı dil gerektiren durumlarda muhtediler ya da gayrimüslim tebaa kullanılmıştır. Ancak artan ihanet vakaları nedeniyle Müslüman çevirmenler yetiştirilmeye başlanmıştır. Tercüme Odası'nın kurulmasıyla Müslüman çevirmen ihtiyacı karşılanmaya başlanmış olmakla birlikte yabancı devletler de kendi milletinden olmayan çevirmenlere güven duymayarak kendi elemanlarını yetiştirmek için Dil Okulları kurmuşlardır.

3.2. Ermeni harfli Türkçe Metinler ve Bu Metinlerin Çeviri Bağlamında Değerlendirilmesi

V. yüzyılda Mesrop Maştots tarafından, Sasani ve Yunan alfabeleri kullanılarak Ermenicenin dil özelliklerine uygun bir alfabe meydana getirilmiştir.²⁹⁰ Türkçe için ise dinî, coğrafi ve siyasi etkenlerle şekillenen farklı alfabeler kullanılmıştır. Bu farklılığa, Osmanlı İmparatorluğu tarihi perspektifinden bakıldığında ise hükmedilen tebaanın çeşitliliği de bu kullanımda önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. “*Osmanlı tebaasının büyük bir kısmı aslında ortak bir dil kullanıyordu, bu dil Osmanlı Türkçesiydi. Ancak bu dili kendi alfabeleriyle kaleme alıyorlar ve kitapları yine kendi alfabeleriyle bastırıyorlardı.*”²⁹¹ Özelde, Ermeni alfabesinin bu kullanımı için ise Türkçe konuşan ve Ermeniceyi az bilen ya da hiç bilmeyen Ermenilerle yazılı iletişim kurulmasının amaçlanması, Ermeni alfabesine kutsallık atfedilmesi ve din ile alfabenin ayrılmaz bir yapıda olması, Ermeni kültürünü koruma çabasında olunması, aidiyetin ve kimlik bilincinin sürdürülebilirliğine katkı sağlanması vb. nedenler sayılabilmekle birlikte²⁹² “*Neden Ermeni harfli Türkçe kullanımına gerek duyulmuştur?*” sorusuna Andreas Tietze, *Akabi Hikâyesi*²⁹³ neşrinin ön sözünde İstanbul’da yaşayan Ermenilerin Arap harflerini okumada yaşadıkları zorluğun yanı sıra okullarında verilen eğitimlerde öğretilen Ermenicenin de onlara yabancı gelmesini gerekçe olarak göstermektedir.²⁹⁴

Sadece Ermenilerin değil Arapların, Süryanilerin ve İbranilerin de aralarında olduğu Hristiyanların büyük bir çoğunluğunun Türkçe konuştuğunu imleyen Murre-van den Berg, bu Hristiyanların bir kısmının önceki dönemlerde zaten Türkçe konuşurken

²⁹⁰ Detaylı bilgi için bk. Carl Faulmann, **Yazı Kitabı (Tüm Yerkürenin, Tüm Zamanların Yazı Göstergeleri ve Alfabeleri)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s.93.

²⁹¹ Sakine Eruz, 2010, s. 103.

²⁹² Detaylı bilgi için bk. Murat Cankara, “Millilik ve Melezlik Arasında Ermeni Harfli Türkçe Metinler”, **Notos Öykü**, 2015, s.39-42.

²⁹³ Bu eserin sadeleştirilmesi tarafımızca yapılmış olup eser, basım aşamasındadır.

²⁹⁴ Vartan Paşa, 1991, s.IX. Ayrıca benzer bir çıkarım için bk. Özdoğan, Günay Göksu vd., **Türkiye’de Ermeniler Cemaat-Birey-Yurttaş**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 68.

Hristiyanlaşmış olabileceklerini öne sürmekte, Türkçenin birinci dil olarak benimsenmiş olmasını ise çeşitli sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlere bağlamaktadır.²⁹⁵

Rekin Ertem ise bu kullanım durumunu, “*Ermeniceyi unutan ve Arap harflerini öğrenemeyen Ermeniler için bu harflerle Türkçe kitap, gazete ve dergi çıkarılmıştır.*”²⁹⁶ şeklinde ifade etmektedir. Alfabenin dil ve din ilişkisi üzerindeki etkisine işaret eden Özkan ise Ermeni alfabesinin kullanımını din temelli olarak değerlendirmektedir.²⁹⁷

Hovsep Vartanyan da *Tarihi Napolyon Bonaparte İmparator u Ahaliyi Fransa* adlı eserde “Ehl-i Maarife Muhtasar Bir Kelam” başlığı altında hem eserle hem de Ermeni harfli Türkçe kullanımıyla ilgili bilgi vermekte ve Ermeni milletinde Grabar’a (kadim Ermenice) aşina olanlar sınırlı olmakla birlikte Aşharabar’ın (modern Ermenice) dahi henüz genel bir kural altında olmadığını imlemekte ve Ermeniler arasında Ermenicenin bilinmediğini göz önüne alarak Ermeni harfli Türkçe yazdığını ifade etmektedir.²⁹⁸ Öte yandan Johann Strauss, aralarında iki dillilik durumu da olması dolayısıyla Ermenilerin, Türk diline Rumlardan çok daha fazla aşina olduklarını ve daha fazla eser verdiklerini imlemektedir.²⁹⁹ Bu tarz bir alfabe kullanımını hem Ermeni kültürü için hem de Türk-Ermeni dil ve kültür ilişkileri açısından olumlu bulanlar olduğu kadar; “zulüm, ihanet, tiranlık vb.” olarak tanımlayan ya da Ermenilerin Türkçeyi zorla kullandıklarını ileri süren³⁰⁰ görüşler de bulunmaktadır. Aslında burada herhangi bir zorlamanın bulunmadığı, dünya genelinde var olmuş imparatorluk

²⁹⁵ Heleen Murre-van den Berg, “Arabic and its Alternatives: Language and Religion in the Ottoman Empire and its Successors States”, **Arabic and its Alternatives Religious Minorities and their Languages in the Emerging Nation States of the Middle East (1920-1950)**, Brill, Leiden, The Netherlands, 2020, p. 16.

²⁹⁶ Rekin Ertem, **Elifbeden Alfabeye- Türkiye’de Harf ve Yazı Meselesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s. 131.

²⁹⁷ Nevzat Özkan, “Ermeni Harfleriyle Türkçe Metinler Üzerine”, **Türkler ve Ermeniler**, Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Sanatı: Türk-Ermeni İlişkileri Örneği, Kayseri, Türkiye, 20- 22 Nisan 2006, cilt.3, ss.401-416.

²⁹⁸ Hovsep Vartanyan, **Tarihi Napolyon Bonaparte İmparator u Ahaliyi Fransa**, Konstantiniyye, 1895, s. 5-15. <https://www.loc.gov/resource/amedscd.2005553653v2/?sp=12> (ErişimTarihi: 20.12.2020)

²⁹⁹ Johann Strauss, “The Millets and the Ottoman Language: The Contribution of Ottoman Greeks to Ottoman Letters (19th-20th Centuries)”, **Die Welt des Islams, New Series**, 1995, Vol. 35, Issue 2, p. 189-249.

³⁰⁰ Detaylı bilgi için bk. <https://www.stnersess.edu/news/armeno-turkish-betrayal-or-blessing> (erişim tarihi: 08.02.2017)

yapılarının genel bir özelliği olarak “merkezî bir dilin” varlığını ve bu dilin, imparatorluğun bütün tebaasınca bilinmesinin doğal bir durum olduğunu imlememiz gerekmektedir. Öte yandan aslen Rum olup Türkçe konuşan Karamanlıların Grek alfabesiyle Türkçe yazmaları gibi farklı alfabelerle benzer kullanımların olduğu da bilinmektedir yani bu kullanım sadece Ermenilere özgü değildir. Zira “antik imparatorluk modellerinde böylesi bir çokdillilik bir toplum sorunu olarak algılanmaz ve tekdilliliğe doğru bir planlama yapılamaz. Öte yandan, merkezin bir dili vardır, bu dil merkezin kimliğini oluşturan unsurlardan biri olarak kendi doğal sürecinde gelişmektedir. Osmanlı Devleti’nde merkezin dili Türkçedir ve merkeze doğru yaklaşan her birey bu dili edinmek zorundadır.”³⁰¹ Bu açıdan bakıldığında imparatorluğun asli unsuru Türklerdir ve merkezinin dili Türkçedir. Ermeni tebaanın devletin merkezi olan İstanbul’da yoğunlukta bulunmasını da hesaba kattığımızda Ermenilerin Türkçe konuşup yazmalarında herhangi bir garipliğin, zorlamanın ya da kendi dillerine karşı bir ihanetin olmadığı daha net anlaşılmaktadır. Ayrıca Amerikalı Protestan misyonerlerin, Türkçenin hâkim olduğu İstanbul’da özellikle Ermeniler arasında, bu tür metinlerin yayımlanmasında önemli rol oynadıkları bilinmektedir.³⁰² Bu bağlamda Ermeni harfli Türkçe, “dini alanda, bir yandan Katolik ve Protestan kiliseleri tarafından Gregoryen (Apostolik, Lusavorçagan) Ermeniler arasında Katolik ve Protestan inançlarını yaymak için kullanılırken, diğer yandan Gregoryen Ermenilerin bu mezhepler hakkındaki karşı propaganda çalışmaları için de uygun bir zemin oluşturmuştur.”³⁰³ Öte yandan Metin And’ın³⁰⁴ da imlediği üzere Ermeni harfli Türkçe metinleri sadece Ermeniler kullanmıyor, Türkler de Ermeni harflerini öğrenerek yayınları takip edebiliyorlardı.

³⁰¹ Hayati Develi, **Osmanlı’nın Dili**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 22.

³⁰² Detaylı bilgi için bk. Heleen Murre-van den Berg, 2020, p. 1-49.

³⁰³ Rober Koptaş “Ermeni Harfleriyle Türkçe”, **Ermeni Harfli Türkçe Metinler**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. XV-XVI.

³⁰⁴ Metin And, **Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1972, s. 36.

Ermeni alfabesinin Türkçe için kullanılmasına 14. yüzyıldan itibaren başlanmakla birlikte basma eserlerde 18. yüzyıldan itibaren yaygın olarak rastlanmaktadır.³⁰⁵ “*Ermeni harfli Türkçe kitaplar, 1727’den 1968 yılına kadar yaklaşık elli şehirdeki iki yüzü aşkın matbaada basılmıştır.*”³⁰⁶ Ermeni harfli Türkçe kullanımına aşuğların³⁰⁷ şiir ve destanlarında, yazılı edebiyat ürünlerinde, mezar taşı kitabelerinde, Batı edebiyatından yapılan çevirilerde, gazete ve dergi basımında, çok dilli hazırlanan lügatlerde, *İncil* ve diğer dinî kitapların yazımında rastlanmaktadır.³⁰⁸

Bu noktada, doğrudan Ermeni Harfleriyle kaleme alınan telif eserler, konu kapsamımız gereği ilgi alanımızın dışında kalacaktır. Aşağıda sunduğumuz tabloda da görüleceği üzere başta Fransızca, İtalyanca, İngilizce vd. olmak üzere pek çok farklı dilden Ermeni harfli Türkçeye yapılmış çeviriler bulunmaktadır. Öte yandan bu listede yer alan metinlerin büyükçe bir kısmına erişim imkânı bulunmamakta ve dolayısıyla bütün metinler üzerinde derli toplu bir inceleme yapılarak bütüncül bir kanıya varılması da imkânsız hale gelmektedir.

Ermeni harfli Türkçeye çevrilen ilk metnin ne olduğuyla ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Hasmik Stepanyan’ın kayıtlarında “çeviri” olarak yer alan en eski eser ise 1736 tarihlidir. Stepanyan’ın bibliyografyası oldukça kıymetli olmakla birlikte çalışmasında yer alan eserlerin büyük bir çoğunluğu, söyleyiş özelliklerine göre isimlendirilmiştir. Bu kayıtların büyükçe bir bölümünün kimden ve hangi eserinden çevrildiği net anlaşılamamaktadır. Buna ek olarak üç dilli sunulan bu çalışmada, aynı künyede diller arası farklılıklar da görülmektedir. Örneğin, Türkçe sunumuna bakıldığında çeviri olduğu imlenmeyen bir eser, Ermenice sunumunda çeviri olarak yer almaktadır. Öte yandan birden fazla yılda basımı yapılan çevirilere ait künyelerin

³⁰⁵ Detaylı bilgi için bk. Kevork Pamukciyan, **Ermeni Harfli Türkçe Metinler**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

³⁰⁶ Kevork Pamukciyan, 2002, s. XVII.

³⁰⁷ Aşuğ, Ermeni saz şairlerine verilen addır.

³⁰⁸ Detaylı bilgi için bk. Kevork Pamukciyan, 2002, s. XII.

birinde çeviri olduğu imlenirken diğerklerinde bunun olmaması ya da çeviri olarak künyesi verilen eserlere ait yıllarla ilgili eksiltili kayıtların (örneğin, 1892 tarihli bir kaydın 1829’da da basıldığı ifade edilmiştir ancak öyle bir kayıt bulunmamaktadır vb.) yer alması kafa karıştırıcı bir algı yaratmaktadır.

Sunduğumuz listede bulunabildiğı kadarıyla kaynak metinlere ya da yazarların bibliyografyaları üzerinden eserlerin doğru adlarına, basım yıllarına, çevrildikleri dil ya da dillere ulaşarak olabilen en doğru haliyle kaynak ve hedef metin künyesi oluşturulmaya çalışılmıştır:

Tablo 31. Ermeni harfli Türkçeye Çevrilen Eserlerin Tablosu

Eserin Adı	Yazarı	Basım Yeri	Baskı Yılı/Yılları	Sayfa Sayısı	Eserin Özgün Dili	Ermeni harfli Türkçe Adı	Çevirmen	Basım Yeri	Baskı Yılı/Yılları	Sayfa Sayısı
					Fransızca	Ruhani Öğütler Kitabı	Hagop Tıbir Çamçu Oğlu	İstanbul	1736	20
Il penitente istruito	Paolo Segneri	Bologna Roma	1669 1826	144 183	İtalyanca	Tövbekârın Talimi	S. Sarafyan	Venedik	1751	
					İtalyanca	Surp Gığemes Engürlü Episkoposunun Çektiği Siyasetlerin Hikayeti Surp Gığemes Engürlü Episkoposunun Hikayeti	Istambollu Atanas Simonyan Viyana	Venedik Viyana	1751 1816	60 63
Dottrina Christiana Breve	Roberto Francesco Romolo Bellarmino	Roma	1597		İtalyanca	Muhtasar Kristian Öğretisi	Parseğ Kesaratsi (İtl.-Erm.) Istambollu Atanas Simonyan	Venedik	1768	80

						Muhtasar Kristian Öğretisi	(Erm.-EHT) Karapet Arakelyan	Venedik	1876	374
					Ermenice	Mıdazagan Ağotk Kitabı	Yeğyazar Angüratsi	Trieste	1783 1786 1796 1820	196
	Jean Cizvit/ Pape Jean				İtalyanca	Cehennem Açılmış yani Cehennemin Siyasetleri Üzerine Fikirler	Başrahip Mıkhitar'ın Öğrencileri	Trieste	1783	234
						Kristian Talimi	Baba Delila	Trieste	1783 1795 1807 1824 1826	72

									1840 1849 1858 1868	
					İtalyanca	Cehennem Üzerine Üç Karoılar	Anton Muradyan	Trieste	1784	258
					Almanca	Mıdazagan Dualar Manuk Hisus'un İzzetine Dokuz Gün Olunacak	Bedros Yeremyan	Trieste	1786 1789 1796 1832	138
						Kristian Talimi/ Baba Hovsep'in Litanyası (311- 319)	Baba Delila	Trieste	1791 1840	320
					Lat.-Erm. Erm.-EHT	Badmutyun Pontsianos Gayserin ve Takuhi Sultan'ın ve Evladı Tiogğedianos Şahzadenin ve Yedi İlimtar	Hagop Yevdokatsi	İstanbul	1803	122

						Kimsenlerin				
						Pontsianos Padişah ve Yedi Âlimler	Hagop Yevdokatsi	İstanbul	1864	205
						Yedi Âlimler ve Pontsianos Padişahın Hikâyesi		İstanbul	1912	132
						Yedi Âlimler Hikâyesi ve Pontsianos		İstanbul	1925	72
De Imitatione Christi	Tovma Gembatsi/ Thomas á Kempis		1418- 1427 arası		Latince	Krisdosa Benzer Olmak İçin Kempalı Thomas'ın Nasihatleri	Angyuratsi Maruşeants Bogos	Trieste Viyana	1805 1839 1897	603 492
					İtalyanca	On İki Taç Amenasurp/Aziz Mariam Asdvazazin'in Donahımbutyunlar ına Hokvorabes	Bedros Kebebcıyan	Trieste	1806	153

						Hazırlanmak için				
Քարի խորհուրդն ը ամեն օրուան համար շինած	Mıgrdiç Avkeryan				Ermenice	İyi Fikirler Her Bir Gün İçin Bir Ayda	Bedros Avkeryan	Venedik	1809	143
	Hovhannes Ağavni (Hanna Arkepiskopos)				Ermenice	Aziz ve Azim Yerusağem Şehrini ve Hisus Krisdos Efendimizin Dnorinagan Mahallerini Rivayeti Kitabı	Takvor Aslanyan	İstanbul	1814	372
					Latince	Augustinus Sanctus'un Üç Kitapları		Viyana	1814	428
	Edward Young					Tenhada Bir Kâmil Adam. Young Feylesofun Bu İsm ile Telif Ettiği Kitaba Manent	Hovhannes Yeremyan Asbet ve Hovhannes Kebebcıyan	Venedik	1816	178
					İtalyanca	Augustinus Sanctus'un Hippona Yepiskoposun	Hovhannes Urubcıyan	Viyana	1816	133

						Ömrünün Rivayeti				
					Ermenice	Aziz Validetullah'ın Mücizetlerin Kitabı	H. Stepannos Kıtahyalı Maratsi	Viyana	1818	403
						Yeni Mücizet ki Aziz Validetullah Bikir Maryam'ın Sureti Etti.	Gazareatsi Stepanos Maruşyants	Viyana	1818	16
	Edward Young				İngilizce (Bu çeviri Fransızca'da n)	Young Feylesofun Fiğanleri yahut Yung'un Geceleri (1. Kitap: 1-9. Geceler)	Hovhannes Yeremyan	Venedik	1819 1836 1858	197
	Edward Young				İngilizce (Bu çeviri Fransızca'da n)	Young Feylesofun Fiğanleri yahut Yung'un Geceleri (2. Kitap: 10-17. Geceler)	Hovhannes Yeremyan	Venedik	1819 1836 1858	175
	Edward Young				İngilizce (Bu çeviri Fransızca'da n)	Young Feylesofun Fiğanleri yahut Yung'un Geceleri (3. Kitap: 18-24. Geceler)	Hovhannes Yeremyan	Venedik	1819 1836 1858	197

					Ermenice	Rabbimiz Hesu el Mesih'in Ahdı Cedidi	Keğamyan Markar Zakarya Hocents	Petropolis (St. Petersburg)	1819	826
						Sağmos	Henri Levis		1822	
Istruzione pratica alla devozione al S. Cuore di Gesù	Alfonso Muzzarelli	Ferrara, Roma	1786, 1807, 1816		İtalyanca					
Neuvaine pour se préparer à la fête du Sacré-Coeur de Jésus-Christ	Alfonso Muzzarelli	Avignon	1825	84	Fransızca	Hisus Krisdos Efendimizin Mübarek Yüreğinin Yortusuna Dokuz Gün Hazırlık	H.B.İ.	Viyana	1826	148
						Sağmos Davitin	Peştimalcıoğlu Patveli Kırkor Tıbir	İstanbul	1827 1838 1848 1860	340 372
					İtalyanca	Bir Kristian Adamın Ayın Her	Hovhannes	Venedik	1827	138

						Bir Gününde Edecek Tefekkürler	Yeremyan			
Historie romaine depuis la fondation de Rome jusqu'à la chute de l'Empire Romain en Occident	Oliver Goldsmith	Paris	1805	549	Fransızca	Roma Tevarihi. Roma şehrinin binası ve devletinin ibdidasından garp tarafında hükümetinin harabına dek nakil olunur Goldsmit alimin telifi üzerine tercüme ve bazı haşiyeler ilavesi ile tafsil olunmuştur.	Hovhannes Aspet Yeremyan	Venedik	1830	505
Pietro Metastasio					İtalyanca	Metastasio şairin teliflerinden birkaç ruhani kaside tercümeleridir. Abel'in ölümü, İsahag Efendimiz Hısus'un Örneği, Hovsep Şirin, Hısus Efendimizin siaseti, Pedıual'ın Helas Olması	Hovhannes Yeremyan	Venedik	1830 1839	226

						Metastasio şairin teliflerinden birkaç ruhani kasideler			1859 1893	228 228
					İtalyanca	Aziz Vingienso Ferrarinin hikmetli ömrünün muhtasar icmali	Diratsu Yeğiazar	Viyana	1835 1878 1916	181 181 64
Giuseppe- Antonio Costantini						Fasılkarı Mektuplar. Sitem ve Erkan Talimi Zımında Giuseppe Antonio Kostantini nam müteşerri âlimin İtalyanca telifi ve on ikinci defa Venedik şehrinde basma ettirdiği kitaptan. (2 Cilt)	Hovhannes Yeremyan	Venedik	1837	832, 801
					Ermenice	Katolikler ve Protestanlar yahut Katolikler ile Protestanların mabeyninde olan başlıca farklar.	Hovhannes Minasyan Hamlin Karoziç	İstanbul İstanbul	1840 1860	406 406

					Almanca	Ruhani Talimat Kitabı		Viyana	1841 1844 1861 1869	300
					Fransızca	Gapados nam hekimin nakliyeti	Gulielmos Grifiti	İzmir İstanbul	1845 1861	54 54
	Jean Dailè				Fransızca	Hayrabetlerin kitapları din mücadelelerinde faideleri üzerine bir risale.	Gulielmos Grifiti	İzmir	1845	304
					Ermenice	Papanın İddiaları	Gulielmos Grifiti	İzmir	1845	108
					İtalyanca	Umumu Hasun Meselesi		İstanbul	1847	36
An Essay on the Divine Authority of the New Testament	David Bogue	Gosport	1801	296	İngilizce	Nor Gıdagranın Allah'ın ilhamı ile verilmiş olduğuna ispatlar.	Haçatur Melikselumyan	İzmir	1847	415

					Fransızca	Kristiyan Kilisesinin Tevarihi	Gulielmos Griffit	İzmir	1848	400
						İncili Şerif	Hovhannes Çamurciyan	İstanbul	1849	
Le Mèdecin Volant	Molière		1645		Fransızca	Zorla Hekim	Kasbar Tüysüzyan	İstanbul	1849	36
					Fransızca	Yevmiye Tefekkürler. Yılın her bir günü için.	N. de Kastro	İstanbul	1850 1860 1912	546 544 544
					Ermenice	Müşareketi Miliyenin Tebriyeyi Zimmetidir	Hovhannes Mühendisyan	İstanbul	1851	47
	C. M. İlero				İtalyanca	C. M. İlero'nun yazdığı mektupların tercümeleridir	Hovhannes Mühendisyan	İstanbul	1852	32
Le Diable boiteux	Alain-René Lesage	Paris	1707	344	Fransızca	Topal Şeytan Hikâyesi (2 cilt)	Hovsep Vartanyan	İstanbul	1853	327, 394
					İtalyanca	Venedik Mıkhitaryanların tesmiye kılınan mekruh ve bednam hicv		İstanbul	1853	44

						kitabına karşı bir cümle olunan protestonamenin İtalyancadan tercümesidir.				
Massime Eterne	Alfonso Maria de Liguori	Roma	1728	224	İtalyanca	Ebediliğe Dair Nasihatler. Alfonso de likori episkoposunun teliflerinden tercüme olunmuştur.		Venedik	1854 1859	255
La croce allegrita ovvero motivi per confortare nelle tribolazioni	Giovanni Pietre Pinamonti (Jean Pierre Pinamonti)	Napoli	1841	69	İtalyanca	Hafiflenmiş Haç yahut meşakkatlarda teselli bulacak sebepler		İstanbul	1855	136
					Fransızca	Paris Meşvereti yahut mükalimi meclisinin 24 kıta mazbataları	Hovsep Vartanyan	İstanbul	1856	283
Virginie ou la Vierge chrétienne Historie	Michel-Ange Marin	Avignon	1752	403	Fransızca	Marin Mişel-Anj (Anjmarin) Partenuhi yahut Kristian Guys Seçilya Tevarihi.	G. V. Arakelyan	Venedik	1857	379, 397

Sicilienne						Tekmiliye haves eden kızlara örnek olmak için Krdserats garkından. (2 cilt)				
					Rumca	Risaleyi Mezhebiye yani Ermeniyan Milletinin Ortodoks Rum kilisesiyle olan fark ve ittifaksızlığına dair olarak bir dindar kimsenin Rumca lisanından bir telif		İstanbul	1857	75
Apparecchio alla morte ossia considerazioni sulle massime eterne	Alfonso Maria de Liguori	Bassano	1758	448	İtalyanca	Liguori nam azizin ölüm tedariki yahut Ebediliğe Dair Hakikatler üzerine mülahazaları.	Garabet Arakelyan	Venedik	1858 1883 1899	569 566 524
					İngilizce	Kaş Yapayım Derken Göz Çıkarmak	Apraham Narinyan	İstanbul	1858	39
					Fransızca	Maluf M. Nauf.	Baskal	İstanbul	1859	92

						Otuz bir sultanın muhtasar tevarihi.	Tğtapyan			
					İtalyanca	Kazamiya 1860 yılına mahsus		İstanbul	1860	48
Les Aventures du Dernier Abencérage	François-René de Chateaubriand	Paris	1826	189	Fransızca	Son Abensera'nın Sergüzeşdi	Kirkor Çilingiryan	İzmir İstanbul İzmir	1860 1863 1877	189
La Thébaïde, ou Les Frères ennemis	Jean Baptiste Racine	Paris	1664		Fransızca	Tebaid Terecedası yahut Birbirine Adu Garındaşlar	Garabed Penosyan	İstanbul	1860	172
Essay on Man	Alexander Pope	Londra	1734	192	İngilizce	Pop Feylesofun Teftiş-i Ben-i Adem	Hovhannes Yeremyan	Venedik	1861	125
					İngilizce	Kitabı İlmi İlâhi		İstanbul	1861	264
						Kitabı Şerif yani Ahd-ı Atik ve Ahd-ı Cedid	Wilyam Goudel	İstanbul	1861	1041
					İtalyanca	Tövbekâr Maryam Magdağenatsinin Geceleri	Garabed Arakelyan	Venedik	1862	204
					Almanca	Bart K. S. Kristiyan		İstanbul	1862	396

						Kilisesinin Muhtasar Tevarihî				
						Delikanlılar girdabı yani emrazı şehviye	Sarkis Balıkcıyan	İstanbul	1863 1885 1900	55
Les Misérables	Victor Hugo	Paris	1862	219	Fransızca	Mağdurin (Sefiller)	Kirkor Çilingiryan	İstanbul	1863	151
Les Filles de Platre	Xavier de Montepin	Paris	1856		Fransızca	Tucdan Kızlar	Garabed Panosyan	İstanbul	1863	186, 234, 206 199, 243 186, 234, 206
					Fransızca	Tuçtan Kızlar (3 cilt)	Hovhannes Tolayan	İstanbul	1880	
					Fransızca	Tuçtan Kızlar (cilt 4-5)	Hovhannes Tolayan	İstanbul	1881	
					Fransızca	Tuçtan Kızlar (3 cilt)	Hovhannes Tolayan	İstanbul	1891	

Le Juif errant	Eugène Sue	Paris	1844-1845		Fransızca	Serseri Yahudi	Karapet Panosyan	İstanbul	1863 (1- 2. cilt)	300, 261
							Kevork Simkeşyan		1889 (1- 2. cilt)	480, 512
							Kevork Simkeşyan		1890 (3- 6. cilt)	486, 504, 475
					İtalyanca	Allah Muhabbet-i Tesbihi	R. Kürkciyan	İstanbul	1864	22
Il Sotteraneo Ovvero Matilde	Sofia Leede	Venedik	1843		İtalyanca	Yer Altında Mesken Eden Matilda	K. Kazezyan	İstanbul	1864	433
						G. Panosyan yahut İmtihanın İmtihanı	Nurican	İstanbul	1864	33
John Bunyan	Pilgrim's Progress	Londra	1678		İngilizce	Kristiyanın Yolculuğu/ Bu Dünyadan Gelecek Dünyaya		İstanbul	1864 1881	500 301
					İngilizce	Kitabı Şeriften isbat olunmuş ilahi talimatlar		İstanbul	1864	339
					Fransızca	Litanya Mecmuası		İstanbul	1865	119

Le Fiacre No 13	Xavier de Montepin				Fransızca	On Üç Numarolu Araba	Garabed Panosyan	İstanbul	1866 (6 cilt)	
					Fransızca		B. Arabacıyan		1893 (1-3. cilt)	459, 429, 432
						Mezhebe Karşı Sözlere Kâfi ve Müskit Cevablar	Manuel Dervişyan	İstanbul	1866	334
						Henry W. Asırımızın Maskeli Azizleri ve Divaneler ile Dinsizleri yahut Sofuluğun Kurbanları	M. Karakaş	İstanbul	1867	125
						Kazamiya 1868 Sene-i Mahsus	R. Kürkciyan	İstanbul	1868	96
El ingenioso hidalgo Don Quijote de La Mancha Segunda parte del ingenioso	Miguel de Cervantes Saavedra	İspanya	1605 1615	863	İspanyolca	Don Kişot	H. Deroyents	İstanbul	1868	499

caballero Don Quijote de La Mancha										
Les Sept pêchés capitaux (16 cilt)	Eugène Sue	Paris	1847-1849		Fransızca	Yedi Mühlik Günahlar Tembellik	Garabed Panosyan	İstanbul	1868	127
					Arapça	Behçet Abdullah Molla ve Behçet Mustafa Kardeşler Acaibülesrar Hezar Sır	Bidar Arabacıyan	İstanbul	1869 1889	240 202
					İtalyanca	Propaganda İdareyi ruhaniyesi tarafından vuku bulan bazı suallere cevaben	R. Kürkciyan	İstanbul	1869	20
					Ermenice	Ahdı Atık ve Ahdı Cedid Kitaplarının Hikâyesi	Garabed Arakelyan	İstanbul	1869	651
De Kleine Ekonomist	Otto Hübner	Steendam	1863	111	Almanca	Hürbner Otto Ekonomi-Fenni İdare	Mehmed Mithat	İstanbul	1869 1906 1908	139
Le Collier de La Reine	Alexandre Dumas	Paris	1849-1850		Fransızca	Gerdanlık Hikâyesi	Vartan Paşa (Hovsep	İstanbul	1870	440

							Vartanyan)			
Hikâye-yi Mah-ı Firuz ile Raz-ı Nihan						Hikayei Mahi Firuzle Razın ihan	K. Kafafyan	İstanbul	1871	43
Hikâye-yi Paris ve Vena					Fransızca	Hikâyesi Paris ve Vena	Yeremia Çelebi Kômürciyan	İstanbul	1871	139
						Papa ile İncil-i Şerif. Vatikan meclisi umumisinden Mons. Schutrozmayer nam piskoposun irade eylediği nutuk.	A. A.	İstanbul	1871	40
					İtalyanca	Kazancıyan Sukias Şarklıların Garplılara Son Cevabı		İstanbul	1872	21
						Yadigâr veya Mühim Hikâyeler Mecmuası	Hagop Acemyan	İstanbul	1872 1893	
Le Secret de	Jules de Gastyne	Paris			Fransızca	Daniel'in Esrarı	B. Arabacıyan	İstanbul	1872	496

Daniel						Daniel'in Esrarı. Sevastapol Bulvarı Cinayeti			1893	310
						Hikâye-i Tayyarzade	Ali Bey ve Necmi/Hagop Vardovyan	İstanbul	1870 1872 1874	32
					Osmanlı Türkçesi	Hikâye-i Leyla ile Mecnun	Dikran Kafafyan	İstanbul	1872	
					İngilizce	Ölmüş Yürek Bir Bastıl Hikâyesi	Kerovpe Limonciyan	İstanbul	1871-1872	420
L'ancien Dieu	Conrad von Bolanden	Paris	1872	72	Almanca	Allahı Kadim Konrad Polandenin bir hikâyesi		Viyana	1872	40
						İstampol'un Alınması ve Mahmut Paşa'nın vaz u hali	K. Mağazcıyan	İstanbul	1872	40
					Ermenice	Agnes veya Ney Çalan Kızcağız	H. S. Kürkçüyanoff	Kudüs	1872 1885	130

									1912	185
					Fransızca	Ermeni Katolik Meselesi Reversurus Bollası Aleyhine Cereyan eden Müşkilatın Hall ı Tesviyesi		İstanbul	1873 (aynı yıl iki kez basılmış)	74
					Ermenice	Katolik Kilise Nedir?		İstanbul	1873	53
					Fransızca	Katolik Meselesi	P. Arabacıyan	İstanbul	1873	94
						Hisus Efendimizin Mübarek Yüreğinin Yortuduna Dokuz Günlük Hazırlık	Arakelyan Garabed	Viyana	1874	414
						Şnorhali Nerses Hayrapetin İki Şarkısının Türkçe Tercümesi	Mahdesi Krikor Dertsakyan	İstanbul	1874	26
					İtalyanca	Kazamiya 1875 sene-i İsaviye mahsus		İstanbul	1875	
						Tahir ile Zöhrenin Hikâyesi ve	Hovsep Kavafyan	İstanbul	1874	84

						Türküleri				
						Kristiyan Tefekkürleri Ayın Her Gün İçin	Manuel Dervişyan	Viyana	1875	168
						Vilayetlere Kayın Ermeni Katolik Cemaatı Menfaatına Mahsus Olmak Üzre Teşekkül Eden Şirketi Hayriyenin Nizamnamesidir	Hovhannes Tolayan	İstanbul	1875	28
					Fransızca	(Rahmetli Bir Kahana'nın Telifi) Zıkiymet Hazine yahod Eyi Yaşamanın Talimi	Garabed Arakelyan	İstanbul	1875	330
					Fransızca	Kristiana Mütâalik Yeni Dualar Kitabı ve Eyi Ölüme Hazırlanmak İçin Bir Ayda Bir Günlük		İstanbul	1876	574
					Osmanlı Türkçesi	Hikâye-i Âşık Garip		İstanbul	1876	115

	Xavier de Montepin				Fransızca	Paris Batakhaneleri (2 cilt)	H. Tolayan	İstanbul	1876	455, 388
									1888	256, 612
La Gitane	Xavier de Montepin	Paris			Fransızca	Çingene Kızı	H. Tolayan	İstanbul	1876	258, 403
									1879	
						Muhtasar Kristiyan Talimi	G. Arakelyan	Venedik	1876	374
					Fransızca	Nisa Sayıfesinin Mahrem-ı Esrarı ve Nasihatçısı	Hovhannes Tolayan	İstanbul	1876	100
Genevieve of Brabant	Christopher von Schmid	Paris	1839	140	Fransızca	Jeneviyev	M. Bidar	İstanbul	1876	
						Hikâye- i Mansure	H. Takvoryan	İstanbul	1877	32
Voyages et aventures du capitaine Hatteras	Jules Verne	Paris	1866		Fransızca	Kaptan Haterasın Sergüzeşti	Hovhannes Çugasyan	Bursa	1877	256
						Kaputan Haterasın Sergüzeşti	Karapet Panosyan	İstanbul	1885	463
					İtalyanca	Muhtasar Kristian Talimatı	Vinçentso Du Prenno	Viyana	1878	37

									1900	33
					Yunanca	Mukaddes Vaızlar	S. Abikyan	İzmir	1878	311
						Fash ve Mevlüd-i Mesih Bayramlarının arifeleri akşamlarında kiliselerde okunan nibuat-ı Daniel	A. Karakeşişyan	İstanbul	1878	
Robinson Crusoe	Daniel Defoe	İngiltere	1719		İngilizce	Hikayei Robenson	Hripsime Topalyan	İstanbul	1879	318
					Fransızca	Hikayei Robenson		İstanbul	1892	112
					Arapça	Müneccim Başı. Kısa Ermeni Tarihi	Kalust Tirakyan	İstanbul	1879	64
					Fransızca	Şeytanın Aleti	Andon Alik	İstanbul	1880 1888	832
					İngilizce	Hisusa Gel		İstanbul	1880	84
	Xavier de Montepin				Fransızca	Hayın Valide	Mardiros Manukyan	İstanbul	1880	749
									1890	749

						Yedi Âlimler Risalesi	Viçen Tilkiyan	İstanbul	1881	110
La Fille du meurtrier	Xavier de Montepin	Paris	1866		Fransızca	Katilin Kızı (2 cilt)	Dikran Adamyan	İstanbul	1881 1888	832
					Fransızca	Lord Mücizaları	G. Arakelyan	Viyana	1881	403
Les Mystères de Paris	Eugène Sue	Paris	1843		Fransızca	Esrar-ı Paris (6 cilt)	G. Panosyan	İstanbul	1881 (1- 2. cilt) 1882 (3- 4. cilt) 1883 (5- 6. cilt)	411, 427 449, 396 432, 597
Les Enfants de l'amour	Eugène Sue	Paris	1850		Fransızca	Aşk u Sevda Çocukları (2 cilt)	G. Panosyan	İstanbul	1881 1886	
					İtalyanca	Leyali Austinus Sanctusun Geceleri	G. Arakelyan	Viyana	1881	564
Mystreios Da	Xavier de	Lizbon	1868		Fransızca	Esrar-ı Hind (2	H. Tolayan	İstanbul	1882	272, 302

India	Montepin					cilt)				
	Xavier de Montepin				Fransızca	Cenabı Aşk (6 cilt)	H. Tolayan	İstanbul	1882 (1-3.cilt)	399, 409, 406
									1883 (4, 5, 6. cilt)	385, 407, 244
									1886 (6 cilt)	
Le Médecin des pauvres	Xavier de Montepin	Paris	1861	192	Fransızca	Fukara Hekimi	D. Atamyan	İstanbul	1882	
Monte Cristo	Alexandre Dumas	Paris	1844		Fransızca	Monte Kristo	M. Nakkaşyan	İstanbul	1882 (1, 2, 3, 4. cilt)	945
									1883 (5- 6. cilt)	448
									1910 (1, 2, 3, 4. cilt)	
					Ermenice	Yeni Dua Kitabı		Venedik	1883	408
									1898	408

	Jules de Gastyne				Fransızca	Bir Karının İntikamı (2 cilt)	H. Tolayan	İstanbul	1883 (1. cilt) 1884 (2. cilt)	428 256
La Fille Maudite	Émile Richebourg	Paris	1878		Fransızca	Lanetli Kız (2 cilt)	D. Atamyan	İstanbul	1883	288, 300
Bouche Course	Fortuné Du Boisgobey	Paris	1883	436	Fransızca	Dikili Ağz (2 cilt)	H. Tolayan	İstanbul	1883 (1.cilt) 1884 (2.cilt)	532 442
	Xavier de Montepin				Fransızca	Pariste Neler Olur. Sefaletin İncamı (3 cilt)	H. Tolayan	İstanbul	1884 (1, 2 ve 3. cilt) 1889 (1- 2. cilt) 1890 (3. cilt)	416, 504, 424 416, 504, 424
						Dua Kitabı Aziz Bikirin ve S. Hovsepin İbadetgüzarları İçin	G. Arakelyan	Viyana	1884	586
Simone Et Marie	Xavier de Montepin	Paris	1883		Fransızca	Simon ve Mari	Andon Alik	İstanbul	1885 1887	690 690
	Xavier de Montepin				Fransızca	Kızıl Sihirbaz	Andon Alik	İstanbul	1885	420
						Çekilen Endişeler ve Balonle	M. G.	Edirne	1885	18

						Yolculuk	Kazazyan			
Dacolard et Lubin	Adolphe Belot & Jules Dautin	Paris	1873		Fransızca	Katili Valide, Tagolar ve Lüpen (2 cilt)	H. Tolayan	İstanbul	1885	496, 454
Les Cravates blanches	Adolphe Belot	Paris	1886		Fransızca	Beyaz Kıravatlı Üç Delikanlılar	M. Tutuncyan	İstanbul	1885 1895 (1-2. cilt)	335 328, 335
La Dame voilée, Paris	Émile Richebourg	Paris	1875 1877	372 296	Fransızca	Nikablı Kadın	H. Tolayan	İstanbul	1885	664
					İngilizce	Mürşid-i Talibin Kitabı Mukaddesi		İstanbul	1886 1888 1906 1912	332
	Alfonso Maria de Liguori				Fransızca	Gayet Aziz Bikir Mariyamın Acılarına Sunulmuş Sebtember Ayı	G. Arakelyan	Venedik	1886	164
La Porteuse de pain	Xavier de Montepin	Paris	1884-1887		Fransızca	Ekmekçi Hatun (5 cilt)	Dikran Adamyan	İstanbul	1886	244, 244, 246, 243, 265

Genevieve of Brabant	Christopher von Schmid	Paris	1839	140	Fransızca	İngilterra Düşesallarından Kenovape Nam Afife Kadının Hikâyeyi Garibesi	B. Arabacıyan	İstanbul	1886	131
					Ermenice	İngiltere Düşesallarından Genovape Nam Afife Kadının Hikâye-i Garibesi		İstanbul	1886	130
Baptism Discovered Plainly and Faithfully, According to the Word of God	Charles Haddon Spurgeon (editör)	Amerika	1878	69	İngilizce	Vaftiz Allahın Kelamına Göre Vaftizin İzharı	T. H. Basmacıyan	İstanbul	1886	99
						Ezovposun Misalleri	H. Tolayan	İstanbul	1887	135
	Georges Emmanuel Pradier Pradel				Fransızca	Sarı İnci	Andon Alik	İstanbul	1887	458
	Xavier de Montepin				Fransızca	Oyunbazın Karısı (2 cilt)	Hovhannes Tolayan	İstanbul	1887 1888	304, 259

	Xavier de Montepin				Fransızca	Paris Faciaları yahut Paris'in Müessir Vakaları	Hovhannes Tolayan	İstanbul	1887 (1- 2. cilt) 1888 (3- 4. cilt)	256, 356 455, 388
	Adolphe Belot				Fransızca	Cinayet Mahsulü (2 cilt)	Andon Alik	İstanbul	1887 (1. cilt) 1888 (2. cilt)	141 234
La Femme Bandit	Jules Boulabert	Paris	1867		Fransızca	Haydut Karı	H. Tolayan	İstanbul	1887	194
						Aziz Yürek Ayı	G. Arakelyan	Venedik	1888	304
						Ehlül Vahdet	K. Barteveyan	İstanbul	1888	92
					Fransızca	Tuzak	H. Tolayan	İstanbul	1888	156
Le Testament Rouge	Xavier de Montepin	Paris	1888 (2 cilt)	301, 283	Fransızca	Kızıl Vasiyetname	Dikran Atamyan	İstanbul	1888	832
Le Médecin des folles	Xavier de Montepin	Paris	1879		Fransızca	Mecnunlar Tabibi	Andon Alik	İstanbul	1888	240
					Fransızca	Çocuğun İlk Hocaları	Andon Alik	İstanbul	1888	234
					Fransızca	Lord Bekingemin Yedi Buseleri yahod Mahir Bir Zendost	S. Abahuni ve M. Bidar	İstanbul	1888	360

					İtalyanca	Köyde Mayıs Ayı yahod Nevtar Mah-i Meriem	G. Arakelyan	Viyana	1888	480
	Georges Ohnet				Fransızca	Netice-i Meram	Andon Alik	İstanbul	1888	277
L'oeil-de-chat	Fortuné Du Boisgobey		1888		Fransızca	Kedi gözü	Andon Alik	İstanbul	1888	414
Le Secret Du Fou	Pierre Ninous	Paris	1884		Fransızca	Garip Bir Sır Yahod Divanenin Sırrı	Andon Alik	İstanbul	1889 (2 cilt)	418, 383
Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye		İstanbul	1868- 1876		Osmanlı Türkçesi	Mecelle	N. Totovyan	İstanbul	1889 (1. cilt) 1891 (2, 3, 4 ve 5. cilt)	166 127, 127, 175, 207
					Fransızca	Büyük Yürek	K. Simkeşyan	İstanbul	1890 (1 ve 2. cilt) 1891 (3 ve 4. cilt) 1892 (4 cilt)	199,315 184, 315 900
	Xavier de Montepin				Fransızca	Paris Garayibi	H. Tolayan	İstanbul	1890	
Les vrais Mystères de Paris	Eugène François Vidocq	Paris	1876		Fransızca	Parizin Hakiki Esrarı	Kevork Simkeşyan	İstanbul	1890 (2 cilt)	380, 326

					Fransızca	Doktor Koh'ın Risalesi Tedavi-i Verem, Müşahadet-i Evveliye	P. Keşişyan	İstanbul	1890	15
	Émile Richebourg				Fransızca	Zevce ve Kıskanç Zevce	Dikran Atamyan	İstanbul	1890	752
Les Amours de Paris	Paul Féval	Paris	1845		Fransızca	Paris Sevdaları	M. Bidar	İstanbul	1890	1119
Trois millions de dot	Xavier de Montepin	Paris			Fransızca	Üç Milyon Frank Drahoma	Hovhannes Tolayan	İstanbul	1891 (1. cilt) 1892 (2. cilt)	385 616
						Bin Bir Gece	Hovhannes Tolayan	İstanbul	1891	1245
						Aziz Aliksiyanosun Terceme-i Halı ve Medhiyesi	M. Bidar	İstanbul	1891	
Sur les traces du serpent	Mary Elizabeth Braddon		1860		Fransızca	Yılanın İzi	Andon Alik		1891 1895	240 240
					Fransızca	Cani-yi Meşhur	B. Arabacıyan	İstanbul	1891 1898	288 288
	Fortuné Du				Fransızca	Hikmetamız Bir	Dikran	İstanbul	1891	239

	Boisgobey					Dava	Atamyan			
					Fransızca	Amerikanın Keşfi	M. B. Arabacıyan	İstanbul	1892	46
Les Drame de Paris (III. Les Exploits de Rocambole)	Pierre Alexis de Ponson du Terrail	Paris	1858-1859		Fransızca	Rokampol yahod Parisin Garip Vakaları	H. Tolayan	İstanbul	1892 (1-2. cilt) 1893 (3- 6. cilt)	752, 412 582, 400, 266
Sans Famille	Hector Malot	Paris	1879		Fransızca	Bikes	M. B. Arabacıyan	İstanbul	1892	400
Vingt mille lieues sous les mers	Jules Verne	Paris	1870		Fransızca	Yirmi Bin Farsağ Denizler Altında Seyahat	M. B. Arabacıyan	İstanbul	1892 (1-2. cilt)	351, 408
	Albert Delpit				Fransızca	Bir Karı İki Koca	Dikran Atamyan	İstanbul	1892	145
					Fransızca	Amerikanın Keşvi yani Meşhur Krisdafor Kolombosun Amerika Kıtasını Bulduğu	M. B. Arabacıyan	İstanbul	1893	470
	Pierre Alexis de Ponson du Terrail	Paris			Fransızca	Güzel Anjel yahut Leona	M. B. Arabacıyan	İstanbul	1893 (1-2. cilt)	568, 616

L'Île mystérieuse	Jules Verne	Paris	1875		Fransızca	Gizli Ada	M. B. Arabacıyan	İstanbul	1893	438
Le Tour du monde en quatre-vingts jours	Jules Verne	Paris	1872		Fransızca	Seksen Günde Devri Alem	M. B. Arabacıyan	İstanbul	1893	288
The Greatest Thing in the World	Henry Drummond		1874		İngilizce	Dünyada En Büyük Şey Muhabbetir	K. Bağdadlıyan	İstanbul	1894	48
					İngilizce	Gençlere Hediye	S. Harutyunyan	İstanbul	1894	214
					Osmanlı Türkçesi	Mualim Naci Osmanlı Edebiyatından Seçmeler	Bedros Zeki Garabedyan	İstanbul	1894	
					Ermenice	Aziz Hovhannes Vosgeperan		İstanbul	1894 1896	40 40
Les Aventures de Telemaque	François de Salignac de la Mothe-Fénelon	Paris	1699		Fransızca	Telemak	Bedros Zeki Garabedyan	İstanbul	1894	
					İngilizce	Ömür ve Ahlak		İstanbul	1895	172
Le Dossier n° 113	Émile Gaboriau	Paris	1867	487	Fransızca	113 Numerolu Cüzdan	B. Arabacıyan	İstanbul	1895	320, 432

					İtalyanca	Ruhani Ceng	H. Maruçyan	Venedik	1895	696
						Kızlara Hediye	S. K. Harutyunyan	İstanbul	1898	144
						Münacaat Dua Kitabı	P. V. Güleseryan	Gaziantep	1898 1899 1904 1913	315 315
					Ermenice	Mikrobioloji	Hovhannes Voskanyan	İstanbul	1898	168
					İngilizce	Zevceyne Hediye	S. Harutyunyan	İstanbul	1899 1909	170
	Frederick Howard Taylor				İngilizce	Çinli Yerets Hşinin Tercemei Halı	C. F. H.	İstanbul	1906	201
	Frederick Brotherton Meyer					Semavi Meleyin Odaları	Minas Bozoklyan	İstanbul Halep	1906 1929	20 20
						Mormon Kitabı Nifayın Levhalarından Alınıp Diğer Levhalar Üzerinde Mormon Eli ile	F. F. Hintzi	İstanbul	1906	699

						Yazılmış Bir Tarihtir				
Titus: A Comrade of the Cross	Florence Morse Kingsley	Chicago	1895	265	İngilizce	Didos Haçın Bir Refiki	A. H. Boyacıyan	İstanbul	1906	394
					İngilizce	Vaazlar		İstanbul	1907	263
					İngilizce	Ruhle Memlu Ömr	P. Tahmizcayan	İstanbul	1907	172
						Erkek Çocukların Dostu	H. Stepanyan	İstanbul	1907	47
					Fransızca	Kristiyan Talimatının Devamı	Marçelino Noboli	Kudüs	1907 (1-4. cilt)	188, 188, 184, 160
					Ermenice	Çobanın Nesaihi		İstanbul	1908 1914	187
					Ermenice	Dümenci Petırsın	A. M. Torosyan			
Записки по българските въстания. 1870–1876. Разказ на очевидец (Bulgar	Zahari Stoyanov	Plovdiv	1884 1887 1892 (3 cilt)		Bulgarca	Temsal-i Vatanperveri yahud Zaharia Stoyanofin Sergüzeşti	Hagop Varjapetyan	İstanbul	1909	70

Ayaklanma rı Üzerine Notlar)										
How to Succeed in the Christian Life	Reuben Archer Torrey		1906	121	İngilizce	Ruhani Ömrde Muvaffakiyetin Tariki	Misak M. Aycıyan	İstanbul	1909	178
					İngilizce	Leydi İzabel	Avetis Nakkaşyan	İstanbul Beyrut	1910 1938	428
						Leyli ile Mecnun	Dikran Çituni	Marzvan	1911	
						Dört İncillerin Mutabakatı	M. Mnçeryan	Ayntab	1911	
					Almanca	İnsan Yüreği		Ayntab	1911	
						Valideyne Mahsus İstikamet	Nerses Güzelimyan	İstanbul	1911	28
						Çocuklar ve İbtidai Hayat	Nerses Güzelimyan	İstanbul	1911	46
					Osmanlı Türkçesi	Aşık Kerem ile Aşlı Hanım Hikayesi Türküler ile		İstanbul	1912	50
					Rumca	Aziz Luku Hakkında İfadei		Beyrut	1913	209, 338

						Mahsuse				
					Fransızca	Kralın Sergüzeşti	Hagop Varjabedyan	İstanbul	1913	54
						Getsemani Koğkota	S. Zakaryan	İstanbul	1913	139
						Teesirat	S. Zakaryan	İstanbul	1913	192
Twice Born Men: A Clinic in Regeneration	Edward Harold Begbie		1909		İngilizce	İki Kere Doğmuş Adamlar	Hovhannes S. Eskiciyan	İstanbul	1913 1928	167
Sophie's Sermon: Or, Called to Scrub and Preach	Henry B. Gibbud		1893		İngilizce	Sofinin Vazı	H. Nacaryan	İstanbul Halep	1914 1928	29 34
	Georg Steinberger				Almanca	Kuzunun Yolu			1914	90
Rip Van Winkle	Washington Irving	ABD	1819		İngilizce	Ripp Van Winkle	B. Kırkaşaryan		1914	29
					İngilizce	Mesut Bir Ömr Yaşamak İçin Müminin Bilmesi ve Riayet Etmesi Lazım Gelen Hakikatlar		Ayntab	1919 1927	107 144

						Krisdosun İkinci Gelişi	S. Madteosyan	Halep	1924	20
						Müntehabat İlahiler	A. G. Safaryan Minas Bozokluyan	Halep	1926 1930	548 548
The Life that Wins	Charles Gallaudet Trumbull		1914	23	İngilizce	Can Kazanan Ömr		Halep	1926	22
Individual works for Individuals	Rebecca K. Krikorian				İngilizce	Cehennem	Minas Bozokluyan	Halep	1927	28
	Reuben Archer Torrey				İngilizce	Ferdler ile Şahsi İş	Minas Bozokluyan	Halep	1927	26
						Gayet Cazip İlmi ve Ruhani Nakliyetler	H. Ekserciyan	Halep	1927	167
	Ernst Modersohn				Almanca	Tövbe Etmeli mi?	S. H. Traşyan	Beyrut	1927	47
	Abraham Krikor Seferian				İngilizce	Kilise Azalarına	Minas Bozokluyan	Halep	1927	16
					İngilizce	Köprüsüz Girdap	M. Bozokluyan	Halep	1927	36
How to Pray?	Reuben Archer Torrey		1900		İngilizce	Nasıl Dua Etmeli?	Levon Maksutyan	Halep	1928	127

	Reuben Archer Torrey				İngilizce	Kristiyan Şabatı Hıfz Etmeli mi?	A. S. Yeğö	Halep	1928	24
	Dwight L. Moody					Sen ve Ehl-i Beytin	Minas Bozokluyan	Halep	1928	23
						Muhtaç Olduğumuz İntibah	Minas Bozokluyan	Halep	1929	143
						Tazir Etmek Kristiyanın Bir Vazifesidir	Levon Maksudyan	Halep	1929	26
When did you die?	B. McCall Barbour		1900	31	İngilizce	Sen Ne Zaman Öldün?	Minas Bozokluyan	Halep	1930	32
						Şeytanın Eylence Risaleti	Minas Bozokluyan	Halep	1930	36
						Cehennemde 48 Saat	Levon Maksudyan	Halep	1931	22
						Kristian İmamın Mahimm Talimatları Hususunda Kitab-ı Mukaddesin Doğru Talimi	Levon Maksudyan	Halep	1931	78
	Charles Haddon Spurgeon				İngilizce	Ölümü Derhatır Eyle	Minas Bozokluyan	Halep	1931	36

					İngilizce	Dua	S. Keşişyan	Halep	1932	140
					İngilizce	İhmal Eder İsek	S. Keşişyan	Halep	1932	16
						Şahsi Ruhani Hayatda Böyümek İçin Kitab-ı Mukaddes Meşki	Mihran Koroğluayan	Beyrut	1933	21
					İbranice	Emsal-i Süleyman		Viyana	1935	79
					Ermenice	Azizlerin Ömrü		Antilyas	1937	412
						Kristianın En Büyük İhtiyacı	Daniel Çizmeciyan	Halep	1945	26

Künyesine ulaşılan çeviri eserlere bakıldığında;

1. Bazı eserlerin birden fazla dile çevrildiği,
2. Bazılarının önce bir dile sonra da o dilden Ermeni harfli Türkçeye çevrildiği,
3. Bazı çevirilerin dokuz hatta on baskısı yapıldığı görülürken bazılarının ise yalnızca bir baskısının yapıldığı,
4. Bazı çevirilerin baskılarının farklı şehirlerde yapılabildiği,
5. Bazı eserlerin sadece kaynak metinlerine, bazılarının sadece erek metinlerine ulaşılabildiği; bazı metinlere ise kesinlikle ulaşılamadığı,
6. Bazı çevirmenlerin diğerlerine nazaran daha fazla çeviri yaptığı,
7. Birden fazla dilde çeviri yapabilen çevirmenlerin olduğu,
8. Bir eserin farklı zamanlarda farklı çevirmenler tarafından yeni baskılarının yapılabildiği,
9. Kaynak metinle, erek metin arasında hacimsel tutarsızlıkların olabildiği³⁰⁹,
10. Dinî nitelikteki eserlerin yoğun olduğu,
11. Dinî eserler dışında edebî, ticari, bilimsel eserlerin de çevrildiği,
12. Fransızcadan 101; İngilizceden 34; İtalyancadan 27; Ermeniceden 18; Almancadan 9; Türkçeden 6; Rumcadan 2; Arapçadan 2; Yunancadan 2; Latince 2; İspanyolcadan 1; İbraniceden 1; Bulgarcadan 1 eserin çevrildiği,
13. İstanbul'da 167; Venedik'te 21; Trieste'de 8; Viyana'da 18; Petropolis'te 1; İzmir'de 7; Kudüs'te 2; Bursa'da 1; Edirne'de 1; Gaziantep'te 4; Halep'te

³⁰⁹ Bu durum, çeviri için bir aşamaya kadar normal karşılanabilir ancak 200 sayfalık eser, 50 sayfa olarak çevrildiyse burada kısaltma, atlama, yerelleştirme vb. niteliklerin varlığından bahsedilmesi imkânı doğmaktadır dolayısıyla burada kastettiğimiz fark, anormal olarak nitelendirilebilecek olanlardır.

21; Beyrut'ta 4; Marzvan'da 1; Antilyas'ta 1 eserin çevrildiği bilgileri elde edilebilmektedir.

Çeviri eserlerin bazılarında görülen, erek metin ve kaynak metin arasındaki hacimsel farklılıklar bize çevirilerin niteliği hakkında da bilgi sunarken özellikle bazı dinî eserlerin birden fazla baskı yapması/birden fazla çevirmen tarafından dikkate alınıp üzerinde çalışılması da Ermeni harfli Türkçe çevirinin kullanım amaçları hakkında veri sunmaktadır. Bu denli çeviri etkinliği bulunmasına rağmen Ermeni harfli Türkçe metinlerin çeviri açısından bütüncül bir irdelemesinin yapılmadığını bir kez daha imlemek gerekecek. Bu konudaki eksikliğe Strauss, *“Ne yazık ki, farklı alfabelerle basılmış çevirilerin özgün yapıta sadakatini ya da yapıtı uyarlama tarzını açığa kavuşturan henüz hiçbir araştırma bulunmamaktadır. Dikkate değer bir biçimde, çevrilmiş olan yapıtların başlıkları çoğunlukla özgün yapıtıyla aynıdır.”*³¹⁰ tespitini yaparken; Özlem Berk Albachten de Strauss'a atıfla Ermeni harfli Türkçe vb. metinlerin çeviri temelli incelenmediğini ve bunun bir “boşluk” olduğunu vurgular. Öte yandan Cemal Demircioğlu da Karamanlıca veya Ermeni harfli Türkçe metinlerin yeterli seviyede çalışmadığını, bu metinlerin incelenmesinin kültür ve çeviri tarihine katkı sağlayacağını dile getirmektedir.³¹¹

Evangelia Balta ise, Ermeni harfli Türkçe metinlerle kullanım amaç ve alanı açısından benzer nitelikler taşıyan Karamanlıca eserler hakkında yaptığı yorumlardan birinde, bu eserlerin bir dilden başka bir dile değil, bir kültürden başka bir kültüre yapılmış dil içi çeviriler olarak değerlendirilebileceği ifadesini kullanmaktadır.³¹²

³¹⁰ Johann Strauss, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kimler Neleri Okurdu (19-20. Yüzyıllar)?”, (Çev. Günil Ayaydın Cebe, **Kritik**, 2009, S.3, s. 205-265.

³¹¹ Cemal Demircioğlu, “19. yüzyıl Osmanlı Toplumunda ‘Çeviri’ye Yüklenen İşlevler”, **Journal of Turkish Studies**, 2018, V. 49, p. 179-202.

³¹² Evangelia Balta, **Gerçi Rum İsek De, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s. 12.

Bu görüşlerden hareketle Ermeni harfli Türkçe metinler de bir kültürden bir kültüre yapılmış dil içi çeviri olarak sınıflandırılabilir ancak bu son derece sorunlu bir yaklaşım olur. Çünkü Ermeni harfli Türkçe metinlerin tamamını sadece “dil içi çeviri” olarak nitelendirmek olanaksızdır. Doğrudan Ermeni harfleri kullanılarak yazılan metinlerin varlığı, yani Türkçenin ikinci bir yazı sistemiyle daha yazıya aktarılmasının söz konusu olduğu metinler var ki bu metinler için herhangi bir çeviriden bahsedilemez. Bu durumda uygulanabilecek en sağlıklı çözüm, Ermeni harfli Türkçe çeviri metinlerin tespiti yapıldıktan sonra “*Bu metinler çeviribilim odaklı nasıl değerlendirilmelidir?*” sorusunun motivasyonu ile yöntem belirleme aşamasına geçilmesi olacaktır. Albachten’in de yukarıda anılan çalışmasında belirttiği üzere, Ermeni harfli Türkçe çeviri metinler, dil içi çeviri kapsamında incelenmemiş, hatta çeviribilim alanında yapılan çalışmaların araştırma konusu olmamıştır. Mevcut durumdan metin çözümleme noktasında yöntemsel sorunlarla karşılaşılmasının kaçınılmaz olacağı çıkarımını yapabiliriz.

Bu bağlamda Roman Jakobson³¹³ ve Henrik Gottlieb’e³¹⁴ ait çeviri sınıflandırmaları ve bu sınıflandırmalardaki dil içi çeviri başlıkları odak noktamız olmaktadır ancak hem bu iki farklı sınıflandırma hem de “*Ermeni harfli Türkçe, dil içi çeviridir.*” vb. ifadeler tam anlamıyla buradaki kullanımı ifade edememektedir. Öte yandan bu metinlerin tanımlanmasında **Diglossia**³¹⁵ ve **Digraphia**³¹⁶ gibi terimler de

³¹³ Dil içi çeviriyi, “yeniden kelimelendirme, sözlü işaretlerin aynı dilin diğer işaretleri aracılığıyla yorumlanması” şeklinde tanımlamaktadır. Roman Jakobson, 1959, p. 232-239.

³¹⁴ Dil içi çevirinin dört farklı alt konu başlığı olduğunu ifade etmekte ve bunları “**diachronic translation** (aynı dilin farklı tarihsel aşamaları arasında); **dialectal translation** (aynı dilin farklı coğrafi, sosyal veya nesiller arası varyantları arasında); **diamesic translation** (dil modunda bir değişiklik yani konuşamdan yazıya veya tam tersi) ve **transliteration**” olarak tanımlamaktadır. Henrik Gottlieb, “Multidimensional Translation: Semantics turned Semiotics”, **EU High Level Scientific Conference Series, Challenges of Multidimensional Translation (2-6 May 2005)**, Germany, 2005, p. 1-29.

³¹⁵ C. A. Ferguson, “Diglossia”, **Word**, 1959, V.15, p. 325-340. Bir dilin, aynı toplulukta iki farklı çeşidinin konuşulması durumudur.

³¹⁶ Sveva Elti di Rodeano, “Digraphia: the Story of a Sociolinguistic Term”, **Proceedings of Graphemics in the 21st Century**, 2019, Brest, V. 1, p. 111-126. Aynı dil için birden fazla yazı sisteminin kullanılmasıdır.

yeterli bir veri bulmaya olanak sunmamaktadır. Dolayısıyla aşağıda sayacağımız nitelikler ya da olmazlıkların belirlenmesi tez çalışmamız için önem arz etmektedir.

Şöyle ki,

1. Ermeni harfli Türkçe, Türkçenin tarihî lehçelerinden biri değildir, dolayısıyla “Lehçe İçi Aktarım³¹⁷” çalışmaları içinde değerlendirilememektedir. Öte yandan Ağız kategorisinde de değerlendirilemezler.

2. Ermeni alfabesi, Türkçenin tarihî, coğrafi, dinî vb. temelli yaşadığı alfabe değişikliklerinde kullanılan alfabelerden biri değildir. Dolayısıyla dönemler arası aktarıma, dilin eskimişliğine dayalı yenilenmeye, yeniden ifade edilmeye, anlaşılabilir olma kaygısıyla yapılan aktarımlara, nesilden nesile geçiş amaçlı aktarımlara vs. dahil edilemezler. Yani bu Göktürk alfabesinin, Uygur alfabesinin kullanımı gibi ya da Osmanlı Türkçesini bugüne aktarmak gibi bir durum değildir.

3. Bu metinlere Diglossia ya da Digraphia odaklı bakılamaz. Dünyada iki, üç ya da dört alfabenin birlikte kullanımları mevcuttur. Bu kullanımlara dair dilbilim eksenli incelemeler yapılmıştır. Bu incelemelerde High Language/Low Language adı verilen ayrıma dayanan bir metin inceleme yöntemi geliştirilmiştir. Bu diller arasında altlık-üstlük, öncüllük-ardıllık ya da birbirini kapsayıcılık ilişkisi bulunmaktadır. Türkçenin Ermeni Harfleriyle yazıya geçirilmesi, Türkçenin öncülü ya da ardılı değildir. Ya da “*Türkçe bu kullanımları kapsar.*” gibi bir yargı oldukça temelsizdir zira metinler, zaten Türkçedir.

4. Kullanım alanı sadece intralingual/dil içi değildir. Interlingual/diller arası kullanımları da mevcuttur. Fransızca, İngilizce, Almanca vb. dillerden yapılan çeviriler de Ermeni harfli Türkçe metinlerdir. Dolayısıyla bu metinleri sadece dil içi çeviri temelinde değerlendirmek isabetli olmayacaktır.

³¹⁷ Detaylı bilgi için bk. Ümit Eker, **Lehçe İçi Aktarma Yöntemleri (Eski Türkiye Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği)**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015.

5. Bu kullanım, transliterasyon ya da transkripsiyon olmaktan da oldukça uzaktır çünkü bağımsız metin oluşumlarında da kullanılmışlardır. Bakınız *Akabi Hikâyesi*, *Boşboğaz Bir Âdem...* vb.

6. Transkripsiyon Metinleri/Transkripsiyon Anıtları³¹⁸ ya da Çeviri Yazılı Metinler olarak anılan kapsamda da yer almamaktadır. Bu ifade, her ne kadar, Arap alfabesi dışında yazılmış Türkçeyi kastetse de daha çok Batılı yazarlar/seyyahlar tarafından, Türkçeyi öğretmek amaçlı kaleme alınan dil bilgisi kitaplarında, sözlüklerde, konuşma kılavuzlarında ve antolojilerde kullanılmıştır. Metnin geneli başka dilde olup içindeki bazı örneklerin ya da kısımların farklı olması durumu söz konusudur. Örneğin, Latince bir kitapta Yunus Emre'nin şiirleri Latin harfli Türkçe şeklinde verilmiştir ya da kelime karşılıkları verilirken Hosch gueldun-> Hoş geldin, Otourmam-> Oturmam vb. şekillerde kullanılmıştır. Oysa Ermeni harfli Türkçe böyle bir kullanımın sonucunda ortaya çıkmamıştır.

Sonuç olarak, bütüncül bir yaklaşımla görülecektir ki Türkçenin Ermeni Harfli kullanımı yukarıdaki maddelerin hem her birine bir parça benzemekte hem de hiçbirine benzememektedir. Dolayısıyla kullanım şekilleri göz önüne alındığında, bunların dışında bir tanımlamaya, bir terime ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Bu noktada şunu da ifade etmeliyiz ki çeviribilim kuramlarında genel bakış açısının Batı kaynaklı olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin vatandaşı olan Ermeni halkına özgü bu kullanımın tanımlanmamış olması esasında gayet olağan bir durumdur. Başka devletlerde de çoklu kullanımlar görülse dahi Osmanlı Devleti'nin azınlık halkları arasında gözlemlediğimiz bu uygulama (Rum ve Yahudiler arasında da aynı yaklaşım sergilenmektedir) hepsinden farklıdır, çünkü devletin inisiyatifi dışında doğal bir ihtiyaç olarak kendiliğinden oluşmuştur. Dolayısıyla özgün bir durum söz konusudur. Bu noktada, Ermeni Harfli,

³¹⁸ Detaylı bilgi için bk. Yavuz Kartallıoğlu, “Çeviri Yazılı Metinlerde Türkçenin Ünsüzleri”, **Dil Araştırmaları**, 2010, S.6, s.87-146.

GreK Harfli, İbrani Harfli vb. kullanımları sınıflandırmak için “**equivalent script**”³¹⁹ yani “**eşdeğer yazı dizgesi**” olarak adlandıracağımız bir terim önermekteyiz.

Bu terimi tanımlarsak, **equivalent script/eşdeğer yazı dizgesi**, bir dil içerisinde aynı zaman diliminde, aynı dil kullanım katmanında kullanılan yazı dizgesi türüdür. Bu yazı dizgesi kullanımı, Ferguson’un High Language ve Low Language³²⁰ tanımlamasından farklı olarak herhangi bir kapsayıcılık ya da altlık-üstlük imajından ziyade eşdeğer bir kullanıma sahiptir. Her iki ya da daha fazla yazım şeklinde de dil ve dil kullanım özellikleri eşdeğer bir görünüm çizmektedir. Yani birebir aynı dönemde, aynı anda, aynı dil kullanım düzeyinde var olan, çağcılık taşıyan bir dil kullanımıdır.

3.3. Çeviri Metinlerin Özgün Metinlerle Karşılaştırılarak İncelenmesi

Bu bölümde, çeviri metinler incelenecektir. Bunun için öncelikli olarak Osmanlı Türkçesi, Ermenice, İngilizce gibi farklı dillerden çevrilen Ermeni harfli Türkçe metinler belirlenmiştir. Bu alt başlık altında bu metinlerle ilgili bilgi sunulduktan sonra söz konusu metinden seçilen tipik ve sıradışı örneklerin çözümlemesi yapılacak ve çeviri sorunları tespit edilecektir. Bu aşamada, **eşdeğer yazı dizgesi** metinler üzerinde yapılacak çözümleme yöntemlerinin geliştirilmesi ve bu metinlerin farklı açılardan değerlendirilmesi gerektiği öngörülmektedir. Çalışmamızın bu konuda bir yol açma, fikir sunma kaygısı bulunmaktadır.

³¹⁹ Bu terim, bilgisayar yazılım mühendisliği alanında da kullanılmakta; aynı işlemi, farklı programlama dillerinde yaptırmaya karşılık gelen komut dizilerini karşılamaktadır.

³²⁰ Detaylı bilgi için bk. C. A. Ferguson, “Diglossia”, **Word**, 1959, V.15, p. 325-340.

3.3.1. Leylâ ile Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn hikâyesi, Fars ve Türk edebiyatlarında yaygın bir yere sahiptir. Genceli Nizâmî ile Fuzûlî'nin yazdığı metinler, kendilerinden sonra yazılanları etkilemiştir. Zaman içerisinde manzum şekillerinin yanında mensur olanlarının da yazıldığı bilinmektedir. Genceli Nizâmî'den etkilenecek eseri ilk kez mensur şekilde yazan Rusçuklu Ahmed Ağa'dır. 1227/1812-13 yılında kaleme almıştır. Fuzûlî'den etkilenecek eseri ilk kez mensur halde, 1327/1909-10 yılında yazan ise Süleyman Tevfik'tir.

İnceleme alanımıza dâhil olan metin, Ermeni harfli Türkçe olarak yazılmış ve Kavafyan Matbaası tarafından 1872 yılında basılmıştır. Kapağında “*Türküleriyle Beraber*” ifadesinin yanı sıra “*Türkçe lisanından tercüme olundu*” bilgisi yer almaktadır. Bu veriler ışığında, 1872 yılına en yakın mensur şekilde yazılmış iki Türkçe nüshanın biri 1263 (1846) tarihli, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde 0104598 demirbaş numarasıyla yer alan, müstensih ismi Hüseyin el-İlhâmî³²¹ olarak verilen metin; diğeri ise yine Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde 0112385 demirbaş numarasıyla yer alan, müstensih ismi belli olmayan metindir. Mensur formda bir de 1227 (1812-13) tarihli, Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman Gazetesi Bölümü Y-184 numarasıyla kayıtlı Rusçuklu Ahmed Ağa'ya ait olan metin bulunmaktadır ancak bu metin ile Ermeni harfli Türkçe metin arasında diğerlerine nazaran daha derin farklar olması nedeniyle karşılaştırmaya dâhil edilmemiş; yine aynı nedenle Hazâ Kitâb Leylâ ile Mecnûn'un Kıssası ve Hikâyesi³²² adlı metin de karşılaştırma dışında tutulmuştur.

Öncelikle metnin başlıklandırılmasında, “*Türkçeden tercüme olundu*” denilmesine rağmen Ermeni harfli Türkçe metin ile diğer metinler arasında farklılıklar

³²¹ Bu metne ait kütüphane kaydında eksik bir okuma bulunmaktadır. “el-Hâmî” adına kayıt yapılmıştır ancak metnin sonunda müstensih kendini, “bîzebân Hüseyin el-İlhâmî” şeklinde tanıtmaktadır. Öte yandan bu mensur nüshayla ilgili ne bibliyografya çalışmalarında ne de sair çalışmalarda herhangi bir veri ve kayda rastlanılmıştır. Nüsha hakkında yapılacak farklı bir çalışmada daha detaylı bilgiler sunulması planlanmaktadır.

³²² Bu metinle ilgili yapılan çalışma için bk. Beyhan Kesik-Şermin Baka, **Leylâ ile Mecnun Hikâyesi (İnceleme- Sadeleştirme- Metin- Tıpkıbasım)**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2015.

bulunmaktadır. Ermeni Harfli metinde bazen başlıklar sanki paragrafa ait bir cümleymiş gibi sunulmuş ve başlıkların nerede olduğunun anlaşılması zorlaşmış ya da o başlık/başlıklar yazılmamakla birlikte Osmanlı Türkçesi metinlerinde yer almayan başlıklar da eklenmiştir.

Öte yandan Rusçuklu nüshası hariç, ulaşabildiğimiz bütün mensur nüshalarda hikâye, “*İbtidâ-i kitâb Mecnûn’un dünyaya gelip yedi yaşına girdikde babası mektebe verdiğidir*” vb. bir ifadeyle başlamaktadır. Ermeni harfli Türkçe metinde ise böyle bir giriş cümlesi yer almamaktadır. Metinler arasında özellikle “*Hikâyet*” başlığından sonra derin farklılıklar göze çarpmaktadır. Sadece Osmanlı Türkçesi-Ermeni harfli Türkçe bağlamında değil, Osmanlı Türkçesi metinleri arasında da farklılıklar görülmektedir. Bu durumu, müstensihin ya da bir diğer ifadeyle çevirmenin çeviriye etkisi olarak görebiliriz. Aşağıdaki tablo metinlerdeki başlıklandırma farkının daha net anlaşılması amacıyla hazırlanmıştır:

Tablo 32. Metinler arası başlıklandırma farkları

Başlık	Ermeni harfli Türkçe Metin (1872)	Osmanlı Türkçesi Metin-1 (1838)	Osmanlı Türkçesi Metin-2 (1846)
1	-----	İbtida-i kitab Mecnun’ın dünyaya gelüp yedi yaşına girdikde babası mektebe virdiğidir	İbtida-i kitab Mecnun’un dünyaya gelüp yedi yaşına girdikde babası mektebe virdiğidir
2	Leyla’nın mektebe başlayıp Kays’ın ile âşık olduğu	Leyla’nın mektebe başlayub Kays’ın ona âşık olduğu	Leyla’nın mektebe başlayub Kays’ın ona âşık olduğu
3	Leyla’nın aşkıyla mecnun olup sahralarda gezip haline münasip beyt	Mecnun’ın babası oğlunun derdinden agâh olub Leyla’yı oğluna babasından istediğidir	Mecnun’ın babası oğlunun derdinden agâh olub Leyla’yı oğluna babasından istediğidir
4	-----	Babası Mecnun’ı Kâbe-i mükerreremeye götürdügüdür	Babası Mecnun’ı Kâbe-i mükerreremeye götürdügüdür
5	----- (Burada olması gereken başlık ifadesinin benzeri metin içinde geçiyor)	Leyla’nın kabilesi Mecnun’ı öldürmege kasd idüb babası agâh olub oğlını araştırdıdır	Leyla’nın kabilesi Mecnun’ı öldürmege kasd idüb babası agâh olub oğlını araştırdıdır
6	Bu mahalde Leyla’nın da Mecnun’e olan aşk u muhabbeti faş u aşikâr olup duyulduğudur	Bu mahal Leyla’nın da Mecnun’a olan aşk u muhabbeti tuyulub fâş oldıdır	Bu mahal Leyla’nın da Mecnun’a olan aşk u muhabbeti tuyulub fâş

			oldığıdır
7	Bu mahal İbni-Selam'ın Leyla'ya âşık olduğudur	Bu mahal İbn-i Selâm'ın Leyla'ya meftûn olduğudur	Bu mahal İbn-i Selâm'ın Leyla'ya meftûn olduğudur
8	Gine Mecnun'un dağlara düştüğüdür	Yine Mecnun'ın tağlara düşüğüdür	Yine Mecnun'ın tağlara düşüğüdür
9	Leyla'yı İbni-Selam'a nikâh ittikleridir	Leyla'yı İbn-i Selâm'a nikâh eyledikleri	Leyla'yı İbn-i Selâm'a nikâh eyledikleri
10	Babası Mecnun'ı bulup nasihat ittigiğidir	Babası Mecnun'ı arayıp bulub nasihat eylediğidir	Babası Mecnun'ı arayıp bulub nasihat eylediğidir
11	Mecnun'un pederinin vefatından haberdar olduğudur	Mecnun'm vefat-ı pederinden haberdar olduğudur	Mecnun'm vefat-ı pederinden haberdar olduğudur
12	Mecnun'un vahşi canavarlar ile ülfet idip dayma yanlarınca gezdiğidir	Mecnun'm vahşi canavarlar ile ülfet idüb daima yanınca bile gezdikleri	Mecnun'm vahşi canavarlar ile ülfet idüb daima yanlarınca bile gezdiğidir
13	Hikâyet	Hikâyet	Hikâyet
14	Mecnun'un namesidir	Leyla'nın namesidir	Leyla'nın namesidir
15	Bu mahal Selim Amirin Mecnun'a geldiğidir	Mecnun'un namesidir	Mecnun'un namesidir
16	Selim'in Mecnun'a söylediği hikâyedir	Bu mahal Mecnun'a Selim Amiri geldiğidir	Bu mahal Mecnun'a Selim Amiri geldiğidir
17	Bu mahal Leyla'nın Mecnun'ı görmeye bir çare bulduğudur	Leyla, Zeyd'i yanına gönderdiğidir	Hikâye
18	Bu mahal İbni-Selam'ın vefatıdır	-----	Bu mahal Leyla Mecnun'ı görmeye bir çare arayub bir tarikile görüşdükleridir
19	Bu mahal Leyla'nın ahrete gittiğidir	-----	Leyla, Zeyd'i yanına getürtdiğidir
20	Bu mahal Zeyd'in Leyla'nın vefatından haberdar olup Mecnun'a haber verdiğidir	-----	-----

Kaynak metin ile erek metin arasında yer alan metin içi farklılıklar incelenirken

1846 tarihli kaynak metin temel alınmıştır. Bazı örnekler şöyledir:

Osmanlı Türkçesi Metin (1846)

مال و منال ياننده طيراغله بر ابر اولوب جيھانده اصلا بر شيئه محتاج دكلدی. انجق بونجه زماندن بری هيچ اولادی کورمدوکندن دائما اولاده حسرت اولوب اولاد آرزوسيله جکری کباب اولمشي اولمايوب اوغل يوزی

Mâl u menâl yanında toprakla beraber olub cihanda asla bir şeye muhtaç değildi. Ancak bunca zamandan beri hiç evladı olmayub oğul yüzi görmedüğünden daima evlada hasret olub evlad arzusuyle cigeri kebab olmuşdı.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1872)

մալ վէ մէնալ թօփրաղ իլէ պէրապէր օլուպ ճիհանտէ ասլա պիր շէյէ միւթան տէյիտիծ անճագ պունճա զեմանտան պէրու էվլատը օլմայըպ, տայիմա էվլատէ հասրէթ գալըպ ճիկէրի քէպապ օլուրըտը.

Mal ve menal toprak ile beraber olub cihande asla bir şeye muhtaç deyildi. Ancak bunca zemandan беру evladı olmayıb, dayima evlade hasret kalıb cigeri kebab olurıdı.

Bu örnekte, ilk cümle kaynak metinle birebir aynıdır. Bu cümlede **kelimesi** **kelimesine** çeviri tercih edilirken; erek metnin ikinci cümlesi ise kaynak metne benzemekle birlikte açıklamaların bir kısmı alınmayarak, daha kısa bir anlatım yoluna gidilerek **çıkarma** yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi Metin (1846)

بر کون حق تعالی حضرتلرینک لطف و کرمیله خاتونی حامله اولوب آیی کونی تمام اولدقده آی پارھسی کیی بر هلال قاشلی صرمه صاچلی اوغلی دنیاایه کلوب باباسیله اناسنک کوزلری آیدین اولوب شاد اولدیلر حق تعالی یه چوق شکرلر ایدوب صدقه لر ویروب نیجه قیونلر و دوه لر قربان ایدوب فقرايه اولشدردیله و نیجه کونلر شنلکلر ایدوب دوکون و بیرام ایلدیله

Bir gün Hak Teali hazretlerinin lutf u keremiyle hatunı hamile olub ayı günü tamam oldukda ay paresi gibi bir hilal kaşlı sırma saçlı oğlu dünyaya gelüb babasıyla anasının gözleri aydın olub şad oldılar. Hak Tealiye çok şükürler idüb sadakalar virüb nice koyunlar ve develer kurban idüb fukaraya ulaşırdılar ve nice günler şenlikler idüb düğün ü bayram eylediler

Ermeni harfli Türkçe Metin (1872)

Այիր կուն Հագ Թեալէնին լութֆու քերէմիէլէ հաթունը համիլէ օլուպ վագթը թեմամ օլտուգտա, այ բարէսի կիպի այիր հիլալ գաշը օղլան տունէայա կէլիպ, պապասընըն վէ անասընըն կեօզլէրի այտըն օլուպ, Հագգա չօք շուքուր էտիպ, քօյունլար վէ տէվէլէր գուրպան էտիպ ֆուգարաեա ուլաշտըրտըլար. Վէ նիճէ կիւնլէր շէնլիքլէր վէ տիւկիւնլէր իյլտիլէր.

Bir gün Hak Tealanin lütfu keremiyle hatunı hamile olup vakti tamam oldukda, ay paresi gibi bir hilal kaşlı oğlan dünyaya gelip, babasının ve anasının gözleri aydın olup, Hakka çok şükür edip, koyunlar ve develer kurban edip fukaraya ulaştırdılar. Ve nice günler şenlikler ve düğünler eylediler.

Bu örnekte anlatım çok yakın olmakla birlikte kimi ifadeler çevirmen tarafından kısaltma yapılarak “*Hak Teali hazretlerinin*” ifadesi “*Hak Tealinin*” şeklinde; “*ay paresi gibi bir hilal kaşlı sırma saçlı oğlu*” ifadesi “*ay paresi gibi bir hilal kaşlı oğlan*” şeklinde kullanılmış ve sonraki ifadelerde de bazı kelimelerin kullanımı tercih edilmeyerek *çıkarma* yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi Metin (1846)

قيس بچاره نك حالى ذكركون اولوب آتش هجرانله يانوب ياقلمغا باشلدى و حسب حالنه مناسب بيتلر سويلدى

Kays biçarenin hali diğergûn olub âteş-i hicrânla yanub yakılmağa başladı ve hasbîhâline münasib beyitler söyledi

Ermeni harfli Türkçe Metin (1872)

Գայս պիչարէ նիհալը աթէշի հիճրան իլէ եանըպ եագըլմադա պաշլատը, վէ մինասիպ պէլիթլէր սէօյլէմէկէ պաշլատը

Kays biçare nihalı ateşi hicran ile yanıp yakılmağa başladı, ve minasib beyitler söylemeye başladı

Bu örnekte çevirmenin yanlış okuması ya da yazımıyla “*biçarenin hali*” ifadesi erek metinde “*biçare nihalı*” şeklinde yazılarak okura yanlış bir kelime grubu sunulmuştur. Bunun yanı sıra “*diğergûn*” ve “*hasbîhâl*” kelimelerinin erek metne aktarılmaması tercih edilerek **çıkarma** yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi Metin (1846)

كونلرده بر كون بر اوجى طاغلى طولاشوركن مجنونه راست كلوب اى عارسز و ناموس سز سن بونده لىلى ديو فرياد
ايدوب كزرسين باباك نا مراد ايسه سنك دركدن آخرته كيدوب

Günlerden bir gün bir avcı dağları dolaşırken Mecnuna rast gelip ey arsız ve namussuz sen bunda Leylî deyu feryad idüb gezersin baban nâ-murâd ise senin derdinden ahrete gidüb

Ermeni harfli Türkçe Metin (1872)

Պիր կիւն ավճընըն պիրի տաղտա Մէճնունա րասթ կէլիպ, էյ դամտար աստէմ, սէն պունտա Լէյլա տէլի ֆէրէաստ իտէրսին, բէտէրին իսէ տէրսինտէն ախրէթէ կիրթսի

Bir gün avcının biri dağda Mecnun’a rast gelip, ey gamdar âdem, sen bunda Leyla deyi feryat idersin, pederin ise derdinden ahrete gitti

Bu örnekte kaynak metinde “*arsız ve namussuz*” sıfatı yerine erek metinde “*gamdâr*” kelimesi tercih edilerek hem **çıkarma** hem de **ekleme** yapılırken; kaynak metinde babası için “*nâ-murâd*” sıfatı kullanılırken erek metinde herhangi bir kullanıma yer verilmeyerek eksiltilmiş bir anlatım tercih edilerek **çıkarma** yapılmıştır. Ayrıca

kaynak metinde “*baban*” ifadesi tercih edilmişken erek metinde “*pederin*” şeklinde karşılık bulmuştur ancak her iki metnin genelinde de *baba/peder* şeklinde her iki ifadenin kullanıldığı gözlemlendiğinden bu örnekte bunun bir çevirmen tercihi olduğunu söylemek güçtür.

Genel bir fikir oluşabilmesi amacıyla verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere bu metnin çevirisinde çoğunlukla ***kelimesi kelimesine*** çeviri yöntemi kullanılmış olsa da bazı kısımlarda ***meal*** bir çeviri yoluna gidilmiştir. Bu tavır dolayısıyla da ***çıkarmalar ve/veya eklemeler*** yapılarak erek metin okuruna sunulmuştur. Öte yandan eksiltmelere konu kısımların bazen birkaç paragrafı aşacak şekilde olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir.

3.3.2. Âşık Kerem ile Aslı

Kerem ile Aslı hikâyesi, “*gerek Anadolu’da gerekse de diğer Türk boyları ile Ermeniler arasında çok sevilen bir halk hikâyesidir. Bu sebeple yazma, matbu ve sözlü varyantları geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.*”³²³ Yazmalarda metnin tamamı ya da bir bölümü yer alırken; cönklerde daha çok esere ait manzum kısımlar yer almaktadır.³²⁴ İnceleme alanımıza dâhil olan Ermeni harfli Türkçe metnin, farklı yıllara ait baskıları olduğuna dair çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte sadece 1875 ve 1911 yıllarında yapılan baskılarına ulaşılabilmektedir.

1875 tarihli metin, İstanbul’da Aramyan Matbaası’nda basılmış olup; ***Âşık Kerem ile Aslı Hanım Hikâyesi/ Türküleri ile*** başlığını ve “*Türkçe Lisanından Tercüme Olunarak Tab u Temsil Kılındı*” ibaresini taşımaktadır. Tercüme kimin

³²³ Ali Duymaz, **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 5.

³²⁴ Detaylı bilgi için bk. Fikret Türkmen, “Kerem ile Aslı”, **TDVİA**, 2002, C.25, s.283-284.

yaptığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca 189 sayfalık bu metinde kapak sayfasından sonra bir kadın tasviri yer almaktadır.

1911 tarihli metin ise, İstanbul'da H. Holas Matbaası'nda basılmış olup; ***Âşık Kerem ile Aslı Hanım Hikâyesi/ Türküleri ile*** başlığını ve yine “*Türkçe Lisanından Tercüme Olunarak Tab u Temsil Kılındı*” ibaresini taşımaktadır. Bu metinde de tercümeyi kimin yaptığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 150 sayfalık bu metinde ise herhangi bir tasvir yer almamaktadır.

Ermeni harfli Türkçe yazılmış bu iki metin arasında hacimsel bir farklılık bulunmakla birlikte iki metin arasında kitap boyutu, kapak düzeni, basımevi ile metin içerisinde birkaç harf ve birkaç kelimenin farklı yazılması dışında belirgin bir aykırılık bulunmamaktadır.

Esere ait Osmanlı Türkçesi metinleri arasında bazı tabir farklılıkları da bulunduğundan seçilen metnin, Ermeni harfli metinle karşılaştırma yapmaya olanak sağlayacak varyant olmasına özen gösterilmiştir. Kitap kapaklarında onlarca defa basıldığı imlenen Kerem ile Aslı hikâyesinin yukarıda belirttiğimiz uygunluktaki nüshası, İstanbul'da basılan bütün Kerem nüshalarına kaynaklık ettiği bilinen İkbâl Kitaphanesi neşrinin 1913 baskısı olmuştur. Daha erken baskıları olduğu bilinmekle birlikte çalışmamız esnasında metnine ulaşılabilen en eski baskı bu olmuştur.

İBB Atatürk Kitaplığı'nda AG_0087 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan ve ***Tevâtür ile meşhur ve mütearîf olan Kerem ile Aslı Hikâyesinin tekmil nüshası*** başlığını taşıyan 1329/1913 tarihli metin, İstanbul'da Şems Matbaası'nda basılmıştır. Kapağında “*26 adet nadide resimle müzeyyendir*” ifadesi de yer almaktadır. Eserde yer alan resimler, taş basma nüshalarda daha amatör bir görünüm çizerken bu matbaaya ait bu ve sonraki baskılarda daha profesyonel ve detaylıdır. Eserin 1927 tarihli bir başka nüshasında ise daha basitleştirilerek eklenmiş çizimler yer almaktadır. Ermeni harfli

Türkçe metinlerde ise bunların hiçbiri yer almamaktadır. Kaynak metin ile erek metin arasındaki incelemeye dair örnekler ise aşağıda sunulmuştur:

Osmanlı Türkçesi Metin (1913)

راویان اخبار و ناقلان آثار و محدثان روزگار شویله روایت ایدرلر که زماهن اوائلده (اصفهان) شهرنده بر شاه وار ایدی.
غایت عادل ایدی. (هارون رشید)ه بکزر ایدی

Râviyân-ı ahbâr ve nâkılân-ı âsâr ve muhaddisan-i rûzigâr şöyle rivayet iderler ki zemân-ı evâilde İsfahan şehrinde bir şah var idi. Gayet âdil idi. Harun Reşid’e benzer idi.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1875)

Բավիանը Էիսպար վէ նագլիանը ասար վէ միւլիտտիսանը բուզիկետար, շուրջէ թիվայէթ իտէրլէր քի, գէմանը Էվայիլտէ Իսֆահան շէիրինտէ Հարուն Էլ Բաշիտ կիպի դայէթ ասիլ, վէ դայէթ միւլիթէրէմ պիր Շահ վար իտի.

Ravianı ahbar ve naklianı asar ve müheddishanı ruzigar, şöyle rivayet ederler ki, zamanı evayilde İsfahan şehrinde Harun el Raşid gibi gayet adil ve gayet muhterem bir Şah var idi.

Bu örnekte, kaynak metinde yer almayan “*gayet muhterem*” ifadesi, erek metne **eklenmekle** birlikte cümle düzeni de değişikliğe uğramıştır. Kaynak metinde cümle cümle sunulan sıfatlar, bir bütün haline getirilip tamlama şeklinde sunularak **yer değiştirme** yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi Metin (1913)

عجب بنم اسمم بر دخی دنیاده بلنورمی

Aceb benim ismim bir dahı dünyada bilünür mi?

Ermeni harfli Türkçe Metin (1875)

Աճեալա պւնիմ իսմիմ վէ ճիսմիմ տիւնեա իւզերիստէն նապէտիտ մի՞ օլաճազ.

Aceba benim ismim ve cismim dünya üzerinden nabadid mi olacak?

Bu örnekte, kaynak metinde yer almayan “*cismim*” kelimesiyle çeviriye **ekleme** yapılmasının yanı sıra “*kayıp, görünmez*” anlamlarına gelen “*nâ-bedîd*” kelimesi kullanılarak anlatılmak istenen duruma **kelime düzeyinde karşılık bulunması** yoluna gidilerek **açıklama** yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi Metin (1913)

لكن باباسى بونك سويلديكندن بر شى آكلامادى. او غلم شو سنك د ردك نه در آنى سويله. بن تركيدن آكلامام ديدى

Lakin babası bunun söylediğinden bir şey anlamadı. Oğlum senin derdin nedir onu söyle. Ben türküden anlamam dedi.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1875)

պապասը պու պէյիթըրտէն պիր շէյ աղնամաներպ, «օղլում, շու սէնին տէրտին նէ իսէ անը պանա սէօյլէ, պէն թիւրքիւտէն նէ՝ աղնալըմ» տէտիքտէ,

Babası bu beyitlerinden bir şey ağnamayıp, “Oğlum, şu senin derdin ne ise anı bana söyle, ben türküden ne ağnarım” dedikde

Bu örnekte, kaynak metinde yer alan cümle dizilişi yerine farklı bir cümle dizilişi tercih edilerek **yer değiştirme** yapılırken bunun yanı sıra metinde hem **ekleme** hem de eksik çeviri yoluyla **çıkarma** yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi Metin (1913)

آشاردی قارلی طاغک آر دینه
خان اصلم عقلمه دوشدی آغلارم
هی آغالر ظیانہ مم در دینه
خان اصلم عقلمه دوشدی آغلارم

Aşardı karlı dağın ardına
Han Aslım aklıma düşdi ağlarım
Hey ağalar dayanamam derdine
Han Aslım aklıma düşdi ağlarım

Ermeni harfli Türkçe Metin (1875)

Կէչէր'տիմ գարլը տաղըն արտիընէ,
Խան Ասլըմ ազլըմա տիւշտիւ աղլերիմ.
Է'յ աղալեր տայանամամ անըն տերտիմէ,
Խան Ասլըմ ազլըմա տիւշտիւ աղլերիմ:

Geçerdim karlı dağın ardine,
Han Aslım aklıma düştü ağlerim,
Ey ağaler dayanamam anın derdinden,
Han Aslım aklıma düştü ağlerim

Bu örnekte, kaynak metinde “aşardı” şeklinde yer alan fiilin “geçerdim” şeklinde **değiştirilmesinin** yanı sıra kaynak metinde, “Hey ağalar dayanamam derdine” şeklinde 11’li hece ölçüsüne uygun şekilde yer alan dize “Ey ağaler dayanamam anın derdinden” şeklinde 13’lü heceyle yazılarak **ekleme** yapılmıştır.

Bu metnin çevirisinde çoğunlukla **kelimesi kelimesine** çeviri yöntemi kullanılmış olsa da bazı kısımlarda **mealen** bir çeviri yoluna gidilmiş; bunun yanı sıra

cümle yapısı, kelime tercihleri ile hece ölçüsünün farklılaşmasına varan yapı düzenlemeleriyle *değiştirme* yapıldığı görülmektedir.

3.3.3. Sağmos David

Hiz. Davud’a verilen kutsal kitap olan Zebur, ilahi kitapların ikincisidir. Hiz. Davud’a nasbedilen Zebur’un ahkâm ve helal-haram konularını içermeyen bir hikmet ve öğüt kitabı olduğu ve 150 sureden meydana geldiği bilinmektedir.³²⁵

İnceleyeceğimiz metin 1827 yılında İstanbul’da basılmıştır. Bu metinde hem Ermenice hem de Ermeni harfli Türkçe bir arada bulunmaktadır. Kitabın kapağında “*Hayca bilmeyen veyahut kitap dilini anlamayan kardaşlarımız için müceddeden dikat ile tercüme olundu Hay lisanından açık Türkçeye*”³²⁶ ibaresi bulunmaktadır. Zebur’un aslı manzumdur, bu metinde de manzum hali korunmuştur. Metnin Ermeniceden Ermeni harfli Türkçeye çevrilmiş olması, onu diğerk çevirilerden farklı bir noktaya taşımakla birlikte, Ermeni harfli Türkçenin kullanımına duyulan ihtiyacın somut bir örneğini gözler önüne sermektedir.

Kaynak metin ile erek metin arasındaki incelemeye dair örnekler ise aşağıda sunulmuştur:

Ermenice Metin (1827)

Երանելալ է այր որ ոչ գնաց 'ի խորհուրդս ամբարշտաց, 'ի ճանապարհի մեղաւորաց նա ոչ եկաց, և յարոռս ժանտից ոչ նստաւ:

Ne mutludur ki o adam kibirlilerin tavsiyesine uymadı, günahkarların yolundan gelmedi ve zalimin tahtına oturmadı.

³²⁵ Detaylı bilgi için bk. Salime Leyla Gürkan, Zebur, **TDVİA**, 2013, C.44, s. 171-173.

³²⁶ “*Ermenice bilmeyen veyahut kitabın dilini anlamayan kardaşlerimiz için Ermeniceden Türkçeye yeniden dikkatle tercüme edildi.*” denilmektedir.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1827)

Մուրթու օլ քիմսէյէ քի՝ իմանալալարն մեշվերէթլերինէ վարմատը, կիւնահքեարլարն եօլունտա տուրմատը, վէ միւսիպէթլերին մեճիսիմտէ օթուրմատը:

Mutlu ol kimseye ki imansızların meşveretlerine varmadı, günahkarların yolunda durmadı, ve müsibetlerin meclisinde oturmadı.

Bu örnekte, dinî metin olması sebebiyle **kelimesi kelimesine** çeviri yapılarak kaynak metne sadık kalınmakla birlikte kelime karşılıklarını tamamlayabilmek için **mealen** aynı anlamı verecek kelimelerden de yararlanılarak **ikame** yapılmıştır.

Ermenice Metin (1827)

Ած որ զգեցուցեր ինձ զօրութի, և եղիր յամբօնւն զճանապարհս իմ:

Tanrı ki beni güçle donatır ve benim yolumu kusursuz kılar.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1827)

Եա՛ ալլահ՝ սէն պէնի գուվեր իլէ գուշաթտըն, վէ եօլարըմը գուսուրսուզ էյլէտին:

Ya Allah sen beni kuvet ile kuşattın, ve yollarımı kusursuz eyledin.

Bu örnekte “*Ասուլած*” karşılığı olarak “*Allah*” kelimesinin verilmesi anlam bakımından yanlış olmamakla birlikte kültürel aktarımla **yerelleştirme** yapılmıştır. Bu metnin çevirisinde **kelimesi kelimesine**, **mealen** ya da **yerelleştirme** yoluyla çeviri yapılması tercih edilmiştir.

İnceleme alanımıza dâhil ettiğimiz bu metnin diğer iki versiyonundan biri 1868 tarihli Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan Mezamir ve diğeri de 1882’de de basıldığı bilinen Ermeni harfli Türkçe metnin 1903 tarihinde basılmış olandır. Bu metinlerin ortak özelliği aynı şirketin (*Maarif-i Amerikan Bible Şirketi*) desteğiyle aynı matbaada (*Agop Boyacıyan Matbaası*) basılmış olmalarıdır. Öte yandan her ikisinin de kapak sayfasında “*An-asl Muharrer Bulunduğu Lisanı İbraniden Bittercüme*”³²⁷ ifadesi yer almaktadır.

Osmanlı Türkçesi Metin (1868)

نه مبارکدر اول آدم
که شریرلرک مشورتنده کزمز
و کناهارلرک یولنده طورماز
و مستهزایلرک مجلسنده اوتورماز

Ne mübarek ol âdem
Ki şerirlerin meşveretinde gezmez
Ve günahkârların yolunda durmaz
Ve müstehzilerin meclisinde oturmaz

Ermeni harfli Türkçe Metin (1903)

Նէ միւսպարէք տիր օլ ասուն
Քի շերիրլերին մէշվերթինսնէ կէզմէզ,
Վէ կիւնահքէարլատըն եօլընտա տուրմազ,
Վէ միւսթէհլիլերին մէճլիսինսնէ օթուրմազ.

Ne mübarektir ol âdem
Ki şerirlerin meşveretinde gezmez,
Ve günahkârların yolunda durmaz,

³²⁷ “*Aslında yazılı bulunduğu İbrani dilinden tercümeyle*” denilmektedir.

Bu örnekte **kelimesi kelimesine** çeviri yapılmıştır. Metinlerden Ermeni harfli Türkçe olanı 297 sayfadan, Osmanlı Türkçesi olanı ise 185 sayfadan meydana gelmekle birlikte bütün metin boyunca dipnotlar da dâhil olmak üzere **kelimesi kelimesine** çeviri uygulanmıştır, bu nedenle bu metinlerden tek bir örnek vermekle yetindik. Metinler arasındaki hacimsel fark ise daha çok kitabın baskı boyutu ile alfabe puntosundan kaynaklanmaktadır.

3.3.4. Pilgrim's Progress

The Pilgrim's Progress, John Bunyan tarafından 1678 yılında İngiliz dilinde yazılmış dinî bir alegoridir. İngiliz edebiyatının en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmekte olup 200'den fazla dile çevrilmiştir. Eserde, Bedfordshire'dan Londra'ya yapılan hayali bir yolculuk anlatılmaktadır.

İncelememize dâhil olan metin, İstanbul'da 1864 yılında Ermeni harfli Türkçeye çevrilmiştir. Ön sözle birlikte 500 sayfalık bu metinde 14 adet çizim bulunmaktadır. “*Jon Bunyan'ın Müddeti Hayatında Sürdüğü Ömrü Beyanındadır*” başlıklı, 10 sayfalık bir ön söz vardır. Kitabın kapağında “*Kristianın Yolculuğu/ Bu Dünyadan Gelecek Dünyaya*” şeklinde başlık bulunmakla birlikte “*Rüya Şeklinde Yapılmış*” ibaresi bulunmaktadır.

Londra'da 1856 yılında basılan İngilizce metin ise 336 sayfadan meydana gelmektedir ve bu metinde 50 adet çizim bulunmaktadır. Bu metin iki bölümden oluşmaktadır. Ermeni harfli Türkçe metin ise sadece birinci bölümün çevirisi

niteliğindedir. Kaynak metin ile erek metin arasındaki incelemeye dair örnekler ise aşağıda sunulmuştur:

İngilizce Metin (1856)

As I walked through the wilderness of this world, I lighted on a certain place where was a Den, and laid me down in that place to sleep and, as I slept, I dreamed a dream.

Bu dünyanın vahşi doğasında yürürken, mağara olan bir yerde dinlendim, ve uyumak için bir yere yattım, ve uyurken bir rüya gördüm.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1864)

Տիիմեանըն չեօրինաւէն կէտիյիմաւէ՝ մաղարասը օրան պիր մահալաւէ գօնուգլայըպ օրատաւ եաթտըմ ույունաղա, վէ ույգունտա պիր թիւյա կէօրտիւմ:

Dünyanın çölünden geçtiğimde mağarası olan bir mahalde, konaklayıp orada yattım uyumağa, ve uykumda bir rüya gördüm.

Bu örnekte, kaynak metinde “wilderness” kelimesinin ilk anlamı “*el değmemiş doğa/vahşi doğa*” şeklindeyken kelimenin sonraki anlamlarında “*sahra, çöl*” bulunmaktadır. Ermeni harfli Türkçe metinde ikincil anlamı tercih edilerek ***alt anlamlı çeviri*** yapılmıştır.

İngilizce Metin (1856)

Sir, I perceive by the book in my hand, that I am condemned to die, and after that to come to judgment; and I find that I am not willing to do the first, nor able to do the second. Then said Evangelist, Why not willing to die, since this life is attended with so many evils? The man answered, Because I fear that this burden that is upon my back will sink me lower than the

grave, and I shall fall into Tophet.

Efendim, elimdeki kitaptan, ölüme ve ondan sonra yargılanmaya mahkûm olduğumu anlıyorum ve ilkinin yapmaya istekli olmadığımı, ikincisini de yapamayacağımı görüyorum. Sonra Evangelist dedi ki, madem bu hayat bu kadar çok kötülükle doluyken neden ölmek istemiyorsun? Adam cevap verdi: Çünkü sırtımdaki bu yükün beni mezardan aşağı indireceğinden ve Tophet'e düşeceğimden korkuyorum.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1864)

Էֆենտիմ' էլիմտէքի քիթապտան կէորիւրիւմ քի էօլիւմէ, վէ օնտան սօնկրա տա շէրաաթա կիթմէյէ սիճիլիմ քէսիլմիշտիր: Իմտի պագարըմ քի էվվէքինի իստմէմ. Իքինճիյէ տէ գուտրէթիմ եօգ տըր: Օլ վագըթ Ինճիվաիզի, Նի՞շիւն էօլմէք իսթէմէգսին, մատմէմ քի պու էօմիւր պու գատար շէրր իլէ տօլու տըր տէտի: Ատմէմ ճէվապ էտիպ, Չիւն գօրգարըմ քի շու սըրթըմտա օլան էիւք պէնի մէգարտան աշաղա տէրին պիր եէրէ էնտիրէճէք, վէ պէն Տօփէթէ տիւշէճէլիմ:

Efendim elimdeki kitapdan görürüm ki ölüme ve ondan sonra da şeraata gitmeye sicilim kesilmiştir. İmdi bakarım ki evvelkini istemem, ikinciye de kudretim yoktur. Ol vakit İncilvaizi, Niçin ölmek istemezsin, madem ki bu ömür bu kadar şerr ile doludur, dedi. Âdem cevap edip, Çün korkarım ki şu sırtımda olan yük, beni mezardan aşağı derin bir yere indirecek ve ben Topet'e düşeceğim.

Bu örnekte, *kelimesi kelimesine* çeviri yapılmıştır.

Metnin genelinde *kelimesi kelimesine* çeviri yapılarak kaynak metne sadık kalınmıştır. Öte yandan kaynak metinde dipnot kullanımı, atıf amaçlı kullanılırken; erek metinde hem atıf hem de açıklamaların detaylıca yapılması amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca kaynak metinde yer almayan bölüm başı başlıklar erek metinde “*İlk Menzil, İkinci Menzil*” vb. şeklinde verilerek metin, 10 farklı başlıkla sunulmuştur. Kaynak metinde diyaloglar çoğunlukla kişi adının kısaltılmasıyla kim olduğu belirtilerek sunulmuşken erek metinde bu kullanıma yer verilmeyecek metin biçimsel olarak da farklılaştırılmıştır.

3.3.5. Hikâye-i Mahîfirûz ile Râzînihân

Râzînihân ile Mâhîfirûz adlı eser, bir halk hikâyesidir. Aşk hikâyesi olmasının yanısıra dinî motifler de barındırmaktadır. Kaynağı hakkında farklı yorumlar bulunmakla birlikte masal kaynaklı olduğu görüşü daha yaygındır.³²⁸ 17. yüzyıl ve sonrası dönemde kayda geçirildiği düşünülmektedir. Eserde, çocuğu olmayan birine verilen bir çocuk anlatılmaktadır. Bu çocuğa, vakti geldiğinde Hızır tarafından aşk badesi içirilerek âşık oldurulması; sevdiğine kavuşmakta yaşadığı zorluklar ile sevgililerin yine Hızır'ın yardımıyla birbirlerine kavuşmaları ve bu kavuşmanın, kırk gün kırk gece düğünle evlendirilmesi konu edilmektedir.

İncelememize dâhil olan metin, İstanbul'da 1871 yılında Ermeni harfli Türkçeye çevrilmiştir. Dikran K. Kavafyan tarafından çevrilen eser, 43 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın kapağında “*Hikayei Mahi Firuz ile Razi Nihan*” ifadesinin yanısıra “*Türkçeden tercüme edildi*” ibaresi bulunmaktadır.

1285/1869 yılına ait Nasreddin Hoca Latifeleri adlı eserin derkenarı olarak kayda geçirilen Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan metin ise 39 varakta sunulmuştur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda 398.2 HİK 1285 H/1869 k.1/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan metnin içinde çizimler yer almaktadır ancak bunlar doğrudan ana metinle ilgili çizimlerdir. Kitabın kapağında “*Meşhur ve müteârif Hoca Nasreddin Letâifî kenarında Râzînihân ile Firûze Sultan Hikâyesi ile tab olunmuştur*” ibaresi yer almaktadır.

Kaynak metin ile erek metin arasındaki incelemeye dair örnekler ise aşağıda sunulmuştur:

³²⁸ Detaylı bilgi için bk. Deniz Gedik, **Râzînihân ile Mâhîfirûze Sultan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

Osmanlı Türkçesi Metin (1869)

كونلرده بر كون ينه اولاد خاطرينه دوش اولمغيله جنابى حق و فياض مطلق حضرتلرينه نياز ايدركى اى عالم السروا
لخفيات اون سكر بيك عالمى يوقدن وار ايليان و جمله مخلوقك مرادنى خلق ايدن سنسك

Günlerde bir gün yine evlad hatrına düş olmağile Cenâb-ı Hakk u feyyâz-ı mutlak hazretlerine
niyaz ider ki ey âlemü's-sırri ve'l-hafıyyât on sekiz bin âlemi yoktan var eyleyen ve cümle
mahlûkun muradını halk iden sensin

Ermeni harfli Türkçe Metin (1871)

Կիւնլէրտէ պիւր կիւն եիւնէ Էվլատ խաթըրնա տիւշ օրմաղլա ճէնապը Հազ վէ ֆէյեազը
մուրաք հազրէթլէրինէ նիյազ իտէրքի, Է՛յ ալիմու ալիսսիրու վէ լիաֆիյեաթ (օն սէքիզ պիւն
ալէմի եօքտան վար էլլէէն) վէ ճիւմլէ մախլուգաթըն միւրատընը հաք իտէն սէն սին

Günlerde bir gün yine evlat hatrına düş olmağla Cenabı Hak ve feyyazı mutlak hazretlerine
niyaz ider ki, ey alimu alissiru ve liafiyyat (on sekiz bin âlemi yoktan var eyleyen) ve cümle
mahlûkatın muradını halk iden sensin

Bu örnekte, bazı kısımlar hariç oldukça yakın bir çeviriyle **kelimesi kelimesine** çeviri uygulanmıştır. Kaynak metinde parantez içinde olmayan “on sekiz bin âlemi yoktan var eyleyen” ifadesi, muhtemelen bir önceki tamlamanın açıklaması zannedilerek parantez içinde sunulmuştur. Ancak doğrusu “*yâ âlemü's-sırri ve'l-hafıyyât*” şeklinde olan ve “*sır ve gizlilikleri bilen*” anlamına gelen tamlama, erek metinde “*ey alimu alissiru ve liafiyyat*” şeklinde oldukça anlaşılmaz bir halde yer alarak **yanlış çeviri** yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi Metin (1869)

بر قاچ کوندنصکره شهزاده ماه فرزهیی نکاح ایدوب قرق کون قرق کجه دوکون ایدوب ایکی عاشقی بربرینه قاوشدر دیلر
باقی عمرلرنی ذوق وصفا ایله کچر دیلر

Birkaç günden sonra şehzade mahi firuzeyi nikâh idüb kırk gün kırk gice düğün idüb iki aşıkı birbirine kavuşturdılar bâkî ömürlerin zevk u safa ile geçirdiler

Ermeni harfli Türkçe Metin (1871)

պիւր գաշ կիւնտէն սօնկրա շահգատէյի Մահի Ֆիրուզէյէ նիքահ իտուպ քրքր կիւն քրքր կիճէ տիւյիւն իտուպ իքի աշքքը պիւր պիրիճէ գաճուշտուրուպ. պազի էօմիւրլէրիճ զէֆք ու սէֆա իլէ կէշուրտիլէր:

Bir kaç günden songra şahzadeyi Mahi Firuzeye nikâh idüb kırk gün kırk gice düyün idüb iki aşıkı bir birine kavuşturub. Baki ömürlerin zefk u sefa ile geçürdiler.

Bu örnekte, **kelimesi kelimesine** çeviri net bir şekilde görülebilmektedir. Zevk kelimesindeki bir harfin yanlış yazılması dışında kaynak metin ile erek metin arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Metnin genelinde de **kelimesi kelimesine** çeviri yapılmıştır.

3.3.6. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye

Günümüz Türkçesine *Adlî Hükümler Kitabı* şeklinde aktarabileceğimiz Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Tanzimat’tan sonra 1868-1876 yılları arasında Ahmed Cevdet Paşa önderliğinde hazırlanan; daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukuku esaslarını içeren kanuna verilen addır. Bir mukaddime, 16 kitapta yer alan 1851 maddeden oluşmaktadır.

³²⁹ Mecelle’nin Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Boşnakça, Bulgarca, Arapça, Urduca ve Malayca çevirilerinin yapıldığı bilinmektedir. Ancak inceleme alanımıza dâhil olan Ermeni harfli Türkçe metnin içinde Ermenice çevirisi de bulunmaktadır. Mevcut metin, İstanbul’da A. Nigoğayos Totovyan tarafından 1889-1891 yılları arasında çevrilmiştir. Ermenice ve Ermeni harfli Türkçe paralel şekilde ilerletilmiş ve

³²⁹ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, **TDVİA**, 2003, C.28, s.231-235.

her sayfa iki dilli olacak şekilde sunulmuştur. Toplam 860 sayfa olup kendi içinde 5 cilde ayrılarak sunulan metin, 16 kitap ve 1851 madde içermektedir.

İncelememize dâhil olan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserin basım tarihi ise 1300 (1882)'dür. Toplam 657 sayfa olan metin, 16 farklı kitap başlığı altında yer alan bab ve fasıllarla maddelendirilmiştir.

Kaynak metin ile erek metin arasındaki incelemeye dair bir örnek aşağıda sunulmuştur:

Osmanlı Türkçesi Metin (1882)

ماده ١

علم فقه مسائل شرعية علمیه یی بیلمکدر

مسائل فقهیه یا امر آخرته تعلق ایدر که احکام عباداتدر و یاخود امر دنیایه تعلق ایدر که مناکحات و معاملات و عقوبات
قسملرینه اتقسیم ولنور

Madde 1

İlm-i fikh mesâil-i şer'iyeyi ameliyyeyi bilmekdir.

Mesâil-i fikhîyye ya emr-i âhirete taalluk ider ki ahkâm-ı ibâdâtır veyahud emr-i dünyaya taalluk ider ki münâkehât u muâmelât u ukubât kısımlarına taksim olunur.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1889)

ՄԱՏ 1 – Իլմի ֆըզհ, մեսաիլի շերիյյէի ամէլիյյէի պիլմէք տիր:

Մեսաիլի ֆըզհիյյէ, եա' էմրի ախրէթէ թէալլուզ իտէր, քի ահքեամը իպատէթ տիր, վէ եախօտ էմրի տունէայա թէալլուզ իտէր քի, միւնաքէհաթ վէ մուամէլաթ վէ ուզուպաթ զըսմլարընա թագսիմ օլունոր:

MAD 1- İlmi fikh, mesaili şeriyyei ameliyyeyi bilmektir.

Mesaili fikhîyye, ya emri ahrete tealluk ider, ki ahkamı ibadettir, veyahot emri dünyaya tealluk ider ki münakehat ve muamelat ve ukubat kısımlarına taksim olunur.

Bu örnekte, birkaç ses kullanımı dışında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Verilen örnekte ve dahi bütün metinde aynı şekilde **kelimesi kelimesine** çeviri uygulanmış; erek metin, kaynak metne *sadık* kalmıştır.

3.3.7. Bin Bir Gece Masalları

Bin Bir Gece Masalları'nın asıl metni kayıptır. Bütün dünyada ilgi görmüş ve birçok dile çevrilmiştir. Asıl adı “*Elf leyle ve leyle*” olan Arapça metin, Hint, İran, Bağdat vb. kökenli masalların yer aldığı bir külliyyattır. Bu külliyyat, “*bir çerçeve hikâye içerisinde yer alan pek çok tâli hikâyeden meydana gelmektedir.*”³³⁰ Çevirilerinde çoğunlukla açık saçık tasvirlerin kaldırılması yoluna gidilerek daha geleneksel bir metin aktarımı sağlanması amaçlanmıştır hatta “*19.asırdan çok önce Arapçadan aktarılmış olan Türkçe Binbir Gece’de ise açık saçık ifadeler muhafaza edildiği gibi bunlara, aslında bulunmayanlar da eklenmiştir.*”³³¹ Genel olarak çevirileri arasında belirgin farklılıklar bulunmakta olup bazen de başka hikâyelerle birlikte karıştırılarak sunulmaktadır.

İncelememize dâhil olan Ermeni harfli Türkçe metnin ön sözünde ise “*Bin Bir Gece tabir olunan tuhaf ve latif hikâyeyi tebeyyün iden kusurumuzun affına müntazır olarak, Osmanlıca ibareden hurufatı Ermeniyeye azade tercüme itmeye murad eyledik.*” açıklaması yer almaktadır. Osmanlıcada yer alan Arapça ve Farsça kelimelerin harekeli kullanımının yanı sıra tamlama tarzının Ermeniceye aktarılmasının zorluğu gerekçe gösterilerek serbest çeviriye karar kılındığı hatta bazı kısımların, konu anlaşılır kalacak şekilde çıkarıldığı ve esasen okura sıkıntı vermemenin amaçlandığı belirtilmiştir. Bu metin, 1858 yılında Hagop Balıkcıyan tarafından çevrilerek 33 tasvirin de yer aldığı 544

³³⁰ Veli Ulutürk, “Binbir Gece”, **TDVİA**, 1992, C. 6, s. 180-181.

³³¹ Şinasi Tekin, “Binbir Gece’nin İlk Türkçe Tercümeleri ve Bu Hikâyelerdeki Gazeller Üzerine”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, 1993, S. 3, s. 239.

sayfalık bir metin olarak İstanbul’da *Bin Bir Gice yani Şehrizat Sultanın Hikâyesi* adıyla basılmıştır.

İncelememize dâhil olan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserin basım tarihi ise 1851 olarak bilinmektedir. Sultan Abdülmecid’in emriyle Ahmed Nazif tarafından *Tercüme-i Elf Leyle ve Leyle* adıyla çevrilen eser, toplam 653 varak ve 6 ciltten oluşmaktadır.

Kaynak metin ile erek metin arasındaki incelemeye dair örnekler ise aşağıda sunulmuştur:

Osmanlı Türkçesi Metin (1851)

شهرزاد حکایہ بہ آغاز ایدوب دیرکہ شاہم زمان سابقہ بر بازارکان وارایدیکہ شرق و غربہ و جملہ بلدانہ شرکاسی و
ہربر طرفہ اخذ و عطاسی وار ایدی کونلردہ بر کون بعض شرکاسیلہ محاسبہ کورمک ایچون اولدیغی شہردن چیقوب
یولہ کیدرایکن اثنای راہدہ یوریلوب بر اغاجک التتہ اوتوروب و ہکبہ سندن بر مقدار اتمک ایلہ خرما چیقاروب اکل ایتمک
باشلدی و چکرکلرینی آتر ایکن پیشکاہندہ الندہ یالن قلج ایلہ بر جن ظاہر اولوب ای کشی سن خرما اکل ایدوب
چکرکلرینی آتر ایکن بر دانہ سی بنم اوغلومک کوکسنہ اصابت ایتمک تہ تلف اولدی بر دخی سنی اہلاک ایدہ جکم دیدیککہ
بازرکان پریشان حال اولوب امان بنی عفو ایلہ یاخود رخصت ویرکیدہ یم اورتاقلرم ایلہ حسابمی رویت ایدوب الہ جغم وار
ایسہ الہ یم ویرہ جکم وار ایسہ ویرہ یم و عیال و اولادیمی کورہ یم بعدہ کلہ یم اول وقت ناصل استر ایسک اویلجہ ایت دیوب
جن مزبور ایمان غلبظہ ایلہ ایناندیروب شہرہ عودت و محاسبہ سنہ مبادرت ایتدی

Şehrazad hikâyeye ağaz idüb dir ki: Şahım zamân-ı sâbıkda bir Bazirgân var idi ki şark u garbde ve cümle beldânede şerîkesi ve her bir tarafda ahz u i'tâsı var idi. Günlerde bir gün ba'z şerîkesiyle muhasebe görmek için oldığı şehirden çıkub yolda gider iken esna-yı râhde yorulub bir ağacın altında oturub ve hikbesinden bir mikdar etmek ile hurma çıkarub ekl itmeğe başladı ve çekirdeklerini atar iken pişgâhında elinde yalın kılıç ile bir cin zâhir olub “Ey kişi sen hurma ekl idüb çekirdeklerini atar iken bir danesi benim oğlumun göğsüne isabet etmekle telef oldu, bir dahı seni ihlâk ideceğim didiğinde Bazirgân perişan hal olub “Aman beni ‘afv eyle yâhud ruhsat vir gideceğüm ortaklarum ile hesâbımı rüyet idüb alacağum var ise alayım, vireceğüm var ise vireyüm; iyâl u evlâdımı göreyüm, b’ade geleyüm ol vakt nasıl ister isen öylece it diyüb cin mezbûr-ı imân galize ile inandırub şehre avdet ve muhasabesine mübaderet itdi.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1858)

Շէրիզատ հիքեայէյէ աղագ խոհւայ տէր քի՝

Շահրմ, գէմանը մագիդէ չօգ մէմլէքթլըրտէ ախգուիթասը վէ շէրիքի պուլունան պիր Պագիրկեան օլուպ, քէնտի շէրիգասըյա րուլէթի մուհասէպէ, եախօտ խուսուսաթը սայիրէ զըմնընտէ չօգ տէֆա եօլնուլուգ իէէր իտի:

Կիւնլըրտէ պիր կիւն՝ եիւն պիր մահալէ եօլնու օլուպ, վէ թէմմուգ այընըն սընագ կիւնլըրի օլտուղինտէն, էսնայի րահտէ արթըգ կիւնէշին գարպընա տայանամայըպ, պիր օրման արասընա սափտը: Վէ պիր էյեամ կէթտիքտէն սողրա՝ չինար աղանը պլթընտա պիր չէշմէյէ րասթ օլուպ, պիր ագ եօրկունլուգ պմագ իչիւն, աթտան աշաղը ինէրէք աղանըն տուլտասընտա օթուրտու: Պիր իքի չուպուգ իչիպ, պիր ագ տա թասմ իթմէք իչիւն թէրքիսինտէն պէքսիմատ, վէ պիր մըգտար խուրմա չըգարըպ էքլ իտէրէք, չէկիրտէքլէրինի տէ շու եանէ պու եանէ պթըշտըրըր ըտը:

Պու էսնատէ նակեահ տալ զըլըն, ագ սագալը, ուզուն պօյլու պիր իխթիյար տիր էօնիւնէ տիքիլիպ, զըլընընըն ունունու սէֆիլ Պագիրկեանըն գարնընա տօղրու տայայըպ տէտի. «Եա հու՛, պէնիմ խիշմըմտան գօրգմատըն մը. Չարպըմտան թիթըլ՝մէթին մի.Նէ՛՝ ճէսարէթ օղլունու դաֆիլէն էօլտիւրմըք...»

« Ինայէթ պույուր էֆէնտիմ, տէտի Պագիրկեան. Պիր տագիգէ դագէպինի մէքս իյլէ, վէ պու գուլունուն գաթիլնէ սէպէպ օլան ճիւնահընը թաֆսիլէն սէօյլէմէտիքճէ խարապընա եիրիւմէյի սարֆը նագար զըլ »

Şehrizat hikâyeye ağaz idüb der ki:

Şahım, zamanı mazide memleketlerde ahz u itası ve şeriki bulunan bir Bazirgan olub, kendi şerikasıyla rüyeti muhasebe, yahod hususatı sayire zımninde çok defa yolculuk ider idi.

Günlerde bir gün yine bir mahale yolcu olub ve temmuz ayının sıcak günleri olduğundan, esnayı rahte artık güneşin zarbına dayanamayıp, bir orman arasına saptı. Ve bir eyyam gettikten sonra çinar ağacı altında bir çeşmeye rast olub, biraz yorgunluk almak için, attan aşağı inerek ağacın duldasında oturdu. Bir iki çubuk içip, biraz da taam itmek için terkisinden peksimat ve bir mikdar hurma çıkarıb ekl iderek, çekirdeklerini de şu yana bu yana atıştırır idi.

Bu esnada nageah dal kılıç, ak sakallı, uzun boylu bir ihtiyar önüne dikilib, kılıcının ucunu sefil Bazirganın karnına doğru dayayıp dedi: “Yahu, benim hışmımdan korkmadın mı? Zarbımdan titremedin mi? Ne cesaret oğlumu gafilen öldürmek...”

“İnayet buyur efendim, dedi Bazirgan. Bir dakika gazeбини meks eyle ve bu kulunun katline sebep olan cünahını tafsilen söylemedikçe harabuna yürümeeyi sarfınazar kıl.”

İlk cümle, **kelimesi kelimesine** çevrilerek eşdeğerlik sağlanmıştır. “Zaman-ı sâbık” ifadesi “zaman-ı mazi” şeklinde çevrilerek **değiştirme** yapılmış ve anlamda değişikliğe yol açılmamıştır.

Bazirgana ait sıfatlar ve yola çıkma durumunun belirtilmesi kaynak metinde iki ayrı cümle iken erek metinde tek bir cümlede birleştirilip sunulurak *yer değiştirme* yapılmıştır. Kaynak metinde yolda yorulup dinlenmesi herhangi bir zamansal ögeye bağlanmazken erek metinde “*temmuz ayının sıcak günlerine ve güneşin şiddetine*” bağlanarak anlatım genişletilerek *ekleme* yapılmıştır.

Yine kaynak metinde “*bir ağacın altı*” olarak betimlenen mola yeri, erek metinde “*çınar ağacı altında bir çeşme*” olarak yer almıştır. Burada da *ekleme* yapılarak anlatım genişletilmiştir.

Kaynak metinde cinin, “*Ey kişi sen hurma ekl idüb çekirdeklerini atar iken bir danesi benim oğlumun göğsüne isabet etmekle telef oldu, bir dahı seni ihlâk ideceğim*” şeklinde konuştuğu yer almaktayken erek metinde “*Yahu, benim hışmımdan korkmadın mı? Zarbımdan titremedin mi? Ne cesaret oğlumu gafilen öldürmek*” şeklinde *çıkarma* yapılmıştır.

Geneline bakıldığında çevirmen, metnin ana hattını korumakla birlikte kendi hayal gücünden ve/veya edebî birikiminden hareketle eklemeler yapmış; ön sözde de belirttiği üzere serbest bir çeviriyle metni, olduğundan daha farklı bir şekilde okur kitlesine sunmuştur.

3.3.8. İncil

Hız. İsa’ya verilen kutsal kitap olan *İncil*, ilahi kitapların üçüncüsüdür. Hristiyan inancına göre Hız. İsa, *İncil*’i yazmamış, sadece onu tebliğ etmiş ve havarilerden de onu tebliğ etmelerini istemiştir.³³² Öte yandan *İncil* adı verilen çok sayıda kitabın olduğu bilinmektedir. Hristiyanlık bunlardan sadece dördünü (Matta, Markos, Luka, Yuhanna) muteber saymakta, diğerlerini ise apokrif kabul etmektedir.

³³² Ömer Faruk Karaman, “İncil”, *TDVİA*, 2000, C. 22, s. 270.

İnceleme alanımıza dâhil olan metinlerden Osmanlı Türkçesi metin 1866'da; Ermeni harfli Türkçe metin ise 1880'de İstanbul'da basılmıştır. Osmanlı Türkçesi metnin başlığı “*Kitabül Ahd’el-Cedid el-mensub ila Rabbina Isa el-Mesih*” şeklindedir. Ermeni harfli Türkçe metnin kapağında ise “*Ahdı Cedid yani İncili Şerif (Lisanı Yunaniden Bittercüme)*” ifadesi yer almaktadır. Osmanlı Türkçesi metnin son sözünde ise metnin, Yunanca metin ile sağlaması yapılarak basıldığı ifade edilmektedir.

Osmanlı Türkçesi Metin (1866)

عیسی المسیح ابن داود ابن ابراهیمک نسبی کتابی در. ابراهیم اسحقى تولید ایلدی و اسحق یعقوبی تولید ایلدی و یعقوب یهودایی و انک قرنداشلرینی تولید ایلدی

Îsâ el-Mesîh ibn Davud ibn İbrahîmin nesebi kitabıdır. İbrâhim İshâkı tevlîd eyledi ve İshâk Yakûbu tevlîd eyledi ve Yakûb Yahûdâyı ve onun karındaşlarını tevlîd eyledi.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1880)

Հիսուս Քրիստոս, իսկ ի Տաուտ, իսկ ի Ապրահամըն նեւեպինին քիթապըտըր:

Ապրահամ Իսհազը թեվլիտ էլլետի. վէ Իսհազ Եա՛գուպը թեվլիտ էլլետի. վէ Եա՛գուպ Եէհուտայը վէ անըն գարնտաշլարընը թեվլիտ էլլետի.

Hisus Kristos, ibni Taut, ibni Abrahamın nesebinin kitabıdır. Abraham İshak'ı tevlid eyledi. Ve İshak Yakub'ı tevlid eyledi. Ve Yakub, Yehuda'yı ve anın karndaşlarını tevlid eyledi.

Kaynak metin, **kelimesi kelimesine** çevrilmiştir. Sadece İsa peygamberin adı, kendi inanç dairelerine uygun olarak çevrilerek **yerlileştirme** yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi Metin (1866)

او بر اوغل توليد ايدهجكدر سن ذخي انك اسمنى عيسى ديو تسميه ايده جكسن زيرا كندى قومنى كناهلرندن خلاص ايدن
اولدر ديدى. ايمدى بونك جمله سى انك ايچون واقع اولديكه پيغمبرك واسطه سيله سويلنان ربك كلامى اتمام اولنه چون
ديديكه اشته باكره حامله اولوب بر اوغل توليد ايدر و انك اسمنى عمانوئل ديو تسميه ايده جكلدر بو ذخي ترجمه اولنسه الله
بزملة ديمكدر

O bir oğul tevlid edecektir sen dahi onun adını Îsâ diyü tesmiye edeceksin zîrâ kendi kavmini günahlarından halâs eden oldur didi. İmdi bunun cümlesi anın içün vaki oldu ki peygamberin vasıtasıyla söylenen Rabbin keliması itmam oluna çün didi ki işte bakire hamile olup bir oğul tevlid ider ve anın ismini İmmanuel diyü tesmiye ideceklerdir. Bu dahi terceme olunsa Allah bizimle dimekdir.

Ermeni harfli Türkçe Metin (1880)

Վէ օ պիր օղուլ տօղուրանագ, վէ անա Հիսուս թէսմիյէ էտէսին. զիրա օ գալմընը կիւնահլարնտան խէլաս էտէճէք տիր տէտի: Իմտի պունուն ճիւնլէսի Բապայ թարաֆընտան փէղամպէր վասըթասընլէ, իշթէ պաքիրէ համիլէ օլուպ պիր օղուլ տօղուրանագ տըր, վէ անա Իմմանուէլ (քի թէրճէմլէ օլունսա Ալլահ պիզիմ իլէ տէմէքտիր) թէսմիյէ էտէճէքլէր տիր տէյու պույուրըլան քէլամըն իթմամ օլունմասը իչիւն զազը օլտու:

Ve o bir oğul doğuracak, ve ana Hisus tesmiye edesin. Zira o kavmini günahlarından helas edecektir. İmdi bunun cümlesi Rabb tarafından peygamber vasıtasıyla, işte bakire hamile olup bir oğul doğuracaktır, ve ana İmmanuel (ki terceme olunsa Allah bizim ile demektir) tesmiye edeceklerdir deyu buyurılan kelimanın itmam olunması içün vaki oldu.

Bu örnekte **kelimesi kelimesine** çeviri yapılmakla birlikte diziliş farklılığına gidilerek **yer değiştirme** yoğun olarak kullanılmıştır. Öte yandan kaynak metinde parantez içinde herhangi bir ifade yer almazken erek metinde İmmanuel'in anlamı parantez içinde sunulmuştur. İsa peygamberin adının çevriminde yine **yerelleştirme** yapılmıştır.

İncelenen metinlere genel olarak bakıldığında,

▪ Eksiltili anlatım yoluna gidilmesi çoğu zaman anlatımı bozmamış, kaynak metinle erek metin arasındaki bağı zedelememiştir. Sadece anlatım detaylarının kaybı söz konusu olmuş, verilmek istenen duygu ya da düşünce kısaltmakla birlikte aşırı farklılaşmamıştır.

▪ Metinler Ermeni harfli yazılmasına rağmen genelinde noktalama işaretleri hem Türkçe hem Ermenice imlası bir arada kullanılmıştır. Soru işaretinin Ermeniceye uygun kullanıldığı bir cümlede nokta için Türkçe imlasına uyulmuştur.

▪ Dillerarası çevirilerde kelimelere ait alt ya da üst anlamların tercih edilmesi daha çok görülürken dil içi çevirilerde bu kullanıma daha az rastlanmaktadır.

▪ Ermeni harfli Türkçe metinlerin daha çok dinî metinlerde kullanıldığını göz önüne aldığımızda kelimesi kelimesine çeviri oranının diğer çeviri stratejilerine göre daha yüksek olduğu görülebilmektedir.

▪ Strauss'un çevirilerin özgün yapıta sadakatini ya da yapıtı uyarlama tarzını açığa kavuşturan henüz hiçbir araştırma bulunmadığı tespitine karşılık olarak, incelediğimiz metinler bağlamında diyebiliriz ki Ermeni harfli Türkçe metinlerin büyük bir bölümü özgün yapıta sadık kalmış olmakla birlikte bazı durumlarda okur kitlesinin özellikleri dikkate alınarak serbest çeviri ya da uyarlama yoluna gidilmiştir.

▪ Bundan sonraki süreçte çeviri çeşitleri sunulurken Dil içi çeviri, Dillerarası çeviri, Göstergelerarası çeviri ayrımına ilaveten Equivalent script/Eşdeğer Yazı dizgesi kavramının da dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

“Osmanlı Çeviri Geleneğinde Ermeni Çevirmenler ve Çeviri Sorunları” başlıklı bu doktora tezinde, Ermeni harfli Türkçe metinlerin çeviribilimdeki yeri, tarihsel süreçler dikkate alınarak araştırılmış ve elde edilen veriler metin çözümleme yöntemiyle incelenmiştir.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm çeviribilim/çeviri sınıflandırmalarına ve stratejilerine ayrılmıştır. Bu bölümde teorisyenlerin görüşleri, öne sürdükleri farklı yaklaşımlar ile kuram ve yöntemler ışığında çeviri-çeviribilim ilişkisi incelenmiştir. Birinci bölümün ikinci alt başlığında, çeviri/çeviribilim/çevirmen konusunda Türkiye’de yapılan akademik çalışmaların genel durumu araştırılmış, toplanan veriler değerlendirilmiş ve bu veriler görsel somutluk kazanması amacıyla tablo ve grafiklerle de sunulmuştur. Bu araştırmada çeviri konulu çalışmaların bir ya da birkaç alanla sınırlı kalmadığı gözlemlenmiş ve tıpkı yaşamdaki kullanımı gibi pek çok akademik alanın da araştırma konusu olduğu tespit edilmiştir. Mütercim-Tercümanlık/Çeviribilim bölümlerinin yanı sıra Dilbilim, Türk Dili, Tarih, Hukuk, Tıp, Psikoloji, Din, Bilgi ve Belge Yönetimi, Felsefe, Spor, Sahne Sanatları vb. pek çok alanda çeviri konulu araştırmaların yapıldığı tespit edilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümünde, Türk çeviri tarihi hakkında bütüncül bir bakış açısı ortaya koymak için, Türkçenin tarihî dönemleri dikkate alınarak beş farklı başlık altında irdelenmiştir. Bu süreç: Göktürk Dönemi Çeviri Faaliyetleri, Uygur Dönemi Çeviri Faaliyetleri, Karahanlı Dönemi Çeviri Faaliyetleri, Selçuklu ve Anadolu Beylikler Dönemi Çeviri Faaliyetleri ile Osmanlı Dönemi Çeviri Faaliyetleri başlıkları altında kronolojik şekilde sunulmuştur:

Göktürk dönemi çeviri faaliyetleriyle ilgili kısıtlı verilerin bulunması ve hâlihazırda devam edegelen kazı faaliyetleriyle gün yüzüne çıkması muhtemel kaynaklar nedeniyle çeviri faaliyetlerine ilişkin net bir çıkarımda bulunulması

zorlaşmakla birlikte eldeki veriler ışığında bu dönemin diline ait tespit edilen özelliklerin, Göktürkçenin işlenmişliğine dair ön bilgiler sunduğuna vurgu yapılmıştır.

Uygur dönemi çeviri faaliyetlerinin genel yapısının din temelli olduğu gözlemlenmiştir. Çevirmenlerin Türkçeden yana bir tavır sergileyerek dili, yabancı etkilerden korumaya çalıştıkları, kelimeleri Türkçeleştirme yoluna gittikleri vurgulanmıştır. Uygur döneminin çeviri faaliyetleri açısından verimli bir görünüm çizdiği değerlendirilmiştir.

Karahanlı dönemi çeviri faaliyetlerinin, yeni kabul edilen din ve onun getirisi olan yeni alfabenin etkisiyle dinî temelli olduğu ve bu süreçte Kur an ve sure çevirilerine ağırlık verildiği tespit edilmiştir.

Selçuklu dönemi çeviri faaliyetlerinin, dönem edebiyatlarındaki zümreleşmeye ve yönetim kademesinin dil tercihinine göre şekillendiği gözlemlenmiştir. Türkçenin devlet dili olarak kullanılmaması sebebiyle geri planda kalması ve çevirilerin daha çok Farsça-Arapça eksenli gelişmesi, bu dönemin genel özelliği olmuştur.

Anadolu Beylikler döneminde Türkçenin ön plana geçmesiyle çeviri faaliyetlerinin odağının da Türkçe eksenli geliştiği ve dinî, tarihî, edebî, felsefî, ilmî mahiyette çeviriler yapılmaya başlandığı görülmüştür.

Osmanlı dönemi çeviri faaliyetlerinin hem dönem yapısına hem de hükümdarın edebiyat, bilim, kültür ve sanata ilgisine göre şekillendiği görülmüştür. Osmanlı dönemi çeviri geleneğinin doğrusal bir gelişim göstermediği ve sistemli bir görünüm çizemediği tespit edilmiştir. Aynı zamanda hem doğu hem batı k lt rl rine ait pek çok farklı alana ait eserin çevirisi de bu uzun hükümranlık sürecinde yapılmıştır.

Tezimizin     nc  bölümünde, Osmanlı Devleti'nde  evirmenliğin ve Ermeni çevirmenlerin yerinin tespiti amacıyla incelemeler yapılmış, Ermeni  evirmenlerin Osmanlı Devleti nezdindeki önemlerine ve genel özelliklerine dair çıkarımlarda bulunulmuştur.

Bu bölümün ikinci alt başlığında Ermeni harfli Türkçe metinlere ihtiyaç duyulma nedenlerinin yanı sıra bu metinlerden çeviri olanlarının Türk çeviri tarihi içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmış; çeviri metinlere dair genel bir görünüm ortaya çıkarılmıştır. Bu metinleri adlandırmada yaşanan problem tartışılmış ve “eşdeğer yazı dizgesi/equivalent script” teriminin bu tür metinleri adlandırmak için çeviribilim alanında kullanılması önerilmiştir.

Üçüncü bölümün son başlığında ise Ermeni harfli çeviri metinlerden örnekler sunulması amacıyla kaynak metin temelli incelemeler yapılmış, çeviri farklılıkları tespit edilmiştir. Bu tespitler sonucunda, eksilteli anlatım yoluna gidilmesinin çoğu zaman anlamı bozmadığı, kaynak ve erek metin arasındaki bağı zedelediği; dillerarası çevirilerde kelimelere ait alt ya da üst anlamların tercih edilmesi daha çok görülürken dil içi çevirilerde bu kullanıma daha az rastlandığı; metinlerin büyük bir bölümünün özgün yapıya sadık kalmış olmakla birlikte bazı durumlarda okur kitlesinin özellikleri dikkate alınarak serbest çeviri ya da uyarlama yoluna gidildiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak çalışmamızda, Türkiye’deki çeviri/çeviribilim konulu tezlerle ilgili istatistiksel verilere dayalı bir yorum ortaya konulurken Türk çeviri tarihinin genel yapısı hakkında bütüncül bir bakış açısı verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti’nde görev yapmış Ermeni çevirmenler ve önemleri belirlenirken Ermeni harfli Türkçe metinlere çeviri odaklı bir bakış açısı geliştirilmiştir. Bu noktada Osmanlı Devleti’ne özgü bu kullanımın bugüne değin tanımlanmamış olmasının Batı kaynaklı bakış açılarının bir sonucu olduğu kanaatine varılmış; dünya genelindeki kullanımlarla benzerlikleri bulunmasına karşın Osmanlı Devleti’ndeki yapının farklı olduğu detaylandırılarak vurgulanmıştır. Seçilen dil içi ya da dillerarası metinler, kaynak metinlerle çeviri stratejileri bakımından karşılaştırılarak Ermeni harfli Türkçenin çeviri amaçlı kullanımına dair genel bir tablo oluşturulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Abbott Schneider, Eliza Cheney, **Bursa Mektupları, Bir Osmanlı Kentinde Müminler ve Kâfirler**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2009.

Aciduman, Ahmet, “Hint Padişahının Hizmetinde Bulunmuş Edirneli Hekim Mehmed bin Ahmed bin İbrahim bin Hasan ve Bur’u’s-sâ’a’nın Türkçe Çevirisine Katkıları”, **Lokman Hekim Dergisi**, 2019, C. 9, S.1, s. 115-143.

Ács, Pál, “Tarjumans Mahmud and Murad, Austrian and Hungarian Renegades as Sultan’s Interpreters”, **Europa und die Türken in der Renaissance**, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2000, p. 307-317.

Adivar, A. Adnan, “İstanbul’un Fethi Sırasında Bizans ve Türk Kültür Vaziyeti”, **Tarih Dergisi**, 1954, C.6, S.9, s.1-14.

Adivar, Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982.

Afyoncu, Erhan, “İbrâhim Müteferrika”, **TDVİA**, 2000, C. 21, s. 324-327.

Ahmet Cevdet Paşa, **Sultan Abdülhamid’e Arzlar (Ma’rûzât)**, İstanbul, Babıali Kültür Yayınları, 2014.

Ak, Mahmut, “Osmanlı Coğrafya Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2004, C.2, S.4, s.163-211.

Ak, Mahmut, “Seydi Ali Reis”, **TDVİA**, 2009, C.37, s.21-24.

Aka, İsmail, “Timur Devri Anadolu”, **Osmanlı**, 1999, C.1, s. 229-234.

Akar, Ali, “Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Dili”, **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.7, s.925- 972.

Akar, Ali, “Beylikler Devri Türkçesinin Oluşumunda Dil-Tarih İlişkileri”, **Osmanlı Bursası’nda Dil-Kültür ve Edebiyat Bilgi Şöleni (29-30 Mayıs 2013/Bursa)**, 2013, s. 7-12.

Akbaş, Meltem, “Between Translation and Adaptation: Turkish Editions of Ganot’s *Traité*”, **Boston Studies in the Philosophy of Science**, V.275, p. 177-193.

Akbaş, Meltem, “Salih Zeki ve ‘Zaman’ Başlıklı Konferansı”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, 2005, S. 7/1, s. 79-96.

Akbulut, Ayşe Nihal, **Söylenceden Gerçekliğe**, İstanbul, Multilingual, 2004.

Akbulut, Ayşe Nihal, **Türkiye’de Çeviribilim- İlk Adımların Yol Arkadaşlığı**, İstanbul, Sözcükler Yayınları, 2016.

Akpınar, Ahmet, “Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bilinmeyen Satır Arası Türkçe Kur’an Tercümesi”, **Turkish Studies**, 2015, V. 10/16, p. 73-96.

Aksan, Doğan, **En Eski Türkçenin İzlerinde (Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2015.

Aksoy, Berrin, **Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.

Aksoy, Hasan, “Cemşîd ü Hurşîd”, **TDVİA**, 1993, C.7, s.342-343.

Aktepe, Münir, “Ahmed III”, **TDVİA**, 1989, C.2, s.34-38.

Akyıldız, Ali, **Tanzimat Dönemi Devlet Teşkilatında Reform (1836-1856)**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993.

Akyol, İbrahim, “Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebî Çevreler”, **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, C.1, S.2, s.93-122.

Akyol, İbrahim, **Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyatı**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Albachten, Özlem Berk, “Intralingual translation as ‘modernization’ of the language: the Turkish case”, **Perspectives: Studies in Translatology**, 2013, V.21, No.2, p. 257-271.

Albachten, Özlem Berk, “The Turkish language reform and intralingual translation”, **Tradition, Tension and Translation in Turkey** (Edt. Şehnaz Tahir Gürçağlar, Saliha Paker and John Milton), 2015, p. 165-180.

Albachten, Özlem Berk, “Challenging the boundaries of translation and filling the gaps in translation history: Two Cases of Intralingual Translation from the 19th Century Ottoman Literary Scene”, in **Moving Boundaries in Translation Studies**, (edt. Helle V. Dam, Matilde Nisbeth Brøgger, and Karen Korning Zethsen), London & New York, Routledge, 2019, p.168-180.

AlBzour, Naser N., “Conceptual Translation: Script Theory over Equivalence Theory”, **International Journal of Applied Linguistics&English Literature**, 2016, V.5, No.5, p. 62-69.

Algaç, Şeyda, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Kütüphaneler, Kitap Koleksiyonları ve Telif Edilen Eserlere Kısa Bir Bakış”, **Sanat Dergisi**, 2003, S.4, s. 115-123.

Altınay, Ahmed Refik, **Fatih ve Bellini**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2006.

Ammann, Margret, **Akademik Çeviri Eğitimi Giriş**, İstanbul, Multilingual, 2008.

And, Metin, **16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.

And, Metin, **Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu 1839-1908**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1972.

Andıç, Fuat-Andıç, Süphan, **Batıya Açılan Pencere Lâle Devri**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2006.

Arat, Reşit Rahmeti, “Uygurlarda İstıhlara Dair”, **Türkiyat Mecmuası**, 1942, S.7-8, s. 56-81.

Arat, Reşit Rahmeti, “Türk Dilinin İnkişâfı”, **III. Türk Tarih Kongresi (15-20 Kasım 1943)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948, s.598- 611.

Arat, Reşit Rahmeti, **Eski Türk Şiiri**, Ankara, TTK, 1965.

Arat, Reşit Rahmeti, “Uygurca Yazılar Arasında II”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, S.22, 2012, s.17-28.

Arıkan, Metin- Yavuzcan, Gaye, “Egemen Dili-dilin Egemenliği: Beylikler Döneminde Eski Anadolu Türkçesinin Yazı Dili Olarak İhyası”, **Littera Turca**, 2017, V.3/4, p. 27-47.

Arslan, Adnan, “Modern Arap Romanında, Diglossia, Çiftdillilik, Abdurrahman Münif Örneği”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2018, S. 27, s. 183-202.

Arslan, Mustafa, “Türk Edebiyatında Mihr ü Müşterî Mesnevileri ve Mîrî’nin Mihr ü Müşterî’si”, **Turkish Studies**, 2009, V.4/7, s. 113-132.

Ata, Aysu, “Karahanlı Türkçesinin İlk Eseri”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, S.14, 2004, s. 95-102.

Ata, Aysu, “Moğol Fütuhâtı ve Doğu-Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, S. 17, 2010, s. 29-37.

Ata, Aysu, **Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası- Giriş, Metin, Notlar, Dizin)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Ataç, Adnan- Yıldırım, Vedat, “Osmanlı Hekimleri ve Diokorides’in ‘De Materia Medica’sı”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM**, 2004, C.15, s.257-269.

Ateş, Ahmet, “Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu’da Farsça Eserler”, **Türkiyat Mecmuası**, 1945, C.8, s.94-135.

Ateş, Ahmet, “Burdur-Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça Mühim Eserler”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1948, C.2, S.3-4, s.171-192.

Atıl, Esin, **The Age of Sultan Süleyman the Magnificent**, Washington, 1987.

Atsız, Hüseyin Nihal, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1997.

Ayaydın Cebe, Günil Özlem, “To Translate or Not to Translate? 19th Century Ottoman Communities and Fiction”, **Die Welt Des Islams**, 2016, V.56, p. 187-222.

Aydar, Hidayet, **Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi Meselesi**, İstanbul, Yeni Zamanlar Yayınları, 2014.

Aydın, Bilgin, “Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, 2007, S. 29, s. 41-86.

Aydın, Erhan- Güner, Galip, “Kök Türk Harfli Metinler ve Kök Türklerle İlgili Türkiye’de Yayımlanmış Çalışmalar Bibliyografyası (Deneme)”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2007/1**, 2007, 33-82.

Aydın, Mehmet Akif, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, **TDVİA**, 2003, C.28, s.231-235.

Aydüz, Salim, “Lâle Devri’nde Yapılan İlmî Faaliyetler”, **Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi**, 1997, C.3, s. 143-170.

Aydüz, Salim, “Mahmûd Paşa el-Felekî”, **TDVİA**, 2003, C. 27, s.379-380.

Aydüz, Salim, “Uluğ Bey Zîci’nin Osmanlı Astronomi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi”, **bilig**, 2003, S.25, s. 139-172.

- Aydüz, Salim, “İsmet Mehmed Efendi”, **TDVİA**, 2016, C. Ek-1, s.664-666.
- Ayönü, Yusuf, **Selçuklular ve Bizans**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, “Fatih”, **Türkler**, 2002, C.9, s. 626-653.
- Azamat, Nihat, **II. Murad Devri Kültür Hayatı**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, 1996.
- Babinger, Franz, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Babinger, Franz, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 2003.
- Baker, Mona, **In Other Words**, London, Routledge, 1992.
- Balcı, Sezai, **Bab-ı Ali Tercüme Odası**, İstanbul, Libra Kitap, 2013.
- Banarlı, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi I-II**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 2001.
- Banguoğlu, Tahsin, “Kaşgarî’den Notlar 1: Uygurlar ve Uygurca Üzerine”, **TDAY-Belleten**, 1968, s. 87-113.
- Banguoğlu, Tahsin, “Eski Türkçe Üzerine”, **TDAY- Belleten 1964**, 1989, s. 77-84.
- Bardakçı, Murat, **Şahbaba**, İstanbul, Everest Yayınları, 2018.
- Bardakjian, Kevork, **A Reference Guide to Modern Armenian Litterature 1500–1920**, Detroit, Wayne State University Press, 2000.
- Barış, Mustafa Necati, “İslam Bilim Tarihi’nde İlk Tercüme Faaliyetleri ve Bilgi Üretimine Katkısı”, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, 2017, C.21, S.3, s.1873-1904.
- Barsoumian, Hagop L., **İstanbul’un Ermeni Amiralar Sınıfı**, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2013.
- Barutçu Özönder, Sema, “Eski Türklerde Dil ve Edebiyat”, **Türkler**, C.III, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 481-501.
- Bassnett, Susan, **Translation Studies**, London, Routledge, 2002.
- Battulga, Tsend, “Moğolistan’daki Uygur Harfli Yazıtlar”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S.4/2, 2015, s. 503-520.

Baykal, Bekir Sıdkı, “Fatih Sultan Mehmed’in Muhiti ve Şahsiyeti Üzerinde Bir Deneme”, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 1956, C. 14, S.3-4, s.69-82.

Baysal, Jale, **Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar 1729-1875**, İstanbul, Hiperlink Yayınları, 2010.

Bengi-Öner, Işın, **Çeviri Bir Süreçtir... Ya Çeviribilim?**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 1999.

Bengi-Öner, Işın, **Çeviri Kuramlarını Düşünürken...**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2001.

Berbercan, Mehmet Turgut, “Türk Yazı Dilinin Tarihî Dönemleri ve Orta Türkçenin Yeri Meselesi”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.17, 2014, s. 765-783.

Berk, Özlem, **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi**, İstanbul, Multilingual Yayınları, 2005.

Berk Özlem, “Translating the ‘West’: The Position of Translated Western Literature within the Turkish Literary Polysystem”, **RiLUnE**, 2006, No. 4, p. 1-18.

Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Berkol, Bülent, “133 Yıl Önce Yayımlanan Yunan Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) Bir ‘Robinson Crusoe’ Çevirisi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, 1986, s. 135-158.

Berlanda, Elena, **New Perspectives on Digraphia: A Framework for the Sociolinguistics of Writing Systems**, York University Graduate Programme in Theoretical and Applied Linguistics Major Research Paper, 2006.

Berman, Antonie, “Çeviri ve Çeviri Üstüne Söylemler”, **Çeviri(Bilim) Nedir?**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012, S. 13-25.

Beydilli, Kemal, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne/ Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1995.

Beydilli, Kemal, “Mahmud II”, **TDVİA**, 2003, C.27, s.352-357.

Beydilli, Kemal, “Mustafa IV”, **TDVİA**, 2006, C.31, s.283-285.

Beydilli, Kemal, “III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar”, **Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi**, Ankara, İSAM, 2010, s. 27-57.

Beyhan, Mehmet Ali, “İslahatlar ve Buhranlar Literatürü: III. Selim ve II. Mahmud Dönemi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)**, 2003, C.1, S.2, s.57-99.

Biçer, Bekir, **Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, 2005.

Bilge, Reha, “İkinci Bayezid- Gölgede Kalmış Bir Hükümdar”, **1514 Yavuz Selim ve Şah İsmail/ Türkler, Türkmenler ve Farslar**, İstanbul, Giza Yayınları, s. 21-105.

Bilim, Cahit, “Tercüme Odası”, **OTAM**, 1990, S. 1, s. 29-43.

Bilim, Cahit, **Osmanlı Dış İlişkileri, Sefaratnameler, Elçilikler-Anlaşmalar**, İstanbul, Onbir Yayınları, 2019.

Bilkan, Ali Fuat, **Hayrî-nâme’ye Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2002.

Bilkan, Ali Fuat, **Osmanlı Zihniyetinin Oluşumu, Kuruluş Döneminde Telif ve Tercüme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

Binark, İsmet, “Türk Kültür ve Medeniyetinin Bir Buluşu Olan Matbaacılığın Tarihçesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, 1968, C. 17, S. 2, s. 83-90.

Bozkurt, Eshabil-Karadağ, Ayşe Banu, “II. Abdülhamid Dönemi Roman Çevirileri”, **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, 2015, S.3, s. 43-77.

Bozkurt, Kenan, **Kıyâfet İlmi Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Şa’bân-ı Sivrihisârî’nin Kıyâfet-nâmesi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Boztaş, İsmail-Yener Okyavuz, Şirin, **Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2005.

Börekçi, Günhan, “İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Krizi”, **Dîvân, Disiplinlerarası Çalışma Dergisi**, 2009, C.14, S.26, s.45-96.

Budak, Ali, **Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını Münif Paşa**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2012.

Bulduk, Üçler, “Osmanlı Beğliğinin Oluşumunda Oğuz/Türkmen Geleneğinin Yeri”, **Osmanlı**, 1999, C.1, s. 161-166.

Bulut, Alev, **Basından Örneklerle Çeviride İdeoloji, İdeolojik Çeviri**, İstanbul, Multilingual, 2008.

Burçoğlu-Kuran, Nedret, **Çeviriye Bilimsel Yaklaşımlar**, İstanbul, Multilingual, 2010.

Burke, Peter- Hsia R. Po-Chia, **Erken Modern Avrupa’da Kültürel Çeviri**, (Çev. Ferit Burak Aydar), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Burke, Peter, “Türklerden Tercüme Etmek”, (çev. Sibel Yalı), **Turkish History Education Journal**, 2018, S. 7(1), s. 227-239.

Busbecq, Ogier Ghiselin de, **Türk Mektupları/ Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.

Caferoğlu, Ahmet, **Türk Kavimleri**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1988.

Caferoğlu, Ahmet, **Türk Dili Tarihi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.

Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Câmiu’d-düvel, Münecimbaşî Ahmed b. Lütfullah, **Selçuklular Tarihi II**, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık, 2013.

Cankara, Murat, “Millilik ve Melezlik Arasında Ermeni Harfli Türkçe Metinler”, **Notos Öykü**, 2015, s.39-42.

Catford, John C., **A Linguistics Theory Of Translation**, England, Oxford University Press, 1965.

Cebbar, Ahmed, **İslam Bilim Tarihi/İslam Coğrafyasının Bilim Mirası Üzerine Konuşmalar**, İstanbul, Küre Yayınları, 2018.

Celebrating the Legacy of Five Centuries of Armenian-Language Book Printing, 1512-2012, Michigan-Dearborn Üniversitesi, 2012. (Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Michigan-Dearborn Üniversitesi ile Alex ve Marie Manoogian Müzesi ortak sergisi)

Ceran, Ahmet Şeref, **XIII. Asırda Anadolu Selçuklularında Müslim- Gayr-i Müslim Münasebetleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1992.

Cezar, Mustafa, **Mufasssal Osmanlı Tarihi (Resimli-Haritalı) Cilt 2**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Cezar, Mustafa, **Mufasssal Osmanlı Tarihi (Resimli-Haritalı) Cilt 3**, İstanbul, Tan Matbaası, 1959.

Clauson, Gerard, “The Origin of the Turkish ‘Runic’ Alphabet”, **Acta Orientalia**, 1970, C. XXXII, s. 51-76.

Clot, André, **Fatih Sultan Mehmet** (çev. Necla Işık), İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994.

Coulmas, Florian, **Writing Systems An Introduction to Their Linguistic Analysis**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Cunbur, Müjgân, “Kur‘ân-ı Kerîm’in Türk Dilinde Basılmış Terceme ve Tefsirleri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 1962, s. 123-141.

Çağatay, Saadet Şakir, “Uygur Yazı Dili”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.2, S.5, 1943, s. 77-88.

Çağatay, Saadet Şakir; Tezcan, Semih, “Köktürk Tarihinin Çok Önemli Bir Belgesi: Sogutça Bugut Yazısı”, **TDAY-Belleten 1975-76**, s. 245-252.

Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (15-17 Ekim 1997) Sempozyuma Sunulan Bildiriler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Çaldak, Süleyman, “Nergisî”, **TDVİA**, 2006, C.32, s. 560-562.

Çandarlıoğlu, Gülçin, “Uygur Hakanlığı (744-840)”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 223-234.

Çandarlıoğlu, Gülçin, “Kan-Chou Uygur Devleti (Sarı Uygurlar)”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 247-249.

Çandarlıoğlu, Gülçin, **Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü, Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2004.

Çelebioğlu, Âmil, “Turkish Literature of Period of Sultan Süleyman The Magnificent I”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 2017, S.18, s. 563-623.

Çelebioğlu, Âmil, “Turkish Literature of Period of Sultan Süleyman The Magnificent II”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 2017, S.19, s. 451-488.

Çelebioğlu, Âmil, **Türk Mesnevî Edebiyatı/Sultan İkinci Murad Devri**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2018.

Çetin, Abdülbaki, “Ebu’l-Leys Semerkandî Tefsirinin Türkçe Tercümesi Üzerine”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2007, S.22, s. 53-101.

Çiftcioğlu, İsmail, “Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde İlmi Teşvik, İlim Adamlarını Himaye Etme Anlayışı”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 2006, C.VI, S.1, s. 29-38.

Dadyan, Saro, **Osmanlı’da Ermeni Aristokrasisi**, İstanbul, Everest Yayınları, 2011.

Dadyan, Saro, **Osmanlı’nın Gayrimüslim Tarihinden Notlar**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011.

Dadyan, Saro, “Sultan Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid Dönemlerinin Osmanlı Hariciyesinde Üst Düzey Gayrimüslim Bürokrat ve Diplomatlar”, **Milli Saraylar**, 2012, S. 10, s. 63-73.

Darling, Linda T. “Ottoman Turkish: Written Language and Scribal Practice, 13th to 20th Centuries”, **Literacy in the Persianate World/ Writing and the Social Order**, 2012, p. 171-196.

Davison, Roderic H., **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876**, (Çev. Osman Akınhay), İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005.

Delice, H. İbrahim, **Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Bir Kur’an Tercümesi**, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992.

Delisle, Jean- Woodsworth, Judith, **Translators Through History**, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 2012.

Demir, Aydoğan, “Osmanlı Bürokrasisinde Evrak Sahtekârlığı”, **Toplumsal Tarih**, 2002, S. 100, s. 20-22.

Demir, Remzi, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Felsefesi”, **Philosophia Ottomanica**, C. III, Ankara, Lotus Yayınları, 2007.

Demircioğlu, Cemal, “19. yüzyıl Osmanlı Toplumunda ‘Çeviri’ye Yüklenen İşlevler”, **Journal of Turkish Studies**, 2018, V. 49, p. 179-202.

Demirezen, Mehmet, “Çeviride Kayıplar Sorunu”, **Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi**, S.1, 1991, S. 115-128.

Deringil, Selim, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, İstanbul, Doğan Kitap, 2014.

Develi, Hayati, **Osmanlı’nın Dili**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2013.

Dilaçar, Ağâh, “1612’de Avrupa’da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, S.18, s.197-210.

Dilbaz, Mahmut, “II. Mahmud’un Askerî Islahatlarına Dair Tercüme Bir Müdafaaanâme: *el-Kevkebü’l-Mes’ûd fî Kevkebeti’l-Cünûd*”, **Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi**, 2011, C.16, S.31, s. 175-200.

Divarçioğlu, Davut, “Çeviriye Disiplinler Arası Bir Bakış, Kültür ve Siyaset Örneği”, **International Journal of Language Academy**, 2016, V.4/4, p. 385-393.

Doğan, Enfal, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılan Kabus-nâme Çevirileri Üzerine”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2010, C. 43, s. 35-56.

Doğan, Enfal, “Diliçi Çeviri ve Mehmed Rauf’un Eylül Romanında Yaptığı Diliçi Çevirisi Üzerine”, **Türkbilig**, 2011, S. 21, s. 1-21.

Doğan, Şaban, “Eski Uygur Türkçesi Çeviri Metinlerindeki Özenti Alıntılar Üzerine”, **Uluslararası IX. Dil-Yazın-Değişibilim Sempozyumu Bildirileri 15-17 Ekim 2009**, C.1, s.326-344.

Donuk, Abdulkadir, “Gök-Türk Hakanlıkları”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 111-116.

Doorslaer, Luc Van, “Risking Conceptual Maps”, **The Metalanguage of Translation**, USA, John Benjamins Publishing, 2009.

Duman, Mustafa, “Karamanlıca, Yunanca, Ermeni Harfli Türkçe ve Ermenice Nasrettin Hoca Kitapları”, **Tarih ve Toplum**, 1989, XVI, S. 92, s. 61.

Durukan, Aynur, “Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit”, **Turkish Studies**, 2014, V.9/10, p. 391-502.

Eckmann, Janos, “Doğu Türkçesinde Bir Kurān Çevirisi (Rylands Nüshası)”, **TDAY-Belleten**, 1967, s. 51-69.

Eckmann, Janos, “Kur an’ın Doğu Türkçesine Tercümeleri”, ** stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 21, 2012, s.15-24.

Eker,  mit, **Lehçe  i Aktarma Yöntemleri (Eski Türkiye Türkçesi- Türkiye Türkçesi  rneği)**,  stanbul, Kesit Yayınları, 2015.

Ekinci, Ramazan, “Fehîm-i Kadîm’in Lat feleri: Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn”, **Turkish Studies**, 2013, S. 8/4, s. 749-768.

Elçin,  ukr  **Kerem ile Aslı Hikâyesi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2017, s.13-14.

Emecen, Feridun M., “ stanbul’un Fethi”, **Türkler**, 2002, C.9, s.573-590.

Emecen, Feridun M., “Osmanlı Devleti’nin Kuruluŗundan Fetret Dönemine”, **Türkler**, 2002, C.9, s.24-55.

Emecen, Feridun, “Sultan Süleyman  ağı ve Cihan Devleti”, **Türkler**, 2002, C.9, s.935- 967.

Emecen, Feridun M., “F t h Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya: Osmanlı Devleti’nin Doğu Komŗuları”, **Osmanlı Araŗtırmaları, Prof. Dr. Muammer Kemal  zergin Hatıra Sayısı-I**, 2009, C. 33, s. 65-85.

Emecen, Feridun M., “Selim I”, **TDV A**, 2009, C.36, s. 407-414.

Emecen, Feridun, “Selim II”, **TDV A**, 2009, C. 36, s. 414-418.

Emecen, Feridun M., ** lk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**,  stanbul, Kitabevi, 2010.

Emecen, Feridun, ** mparatorluk  ağının Osmanlı Sultanları-I**, Ankara,  SAM Yayınları, 2014.

Emecen, Feridun M., “ htirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid”, **Osmanlı Araŗtırmaları**, S.43, 2014, s.67-92.

Emecen, Feridun M., “Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik  nŗası mı?”, **Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri/ 5. Uluslararası Türkiyat Araŗtırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araŗtırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015.

Emecen, Feridun M., **Osmanlı  mparatorluğu’nun Kuruluŗ ve Y kseliŗ Tarihi (1300-1600)**,  stanbul, Türkiye  ŗ Bankası Yayınları, 2018.

Emecen, Feridun, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II**, Ankara, İSAM Yayınları, 2018.

Emiroğlu, İbrahim, **Hizmet ve İhanetleriyle Tercümanlar, Voyvodalar ve Azınlıklar**, İzmir, Aymar Matbaacılık, 1996.

Erarslan, Kemal, “Kisâ’î’nin Kitâbu Bed’î’-d-Dünyâ ve Kısasi’l-Enbiyâ Adlı Eserinin İstanbul’daki Tercümeleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1970, C.18, s.125-132.

Ercan, Yavuz, “Yavuz Sultan Selim Dönemi”, **Türkler**, 2002, C.9, s.780-830.

Ercilasun, Ahmet Bican, “Batı Türkçesinin Doğuşu”, **Uluslararası Türk Dili Kongresi-1988**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996, s. 39-45.

Ercilasun, Ahmet Bican, “Tarihten Geleceğe Türk Dili”, **Türk Dili**, S. 569, 1999, s. 355-362.

Ercilasun, Ahmet Bican, “Dil ve Edebiyat Açısından Göktürk Anıtları”, **Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri**, Yeni Avrasya Yayınları, 2001, s. 113-120.

Ercilasun, Ahmet Bican, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2004.

Ergüzel, M. Mehdi, **İbn-i Nasuh Paşa, Pârs-nâme**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Ersan, Mehmet, **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.

Ertaylan, İsmail Hikmet, **Sultan Cem**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1951.

Ertem, Rekin, **Elifbe’den Alfabe’ye Türkiye’de Harf ve Yazı Meselesi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1991.

Ertem, Rekin, “Elifbâ”, **TDVİA**, 1995, C. 11, s. 39-44.

Erten, Asalet, “Çeviri Ediminde Kayıplar Sorunu”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.10, S.1, 1993, S. 317.

Eruz, Sakine, **Çeviriden Çeviribilime**, İstanbul, Multilingual Yayınları, 2003.

- Eruz, Sakine, **Çokkültürlülük ve Çeviri**, İstanbul, Multilingual Yayınları, 2010.
- Eruz-Esen, Sakine, **Akademik Çeviri Eğitimi**, İstanbul, Multilingual Yayıncılık, 2012.
- Erünsal, İsmail E., **The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Dîvân**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983.
- Erünsal, İsmail E., “Abdürrahim Karahisârî”, **TDVİA**, 1988, C.1, s.291-292.
- Erünsal, İsmail E., “Fatih Sultan Mehmed: Entelektüel Bir Sultanın Portresi, İlgi Duyduğu Konular, Kitaplar ve Kurduğu Kütüphaneler”, **Fatih Sultan Mehmed Han**, (Ed. Fahmeddin Başar), İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 63-94.
- Esin, Emel, **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- Esin, Emel, **Türk Kültür Tarihi İç Asya’da Erken Safhalar**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1985.
- Esin, Emel, “Türklerin İslamiyete Girişi”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 287-320.
- Even-Zohar, Itamar, “Polysystem Theory”, **Polysystem Studies, Poetic Today**, Volume:11, No.1, 1990, p. 9-27.
- Faroqhi, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam/ Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, (Çev. Elif Kılıç), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Faulmann, Carl, **Yazı Kitabı (Tüm Yerkürenin, Tüm Zamanların Yazı Göstergeleri ve Alfabeleri)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- Fazlıoğlu, İhsan, “Mehmed Âtîf Efendi, Kuyucaklızâde”, **TDVİA**, 2003, C.28, s. 444.
- Fazlıoğlu, İhsan, “Osmanlı Döneminde Fen Bilimlerindeki Türkçe Telif ve Tercüme Eserlerin Dil Bilincinin Oluşmasındaki Yeri ve Önemi”, **Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma**, 2003, s.153-164.
- Ferguson, C. A., “Diglossia”, **Word**, 1959, V.15, p. 325-340.
- Findley, Carter V., “Hariciye Nezâreti”, **TDVİA**, 1997, C. 16, s. 178-180.

Findley, Carter V., **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

Findley, Carter V., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform/ Babai, 1789-1922**, (Çev. Ercan Ertürk), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

Fisher, Sydney Nettleton, **The Foreign Relations of Turkey 1481-1512**, Urbana, University of Illinois Press, 1948.

Fisher, Sydney Nettleton, **Sultan Bayezid Han 1481-1512**, (çev. Hazal Yalın), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014.

Flemming, Barbara, "Public Opinion under Sultan Süleymân", **Süleymân the Second and His Time**, (Ed. Halil İnalcık and Cemal Kafadar), İstanbul, Isis Press, 1993, p. 49-58.

Freely, John, **Işık Doğu'dan Yükselir**, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, Doğan Kitap, 2014.

Gabain, Annemarie von, "Köktürklerin Tarihine Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.2, S.5, 1944, s. 685-696.

Gabain, Annemarie von, "Köktürklerin Tarihine Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.8, S.3, 1950, s. 373-379.

Gabain, Annemarie von, "Eski Türkçe", **Tarihî Türk Şiveleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1979, s. 31-72.

Gabain, Annemarie von, "Eski Türkçe'nin Yazı Dili", **TDAY-Belleten 1959**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988, s. 311-329.

Gabain, Annemarie von, "Eski Türk Yazı Kültürü ve Matbaası", **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, TÖMER Yayınları, S.9, 1996, s. 7-29.

Gabain, Annemarie von, "Eski Türkçe Brahmi Metinlerinin Yazıcıları", **Dil Araştırmaları**, S.12, 2013, s. 215-220.

Gallotta, Aldo, "Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme", **Osmanlı Beyliği 1300-1389**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 41-66.

Gambier, Yves- Doorslaer, L., **The Metalanguage of Translation**, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 2009.

Gedik, Deniz, **Râzınıhân ile Mâhifirûze Sultan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme**, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Gemalmaz, Efrasiyap, “Yazıya Geçirme (Transcription) ve Yazı Çevrimi (Translitteration)”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2001, S.17, s. 25-37.

Genç, Reşat, “Karahanlılar Tarihi”,

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366659&/Karahanal%C4%B1lar-Tarihi-/-Prof.-Dr.-Re%C5%9Fat-Gen%C3%A7> (erişim tarihi: 25.04.2018)

Genç, Reşat, “Karahanlı Devleti ve Teşkilatı”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 284. Genç, Reşat, “Karahanlılar Devri Kültürü”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 283.

Giese, Friedrich, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu Meselesi”, (derl.) Özel, Oktay-Öz, Mehmet, **Söğüt’ten İstanbul’a/Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s.149-177.

Gonzáles, Marta Garcia, “Translation of minority languages in bilingual and multilingual communities”, **Less Translated Languages**, (Edt. Albert Branchadell-Lovell Margaret West), Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2005, p. 105-123.

Gordlevskiy, Vladimir Aleksandroviç, **Küçük Asya’da Selçuklular**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

Goshgarian, Rachel, “Ermeni Türkçesi’ne giriş ve Kefe’den Bir Örnek İncelemesi”, **Gazelden Gazele, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları**, İstanbul, Klasik Yayınevi, 2016.

Gottlieb, Henrik, “Multidimensional Translation: Semantics turned Semiotics”, **EU High Level Scientific Conference Series, Challenges of Multidimensional Translation (2-6 May 2005)**, Germany, 2005, p. 1-29.

Göcek, Fatma Müge, “The Social Construction of an Empire: Ottoman State Under Süleymân the Magnificent”, **Süleymân the Second and His Time**, (Ed. Halil İnalcık and Cemal Kafadar), İstanbul, Isis Press, 1993, p. 93-108.

Gökbilgin, M. Tayyib, “Süleyman I”, **Türkler**, 2002, C.9, s.968-1020.

- Gökbilgin, M. Tayyib, **Kanunî Sultan Süleyman**, İstanbul, Kronik Kitap, 2019.
- Gökdoğan Dosay, Melek- Demir, Remzi, “İslâm ve Türk Uygarlığında Makine Tarihi”, **Dört Öge**, 2018, S. 14, s. 1-19.
- Göktürk, Akşit, **Çeviri: Dillerin Dili**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Göktürk, Akşit, **Sözün Ötesi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Gökyay, Orhan Şaik, **Kâtip Çelebi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Gömeç, Saadettin, “Terhin Yazıtı’nın Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1995, C. 17, S.28, s.71-84.
- Görgün, Hilal, “İbnü’l-Münzir el-Baytâr”, **TDVİA**, 2000, C. 21, s.157-158.
- Grousset, René, **Bozkır İmparatorluğu Attila/Cengiz Han/ Timur**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980.
- Gumilëv, Lev Nikolayeviç, **Eski Türkler**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2011.
- Gülensoy, Tuncer, **Türkçe El Kitabı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2010.
- Günaydın, Yusuf Turan, “Gazâlî Tercümeleri: Osmanlı devri ve 1928 sonrası İçin Bir Bibliyografya Denemesi”, **Dîvân İlmi Araştırmalar Dergisi**, 2011, C. 16, S. 30, s. 63-90.
- Günergun, Feza (2007), “Ottoman encounters with European science: sixteenth -and seventeenth- century translations into Turkish”, **Cultural Translation in Early Modern Europe**, (Edt. Peter Burke- R. Po-Chia Hsia), Cambridge, Cambridge University Press, p. 192-211.
- Gürbüz, Faruk, “Tercümenin Bir Başkalaşım Boyutu: Metamorfizme”, **Turkish Studies**, 2010, V.5/3, p. 1449-1469.
- Gürçağlar, Aykut, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sanat Hamileri Olarak Tercümanlar/Sınırdaki Portreler**, İstanbul, Novel Kitap, 2012.
- Gürkan, Salime Leyla, Zebur, **TDVİA**, 2013, C.44, s. 171-173.
- Gürses, Sabri, “Saliha Paker: Bir Çeviri Tarihi Kur(gula)mak”, <http://ceviribilim.com/?p=44> (Erişim Tarihi: 12.06.2017).

Güven, İsmail, “Türkiye Selçukluları’nda Medreseler”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1998, C.31, S.1, s. 125-146.

Güzelova, Hanzâde, “Abdî’nin Bilinmeyen Bir Mesnevîsi: Heft Peyker Tercümesi”, **bilig**, 2006, S.38, s. 35-49.

Hacikyan, Hagop J., **The Heritage of the Armenian Literature**, Wayne State University Press, Detroit, 2005.

Halaçoğlu, Yusuf, **XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Hamidullah, Muhammad, “Kur’an-ı Kerîm’in Türkçe Yazma Tercümeleri”, **Türkiyat Mecmuası**, 1965, S. XIV, s. 65-80.

Hazai, Georges, “Tarih-i Ungurus”, **VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 20-26 Ekim 1961)**, 1967, s. 355-358.

Heyd, W., **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, (Çev. Enver Ziya Karal), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Heywood, Colin J., “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Problemi: Yeni Hipotez Hakkında Bazı Düşünceler”, **Osmanlı**, 1999, C.1, s.137- 145.

Hill-Madsen, Aage, **Derivation and Transformation: Strategies in Lay-oriented Intralingual Translation**, Aarhus University, Business and Social Sciences PhD Thesis, 2014.

Hill-Madsen, Aage, “The Heterogeneity of Intralingual Translation”, **Meta**, 2019, V.64, N.2, p. 537-560.

Hitzel, Frederic, **Dil Oğlanları ve Tercümanlar**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Hoca Sadettin Efendi, **Tacü’t-Tevarih**, C.IV, (Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Holmes, James, “The Name and Nature of Translation Studies”, **Indian Journal of Applied Linguistics**, 13 (1987), p. 9-24.

Honigmann, Ernst, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Horniker, Arthur Leon, “Osmanlı-Türk Diplomasisi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 1989, C. 4, S. 1, s. 193-210.

Imber, Colin, “Osman Gazi Efsanesi”, **Osmanlı Beyliği 1300-1389**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 68-78.

Imber, Colin, “İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece”, (derl.) Özel, Oktay- Öz, Mehmet, **Söğüt’ten İstanbul’a/Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s.271-300.

Imber, Colin, “Osmanlı Hanedan Efsanesi”, (derl.) Özel, Oktay- Öz, Mehmet, **Söğüt’ten İstanbul’a/Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s.243-270.

İşin, Ekrem, **İstanbul’da Gündelik Hayat**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Başhoca İshak Efendi (Türkiye’de Modern Bilimin Öncüsü)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronomi’nin Osmanlı’ya Girişi (1660-1860)**, Belleten, C.LVI, S. 217’den ayırbasım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, C.1, İstanbul, IRCICA, 1997.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Osmanlı Bilim Literatürü”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, 1998, C.2, s. 363-445.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi**, C.1, İstanbul, IRCICA, 2004.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi**, C.1, İstanbul, IRCICA, 2006.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Bilim Mirası**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.

İlgürel, Mücteba, “Ahmed II”, **TDVİA**, 1989, C.2, s. 33-34.

İlgürel, Mücteba, “II. Selim’den III. Mehmed’e”, **Türkler**, 2002, C.9, s. 1176-1218.

İlhan, Nadir, “Türklerde Alfabe Değiştirme Sorunu ve Türk Kültürü Açısından Sonuçları”, **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri (10-15 Eylül 2007)**, 2007, s. 785- 793.

İnalcık, Halil, **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954.

- İnalcık, Halil, “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Osmanlı**, 1999, C.1, s. 37-117.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu”, **Türkler**, 2002, C.9, s. 118-159.
- İnalcık, Halil, “Osman Gazi’nin İznik (Nicaea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı”, (derl.) Özel, Oktay- Öz, Mehmet, **Söğüt’ten İstanbul’a/Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s.301-339.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Devleti’nin Doğuşu Meselesi”, (derl.) Özel, Oktay- Öz, Mehmet, **Söğüt’ten İstanbul’a/Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s.225-240.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Tarihinde Dönemler”, **Doğu-Batı, Osmanlılar I**, 2010, C.12, S.51, s. 9-30.
- İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I (1300-1600)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- İnalcık, Halil, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları**, Ankara, İSAM Yayınları, 2018.
- İnan, Abdülkadir, “Kur’an’ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca Çevirileri Üzerine Notlar”, **TDAY-Belleten**, 1960, s. 79-94.
- İnan, Abdülkadir, **Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1961.
- İnan, Kenan, “Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri”, **Tarih ve Toplum**, 1996, S. 154, s. 196-201.
- İnan, Kenan, “Fatih Sultan Mehmed-İstanbul’un Fethi ve Etkileri”, **Türkler**, 2002, C.9, s.510-572.
- İnan, Kenan, “II. Bayezid Dönemi”, **Türkler**, 2002, C.9, s.711-727.
- İnce, Adnan, “XVI. Yüzyıl Şairlerinden Abdî ve Eserleri”, **Türk Dili**, 1986, S.410, s. 186-192.
- İpekten, Haluk, **Divan Edebiyatında Edebi Muhitler**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.

İsen, Mustafa, “Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı”, **Türkler**, 2002, C.11, s. 1010-1082.

İsen, Mustafa, “Türkçenin Yazı Dili Oluşumunda Çevirinin Rolü”, **Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma**, 2003, s.137-152.

İsen-Durmuş, Tuba Işınsoy, **II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği**, Ankara: Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, 2006.

İslamoğlu, Feyza, “Tartışmalı Yönleri ile Diliçi Çeviri Kavramı”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015, S. 13, s. 158-173.

İzgi, Özkan, “Kao-Ch’ang (Turfan) Uygurları”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 235-246.

İzgi, Özkan, **Çin Elçisi Wang Yen-Te’nin Uygur Seyahatnamesi**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1989.

İzgi, Özkan, “Turfan Uygurları Kültürü Hakkında Bazı Düşünceler”, **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Eylül 1989**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:119, 1997, s. 51-59.

Jakobson, Roman, “On Linguistic Aspects of Translation”, **The Translation Studies Reader**, London, Routledge, 2000.

Johnson, M.A., “Translation and Adaptation”, **Meta**, 1984, V.29, No.4, p. 421-425.

Kaçalin, Mustafa S., “Elifbâ”, **TDVİA**, 1995, C. 11, s. 44-49.

Kaçalin, Mustafa S., “Mütercim Âsım Efendi”, **TDVİA**, 2006, C. 32, s. 200-202.

Kafadar, Cemal, **İki Cihan Âresinde**, Ankara, Birleşik Kitabevi, 2010.

Kafadar, Cemal, **Kendine Ait Bir Roma/ Diyar-ı Rum’da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine**, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2017.

Kafadar, Cemal, **Kim var imiş biz burada yoğ iken/Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun**, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2017.

Kafalı, Mustafa, “Göktürklerin Türk Tarihindeki Yeri”, **Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri**, Yeni Avrasya Yayınları, 2001, s. 55-63.

Kafesoğlu, İbrahim, **Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014.

Kafesoğlu, İbrahim, **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2016.

Kahya, Esin, “Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi”, **Erdem**, 1989, C.5, S.15, s. 847-862.

Kahya, Esin, “On Beşinci Yüzyılda Osmanlılarda Bilimsel Faaliyetlerin Kısa Bir Değerlendirilmesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2003, S.14, s. 11-19.

Kahya, Esin, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemindeki Bilimsel Çalışmaların Kısa Bir Değerlendirilmesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2004, C.2, S.4, s. 73-80.

Kalpaklı, Mehmet, “Osmanlı Şiirine Genel Bir Bakış Denemesi”, **Doğu-Batı**, 2003, S.22, s.33-52.

Kansu, Nafi Atuf, **Türkiye Eğitim Tarihi**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2016.

Kaplan, Mehmet, **Dil ve Kültür**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011.

Kappler, Matthias, “Transcription text, regraphization, variety?- Reflections on ‘Karamanlidika’”, **Spoken Ottoman in Mediator Texts**, (Edt. Éva Á. Csató, Astrid Menz and Fikret Turan), 2016, Wiesbaden, p. 119-127.

Kara, Mehmet, “Doğu ve Batı Türkçesinde Kur an Tercüme ve Tefsirleri”, **Diyanet İlmi Dergi**, C.29, S.3, 1993, s.25-36.

Karaağaç, Günay, “Türk-Ermeni Dil İlişkileri”, **Yeni Türkiye (Ermeni Sorunu  zel Sayısı)**, Mart-Nisan 2001, S. 38, s. 967-973.

Karaca, Behset, “Safev  Devleti’nin Ortaya  ıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safev  İlişkileri”, **Türkler**, 2002, C.9, s.759-779.

Karaca, Birsen, “Edebiyat  evirisi,  nemi, Niteliği ve Sorunları”, **Hece Dergisi**, 2018, s. 33-42.

Karaca, Birsen, “Türkçeye Yapılan  eviri Süreçlerinde Yaşanan Aktarım Sorunları”, **Hece Dergisi**, 2021, S.297.

Karademir, Fevzi, “Türk Dilinin Tarihî Dönemlerini Adlandırma Sorunu”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S.5/2, 2016, s. 545-564.

Karahan, Abdülkadir, “Fatih, Şair Avnî”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1954, C.6, S.6, s.1-38.

Karahan, Abdülkadir, **Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.

Karakoç, Nihal, **Çeviri ve Diplomasi**, İstanbul, Çeviribilim Yayınları, 2016.

Karal, Enver Ziya, “Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu (Tarih Açısından Bir Açıklama)”, **Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2001, s.7-97.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V. Cilt/ Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Karaman, Ömer Faruk, “İncil”, **TDVİA**, 2000, C. 22, s. 270-276.

Karavin, Harika, “Çeviri Kuramları Bağlamında Eşdeğerlik Kavramının İzini Sürmek”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2016, C.6, S. 12, s. 125-144.

Karpat, Kemal- Zens, Robert W., “I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid’in Saltanatı (1876-1909)”, **Türkler**, 2002, C.12, s.1490- 1514.

Kartal, Ahmet, “Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu Saraylarındaki Edebî Faaliyetler Üzerine Düşünceler”, **Bilig**, S.17, 2001, s. 55-70.

Kartal, Ahmet, “Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 2008, S.1, a. 95-168.

Kartal, Ahmet, “Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde İlim”, **Şiraz’dan İstanbul’a**, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2011, s. 393-408.

Kartal, Ahmet, “Klasik Türk Edebiyatı’nı Anlamak”, **Şiraz’dan İstanbul’a**, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2011, s. 433-443.

Kartal, Ahmet, “Klasik Türk Edebiyatı’nı Yeniden Tanımlamak”, **Şiraz’dan İstanbul’a**, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2011, s. 1-10.

Kartal, Ahmet, “Tercüme Edebiyatı”, **Şiraz’dan İstanbul’a**, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2011, s. 409-429.

Kartallıoğlu, Yavuz, “Çeviri Yazılı Metinlerde Türkçenin Ünsüzleri”, **Dil Araştırmaları**, 2010, S.6, s. 87-146.

Kartallıoğlu, Yavuz, “The Vowels of Turkish Language in Transcription Texts”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2010, p. 85-112.

Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi** (Çev. Besim Atalay) Türk Dil Kurumu Yayınları I-II-III, Ankara, 1983.

Kaşgarlı, Meliha Aktok, **Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Ankara, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar, 1990.

Kaya, Ceval, “Eski Uygurca Örneğinde Türkçenin Dil İçi Çeviri Sorunları Üzerine”, **Türk-Moğol Dil Tarih Kültür Araştırmaları**, İstanbul, 2019, s. 253-257.

Kaya, Ceval, “Transkripsiyon Sorunları”, **XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Samsun, 2019, s. 472-476.

Kaya, Esin, “Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar”, **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.7, s. 820-851.

Kayaoğlu, Taceddin, **Türkiye’de Tercüme Müesseseleri**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998.

Kazancıgil, Aykut, “XIX ve XX. Yüzyıllarda Türkiye’de Fizik ve Tıbbi Fizik Tarihi ile İlgili Yayınların Notlu Kaynakçası”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, 2005, S. 7/2, s. 317-358.

Kemaloğlu, Muhammet, “XI-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Sosyal Zümreler”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, 2011, S.4, s. 145-158.

Kemaloğlu, Muhammet, “Türkiye Selçuklularında Gayr-ı Müslim Tebaa ile Kurulan Sosyal İlişkiler”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, S.7, s. 168-185.

Kemaloğlu, Muhammet, “Karahanlıların Menşe ve Kuruluş Faraziyeleri”, **Hikmet Yurdu**, C.6, S.11, 2013, s. 415-424.

Kemaloğlu, Muhammet, “Türkiye Selçuklu Tarihinin Birinci Elden Kaynakları”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 2013, C.2, S.3, s.1-38.

Kemaloğlu, Muhammet, “Türkiye Selçuklularında İhtimai Müesseseler ve Eserler”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2014, C.1, S.4, s.1-31.

Kemaloğlu, Muhammet, “XI-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2015, C.2, S.5, s. 89-106.

Kılıç, Atabey, “Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2003, S.14, s.85-93.

Kılıçarslan, Mustafa, “1826 Tarihli Grek Harfli Türkçe İncil ile 1827 Tarihli Arap Harfli Türkçe İncil’in Çekim Ekleri Bakımından Karşılaştırılması”, **Turkish Studies**, 2013, V. 8/8, p. 787-803.

Kınlı, Onur, **Osmanlı’da Modernleşme ve Diplomasi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006.

Kloepfer, Rolf-Shaw, P., “Intra- and Intercultural Translation”, Duke University Press. <http://www.jstor.org/stable/1772483>. Poetics Today, Vol.2, No. 4, Translation Theory and Intercultural Relations, p. 29-37. (erişim tarihi: 15.01.2019)

Koca, Ferhat, “Molla Hüsrev”, **TDVİA**, 2005, C.30, s.252-254.

Koç, Haşim, “Osmanlı’da Tercüme Kavramı ve Tanzimat Dönemindeki Edebî Tercümelere Dair Çalışmalar”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2006, C. 4, S. 8, s. 351-381.

Korkmaz, Zeynep, “Kabus-nâme ve Marzuban-nâme Çevirileri Kimindir?”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1966, C.14, s.267-278.

Korkmaz, Zeynep, “Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten**, 1972, C.20, s.17-34.

Korkmaz, Zeynep, “Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler”, **Türkoloji Dergisi**, 1979, C.8, S.1, s. 67-77.

Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.

Korkmaz, Zeynep, “Anadolu Yazı Dilinin Tarihî Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.1, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, s. 419-423.

Korkmaz, Zeynep, “Anadolu’da Türkçenin Yazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.1, C.1, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, s. 429-434.

Korkmaz, Zeynep, “Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri”, **Fikret Türkmen Armağanı**, 2005, s. 471- 474.

Korkmaz, Zeynep, “Anadolu’da Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten**, 2009, C.57, S.2, s.61-69.

Korkmaz, Zeynep, “Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri”, **Turkish Studies**, 2010, V. 5/1, s. 1-41.

Köksal, Dinçay, **Çeviri Eğitimi Kuram ve Uygulama**, Ankara, Nobel Yayın, 2008.

Köprülü, M. Fuad, “Yıldırım Beyazıd’ın Esareti ve İntiharı Hakkında”, **Belleten**, 1937, C.1, S.2, s. 591-603.

Köprülü, M. Fuad, **Osmanlı’nın Etnik Kökeni**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999.

Köprülü, M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.

Köprülü, M. Fuad, “Selçukîler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti”, (akt. Tülay Metin) **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 2011, C. XXVI, S.1, s. 201-233.

Köprülü, Orhan F., “Firdevsî Uzun”, **TDVİA**, 1996, C.13, s. 127-129.

Köprülü, Orhan F., “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş ve Gelişmesindeki İtici Güçler”, **Osmanlı**, 1999, C.1, s. 153-160.

Kraelitz-Greifenhorst, Friedrich von, “Ermeni Harfleriyle Türkçe Hakkında Araştırmalar”, **Kebikeç**, 1996, S. 4, s. 13-33.

Kumrular, Özlem (Ed.), **Muhteşem Süleyman**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2007.

Kuran, Ercüment, **Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1968.

Kurt, Gülfem, **Çeviriye Dair**, Ankara, Fecr Yayınları, 2021.

Kut, Günay, “Aşkî ve Heft Peyker Çevirisi”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, 1972, C.20, s.127-151.

Kut, Günay, “Anadolu’da Türk Edebiyatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, 1998, C.2, s.21-69.

Kut, Günay, “Payitaht İstanbul’un Sultan Şairleri (Seyf Ve’l Kalem Sahipleri)”, **İlmi Araştırmalar**, 2000, S.9, s. 161-178.

Kutalmış, Mehmet, “On the Turkish in Armenian Script”, **Journal of Economic and Social Research**, 5 (2), p. 47-59.

Kutluer, İlhan, “Miftâhu’s-sa’âde”, **TDVİA**, 2005, C. 30, s.18-19.

Kutluk, İbrahim, “Kültür ve Dil Tarihimizin Yeni Bir Vesikası- Attar’ın Esrarname Tercümeleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1946, C.2, S.1-2, s.125-132.

Kuyucaklızâde Mehmed Âtîf hakkında detaylı bilgi için bk. Fazlıoğlu, İhsan (2003), “Mehmed Âtîf Efendi, Kuyucaklızâde”, **TDVİA**, C.28, s. 444.

Küçük, Cevdet, “Abdülaziz”, **TDVİA**, 1988, C. 1, s. 179-185.

Küçük, Cevdet, “Abdülhamid II”, **TDVİA**, 1988, C. 1, s. 216-224.

Küçük, Cevdet, “Abdülmecid Efendi”, **TDVİA**, 1988, C.1, s. 263-264.

Küçük, Cevdet, “V. Mehmed”, **TDVİA**, 2003, C. 28, s. 418-422.

Küçük, Cevdet, “V. Murad”, **TDVİA**, 2006, C. 31, s. 183-185.

Küçük, Cevdet, “VI. Mehmed”, **TDVİA**, 2003, C. 28, s. 422-430.

Küçük, Murat, “Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait (M.1401) Satır Arası İlk Kur’an Tercümesinde Yapı Bilgisi-Tercüme Tekniği-Söz Varlığı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, 2010, S.17/1, s. 121-147.

Külekçi, Cahit, **Sosyo-Kültürel Açından Ermeniler ve Türkler (İstanbul Ermenileri)**, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2010.

Kütükoğlu, Bekir, “III. Murad”, **TDVİA**, 2006, C. 31, s. 172-176.

Langer, Willliam L.- Blake, Robert P., “Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arkapları”, (derl.) Özel, Oktay-Öz, Mehmet, **Söğüt’ten İstanbul’a/Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s.177-225.

Lefevere, André, **Translation History Culture- A Sourcebook**, London, Routledge, 1992.

Levend, Agâh Sırrı, “Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı”, **Türk Dili**, 1953, C.2, S.20, s.495-505.

Levend, Agâh Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014.

Lewis, Bernard, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, (çev. İhsan Durdu), İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2000.

Lindner, Rudi Paul, "Selçuklular, Moğollar ve Osmanlılar Arasında", **Osmanlı**, 1999, C.1, s. 146-152.

Livşits, V. A., "Eski Türk Runik Yazısının Ortaya Çıkışı Üzerine", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2000, S. 31, s. 37-50.

Lowry, Heath W., **Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı**, (Çev. Kıvanç Tanrıyar), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Lui Mau-Tsai, "Kulturelle Beziehungen zwischen den Ost-Türken (=Tu'küe) und China, **Central Asiatic Journal**, III. N. 3., 1958.

Mansel, Philip, **Konstantiniyye, Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924**, İstanbul, Everest Yayınları, 2011.

Mansuroğlu, Mecdut, "Anadoluda Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1951, C. 4, S. 3, s.215-229.

Mansuroğlu, Mecdut, "Karahanlıca", **Tarihî Türk Şiveleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1979, s. 141-182.

Marmara, Rinaldo, "16-19. yy İstanbul/ Levanten Tercümanlar", **Toplumsal Tarih**, 2007, S. 158, s. 62-65.

Marzouk, Taher (2012), **Mütercim Âsım'ın "Kâmus Tercümesi"ne Eklediği Türkçe Kelimelerin Etimolojik Açısından İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anadilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Matossian, Bedros Der, "The Development of Armeno-Turkish (Hayatar T'rk'eren) in the 19th Century Ottoman Empire", **Intellectual History of the Islamicate World**, 2019, p. 1-34.

Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, İstanbul, Giza Yayıncılık, 2012.

Mazıoğlu, Hasibe, "Edirneli Nazmi'nin Pend-i Attâr Çevirisi", **Türkoloji Dergisi**, 1977, C. VII, s. 47-53.

Melikoff, Irene, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", **Osmanlı Beyliği 1300-1389**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 149-159.

- Mengi, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2018.
- Merçil, Erdoğan, “Anadolu Beylikleri”, **TDVİA**, 1991, C.3, s.138-139.
- Merçil, Erdoğan, “Türkiye Selçukluları Devrinde Türkçenin Resmî Dil Olmasını Kim Kabul Etti?”, 2000, **Türk Tarih Kurumu Belleten**, C. LXIV, S.239, s. 51- 57.
- Mermutlu, Bedri, “Miftahü'l-Fünun'un Mütercimi Meselesi”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, S. 4, s. 53-60.
- Millas, Herkül, “Yunancanın Türkçe Harflerle Yazılışı”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1992, C.16, S.27, s. 189-197.
- Mizancı Murad, **Devr-i Hamîdî Âsârı**, Dersââdet, Matbaa-i Osmaniye, 1308 [1891].
- Munday, Jeremy, “Text Analysis and Translation”, **A Companion to Translation Studies**, (Edt. Sandra Bermann-Catherine Porter), USA, Blackwell, 2014, p. 69-82.
- Munday, Jeremy, **Introducing Translation Studies /Theories and Applications**, London, Routledge, 2016.
- Murre-van den Berg, Heleen, “Arabic and its Alternatives: Language and Religion in the Ottoman Empire and its Successor States”, **Arabic and its Alternatives Religious Minorities and their Languages in the Emerging Nation States of the Middle East (1920-1950)**, Leiden/Boston, 2020, p. 1-49.
- Mülâyim, Selçuk, “Anadolu Beylikleri”, **TDVİA**, 1991, C.3, s.141-143.
- Okiç, M. Tayyib, “Hadîste Tercüman”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1966, S. 24, s. 28-52.
- Okumuş, Necdet, “Şîrvânî, Muhammed b. Mahmûd”, **TDVİA**, 2010, C. 39, s.206-208.
- Okumuş, Ömer, “Câmî, Abdurrahman”, **TDVİA**, 1993, C.7, s.94-99.
- Okuyucu, Cihan- Yazar, Sadık, **Konyalı Muhyî Tercüme-i İbtidânâme**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Orhonlu, Cengiz, “Tercüman”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, 1973, C. 12/1, s. 175-181.
- Orkun, Hüseyin Namık, **Eski Türk Yazıtları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları Nu:529, 1994.
- Ortaylı, İlber, “Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, 1985, C.1, s. 278-281.

Ortaylı, İlber, “Son Universal İmparatorluk ve II. Abdülhamid”, **Türkler**, 2002, C.12, s.1515-1530.

Ortaylı, İlber, **Gelenekten Geleceğe**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008.

Ögel, Bahaeddin, “Şine Usu Yazıtının Tarihi Önemi”, **Belleten**, C.15, 1951, s. 361-379.

Ögel, Bahaeddin, “Uygur Devletinin Teşekkülü ve Yükseliş Devri”, **Belleten**, C.19, S.75, 1955, s. 331-376.

Ögel, Bahaeddin, “Batı Göktürk Devleti”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 117-120.

Ögel, Bahaeddin, “Göktürklerde Devlet ve Millet Anlayışı (Göktürklerden Osmanlılara)”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 129-137.

Ögel, Bahaeddin, “Türgeş Devletleri (Göktürklerin Batıya Kaymaları/Batıda Şehirli Türk Devletlerinin Doğuşu)”, **Tarihte Türk Devletleri-I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987, s. 121-127.

Ögel, Bahaeddin, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2001.

Ölmez, Mehmet, “İlk Türk Kağanlığından Günümüze Ne Kaldı?”, **XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri 11-13 Kasım 2014**, 2015, s. 477-484.

Ölmez, Mehmet, “Moğolistan’da Yeni Bulunan Eski Türkçe ‘Dongoyın Şiree’ Yazıtları Üzerine Notlar”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.57, S.57, 2017, s.161-178.

Özcan, Abdülkadir, “Türk Devletlerinde Casusluk”, **TDVİA**, 1993, C.7, s. 166-169.

Özcan, Abdülkadir, “Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Kayseri, 2003, C.1, S.14, s.55-62.

Özcan, Abdülkadir, “Lâle Devri”, **TDVİA**, 2003, C.27, s.81-84.

Özcan, Abdülkadir, “Mehmed IV”, **TDVİA**, 2003, C.28, s.414-418.

Özcan, Abdülkadir, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, **Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu’na Armağan**, İstanbul, 2006, s. 113-154.

- Özcan, Abdülkadir, “Mustafa II”, **TDVİA**, 2006, C. 31, s. 275-280.
- Özcan, Abdülkadir, “Osmanzâde Ahmed Tâib”, **TDVİA**, 2007, C.34, s. 2-4.
- Özcan, Azmi, “Sultan II. Abdülhamid”, **Türkler**, 2002, C.12, s.1547-1581.
- Özcan, Nuri-Erdemir Demirhan, Ayşegül, “Abdülaziz Efendi, Hekimbaşı”, 1988, **TDVİA**, C. 1, s.190-191.
- Özdoğan, Günay Göksu vd., **Türkiye’de Ermeniler Cemaat-Birey-Yurttaş**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Özgel, İshak, **Büyük Selçuklular Dönemi Müfessirleri**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997.
- Özgeriş, Mutlu Melis, “Karahanlılar Döneminde Sultan ve Devlet Adamları Etrafında Oluşan Edebî Çevreler”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S.2/3, 2013, s.139-151.
- Özgül, M. Kayahan, **XIX. Asrın Benzersiz Bir Politeknîği Münif Paşa**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014.
- Özkan, Mustafa, “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Edebiyat”, **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.7, s. 973-1029.
- Özkan, Mustafa, “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Türk Dili”, **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.7, s.899-924.
- Özkan, Mustafa, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kur’ân Tercümeleri Üzerine-I”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2005, C. 39, S. 39, s.115-159.
- Özkan, Mustafa, “Eski Anadolu Türkçesinde Yapılan Sure Tefsirleri ve Üveys b. Hoca Osmân b. Emîr İlyâs b. Evliyâ’nın Amme Cüzü Tefsiri”, **Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (1-2 Aralık 2010)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2013, s. 315- 368.
- Özkan, Mustafa, “Türkçenin Anadolu’da Yazı Dili Olarak Gelişmesi”, **Türkiyat Mecmuası**, 2014, C. 24, S.1, s.53-73.
- Özkan, Nevzat, “Ermeni Harfleriyle Türkçe Metinler Üzerine”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, 2007, C. 3, s. 401-418.

Özkırımlı, Atilla, “Çeviri”, **Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s.218.

Öztuna, Yılmaz, “Kanunî’nin Türk ve Dünya Tarihindeki Yeri”, **Kanunî Armağanı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970, s. 41-47.

Öztuna, Yılmaz, **Kanuni Sultan Süleyman**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2006.

Öztuna, Yılmaz, **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2011.

Öztürk, Necdet, “Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi”, **Türkler**, 2002, C.9, s.408-466.

Pachymérés, Georges, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Paker, Esat Cemal, **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2001.

Paker, Saliha, **Translations: (Re)Shaping Of Literature And Culture**, İstanbul, Boğaziçi University Press, 2002.

Pala, İskender, “Lâle Devri-Edebiyat”, **TDVİA**, 2003, C.27, 84-85.

Pala, İskender, “Fatih Devrinde Dil ve Edebiyat”, **Şair Fâtih-Avnî**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2018, s. 22-25.

Pala, İskender, **Şair Fâtih: Avnî**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2018.

Pamukciyan, Kevork, **Ermeni Harfli Türkçe Metinler, Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-II**, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2002.

Pamukciyan, Kevork, **Ermeni Harfli Türkçe Metinler**, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2002.

Pamukciyan, Kevork, **Zamanlar, Mekânlar, İnsanlar, Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-III**, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2003.

Panou, Despina, “Equivalence in Translation Theories: A Critical Evaluation”, **Theory and Practice in Language Studies**, Vol. 3, No. 1, 2013, p. 1-6.

Panteli, Alexandros-Maragoudakis, Manolis, “A Random Forests Text Transliteration System for Greek Digraphia”, **12th Engineering Applications of Neural Networks**

and 7th Artificial Intelligence Applications and Innovations (AIAI), Corfu/Greece, 2011, p.196-201.

Pekolcay, A. Necla, “Karahanlılar Dönemi Türk Edebiyatında Türklük ve Müslümanlıkla İlgili Unsurlar”, **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Eylül 1989**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:119, 1997, s. 253-259.

Pırlanta, İsmail, “Kur‘an’ı Kerim’in Eski Türkçe ve Osmanlıca Tercüme Sürecine Bir Bakış”, **Diyanet İlmî Dergi**, 2014, S. 50/2, s. 69-78.

Polatcı, Türkan, “Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin Paris Sefaratnamesi’nin Önemi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2017, C.2, S.2, s. 249-263.

Polatcı, Türkan, **Osmanlı Diplomasinde Oryantalist Memurlar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2013.

Pratt, Andrew T., “On the Armeno-Turkish Alphabet”, **Journal of the American Oriental Society**, Cilt 8, 1866, s. 374-376.

Pym, Anthony, “Shortcomings in the Historiography of Translation”, **Babel**, 38/4 (1992), p. 221-235.

Pym, Anthony, **Method in Translation History**, Manchester, St. Jerome Publishing, 1998.

Rado, Şevket, **Paris’te Bir Osmanlı Sefiri**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.

Reindl, Hedda, **II. Bayezid ve Çevresi/Hükümdarın Adamları**, İstanbul, Arvana Yayınları, 2014.

Reiss, Katharina, “Type, Kind and Individuality of Text”, **The Translation Studies Reader**, London, Routledge, 2000.

Rifat, Mehmet, **Çeviri Seçkisi 1, Çeviriyi Düşünenler**, İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2003.

Rifat, Mehmet, **Çeviri Seçkisi 2, Çeviri(Bilim) Nedir? Başkasının Bakışı**, İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2004.

Riggs, Elias, **Outline of a Grammar of the Turkish Language as Written in the Armenian Character**, Constantinople, A. B. Churchill, 1856.

Rivlina, Alexandra, “Global English-related digraphia and Roman-Cyrillic biscriptial practices”, **Procedia- Social and Behavioral Sciences**, 2016, V. 236, p. 207-212.

Rodeano, Sveva Elti di, “Digraphia: the Story of a Sociolinguistic Term”, **Proceedings of Graphemics in the 21st Century**, 2019, Brest, V. 1, p. 111-126.

Róna-Tas, András, “On The Development and Origin of The East Turkic ‘Runic’ Script”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, 1987, V.1, p. 7-14.

Róna-Tas, András, “Turkic Writing Systems”, **The Turkic Languages**, London and New York, Routledge, 1998, p. 126-137.

Rosenthal, Franz, **The Classical Heritage in Islam Arabic Thought and Culture**, London, Routledge, 1992.

Sağol, Gülден, “Kur‘an’ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 1997, S.8, s.379-396.

Sajjadi, Sadıq, “Gaffârî”, **TDVİA**, 1996, C.13, s.280-281.

Salman, Yurdanur, “Ç.E.V.İ.R.M.E.N ne demektir?”, **Kitap-lık**, 2018, S. 197, s. 144-147.

Sarıcaoğlu, Fikret, “İhlâsî, Şeyh Mehmed”, **TDVİA**, 2000, C.21, s.538-539.

Savory, Theodore, **Tercüme Sanatı**, (Çev. Hamit Dereli), Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1961.

Schleiermacher, Frederick, “On The Different Methods of Translating”, **The Translation Studies Reader** (Edt. Lawrence Venuti), London, Routledge, 2012, p. 43-64.

Sebba, Mark, “Sociolinguistic approaches to writing systems research”, **Writing Systems Research**, 2009, V.1, No.1, p. 35-49.

Sebba, Mark, “Multilingualism in written discourse: An approach to the analysis of multilingual texts”, **International Journal of Bilingualism**, 2012, V.17(1), p. 97-118.

Selçuk, Bahir-Elçi, Fatih, “Sultan Abdülaziz’e Sunulmuş Bir Siyasetnâme Çevirisi: Kavalalı Hüseyin Kâzım’ın ‘Risâle-i Seciyye’si”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2013, S. 12, s. 191-228.

Serdar, Mehmet T., “Ebu’l Fazl Mehmed Efendi (Defterdar Mehmed Efendi)”, **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, 2016, S. 1, s.81-92.

Sertkaya, Osman Fikri, “Kağıda Yazılı Göktürk Metinleri ve Kağıda Yazılı Göktürk Alfabeleri”, **Göktürk Tarihinin Meseleleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995, s. 167-181.

Sertkaya, Osman Fikri, “Eski Türkler Okur Yazar mıydı?”, **Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri**, Yeni Avrasya Yayınları, 2001, s. 23-37.

Sertkaya, Osman Fikri, “Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine”, **Dil Araştırmaları Dergisi**, S.2, 2008, s. 7-34.

Sertkaya, Osman Fikri “Uygur Alfabeleri Hakkında”, **Orta Asya’dan Anadolu’ya Alfabeler**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2011.

Sevim, Ali, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.

Sevim, Ali, **Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.

Sevim, Ali; Merçil, Erdoğan, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Sevük, İsmail Habib, **Avrupa Edebiyatı ve Biz**, C.1, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1940.

Sevük, İsmail Habib, **Avrupa Edebiyatı ve Biz**, C.2, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1941.

Shaw, Stanford J., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, **Türkler**, 2002, C.12, s. 1000- 1031.

Sinor, Denis, **Erken İç Asya Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Snell-Hornby, Mary, **Translation Studies an Integrated Approach**, John Benjamins Publishing, 2006.

Sonyel, Salahi R., **Osmanlı Ermenileri**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2009.

Sönmez, Selâmi, **Anadolu’daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1992.

Söylemez, Faruk, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, C.1, S.33, s.63-86.

Stepanyan, Hasmik, **Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)**, İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2005.

Stepanyan, Hasmik, “Turkish Literature in Armenian Letters and Armenian-Turkish Literary Relations in the Ottoman Empire in the XIXth Century”, **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri (10-15 Eylül 2007)**, 2007, s. 1433-1440.

Stolze, Radegundis, **Çeviri Kuramları-Giriş**, (Çev. Emra Durukan), İstanbul, Değişim Yayınları, 2013.

Strauss, Johann, “The Millets and the Ottoman Language: The Contribution of Ottoman Greeks to Ottoman Letters (19th-20th Centuries)”, **Die Welt des Islams, New Series**, 1995, Vol. 35, Issue 2, p. 189-249.

Strauss, Johann, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kimler Neleri Okurdu (19-20. Yüzyıllar)?”, (Çev. Günil Ayaydın Cebe, **Kritik**, 2009, S.3, s. 205-265.

Subaşı, Turgut, “Abdülmecid ve Abdülaziz: Tanzimat ve Islahat”, **Türkler**, 2002, C.12, s. 1272- 1324.

Suçin, Mehmet Hakkı, **Öteki Dilde Var Olmak**, Say Yayınları, 2013.

Süleyman Tevfik, **Leylâ ile Mecnun**, (haz. Kemal Yavuz), İstanbul, Beşir Kitabevi, 1910.

Şahin, Gürsoy, “Osmanlı Devleti’nde Ermeni Tercümanlar”, **Ermeni Araştırmaları**, 2008, S.30, s. 35-68.

Şakar Özyaşamış, Sezer, “Fırdevsî-i Rûmî ve Terceme-i Câmeşûy-nâme”, **Turkish Studies**, 2007, V.2/4, s. 723-730.

Şçerbak, Aleksandr Mihayloviç, “Uygur Alfabeti Hakkında”, **İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri**, S.10, 2000, s. 189-194.

Şehsuvaroğlu, Bedi N., “Osmanlı Padişahları ve Bahnameler”, **VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, 20-26 Ekim 1961, s. 423-428.

Şeker, Mehmet, “İslam Tarihinde Kur an-ı Kerim’in Türkçe’ye İlk  evirileri”, **Kur an Me lleri Sempozyumu 24-26 Nisan 2003/ zmir**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 10-21.

Şener, Halil İbrahim, “Karahanlılarda Dil ve Edebiyat”, C. V, **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 784-792.

Şentürk, Ahmet Atilla-Kartal, Ahmet, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2018.

Şe en, Ramazan, “Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar”, **Tarih Dergisi**, 1969, S.23, s.83-110.

Şe en, Ramazan, “Onbe inci Yüzyılda Türkçeye Tercümeler”, **XI. Türk Tarih Kongresi (05-06 Eylül 1990)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, s.899- 919.

Şe en, Ramazan, “Belgrad Divanı Tercümanı Osman b. Abdülmennan ve Tercüme Faaliyetindeki Yeri”, ** stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Münir Aktepe’ye Armağan**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1997, s. 305-320.

Şimşek, Yaşar, “Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur’ n Tercümesi’nin (Topkapı Nüshası) Söz Varlığı  zerine Notlar”, **Türkbilig**, 2016, S.31, s. 153-170.

Şimşek, Yaşar, “Karahanlı Türkçesi Dönemi Kur an Tercümelerinden Rylands Nüshasında Farsça Tercüme Etkisi  zerine Mülahazalar”, **A. . Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2016, S. 55, s.11-27.

Şimşek, Yaşar, “Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur’ n Tercümesi’nin (Topkapı Nüshası) Söz Varlığı  zerine Notlar II”, **Türkbilig**, 2017, S.33, s. 69-84.

Şişman, Adnan, **Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı  ğrencileri (1839-1876)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.

 ulha, Pelin, **Sözden Temsile  eviribilim**, İstanbul,  eviribilim Yayınları, 2015.

Tabaklar,  zcan, “Anadolu Sahasında Yazılmış Bir Süre Tefsiri”, ** lm  Araştırmalar**, 2003, S.16, s. 97- 116.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz, **Kapılar,  eviri Tarihine Yaklaşımlar**, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2005.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz, ** virinin Abc’si**, İstanbul, Say Yayınları, 2014.

- Tansel, F. Abdullah, “Ahmet Vefik Paşa”, **Belleten**, 1964, C. XXVIII, s. 117-139.
- Tansel, F. Abdullah, “Ahmed Vefik Paşa’nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, **Belleten**, 1965, C. XXIX, s. 121-175.
- Tansel, Selahattin, **Yavuz Sultan Selim**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Tanyu, Hikmet, **Türklerin Dinî Tarihçesi**, İstanbul, Türk Kültür Yayını, 1978.
- Taş, İsmail, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Tercüme Edilen Ebu’l-Leys es-Semerkindî Tefsiri’nin Asıl Müellifi ve Tercüme Verilen İsim”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2011, S. 41, s.107-160.
- Taş, Kenan Ziya- Baştürk, Sadettin, “Fetret Dönemi ve Sonuçları”, **Türkler**, 2002, C.9, s.467-478.
- Tavernier, Jean-Baptiste, **Tavernier Seyahatnamesi**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010.
- Tekin, Şinasi, “Binbir Gece’nin İlk Türkçe Tercümeleri ve Bu Hikâyelerdeki Gazeller Üzerine”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, 1993, S. 3, s. 239-255.
- Tekin, Şinasi, **Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2015.
- Tekin, Şinasi, **İştikakçının Köşesi (Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler)**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.
- Tekin, Talat, “Kuzey Moğolistan’da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi”, **Belleten**, S.184, 1983, s. 795-838.
- Tekin, Talat, “İslam Öncesi Türk Şiiri”, **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı**, C.51, S.409, 1986, s. 3-42.
- Tekin, Talat, “Karahanlı Dönemi Türk Şiiri”, **Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı (Eski Türk Şiiri)**, C.51, S. 409, 1986, s. 81-157.
- Tekin, Talat, **Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı**, Ankara, Simurg Yayınları, 1997.
- Tekin, Talat, **İrk Bitig**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Tekindağ, M.C. Şehabeddin, “2. Bayezid’in Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul’da Vukûa Gelen Hadiseler Üzerine Notlar”, **Tarih Dergisi**, 1959, C.10, S.14, s.85-96.

Tekindağ, M.C. Şehabeddin, “Fatih’in Ölümü Meselesi”, **Tarih Dergisi**, 1966, C.16, S.21, s.95-108.

Tekindağ, M.C. Şehabeddin, “2. Bayezid’in Ölümü Meselesi”, **Tarih Dergisi**, 1970, S.24, s.1-16.

Temizel, Ali, “Selçuklu Dönemi Tercüme Çalışmaları”, **II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Selçuklularda Bilim ve Düşünce**, C. II, Konya, Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2011, s. 499-515.

Tenişev, E. Rahimoviç, “Eski Türklerde edebi dil var mıydı?”, **TDAY-Belleten 1982-83**, 1986, s. 157-161.

Teotig, **Baskı ve harf, Ermeni Matbaacılık Tarihi**, İstanbul, Birzamanlar Yayıncılık, 2012.

Tepeli, Yusuf. “VIII. Yüzyıldan XV. Yüzyıla Kadar Dinî Metinler ve Türkçe”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.8, 1997, s.13-22.

Teply, Karl, “Nemçe İmparatorlarının İstanbul’a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1969, S. 12, s. 247-263.

Terzioğlu, Aslan, “Ali Münşî”, **TDVİA**, 1989, C.2, s. 421-422.

Tevrat, İstanbul, Sak Yayıncılık, 2008.

Tezcan, Mehmet, “Göktürkler ve Budizm”, **Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri**, Yeni Avrasya Yayınları, 2001, s. 121-134.

Toderini, Gimbattista, **İbrahim Müteferrika Matbaası ve Türk Matbaacılığı**, İstanbul, Yayın Matbaacılık, 1990.

Toderini, Giambattista, **Türklerin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı)**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.

Togan, Zeki Velidi, “Londra ve Tahran’daki İslamî Yazmalardan Bazılarına Dair”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C.3, 1960, s. 133- 160.

Togan, Zeki Velidi, “The Earliest Translation of the Qur’an into Turkish”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. 4, 1964, s. 1- 19.

Toktaş, Hayat Aras, “Delgerhaan’da bulunan yeni yazıtlarla ilgili, Moğolistan Bilim Araştırma Akademisi Arkeoloji Bölümü Araştırmacısı Dr. Ts. Bolorbaatar ile Söyleşi”, **Türk Dili**, C. CV, S. 742, 2013, s.87-90.

Topal, Ahmet, “Mesnevî’nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2007, S.32, s. 39-51.

Toury, Gideon, **Descriptive Translation Studies- and Beyond**, USA, John Benjamins Publishing, 1995.

Tuğluk, Halil İbrahim, “Lâmekânî Hüseyin’in Esrârname Tercümesi”, **Turkish Studies**, 2008, C.3/4, s. 818-865.

Turan, Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme, Araştırmalar)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Turan, Osman, **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017.

Turan, Şerafettin, “Bayezid II”, **TDVİA**, 1992, C.5, s. 234-238.

Turan, Şerafettin, “Hoca Sâdeddin Efendi”, **TDVİA**, 1998, C.18, s.196-198.

Tülücü, Süleyman, “Binbir Gece Masalları Üzerine (Seçilmiş Bir Bibliyografya ile)”, **Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 2004, S. 22, s. 1-53.

Türk Dili Dergisi Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978.

Türkçe Sözlük, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

Türkçe ve Çeviri Sorunları Çalıştayı (7-9 Mart 2008), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010.

Türkmen, Fikret, **Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri**, İzmir, Akademi Yayınevi, 1992.

Uğur, Ahmet, **İbn-i Kemal**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.

Uluçay, Çağatay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, **Tarih Dergisi**, 1954, C.6, S.9, s.53-90.

Uluçay, Çağatay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, **Tarih Dergisi**, 1954, C.7, S.10, s.117-142.

Unat, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Unat, Yavuz, “Sâlih Zeki”, **TDVİA**, 2009, C.36, s.43-45.

Unat, Yavuz, “Zîc”, **TDVİA**, 2013, C.44, s.397-398.

Unat, Yavuz, “Zîc-i Uluğ Bey”, **TDVİA**, 2013, C.44, s.400-401.

Unseth, Peter, “The Sociolinguistics of Script Choice: An Introduction”, **International Journal of the Sociology of Language**, 2008, V.192, p. 1-4.

Uzluk, Feridun Nafiz, “Karamanoğulları Hakkında İki Ağıt”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1962, s.67-99.

Uzun, Mustafa, “Dede Ömer Rûşenî”, **TDVİA**, 1994, C.9, s.81-83.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “XII. ve XIII. Asırlarda Anadolu’daki Fikir Hareketleri ile İçtimaî Müesseselere Bir Bakış”, **III. Türk Tarih Kongresi (15-20 Kasım 1943)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948, s.287- 306.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime ile Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan İstanbul’un Fethine Kadar**, C. 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar**, C.4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi, XVIII. Yüzyıl**, C.6, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi, İstanbul’un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman’ın Ölümüne Kadar**, C. 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Ülger, Mustafa, “19. Yüzyıl Osmanlı’da Felsefî Tercüme Faaliyetlerine Bir Bakış”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, S. 13/2, s. 297-306.

Ülger, Mustafa, “Miftâhü’l-Fünûn’un Müterciminin Kimliği Hakkında Bir İnceleme”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, S. 22, s. 125-133.

Ülken, Hilmi Ziya, “Gazali’nin Bazı Eserlerinin Türkçe Tercümeleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1961, C.9, S.1, s.59-79.

Ülken, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.

Ünal, Mehmet Ali, “Osmanlı Devri Türk Kültür ve Medeniyetinin Temel Özellikleri”, **Türkler**, 2002, C.9, s. 95-105.

Ünlü, Suat, “Kur’an-ı Kerim’in Türkçeye Çevrilmesi ve İlk Kur’an Tercümeleri”, **Dinî Araştırmalar**, C. 9, S. 27, 2007, s. 9-56.

Ünver, A. Süheyl, **Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946.

Ünver, A. Süheyl, **İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1953.

Üşenmez, Emek, “Orta Asya (Anonim) Kur’an Tercümesi Üzerine Özbekistan’da Yapılmış Bir İnceleme”, **Turkish Studies**, S. 6/4, 2011, s. 981-986.

Vardar, Berke, “Dilbilim Açısından Çeviri”, **Türk Dili Dergisi Çeviri Sorunları Özel Sayısı**, S. 322, 1978, s.65-71.

Vardar, Berke, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Multilingual, 2002.

Vartan Paşa, **Akabi Hikayesi**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1991.

Vasilyev, Dmitri D., “Kök-Türklerin Okuma Yazma Bilmeleri Sorunu”, **Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri**, Yeni Avrasya Yayınları, 2001, s. 297-307.

Veinstein, Gilles, “Osmanlı Yönetimi ve Tercümanlar Sorunu”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, 1999, C. 6, s. 256-263.

Vermeer, Hans J., **Çeviride Skopos Kuramı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Wakabayashi, Judy, “Script as a Factor in Translation”, **Journal of World Literature**, 2016, V.1, p. 173-194.

Woodhead, Christine, “Ottoman Languages”, **The Ottoman World**, (Edt. Christine Woodhead), London, Routledge, 2011, p. 143-158.

Wu, Tana, “One Language Behind Two Different Scripts”, **Ideas behind symbols-languages behind scripts**, Szeged, 2018, p. 135-145.

Yağcı, Ömer Gökhan, **Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, 2014.

Yağmur, Ömer, “Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi”, **FSM İlmî Araştırmalar**, 2014, S.4, s. 201-217.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi”, **Türkler**, 2002, C.12, s. 762-821.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Musannifek”, **TDVİA**, 2006, C.31, s.239-240.

Yavuz, Kemal, “Fatih ve Devri”, **Dil ve Edebiyat Dergisi**, 2012, S.41, s.22-30.

Yavuz, Mustafa, **Anadolu Selçukluları Dönemi Müfessirleri**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1997.

Yazar, İlyas, “Ömer Fuâdî’nin Bülbüliyyesi Üzerine Bir İnceleme”, **II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Kastamonu Valiliği Yayınları, 2005, s. 293-302.

Yazıcı, Mine, **Çeviri Etkinliği**, İstanbul, Multilingual, 2004.

Yazıcı, Mine, **Yazılı Çeviri Edinci**, İstanbul, Multilingual, 2007.

Yazıcı, Mine, **Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları**, İstanbul, Multilingual, 2010.

Yazıcıoğlu, M. Sait, “Hızır Bey ve ‘Kasîde-i Nûniye’si””, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1984, C. 26, S.1, s.549-588.

Yazıcıoğlu, M. Sait, “Hızır Bey”, **TDVİA**, 1998, C.17, s.413-415.

Yelten, Muhammet, “Anadolu Sahasında Yapılmış Sure Tefsirleri ve Bu Tefsirlerin Türk Dili Açısından Önemi”, **İlmî Araştırmalar**, 2000, S. 9, s. 249-254.

Yevadian, Maxime K., **Sadık Tebaa, Türk Devletleri Hizmetindeki Ermeniler**, İstanbul, Kalust Gülbenkian Vakfı Yayınları, 2011.

Yıldırım, Kürşat, “Taspar Kağan ve ‘İlk Tercüme Faaliyetleri’ Üzerine Bazı Notlar”, **Dil Araştırmaları**, 2016, S.19, s. 37-52.

Yıldırım, Nuran, “Sabuncuoğlu Şerefeddin”, **TDVİA**, 2008, C.35, s. 358-359.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Anadolu Beylikleri”, **TDVİA**, 1991, C.3, s.139-141.

Yıldız, Yakup, “Türkçede İlk Felsefe Tarihi: Felsefe Tarihyazımı Açısından Bir İnceleme”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, C. 5, S. 2, s. 67-88.

Yılmaz, Ali, **Kanunî Sultan Süleyman’a Yazılan Kasideler**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Yılmaz, Yakup, “Bir Transkripsiyon Anıtı: Preindl’in Grammaire Turque’ü”, **Route Educational and Social Science Journal**, 2015, V.2 (2), p. 571-581.

Yılmaz, Ziya, “Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi”, **TDVİA**, 2010, C. 38, s. 334-336.

Yüce, Nuri, “Osmanlı Türkçesi”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, 1998, C.2, s.1-21.

Yücel, Faruk, “Çeviri Etkinliğinin Ana Dil Üzerindeki Etkisi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, C.30, Nu:2, s. 223-235.

Yücel, Faruk, **Çevirinin Tarihi**, İstanbul, Çeviribilim Yayınları, 2016.

Zachariadou, Elizabeth A., “İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler”, (derl.) Özel, Oktay- Öz, Mehmet, **Söğüt’ten İstanbul’a/Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s.341-394.

Zethsen, Karen Korning- Hill-Madsen, Aage, “Intralingual Translation and Its Place within Translation Studies-A Theoretical Discussion”, **Meta: Translators’ Journal**, 2016, V. 61, No.3, p. 692-708.

Zethsen, Karen Korning, “Intralingual Translation: An Attempt at Description”, **Meta: Translators’ Journal**, 2009, V. 54, No.4, p. 795-812.

Zieme, Peter, “Türkçe Bir Mani Şiiri”, **TDAY-Belleten 1969**, s.39-51.

Zieme, Peter, “Uygur Yazısıyla Yazılmış Uygur Yazıtlarına Dair Bazı Düşünceler”, **TDAY-Belleten 1982-1983**, s.229-237.

Zülfikar, M. Bedizel, **Tabîp Şânî-zâde Mehmed Atâullah Hayatı ve Eserleri**, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1986.

Առաքելյան Վ., **Հինգերորդ դարի հայ թարգմանական գրականության լեզուն և ոճը**, Երեվան, 1984.

Բաբոյան, Մ. Ա., “Հայատառ թուրքերեն մամուլը” **Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների**, 1972,11, p. 79-84.

Թօփալ Շէյթան Հիքեայէսի, Ասիթանէ, 1853.

Ժիհսթէն Լօնբար Եախօտ Ֆէնալըղա Կէօթիիթէն Եօլլար, T.Y.

Ինճիլի Շէրիֆ, Իսթանպուլտա, 1880.

Լիմօնճեան, Բերովբէ, **Էսրարը Պապա Թօմ**, Տէրսաատէթ, 1884.

Խառատյան, Ա. Ա. “Հայատառ Թուրքերեն Մամուլը (1840—1890-ական թթ.)”, Երևան, 1997.

Հիքեայէի Փարիս Վէ Վէնա, Ասիթանէ, 1871.

Հովհաննիսյան Լ., **Հայ թարգմանական գրականության բառապաշարը (V դար)**, Երեվան, 2007.

Մաղալյան, Վ. Ս., “Թուրքալեզու հայ աշուղներ (Օսմանյան կայսրություն. XVI-XX դարեր), կազմող՝ Իս. Պ. Ամիրեան”, **Բանբեր Երևանի համալսարանի**, 3 (93), Երևան 1997, թ., էջ 193-199.

Մատթեոսեան, Յ., **Իլահիլէր**, Իսթանպուլ, 1923.

Ստեփանյան, Հասմիկ, “Հայատառ թուրքերենի դերը Օսմանյան կայսրության ժողովուրդների առաջընթացի մեջ”, **Հայոց ցեղասպանության պատմության և պատմագրության հարցեր**, 2006, № 13. p. 76-83.

Տեր-Պետրոսյան, Լ. Հ., “Փորձ հայ հին և միջնադարյան թարգմանական գրականության պարբերացման”, **Պաշտօնական ամսագիր Հայրապետական Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի**, 1982, ԼԹ (Դ). p. 45-52.

Քամայան, Արեվիկ, **Թարգմանության, Տեսության, Հիմունքներ**, Երեվան, Եպի Հրատարակչություն, 2020.

<http://armenianlanguage.org/translators/translators.html> (erişim tarihi: 30.07.2019)

<http://bilimdili.com/toplum/dil/son-turkce-yazitlar-cozuldu/> (erişim tarihi: 21.04.2018)

<http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-georgios-amirutzes.html> (erişim tarihi: 28.01.2019)

<http://qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/mogolistan-da-gokturk-kaganligi-na-ait-etrafi-yazili-anit-bulundu/163295/> (erişim tarihi: 21.04.2018)

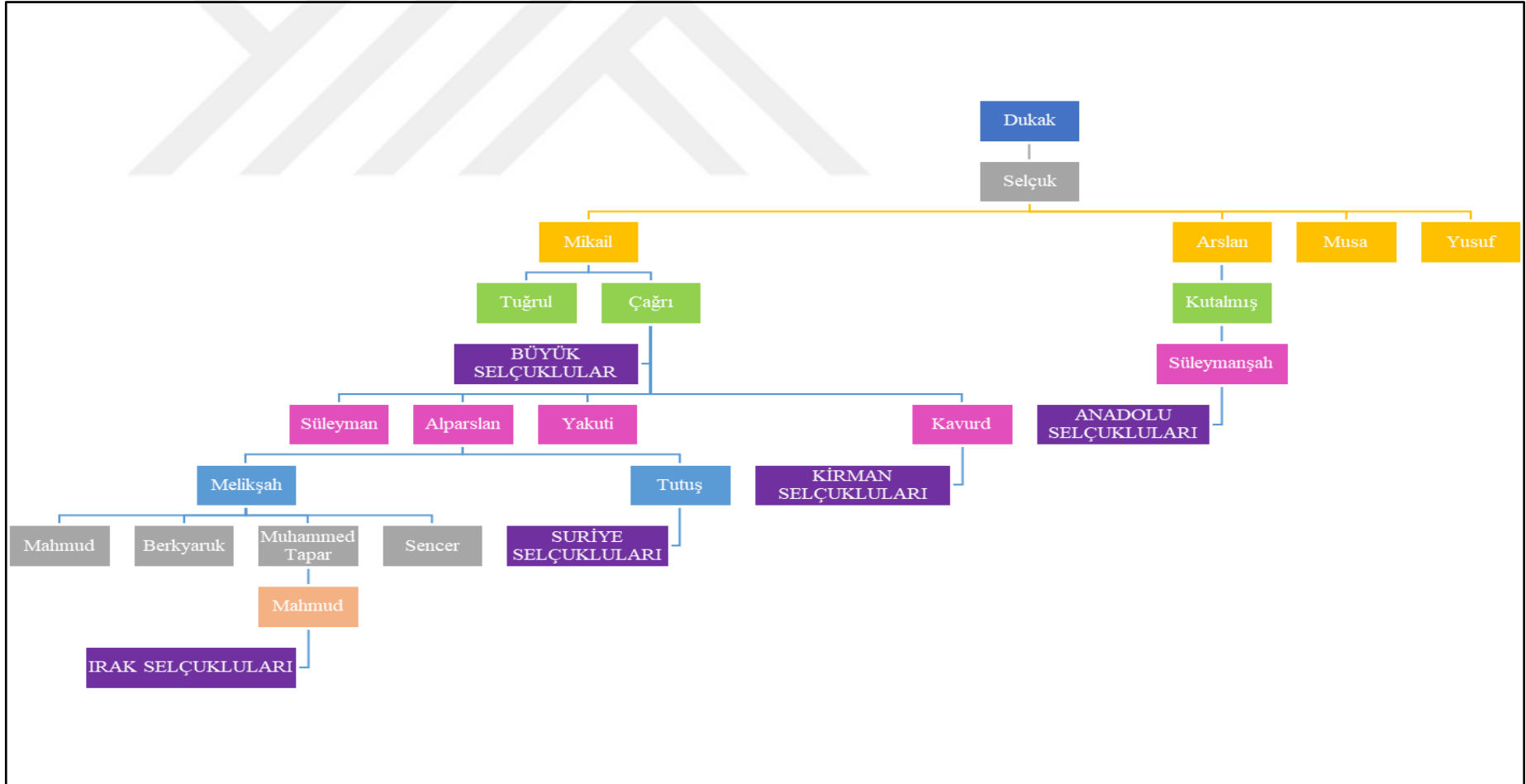
<https://istatistik.yok.gov.tr/> (erişim tarihi: 28.09.2021)

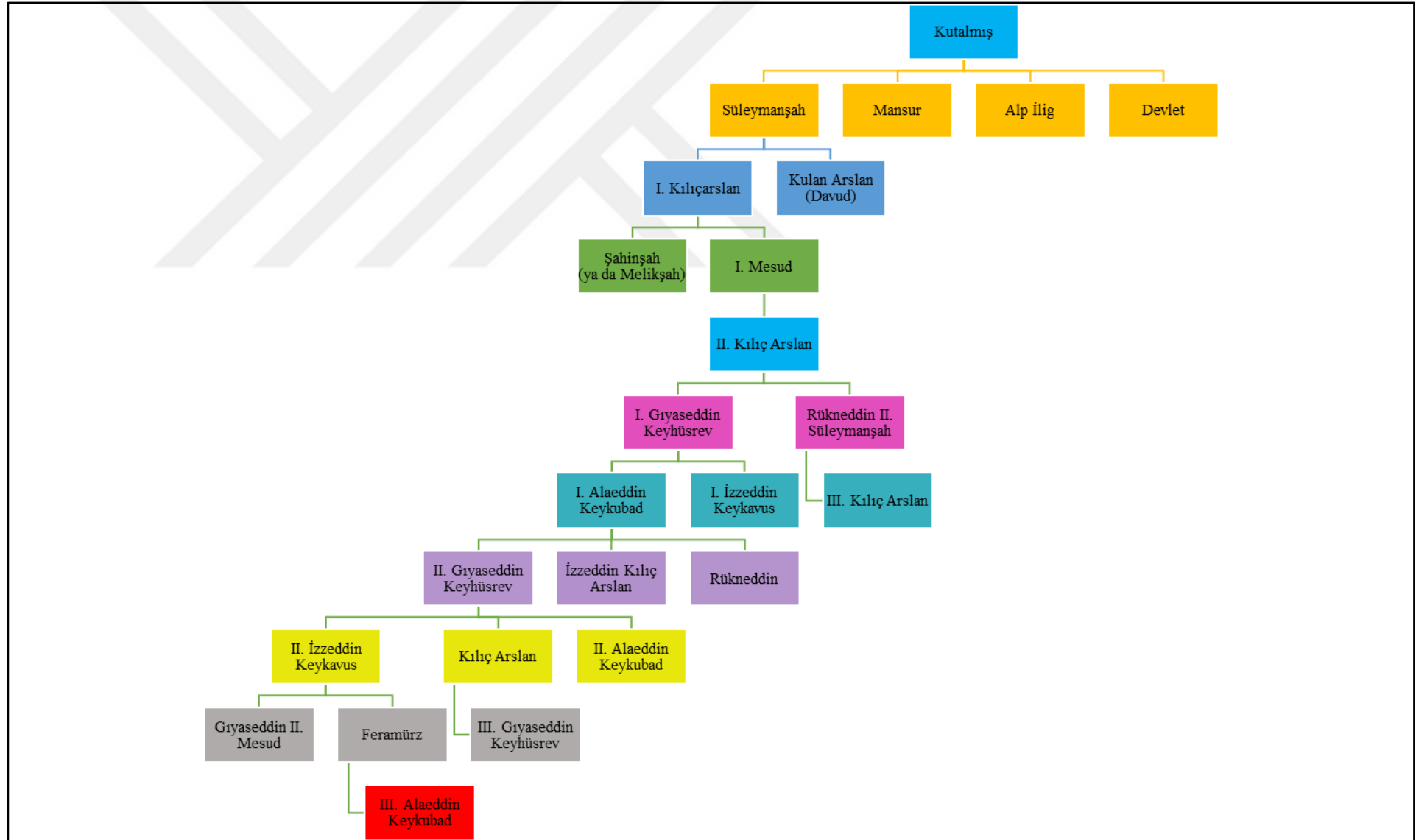
<https://www.stnersess.edu/news/armeno-turkish-betrayal-or-blessing> (erişim tarihi: 08.02.2017)

<https://www.stnersess.edu/news/it-takes-a-genius-to-do-what-mesrob-mashdots-did-a-lecture-by-professor-michael-stone> (erişim tarihi: 08.02.2017)

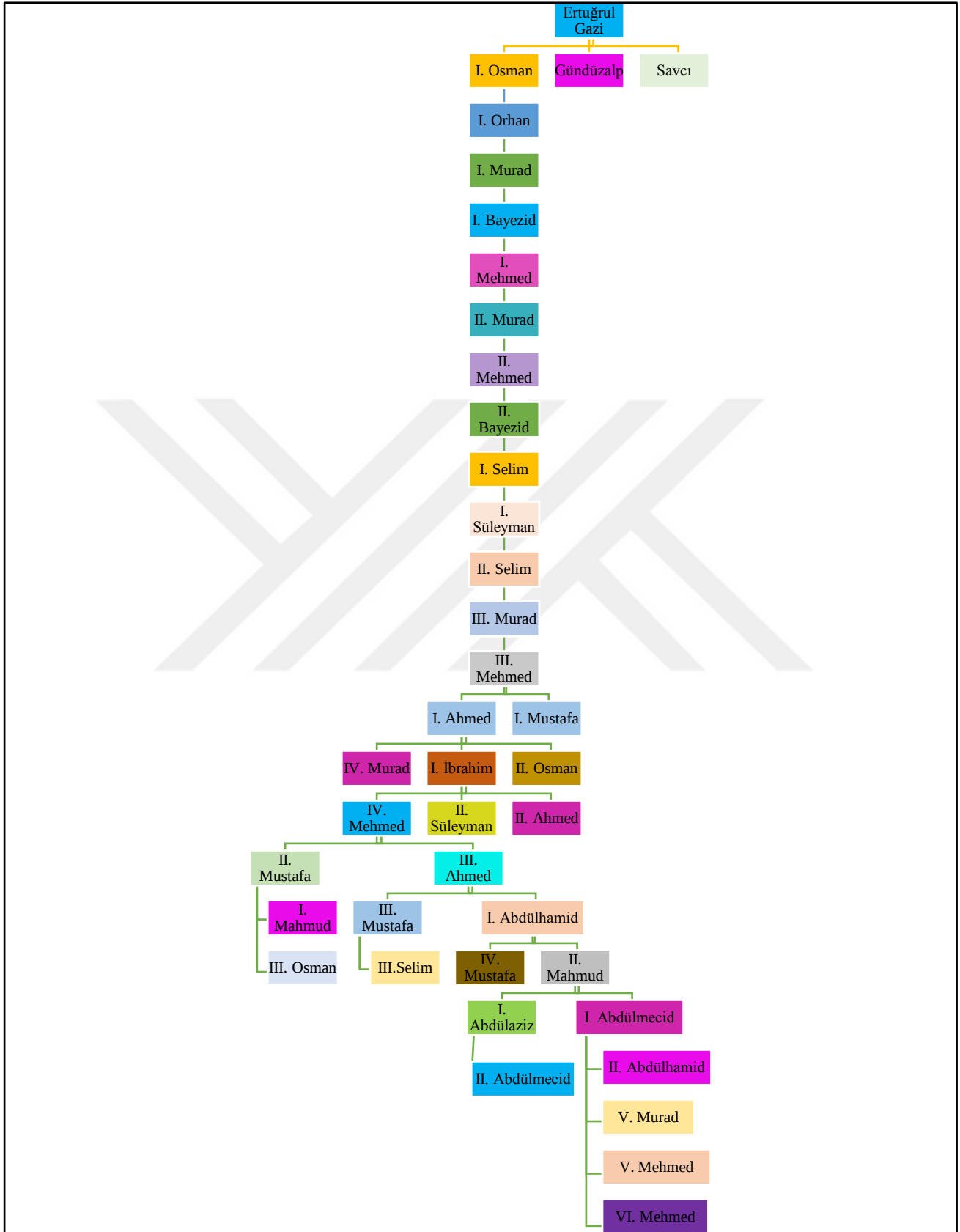
EKLER

EK 1. Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Anadolu Selçuklu Devletinin Hükümdar Tabloları

EK 2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Hükümdar Tablosu ve Tahta Çıkış Sırası

	I. Osman (1299-1324)	
	I. Orhan (1324-1361)	
	I. Murad (1360-1389)	
	I. Bayezid (1389-1402)	
	I. Mehmed (1413-1421)	
	II. Murad (1421-1444)	
	II. Mehmed (1444-1446)	
	II. Murad (1446- 3 Şubat 1451) (2. kez tahta çıkışı)	
	II. Mehmed (3 Şubat 1451- 3 Mayıs 1481) (2. kez tahta çıkışı)	
	II. Bayezid (19 Mayıs 1481- 25 Nisan 1512)	
	I. Selim (25 Nisan 1512- 21 Eylül 1520)	
	I. Süleyman (30 Eylül 1520- 6 Eylül 1566)	
	II. Selim (29 Eylül 1566- 21 Aralık 1574)	
	III. Murad (22 Aralık 1574- 16 Ocak 1595)	
	III. Mehmed (27 Ocak 1595- 21 Aralık 1603)	
	I. Ahmed (21 Aralık 1603- 22 Kasım 1617)	
	I. Mustafa (22 Kasım 1617- 26 Şubat 1618)	
	II. Osman (26 Şubat 1618- 19 Mayıs 1622)	
	I. Mustafa (20 Mayıs 1622- 10 Eylül 1623) (2. kez tahta çıkışı)	
	IV. Murad (10 Eylül 1623- 9 Şubat 1640)	
	I. İbrahim (9 Şubat 1640- 8 Ağustos 1648)	
	IV. Mehmed (8 Ağustos 1648- 8 Kasım 1687)	
	II. Süleyman (8 Kasım 1687- 22 Haziran 1691)	
	II. Ahmed (22 Haziran 1691- 6 Şubat 1695)	
	II. Mustafa (6 Şubat 1695- 22 Ağustos 1703)	
	III. Ahmed (22 Ağustos 1703- 2 Ekim 1730)	
	I. Mahmud (2 Ekim 1730- 13 Aralık 1754)	
	III. Osman (13 Aralık 1754- 30 Ekim 1757)	
	III. Mustafa (30 Ekim 1757-21 Ocak 1774)	
	I. Abdülmecid (21 Ocak 1774- 7 Nisan 1789)	
	III. Selim (7 Nisan 1789- 29 Mayıs 1807)	
	IV. Mustafa (29 Mayıs 1807- 28 Temmuz 1808)	
	II. Mahmud (28 Temmuz 1808- 1 Temmuz 1839)	
	I. Abdülmecid (1 Temmuz 1839- 25 Haziran 1861)	
	I. Abdülaziz (25 Haziran 1861- 30 Mayıs 1876)	
	V. Murad (30 Mayıs 1876- 31 Ağustos 1876)	
	II. Abdülhamid (31 Ağustos 1876- 27 Nisan 1909)	
	V. Mehmed (27 Nisan 1909- 3 Temmuz 1918)	
	VI. Mehmed (4 Temmuz 1918- 1 Kasım 1922)	
	II. Abdülmecid (18 Kasım 1922- 3 Mart 1924)	

ÖZET

“Osmanlı Çeviri Geleneğinde Ermeni Çevirmenler ve Çeviri Sorunları” başlıklı bu doktora tezinde, Ermeni harfli Türkçe metinlerin çeviribilimdeki yeri, tarihsel süreçler dikkate alınarak araştırılmış; değerlendirmeye alınan örnekler üzerinden elde edilen veriler metin çözümleme yöntemi kullanılarak toplanmıştır.

Üç bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde, çeviri/çeviribilim sınıflandırmaları ve stratejilerine dair farklı kuram ve yöntemler hakkında görüşlere yer verilirken aynı zamanda Türkiye’de bu alanda yapılmış lisansüstü çalışmalara dair istatistiksel verilere dayalı genel bir görünüm ortaya konulmuştur.

İkinci bölümünde, Türk çeviri tarihi hakkında bütüncül bir bakış açısı sunmayı hedefledik. Bu hedef doğrultusunda Türkçenin tarihî dönemlerinde çevirmenleri, yaptıkları çevirileri ve yöneticilerin çeviri eserlere karşı tutumlarını ön plana çıkartarak genel bir tablo oluşturmaya çalıştık. Topladığımız verilerin sunumunu beş farklı başlık altında yaptık.

Üçüncü bölümde, Osmanlı Devleti’nde çevirmenliğin ve Ermeni çevirmenlerin yerinin tespiti amacıyla incelemeler yapılmış; Ermeni harfli Türkçe çeviri metinlerin çeviribilim bağlamında konumlandırılması tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Bu bölümde seçilen dil içi ya da dillerarası metinler, kaynak metinlerle çeviri stratejileri bakımından karşılaştırılarak Ermeni harfli Türkçenin çeviri amaçlı kullanımına dair oluşturulan büyük resmin ilginç olan detayları mercek altına alınarak değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

In this doctoral thesis titled “Armenian Translators and Translation Problems in the Ottoman Translation Tradition”, the place of Turkish texts with Armenian letters in translation studies was investigated by considering historical processes; The data obtained from the evaluated samples were collected using the text analysis method.

In the first part of our thesis, which consists of three parts, opinions about different theories and methods of translation/translation studies classifications and strategies are given, while at the same time, a general view based on statistical data on postgraduate studies in this field is presented.

In the second part, we aimed to present a holistic perspective on the history of Turkish translation. In line with this goal, we tried to create a general picture by highlighting the translators, the translations they made and the attitudes of the administrators towards the translated works in the historical periods of Turkish. We presented the data we collected under five different headings.

In the third part, investigations were made in order to determine the place of translators and Armenian translators in the Ottoman Empire; The positioning of Turkish translated texts with Armenian letters in the context of translation studies was discussed and suggestions were made. In this section, the selected intralingual or interlingual texts are compared with the source texts in terms of translation strategies, and the interesting details of the big picture created regarding the use of Turkish with Armenian letters for translation purposes are evaluated.